

Jaarverslag 2019

Inhoudsopgave

1. Highlights 2019	6
Ons verhaal over 2019	7
Een nieuw hoofdstuk in ons bestaan	11
Kerncijfers	13
2. Over ons	14
Profiel	15
Organisatiestructuur	16
Businessmodel	17
Deelnemingen	18
Merkenbeleid	21
Regulering	22
Gasunie in de keten	23
Waardecreatiemodel	24
3. Strategie	26
Missie	27
Visie	28
Onze strategie	29
Trends & ontwikkelingen	30
Onze materiële thema's	33
Sustainable Development Goals	39
4. Onze resultaten	41
Managementagenda 2019	42
Energietransitie	44
Leveringszekerheid	54
Veiligheid van het netwerk	63
Sterke marktpositie	67
Deelnemingen	69
Gezondheid, veiligheid en ontwikkeling van medewerkers	71
Milieu en MVO	77
Financiële resultaten	81
5. Governance	88
Verslag Raad van Commissarissen	89
Corporate governance	95
Remuneratiebeleid Raad van Bestuur	97
Risk management en Compliance	102
Samenstelling Raad van Bestuur	107

Samenstelling Raad van Commissarissen	109
Bestuursverklaring	112
6. Geconsolideerde jaarrekening	113
Geconsolideerde financiële overzichten	114
Geconsolideerde balans per 31 december 2019	115
Geconsolideerde winst-en-verliesrekening	117
Geconsolideerd overzicht van het totaalresultaat	118
Geconsolideerd mutatieoverzicht van het eigen vermogen	119
Geconsolideerd kasstroomoverzicht	120
Toelichting op de geconsolideerde financiële overzichten	122
Nadere toelichting op de geconsolideerde balans	137
1. Bedrijfscombinaties	138
2. Onderzoek naar bijzondere waardeveranderingen	139
3. Materiële vaste activa	141
4. Investerings in joint operations	145
5. Investerings in joint ventures	146
6. Investerings in geassocieerde deelnemingen	150
7. Overige deelnemingen	151
8. Uitgestelde belastingvorderingen	153
9. Voorraden	155
10. Handelsvorderingen en overige vorderingen	156
11. Vennootschapsbelasting	158
12. Liquide middelen	159
13. Eigen vermogen	160
14. Rentedragende leningen	162
15. Leaseverplichtingen	166
16. Uitgestelde belastingverplichtingen	167
17. Personeelsbeloningen	169
18. Overige voorzieningen	173
19. Kortlopende financieringsverplichtingen	175
20. Handelsschulden en overige schulden	176
21. Financiële instrumenten	177
22. Niet in de balans opgenomen verplichtingen	183
Nadere toelichting op de geconsolideerde winst-en-verliesrekening	185
23. Netto-omzet	186
24. Personeelskosten	187
25. Overige kosten	191
26. Financiële baten	192

27. Financiële lasten	193
28. Belastingen over het resultaat	194
29. Aantal werknemers	195
30. Financiële informatie per segment	196
31. Informatie over producten en diensten	200
32. Geografische informatie	201
33. Belangrijke cliënten	202
34. Verbonden partijen	203
35. Honoraria externe accountant	204
36. Gebeurtenissen na de balansdatum	205
7. Vennootschappelijke jaarrekening	206
Vennootschappelijke financiële overzichten	207
Vennootschappelijke balans per 31 december 2019	208
Vennootschappelijke winst-en-verliesrekening	210
Toelichting op de vennootschappelijke financiële overzichten	211
Nadere toelichting op de vennootschappelijke balans	212
37. Materiële vaste activa	213
38. Financiële vaste activa	215
39. Vorderingen op groepsmaatschappijen	217
40. Geplaatst kapitaal	218
41. Herwaarderingsreserve	219
42. Wettelijke reserve	220
43. Overige reserves	221
44. Onverdeeld resultaat	222
45. Voorzieningen	223
46. Handelsschulden en overige schulden	224
47. Schulden aan groepsmaatschappijen	225
48. Overige posten	226
Nadere toelichting op de vennootschappelijke winst- en verliesrekening	227
49. Personeelskosten	228
50. Overige kosten	229
51. Honoraria externe accountant	230
52. Financiële baten en lasten	231
53. Belastingen	232
54. Overige posten in de vennootschappelijke winst-en-verliesrekening	233
55. Gebeurtenissen na de balansdatum	234
56. Overzicht groepsmaatschappijen en deelnemingen	235
Ondertekening	237

8. Overige gegevens	238
Statutaire regeling omtrent de winstbestemming	239
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	240
Assurancerapport van de onafhankelijke accountant	253
9. Bijlagen	256
Verslag van de OR	257
Verslaggevingsprincipes	259
Overige data veiligheid en milieu	265
Overige informatie medewerkers	274
Product- en leveranciersinformatie + MVI	276
Overige informatie stakeholders	279
Disclaimer	283

Highlights 2019

Ons verhaal over 2019

Een interview met

Han Fennema en Janneke Hermes

Van gas- naar energie-infrastructuur in een veranderende gasmarkt

De gaswinning uit het Groningenveld wordt versneld stopgezet. Het Klimaatakkoord wordt breed gedragen en is zeer ambitieus en uitdagend. 2019 was daardoor voor Gasunie een jaar vol nieuwe ontwikkelingen, projecten en vooruitzichten. Onze CEO Han Fennema en CFO Janneke Hermes vertellen in een dubbelinterview over het afgelopen jaar en de plannen richting de toekomst.

Vraag naar aardgas

Han: "De ontwikkelingen rondom aardgas in Nederland gaan snel. We zijn voor gas van een exportland nu een importland geworden. Dat maakt voor de meeste eindgebruikers niet veel uit, maar wij moeten er wel voor zorgen dat onze klanten de gassoort krijgen die ze nodig hebben. Dat is een complexe opdracht. Vroeger werd er als het koud was met "Groningen" gebeld met het verzoek de kraan verder open te draaien. Nu kan dat niet meer. Het aanbod verandert, terwijl de vraag slechts heel langzaam minder wordt. De afbouw van aardgas is een kwestie van het hebben van een zeer lange adem. We zijn er als bedrijf en samenleving hard mee bezig, bijvoorbeeld met het Klimaatakkoord en het Akkoord van Parijs. Toch zal het aardgasgebruik in Nederland in 2030 nog

steeds zo'n 75 tot 80 procent zijn van wat we nu gebruiken. Zo daalt de behoefte aan aardgas van huishoudens, maar zal die van elektriciteitscentrales juist stijgen, omdat kolencentrales, die meer vervuילend zijn, gesloten gaan worden."

Advies afbouw gaswinning

"Er is vrijwel niemand in Nederland die 's ochtends denkt: 'zou ik wel warm water hebben?'," vertelt Janneke. "Gasunie is in die zin heel onzichtbaar. Hoe onzichtbaarder we zijn, hoe beter we ons werk doen. De grote veranderingen in de gasmarkt in Noordwest-Europa zorgen ervoor dat het belang van onze activiteiten en infrastructuur nog verder toeneemt. Zo heeft het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) ons op meerdere vlakken om advies gevraagd, zoals over de afbouw van de gaswinning in het Groningenveld. Onderdeel hiervan was ons advies over de stikstoffabriek bij Zuidbroek, waardoor de winning uit het Groningenveld eerder naar nul kan."

Infrastructuur voor leveringszekerheid

"Deze stikstoffabriek is in 2022 klaar. De installatie haalt lucht naar binnen en scheidt deze in zuurstof en stikstof. De stikstof mengen we bij hoogcalorisch gas uit het buitenland om er gas van Groningenkwaliteit van te maken. Dit doen we al vele jaren in bijvoorbeeld Ommen en Wieringermeer.

Nu Noordwest-Europa is veranderd van aardgasproducent naar aardgasimporteur, neemt het belang van goede infrastructuur voor transport en opslag van aardgas voor de leveringszekerheid toe. Met de voorgenomen bouw van een LNG-terminal in Duitsland vergroten we de mogelijkheden om gas uit alle windstreken in te zetten in Noordwest-Europa." Han: "Er is behoefte aan meer importcapaciteit voor LNG en Duitsland heeft nog geen LNG terminal. In 2018 hebben we samen met partners een marktverkenning gehouden. Deze heeft uitgewezen dat er bij diverse marktpartijen grote vraag is naar zo'n terminal. Sinds aardgas vloeibaar gemaakt kan worden, is het verhandelbaar over de hele wereld. Zo zijn we minder afhankelijk van één land als leverancier en de geopolitieke risico's die dat met zich meebrengt."

Gas kent geen grenzen

"Het gaat erom dat we als Noordwest-Europa toegang hebben tot verschillende bronnen waar aardgas vandaan kan komen," gaat Janneke verder. "De sterke positie van onze Nederlandse gashandelsplaats TTF is daarbij een belangrijke troef. Wij kunnen de infrastructuur op orde hebben, maar het zijn de marktpartijen die ervoor moeten zorgen dat het gas hier ook aanwezig is. Via TTF is het mogelijk om vrij eenvoudig in gas te handelen. Dus niet eens per se hier gebruiken, maar wel verhandelen. TTF kende in 2019 haar beste jaar tot nu toe. Er stroomde via TTF een recordhoeveelheid gas door het netwerk van GTS. Samenwerking met de ons omringende landen is onontbeerlijk voor de leveringszekerheid in Noordwest-Europa. Gas kent geen grenzen. Sterker nog, energie kent geen grenzen."

Verschuiving in energievormen

"Deze ontwikkelingen in de aardgasmarkt gaan over de kortere termijn," vertelt Han. "Op de lange termijn wordt de energiemix ingevuld door andere vormen van energie. We moeten fossiele moleculen vervangen door CO₂-neutrale moleculen. Deze verschuiving is merkbaar in onze omgeving, maar ook bij onze eigen mensen. Ze zien dat de vraag naar aardgas langzaam afneemt. Dat er enerzijds minder compressorstations nodig zijn en dat deze daarom tijdelijk buiten werking worden gesteld, terwijl er anderzijds projecten worden gestart met nieuwe energiedragers."

Van gas- naar energie-infrastructuur

"We doen er alles aan om ervoor te zorgen dat onze infrastructuur deze noodzakelijke vergroening mogelijk maakt. Want ook voor de energietransitie is de behoefte aan infrastructuur voor transport en opslag van energie groot. Maar het kost wel tijd om dit gereed te maken. Daarom zijn we bijvoorbeeld nu al bezig met hoe we met enkele kleine aanpassingen delen van onze infrastructuur beschikbaar kunnen maken voor waterstof, zodat deze al vóór 2030 in bedrijf kunnen zijn. Als je dan

verder vooruit gaat kijken, dan voorzien we dat energiesystemen met elkaar verbonden zullen gaan worden. Door bestaande infrastructures slim te laten samenwerken, houden we het totale energiesysteem betrouwbaar en betaalbaar. In een slim, geïntegreerd energiesysteem wordt het beste van twee werelden met elkaar gecombineerd. Elektriciteit is goed duurzaam op te wekken en gassen zijn efficiënt en tegen veel lagere kosten dan elektriciteit te transporteren en op te slaan. Als eerste aanzet daarvoor hebben we samen met TenneT de Infrastructure Outlook 2050 uitgebracht. Dit rapport hebben we ingebracht in het Klimaatakkoord en we zijn gevraagd om ook het vervolg vorm te geven, samen met de regionale netbeheerders.”

Waterstof

Janneke: “Met de opening van HyStock bij het Groningse Zuidwending op 26 juni 2019 hebben we voor het eerst in Nederland een installatie in bedrijf genomen waarbij op een schaal van 1 Megawatt (MW) ervaring wordt opgedaan met de omzetting van duurzaam opgewekte elektriciteit in waterstof. Met deze 1 MW kunnen we ongeveer 350 huishoudens van waterstof voorzien. Groene stroom uit zonnepanelen wordt met elektrolyse omgezet naar waterstof. Dat slaan we op en dan kan het bijvoorbeeld naar een tankstation. We laten op één plek zien hoe de hele keten werkt.” Han haakt hierop in door over de waterstofleiding in Zeeland te vertellen. “Hier worden sinds ruim een jaar twee fabrieken via een voormalige aardgaspijpleiding met elkaar verbonden. De waterstof die als restproduct vrijkomt bij Dow wordt door Yara gebruikt als grondstof. Waterstof is nieuw: er zullen compleet nieuwe ketens tot stand gebracht moeten worden waarin aanbod van waterstof wordt verbonden met de markt. Om die nieuwe keten tot stand te brengen moet er tijdig een robuust transportnet op orde zijn, als ‘backbone’ (ruggengraat) voor die nieuwe keten. Dat is de uitdaging die Gasunie oppakt. We willen een backbone voor waterstof creëren die vanaf 2025 in gedeeltes beschikbaar komt en uiterlijk in 2030 klaar is. De leiding in Zeeland is hierin een eerste stap. Met het realiseren van de backbone zal naar verwachting € 1,5 miljard gemoeid zijn. Dat is een flinke som geld, maar als je deze relateert aan de hoeveelheid energie die hierdoor getransporteerd kan worden en vergelijkt met de benodigde investeringen in nieuw aan te leggen elektriciteits-infrastructuur dan is dit maar een fractie. Dat komt door het (her)gebruik van bestaande aardgasleidingen.”

Warmtenet

“Een ander project waarbij gebruik gemaakt kan worden van energie die als restproduct vrijkomt, is de Leiding door het Midden. Deze leiding heeft vanaf begin 2020 in de markt de naam WarmtelinQ gekregen. Dit is een warmtenet van Rotterdam naar Den Haag waarvan in 2020 wordt besloten of het aangelegd gaat worden. Hiermee kan restwarmte uit de haven van Rotterdam gebruikt worden voor bijvoorbeeld woningen en glastuinbouw in Zuid-Holland. Gasunie expertise komt hier goed van pas en op verzoek van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat hebben wij dit project opgepakt.”

CCUS

“Ook op het gebied van CO₂-opslag en -transport zetten we stappen. De industrie kan bij haar processen CO₂ afvangen en dat kan dan in oude gasvelden in de Noordzeebodem worden opgeslagen. Met Porthos in de haven van Rotterdam proberen wij samen met EBN en het Havenbedrijf Rotterdam het eerste CCUS-project van de grond te krijgen.” Janneke vult aan: “CCUS is zeker geen eindoplossing, maar wel een noodzakelijke tussenoplossing om de doelstellingen van het Akkoord van Parijs te behalen. Parallel hieraan moeten plannen ontwikkeld worden om de uitstoot van CO₂ nog verder te verminderen.”

Groen gas

“In Noord-Holland werken we met SCW Systems aan superkritische watervergassing: groen gas uit natte biomassa zoals mest, groenafval en rioolslib. Veelbelovend is dat het groene gas bij dit proces op een hoge druk wordt gebracht. Het kan meteen ons gasnetwerk in, zonder verlies van energie door compressie. Dat is een groot voordeel ten opzichte van biovergistingsinstallaties. Dit was voor ons een mooie mijlpaal in 2019,” gaat Han verder. “Afgelopen jaar hebben we voor het eerst vanuit dit

project groen gas ingebracht in ons netwerk. Groen gas is belangrijk in de toekomstige energiemix. Het is goed om deze techniek te helpen volwassen te worden en dat groen gas nu ook in het Klimaatakkoord is gekwantificeerd.”

Continue verbetering

“Ondertussen blijft de betrouwbaarheid en veiligheid van onze bestaande infrastructuur natuurlijk voorop staan. We zijn enkele jaren geleden met een grootschalig renovatieprogramma gestart. Uit de analyse van de eerste resultaten van dit programma bleek dat onze infrastructuur er toch beter bij ligt dan we dachten. We hebben het programma daarom in omvang fors kunnen verkleinen en kunnen nu meer risicogebaseerd werken.” Janneke: “Gevolg hiervan is dat we ons werk de komende jaren met minder mensen kunnen doen. Daarbij spelen ook onder andere de verdere digitalisering en het wegvallen van de exportstromen door de afbouw van de gaswinning in Nederland mee. Dat is ook een van de redenen dat we afgelopen jaar met een vrijwillige vertrekregeling afscheid hebben genomen van 240 collega's. We hebben opnieuw naar de organisatie gekeken en bepaald welke werkzaamheden de juiste toegevoegde waarde leveren. Dat hebben we samen met de medewerkers gedaan. Dit heeft een helder beeld opgeleverd van de aanwezige kennis en ervaring en van nieuwe competenties die we binnen Gasunie willen inzetten. Die nieuwe competenties ontwikkelen onze medewerkers zelf en deels trekken we deze van buiten de organisatie aan. Zo kunnen we continu en blijvend verbeteren”.

Stabiele resultaten en kostenbewust werken

“Door de vrijwillige vertrekregeling en het afgeslankte renovatieprogramma zitten we op een significant lager kostenniveau dan voorgaande jaren. Mede door dit lagere kostenniveau, is de winst in 2019 toegenomen ten opzichte van 2018. We zijn trots op onze collega's en tevreden met het resultaat van onze inspanningen. Gasunie is een heel stabiele organisatie; we streven constant naar verbeteringen om de waarde van ons bedrijf voor de maatschappij, onze aandeelhouder, klanten, en andere stakeholders optimaal te kunnen maken. Daarbij zijn veiligheid en betrouwbaarheid essentieel.” Han: “Hierover gesproken, net als in 2018 was er in 2019 slechts één kortstondige transportonderbreking en was er ook één leidingbeschadiging. Er waren minder incidenten op het gebied van veiligheid dan vorig jaar. We zijn tevreden over de daling van deze cijfers, maar blijven uiteraard altijd streven naar nul.”

Wisselingen in de raden

Op 1 oktober vorig jaar is CFO René Oudejans vertrokken bij Gasunie. Janneke Hermes is benoemd als zijn vervanger. Han: “René heeft hier ruim zeven jaar gewerkt. Hij heeft ruim van tevoren aangegeven dat hij zijn tweede termijn niet vol wilde maken, zodat we op zoek konden naar een opvolger. We willen René graag bedanken voor de rustige, weloverwogen manier waarop hij altijd het belang van Gasunie gediend heeft. Er zijn ook wat wisselingen geweest in de Raad van Commissarissen. Jolanda Poots-Bijl is vertrokken, omdat haar termijn van acht jaar erop zat. We zijn haar dankbaar voor haar kritische, constructieve en mensgerichte wijze van toezichthouden. Haar plaats is ingenomen door Carolina Wielinga, die net als Jolanda een heel stevig financieel profiel heeft. Daarnaast is alvast Pieter Duisenberg benoemd, vooruitlopend op het vertrek van Rinse de Jong in 2020. Pieter Duisenberg zal dan ook het voorzitterschap van de Raad van Commissarissen op zich nemen.”

Dankwoord

“We hebben in 2019 een zwaar beroep gedaan op onze medewerkers,” gaat Han verder. “240 collega's hebben ons verlaten. Hierdoor moesten onze collega's nieuwe, extra activiteiten ontplooiën. We zijn erg dankbaar voor hun inzet en betrokkenheid bij onze organisatie. We voeren onze activiteiten, het dagelijks verzorgen van veilig en betrouwbaar transport van energie en het ontwikkelen van nieuwe activiteiten, niet alleen uit, maar veelal in samenwerking met andere partijen. We hebben hierbij iedereen nodig. Mede dankzij onze medewerkers en partners zijn we succesvol geweest in het uitvoeren van onze strategie. Daar zijn we enorm trots op.”

Een nieuw hoofdstuk in ons bestaan

Werken aan de toekomst van betrouwbare, duurzame, betaalbare energie

Van de aardbeving in het Groningse Huizinge in 2012 en het akkoord van Parijs in 2015 tot aan het Nederlandse Klimaatakkoord en het besluit om de aardgaswinning uit de Groningse velden volledig stop te zetten in 2019: de gebeurtenissen in het afgelopen decennium eisten een nieuwe visie op aardgas. Wat betekent dit voor Gasunie? Waar willen we in 2030 staan, aan het eind van dit nieuwe decennium? Onze CEO Han Fennema en directeur Strategie en Business Development Hans Coenen delen in een dubbelinterview hun visie op deze nieuwe fase voor Gasunie.

Helemaal van het gas af?

Hans: “De logische emoties omtrent de aardbevingen zorgden bij groepen in de samenleving voor het gevoel dat we in Nederland ‘van het gas af’ moesten. Er ontstond een beeld dat we de aarde zouden gaan redden met uitsluitend zon en wind, terwijl in de omringende landen (aard)gas juist als onderdeel van de oplossing wordt gezien. Inmiddels krijgt de visie dat de energie van de toekomst uit een combinatie van elektronen en moleculen zal bestaan steeds meer bijval.” Han vult aan: “We leken in Nederland op koers naar volledige elektrificatie. Die koers is verschoven naar een combinatie van moleculen en elektronen. Bovendien groeit het besef dat oplossingen voor kleine gebieden niet genoeg zijn. Dat diverse gemeentes in 2035 CO₂-neutraal willen zijn, is bijvoorbeeld een prachtige ambitie en we hopen dat ze die gaan realiseren. Maar om de complete energietransitie te laten slagen, moeten we samenwerken en omschakelen op internationaal niveau.”

Rol van aardgas verandert

“De gebeurtenissen in de afgelopen tien jaar hebben bij Gasunie tot drie belangrijke inzichten geleid. Ten eerste zal de vraag naar aardgas in Noordwest-Europa maar heel langzaam afnemen. In 2030 zullen we nog steeds op zo’n 80 procent van het huidige niveau zitten. Hieruit volgt het tweede inzicht: de afbouw van de gaswinning in Groningen maakt een goedwerkende internationale gashandel extra belangrijk. Dit zorgt ervoor dat we over voldoende gas uit andere bronnen kunnen beschikken. Het derde inzicht is de al genoemde koers naar de toekomstige samenwerking tussen moleculen en elektronen. Onze uitdaging is vervolgens dat er voldoende duurzame moleculen geproduceerd worden. Dit heeft onze volle aandacht. Bijvoorbeeld met studies, maar ook met heel concrete projecten.”

Energie houdt niet op bij de grens

“Ook op dit moment houdt energie niet op bij de grens,” gaat Hans verder. “Er is geen enkele reden om aan te nemen dat dat in de toekomst anders wordt. Sterker nog, het grensoverschrijdende karakter van energie zal alleen maar toenemen. We gaan niet richting autarkische systemen, maar juist richting nog verdere samenwerking en systeemintegratie. Natuurlijk, warmtenetten zijn wel lokaal. Maar waterstof zou zomaar de enige echte wereldwijd gebruikte energievorm kunnen worden, inclusief internationale handel. Dat kunnen we niet allemaal in ons eentje.” “Als bedrijf zijn we ons daar op aan het voorbereiden,” vertelt Han. “Een goede energietransitie doe je immers niet alleen binnen je eigen grenzen. We zijn niet enkel met onszelf bezig in Nederland, maar ook met de omringende landen. Vooral met Duitsland en België. Met name op het gebied van waterstof zal het komende decennium blijken hoe dat op Europees niveau eruit gaat zien.”

Maatschappelijk belang staat voorop

Hans: “Natuurlijk zijn we blij dat we op deze manier opnieuw een grote rol op het gebied van energie in Nederland kunnen spelen. Maar dat is geen doel op zich. Gasunie is een staatsdeelneming die het publiek belang dient. Onze driehoek voor energie is en blijft: betrouwbaar, duurzaam, betaalbaar. Wij zijn heel goed gepositioneerd om die drie waarden in balans te houden, ook in de toekomst. In onze samenwerking met TenneT wordt eveneens het maatschappelijk belang geborgd met een aantal basisprincipes. We willen de hoogste maatschappelijke bijdrage leveren tegen de laagste maatschappelijke kosten. En dat met behoud van de huidige hoge leveringszekerheid. We kijken altijd naar wat het beste is voor de Nederlandse samenleving. Ook als dat betekent dat wij daarom juist iets niet doen.”

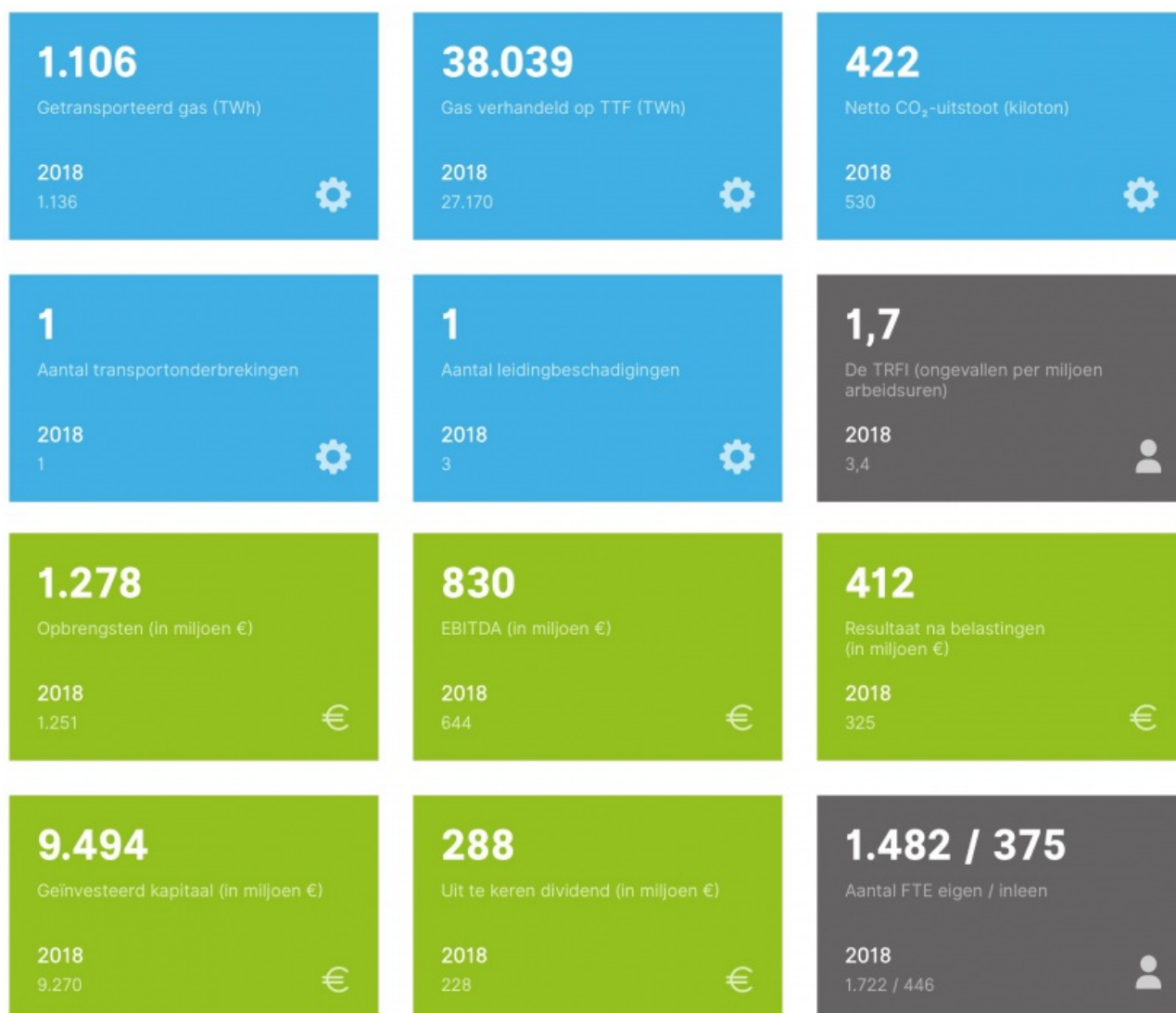
Omslag in onze cultuur

Han: "Omdat we werken met zulke principes, krijgen we veel signalen dat het het ons ook wordt gegund. We hebben de kennis, werken op een bedrijfsmatige manier én dienen het publiek belang. Daarom worden we gevraagd voor advies en voeren we uiteraard ook op eigen initiatief studies en concrete projecten uit." "Onze cultuur en manier van werken is hierdoor wel aan het veranderen," gaat Hans verder. "Onze vroegere positie als monopolistische gastransporteur leidde soms tot arrogant gedrag. Zo van, 'wij weten het allemaal wel'. Nu hebben we een andere positie. Ik zie het als het derde hoofdstuk in het bestaan van Gasunie. Eerst was er de ontdekking van het aardgas. Vervolgens specialiseerden we ons in gastransport. En nu maken we opnieuw een transformatie door richting een energie-infrastructuurbedrijf. Hierdoor zullen we in de loop van dit decennium steeds meer een brede energie-infrastructuurpartij worden. Die niet in haar eentje acteert, maar veelal in nauwe samenwerking met partners."

Energietransitie vraagt een bijdrage van iedereen

Han: "We hebben nu water onder de kiel op het gebied van de energietransitie. Onze rol wordt steeds duidelijker en zichtbaarder. We moeten onze bestaande infrastructuur veilig en betrouwbaar blijven opereren. Daardoor gaat de samenleving ons infrastructuur voor andere energiedragers toevertrouwen. We merken ook dat we steeds actiever worden benaderd door mensen die bij ons willen werken. Studenten, managers, consultants... ze willen bij Gasunie een bijdrage leveren aan de Nederlandse energietransitie. Dat gebeurde in het recente verleden veel minder. Maar om de energietransitie te laten lukken, moeten we wel allemaal een bijdrage leveren. Dat blijft zoeken. Voorop staat dat Gasunie blijft doen wat goed is voor de samenleving. Daar kunnen mensen ons op aanspreken."

Kerncijfers

Over ons

Profiel

In een duurzame energievoorziening zorgt gas, in diverse soorten en in combinatie met andere, duurzame energiebronnen, voor een stabiel en betaalbaar energiesysteem. Onze taak daarbij is het verzorgen van veilige, betrouwbare, betaalbare en duurzame energie-infrastructuurdiensten. Dit is van essentieel belang voor de economie en maatschappij. Met onze infrastructuur, dienstverlening en geografische positie, bevinden wij ons in het hart van de Noordwest-Europese (gas)markt.

Gasunie heeft twee hoofdactiviteiten: het verzorgen van gereguleerde transportdiensten via het gastransportnet in Nederland en Duitsland en het aanbieden van infrastructuurdiensten al dan niet in samenwerking met andere partijen. Onze infrastructuur verbindt leveranciers en (eind)gebruikers van energie en is open voor derden. Het fungeert als internationaal knooppunt in de aan- en doorvoer van gas. We beheren en ontwikkelen daarvoor gasinfrastructuur en gashandelsplaatsen: gastransportnetwerken, internationale transitleidingen, gasopslag, LNG-infrastructuur en virtuele gashandelsplaatsen. We dragen hiermee bij aan een liquide, competitieve, betrouwbare Europese gasmarkt.

Wij zetten ons in voor de versnelling van een klimaat neutrale energievoorziening door het ontwikkelen van duurzame technologieën en infrastructuur; dat doen we door middel van nieuwe samenwerkingsverbanden en businessmodellen. We investeren bijvoorbeeld in projecten op het gebied van groen gas, waterstof, warmte, CCUS (Carbon Capture, Utilization and Storage: het afvangen, hergebruiken en opslaan van CO₂) en het gebruik van LNG voor weg- en watertransport.

We zijn een staatsdeelneming met als enige aandeelhouder de Staat der Nederlanden. Onze medewerkers werken verspreid over ruim 30 locaties in Nederland en Noord-Duitsland en met vertegenwoordigingen in Brussel en Moskou. Ons hoofdkantoor bevindt zich in Groningen; onze hoofdvestiging in Duitsland bevindt zich in Hannover.

Organisatiestructuur

Gasunie heeft twee dochters die het gastransportnet beheren. In Duitsland is dit Gasunie Deutschland en in Nederland Gasunie Transport Services (GTS).

De businessunit Deelnemingen levert infrastructuurdiensten - onder andere op het gebied van gasopslag -, transport door internationale (zee)leidingen en een terminal voor de import van vloeibaar aardgas (LNG). Deelnemingen neemt nieuwe activiteiten gericht op bestaande infrastructuur en hernieuwbare energie-oplossingen in beheer.

Businessmodel

Netbeheer in Nederland en Duitsland

De netbeheerders in Nederland en in Duitsland bieden hun diensten aan op een klantgerichte en transparante manier. Zij verkopen de beschikbare capaciteit tegen concurrerende voorwaarden. Op entrypunten kan het gas in het netwerk worden ingevoerd en op exitpunten kan een klant het gas uit het netwerk halen. De klanten sluiten contracten af waarmee ze capaciteit boeken op bepaalde entry- of exitpunten in het netwerk, gedurende een bepaalde periode (jaar, kwartaal, maand of dag).

Reguleringsmethodiek netbeheerders

De omzet van de netbeheerders in Nederland en Duitsland is gereguleerd en we brengen tarieven aan onze klanten in rekening die gereguleerd zijn. De tarieven worden jaarlijks vastgesteld door de toezichthouders die elke 3 tot 5 jaar de methode van regulering opnieuw vaststellen. De toezichthouder in Nederland is de Autoriteit Consument & Markt (ACM) en in Duitsland de Bundesnetzagentur (BNetzA).

De tarieven worden bepaald door de toegestane omzet voor het desbetreffende jaar te delen door de geschatte omvang van de capaciteitsvraag.

De door de toezichthouder toegestane omzet bestaat uit een kapitaalkostenvergoeding voor het geïnvesteerd vermogen, een vergoeding voor de jaarlijkse afschrijvingskosten (berekend op basis van de door de toezichthouder vastgestelde afschrijvingstermijnen en activawaarde) en een vergoeding voor de operationele kosten.

De huidige reguleringsperiode loopt in Nederland van 2017-2021 en in Duitsland van 2018-2022.

Regulatoire verrekeningen

Wanneer de behaalde omzet afwijkt van de toegestane omzet, wordt het verschil verrekend in volgende jaren. Onder de huidige IFRS regels is het niet toegestaan om regulatoire verrekeningen als vordering of schuld in de balans op te nemen. Als gevolg hiervan vindt verantwoording van regulatoire verrekeningen onder IFRS niet plaats in het jaar waarin ze zijn ontstaan, maar in het jaar waarin de verrekeningen in de tarieven plaatsvinden. Dit leidt tot timingsverschillen tussen IFRS en het regulatoire verdienmodel die periodieke (administratieve) waardeveranderingen tot gevolg kunnen hebben.

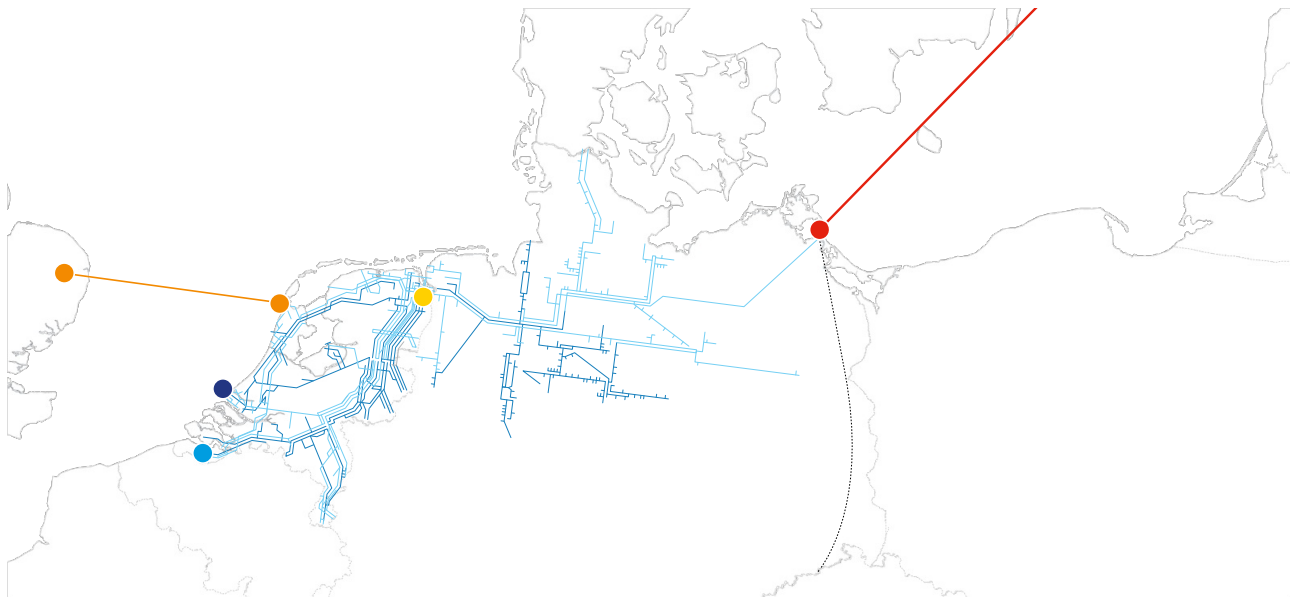
Businessmodel Deelnemingen

Deelnemingen is verantwoordelijk voor de verkoop en levering van energie-infrastructuurdiensten. Deze diensten zijn niet gereguleerd dan wel ontheven van regulering. Klanten kopen capaciteit waarmee ze de betreffende infrastructuur gedurende een bepaalde periode kunnen gebruiken. De tarieven hiervoor worden in belangrijke mate door vraag en aanbod bepaald. Het bedrijfseconomische risico en de rendementsdoelstelling van de activiteiten van deze business unit zijn hoger dan die van onze volledig geregleerde activiteiten.

Deelnemingen ondersteunt de werking en liquiditeit van de energiemarkt en positioneert Nederland als knooppunt in de internationale gasstromen. Daarmee draagt ze bij aan de benutting van onze gastransportnetten in Nederland en Duitsland.

Onze deelnemingen

We nemen, veelal samen met andere partijen, deel in een aantal ondernemingen. De belangrijkste noemen we hier.

Gate

Gate (Gas Access To Europe) terminal staat op de Rotterdamse Maasvlakte en is tot op heden de enige importterminal voor vloeibaar aardgas (LNG) in Nederland. Voor zijn klanten ontvangt Gate terminal LNG, slaat het op, maakt het weer gasvormig en brengt het vervolgens in het gastransportnetwerk voor distributie naar huishoudens en industrie. Via Gate terminal CV hebben we een 50% belang in de terminal.

Nord Stream

Nord Stream is een dubbele aardgasleiding door de Baltische Zee. Door deze verbinding heeft het Europese leidingnet een extra aansluiting gekregen op gasstromen uit Rusland. Nord Stream is belangrijk als we zeker willen zijn van voldoende gasaanvoercapaciteit op de Europese gasmarkt nu de productie binnen Europa verder terugloopt. We zijn voor 9% aandeelhouder in Nord Stream A.G.

BBL

De Bacton-Balgzand-Leiding (BBL) is een leiding die loopt van het Nederlandse Balgzand naar het Engelse Bacton. De leiding bevat gas dat van Nederland naar het Verenigd Koninkrijk kan stromen en ook van het Verenigd Koninkrijk naar Nederland. Hiermee verhoogt BBL de leveringszekerheid van het Verenigd Koninkrijk, versterkt het de positie van Nederland als een toonaangevende Europese gasspeler en ondersteunt het de integratie van de Europese gasmarkt. Daarnaast verbindt BBL het TTF met de NBP-hub. We zijn voor 60% aandeelhouder in BBL Company V.O.F.

EnergyStock

Deze installatie voor ondergrondse gasopslag vangt het korte termijn-verschil op tussen de vraag naar en het aanbod van aardgas. De zeer hoge flexibiliteit van deze buffer (snel uitzenden/opslaan) is belangrijk voor het in balans houden van de portfolio's van de EnergyStock-kanten. Daarnaast wordt de gasopslag gebruikt door handelaren die profiteren van prijschommelingen in de energiemarkt. In 2019 heeft Energystock onder de naam Hystock een waterstofinstallatie in gebruik genomen waarin duurzame (zonne-)energie en groene stroom van het net worden gebruikt om water om te zetten in waterstof en zuurstof. We zijn voor 100% aandeelhouder in EnergyStock B.V.

Gasunie New Energy

Gasunie New Energy B.V. ontwikkelt ondernemingskansen op het gebied van duurzame energie.

Werkgebied: (hernieuwbare) energievormen, zoals zonne- en windenergie, energie uit biomassa, hernieuwbaar gas en geothermie. Daarbij wordt vrijwel altijd in nauwe samenwerking met andere projectpartners gewerkt. Dit gebeurt onder andere in de volgende dochterondernemingen, waarin Gasunie New Energy een deelbelang heeft:

- Biogas Netwerk Twente B.V.: Binnen dit bedrijf kunnen we circa 4 mln m³/jaar groen gas invoeden in het gasnetwerk van Cogas. We zijn voor 50% aandeelhouder.
- SKW assets B.V.: Binnen dit bedrijf is met het principe van superkritische watervergassing een demo-vergassingsinstallatie in Alkmaar gebouwd en wordt deze nieuwe technologie verder ontwikkeld. SKW stelt de benodigde vergassingsinstallatie ter beschikking aan een derde. We zijn voor 50% aandeelhouder van SKW assets B.V.

Vertogas

Dochterbedrijf Vertogas B.V. fungeert in opdracht van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat als certificeringsinstantie voor groen gas. Het geeft certificaten uit waarmee de duurzame herkomst van groen gas wordt bevestigd en de duurzame productiewijze transparant en aantoonbaar wordt gemaakt. We zijn voor 100% aandeelhouder in Vertogas.

Gasunie Engineering

Gasunie Engineering B.V. biedt commerciële diensten aan voor andere organisaties met een ondergronds transportsysteem, zoals netwerkbedrijven, industrieën en (semi)overheidsinstellingen. De kernexpertise die binnen Gasunie aanwezig is op het gebied van het ontwerp, de constructie en het beheer van infrastructuur, zetten we daar bij in. We zijn voor 100% aandeelhouder van Gasunie Engineering B.V.

Gasunie Waterstof Services

Gasunie Waterstof Services wil in Nederland grootschalige waterstofinfrastructuur ontwikkelen en beheren. Daarvoor willen we bestaande gastransportnetten hergebruiken en efficiënt benutten. Dat doen we op een duurzame, veilige en betrouwbare manier.

Het eerste leidingtracé dat GWS in beheer heeft betreft de waterstofleiding van leverancier DOW Benelux naar afnemer Yara Sluiskil. We zijn voor 100% aandeelhouder in GWS B.V.

GEIS

De activiteiten van Gasunie Energy Information Services B.V. (GEIS) richten zich op het stimuleren, ontwikkelen en exploiteren van activiteiten op het gebied van energie-informatievoorziening ten behoeve van de energietransitie en/of een duurzame energievoorziening.

Merkenbeleid

N.V. Nederlandse Gasunie (Gasunie) is een maatschappelijk merk, dat haar kennis optimaal wil inzetten voor het realiseren van een duurzame energiewereld. Dit doen wij bij voorkeur in nauwe samenwerking met andere kennis- en marktpartijen in Nederland en daarbuiten. Het merk Gasunie is de overkoepelende communicatiedrager voor het geheel aan groepsactiviteiten. De gereguleerde netbeheertaak wordt in Nederland uitgevoerd onder de merknaam Gasunie Transport Services B.V. (GTS) en in Duitsland onder het label Gasunie Deutschland Transport Services GmbH (Gasunie Deutschland). Genoemde samenwerkingsverbanden leiden daarnaast tot meerdere separate merken, waar de merknaam Gasunie geen deel van uitmaakt.

Regulering

Nederland

Begin 2019 heeft de ACM een gewijzigd methodebesluit genomen waarin de hoogte van het toegestane rendement (WACC) en de jaarlijkse productiviteitsverbetering is aangepast. Dit besluit was het gevolg van een geslaagd beroep van GTS bij het College van Beroep voor het bedrijfsleven (CBb). Eind 2019 heeft het CBb GTS ook in het gelijk gesteld in haar beroep tegen de aanpassing van de hoogte van de WACC, zoals die begin 2019 door ACM was doorgevoerd in het hersteld methodebesluit. Beide uitspraken van het CBb leiden tot hogere toegestane inkomsten voor GTS in de huidige reguleringsperiode (2017-2021). Deze aanpassing wordt éénmalig verrekend in de gereguleerde tarieven over 2020 en, naar verwachting, 2021.

ACM is inmiddels gestart met de voorbereidingen voor het methodebesluit voor de volgende reguleringsperiode die begint in 2022. Onderdeel van die voorbereidingen is een onderzoek naar de benutting van het gastransportnetwerk en de ontwikkeling van de transporttarieven van GTS in de komende decennia. De uitkomsten van dit onderzoek worden naar verwachting meegenomen in het volgende methodebesluit. Los hiervan zal ACM naar verwachting in een volgend methodebesluit gebruik maken van een vergelijking van de kostenefficiëntie van GTS met die van andere Europese gastransportbedrijven (kostenbenchmark).

Het ontwerp methodebesluit voor de nieuwe reguleringsperiode zal naar verwachting in september 2020 door ACM worden gepubliceerd. Het definitieve methodebesluit van ACM voor de nieuwe reguleringsperiode volgt in het eerste kwartaal van 2021.

Tariefbesluit

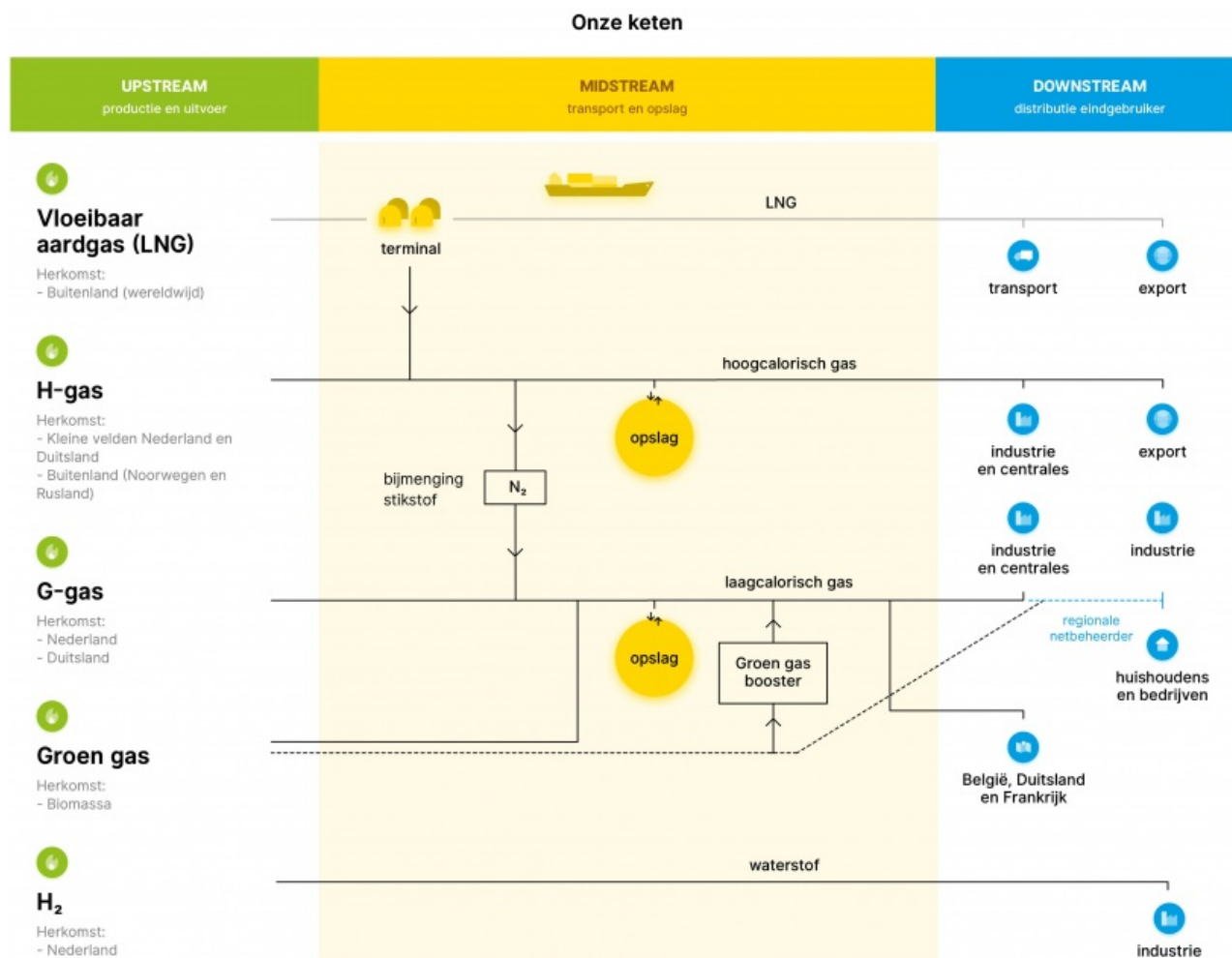
Het tariefbesluit 2020 is in mei 2019 gepubliceerd door ACM. Dit tarievenbesluit gaat uit van een hernieuwde tarievenstructuur, die voortvloeit uit de Europese netwerk code betreffende geharmoniseerde transmissietariefstructuren voor gas. Hierover is eind 2018 een sector brede overeenkomst gesloten tussen ACM, GTS en marktpartijen. Het tarievenbesluit 2021 wordt in mei 2020 gepubliceerd door ACM.

Duitsland

In 2019 is een wetsvoorstel aangenomen inzake de wijziging van het regime voor de investeringsmaatregelen (AregV). Het Duitse ministerie van Economische Zaken onderzoekt of het huidige reguleringsregime op dit punt gewijzigd moet worden in de toekomst. Gasunie Deutschland participeert in dit traject door onder meer deel te nemen aan klankbordsessies. Verdere uitkomsten over de besluitvorming door het ministerie van Economische Zaken worden in 2020 verwacht.

Tot slot is Gasunie Deutschland één van de partijen die bezwaar heeft gemaakt tegen de vaststelling van de hoogte van het maximale reëel rendement voor belastingen op het eigen vermogen voor de reguleringsperiode 2018-2022 en tegen de hoogte van de collectieve efficiencykorting voor netbeheerders. Verwacht wordt dat een definitieve uitspraak in deze zaken in 2020-2021 zal plaatsvinden.

Gasunie in de keten

Wij spelen als energie-infrastructuurbedrijf een belangrijke rol in de keten, die van energiewinning tot toepassing bij de gebruiker loopt. De keten wordt gevormd door producenten, leveranciers, shippers (partijen met een contract voor transport van energie), (inter)nationale netwerkbedrijven, (regionale) netbeheerders, afnemers (direct op het landelijke netwerk aangesloten industrieën en elektriciteitscentrales) en huishoudens.

We richten ons, naast Nederland en Duitsland, op de Europese markt in bredere zin.

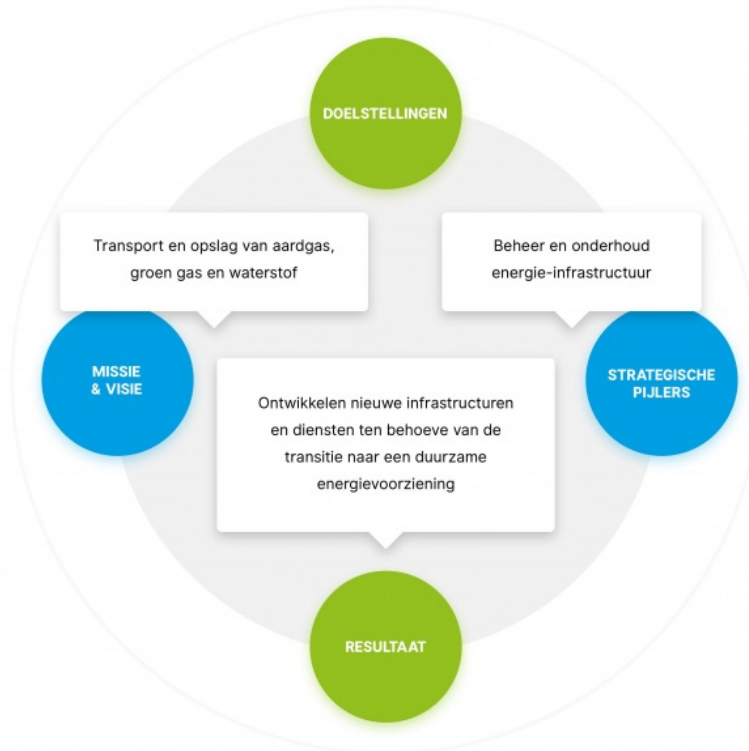
Binnen onze keten zien we een groeiende vraag naar duurzame energie en daaraan gekoppeld de afname van de vraag naar aardgas in Nederland. Tegelijkertijd neemt internationaal het gebruik van aardgas bij stroomopwekking toe om CO₂-emissies van kolencentrales te vermijden. Ook verwachten we, als gevolg van de afnemende lokale productie, een groeiende gasimport uit verschillende landen. Deze ontwikkelingen lichten we toe onder Trends & ontwikkelingen. Een nieuw hoofdstuk in ons bestaan en in Riskmanagement. Om oplossingen te kunnen bieden voor de energievraagstukken van dit moment werken we samen met partners binnen en buiten de keten zoals kennisinstituten, infrastructuurbedrijven, overheden en natuur- en milieuverenigingen.

Waardecreatiemodel

In ons waardecreatiemodel laten we zien hoe we onze middelen inzetten om onze strategische doelstellingen te realiseren. Ook wordt zichtbaar welke waarden wij met onze kernactiviteiten creëren en wat de impact hiervan is.

Ons waardecreatiemodel

Dit zetten wij in:

Daarmee realiseren wij:

Impact:

Strategie

Missie

Gasunie is een leidende Europese energie-infrastructuuronderneming. Gastransport en gasopslag vormen de kernactiviteit. We dienen het publiek belang en faciliteren de energietransitie door geïntegreerde infrastructuurdiensten aan te bieden. We richten ons op waardecreatie voor onze aandeelhouder(s) en andere stakeholders en hanteren de hoogste veiligheids- en businessstandaarden die in de sector worden toegepast.

Visie

Wij geloven in een duurzame toekomst met een uitgebalanceerde energiemix en een blijvende rol voor gas dat afkomstig is uit verschillende bronnen. We geloven dat we onze klanten het best bedienen met innovatieve oplossingen op het gebied van (gas)infrastructuur.

Onze strategie

De veranderingen in de energievoorziening vertalen zich in veranderingen in een deel van onze activiteiten. Gassen en infrastructuur voor transport en opslag ervan blijven van cruciaal belang voor een duurzame, betrouwbare en betaalbare Europese energievoorziening. In de komende decennia zal dit meer en meer in de vorm van groen gas, waterstof en warmte zijn die - samen met duurzame elektriciteit - een nieuw, slim energiesysteem gaan vormen. Onze infrastructuur, kennis en competenties creëren belangrijke waarde voor klanten en samenleving.

We hebben 3 strategische pijlers:

1. Zorgdragen voor een veilige, betrouwbare, betaalbare en duurzame gasinfrastructuur in ons kerngebied.
2. Bijdragen aan efficiënte gasinfrastructuur en diensten voor een goed functionerende Europese aardgas- en LNG-markt.
3. Versnellen van de transitie naar een CO₂-neutrale energievoorziening.

Trends & ontwikkelingen

Gasunie heeft een belangrijke maatschappelijke rol in de energievoorziening in haar kerngebied Nederland en Duitsland. Met het verzorgen van veilig, betrouwbaar, betaalbaar en duurzaam transport van aardgas en andere energiedragers creëren wij belangrijke waarde voor onze stakeholders. Om deze waarde zo optimaal mogelijk te maken, moeten wij alert zijn en slagvaardig reageren op de ontwikkelingen binnen en buiten onze sector. Deze ontwikkelingen volgen wij nauwlettend. We analyseren wat de impact is op onze strategie en organisatie en ook welke activiteiten wij zelf kunnen ondernemen om hier bij aan te sluiten.

Ontwikkelingen op de gasmarkt

Het aardgasgebruik in Nederland is in 2019 gestegen. Enerzijds is dat een gevolg van de economische groei, waardoor het effect van toenemende efficiëntie werd opgeheven. Anderzijds was er met name in de zomer van 2019 sprake van relatief lage gasprijzen in combinatie met relatief hoge CO₂-prijzen. Dit leidde ertoe dat kolencentrales in Noordwest-Europa werden teruggeschakeld en gascentrales meer werden ingezet.

De groei van het aandeel wind en zon leidt tot een lagere gasvraag. Dit werkt echter niet of nauwelijks door in een lagere vraag naar gascapaciteit. Immers, wanneer de wind niet waait en de zon niet schijnt, verwacht de maatschappij ook een ongestoorde elektriciteitslevering en dan komen gascentrales aan bod. Daar waar zon en wind kolen- of kerncentrales vervangen, kan dit zelfs leiden tot een stijging naar de vraag van gascapaciteit. In recente jaren is dan ook een aantal stilstaande gascentrales weer in bedrijf genomen. Op de middellange termijn houden we toch rekening met een dalende vraag naar capaciteit.

Sinds 2018 is de gasproductie in Nederland lager dan de vraag naar gas. Met andere woorden, Nederland is een netto-importerend gasland geworden. We bevinden ons daarmee overigens in goed gezelschap van de overige EU-landen. De gasimport komt uit Noorwegen en Rusland en via de Gate terminal met een recordhoeveelheid LNG in 2019. Daardoor kon Nederland profiteren van de overschotten LNG op de wereldmarkt. De productie van aardgas in Noordwest-Europa loopt verder terug en de importbehoefte stijgt. Dit zal naar verwachting ingevuld worden door een toenemende hoeveelheid gas uit Rusland, via de Nord Stream 2 pijpleiding, aangevuld met LNG. We zien dan ook een toenemende belangstelling voor LNG-capaciteit in ons kerngebied.

De toenemende import van Russisch gas door de EU zal via zowel bestaande als nieuwe transitroutes plaatsvinden. Eind december 2019 hebben het Russische Gazprom en het Oekraïense Naftogaz een vijfjarige overeenkomst (2020-2024) gesloten met betrekking tot continuering van transit van Russisch gas naar de EU via Oekraïne.

Naast bestaande transitroutes, zoals via Oekraïne, heeft Gazprom alternatieve routes ontwikkeld. De verwachting is dat Zuidoost-Europa deels via het inmiddels operationele Turkstream beleverd gaat worden. Deze leiding loopt van Rusland via de Zwarte Zee naar Turkije. Nord Stream 2 is ontwikkeld om Noordwest-Europa te beleveren. Naar aanleiding van de introductie van Amerikaanse sancties zal de projectoplevering van medio 2020 waarschijnlijk verschuiven naar eind 2020 of begin 2021.

In het Klimaatakkoord heeft Nederland plannen gemaakt om de CO₂-uitstoot te verminderen. Met deze plannen zal het energieverbruik in Nederland gaan veranderen. Zo worden nieuwbouwwoningen niet langer op het gasnet aangesloten. Maar ook bestaande gebouwen zullen worden verduurzaamd. Deze zullen niet meer met een traditionele cv-ketel, maar via een warmtenet of met een (hybride) warmtepomp worden verwarmd. Door deze ontwikkelingen gaan we de komende jaren naar verwachting minder aardgas gebruiken.

Daar staat tegenover dat elektriciteit juist een groter aandeel krijgt in de energievraag. Elektrisch rijden wordt bijvoorbeeld steeds populairder. Er is veel hernieuwbare opwekking nodig om deze elektriciteitsvraag op een duurzame manier te leveren. Nederland gaat de komende jaren daarom veel investeren in zonne- en windenergie. Volgens schattingen van de Klimaat- en Energieverkenning (PBL, 2019) zal de productie uit deze bronnen in de komende tien jaar meer dan verviervoudigen.

In het buitenland zien we een vergelijkbare trend. De opwekcapaciteit van hernieuwbare elektriciteit neemt ook in de ons omringende landen toe, waardoor minder bruin- en steenkoolcentrales nodig zijn. Maar ook kerncentrales worden gesloten. In Frankrijk, koploper op het gebied van kernenergie, zal de capaciteit fors teruglopen. In Duitsland en België zijn er plannen om alle kerncentrales de komende tien jaar te sluiten. Tegelijkertijd zullen de netverbindingen tussen landen de komende jaren verder worden uitgebreid. Hierdoor wordt de elektriciteitsmarkt in Noordwest-Europa steeds meer geïntegreerd.

Ten slotte zien we een groeiende interesse in waterstof. Op dit moment wordt er in Nederland en daarbuiten al veel waterstof gemaakt. Vooral in de industrie, bijvoorbeeld voor de productie van kunstmest. Deze waterstof wordt nu nog vrijwel volledig uit fossiele brandstoffen gemaakt. Ook deze bestaande waterstofvraag zal verduurzaamd moeten worden. In binnen- en buitenland worden inmiddels diverse pilotprojecten ontwikkeld voor productie, transport en opslag van groene waterstof. Hiermee moet de vraag naar CO₂-neutrale waterstof zich de komende decennia verder ontwikkelen.

Brexit

Op het gebied van energie is een algemene notitie opgenomen waarin de wens tot uitdrukking komt om de samenwerking in de toekomst voort te zetten. Verdere bepalingen zullen afhankelijk zijn van een toekomstige handelsovereenkomst. Er is een overgangsperiode tot 31 december 2020, zodat er tijd is om over een dergelijke toekomstige handelsovereenkomst te onderhandelen. De impact van Brexit op Gasunie en haar deelnemingen zal afhangen van de uitkomst van een toekomstige EU-handelsovereenkomst. Gasunie staat in nauw contact met het Brexit-team van de Nederlandse overheid.

Digitale ontwikkelingen

Digitalisering speelt een steeds dominantere rol en biedt vele kansen en mogelijkheden. Zo kunnen processen vergaand worden geautomatiseerd, kan er steeds meer informatie uit data gehaald worden, zijn er nieuwe producten/diensten beschikbaar en wordt standaardisatie van het ICT landschap gemakkelijker.

We willen zoveel mogelijk digitaal werken en stimuleren dit actief bij onze medewerkers.

We hebben een aanzienlijke vervanging doorgevoerd wat betreft onze gastransportsoftware.

Ook hebben we de afgelopen jaren eerste stappen gezet met nieuwe technologieën zoals “Auto Intelligence / Machine learning” en robotisering.

Digitalisering vraagt om steeds meer samenwerking tussen marktpartijen, onderling en met leveranciers. In 2020 zullen wij onze digitaliseringsambitie voor de komende 5 jaren vaststellen/herijken. De focus zal verschuiven van zelf zaken ontwikkelen naar (standaard) producten uit de markt. De genoemde ambitie zal een effect hebben op de benodigde kennis en competenties van medewerkers. De bijbehorende opleidingsplannen zullen in 2020 verder worden uitgewerkt. In de digitaliseringsambitie zal cybersecurity een prominente plek (blijven) spelen.

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

De wereld waarin we wonen en werken verandert snel. Voor de arbeidsmarkt onderscheiden we globaal drie trends die voor ons van belang zijn:

- De arbeidsmarkt blijft krap, de afgelopen 6 jaar bleef het aantal vacatures stijgen. In september 2019 bereikte het aantal openstaande vacatures een hoogtepunt. In 2020 neemt de werkloosheid naar verwachting iets toe, maar blijft historisch gezien nog steeds erg laag. Dit betekent dat talentvolle medewerkers in trek zijn bij meerdere werkgevers en dat wij in toenemende mate te maken hebben met de schaarste op de arbeidsmarkt. Deze schaarste vraagt om specifieke aandacht om nieuwe talenten aan te trekken, te behouden en om het beste uit onze mensen te halen.
- De beroepsbevolking vergrijst, ook bij ons. Medewerkers moeten langer doorwerken. Dat maakt dat duurzame inzetbaarheid bij ons al een aantal jaren een belangrijk thema is. Hoe kunnen medewerkers langer gezond, competent en met plezier hun werk doen?
- Met de Wet Arbeidsmarkt in Balans wordt de toenemende flexibilisering van arbeid beperkt. De WAB heeft betrekking op vaste en flexibele arbeidscontracten. Daarnaast worden de verantwoordelijkheden van de opdrachtnemer en de opdrachtgever bij het beoordelen van hun arbeidsrelatie beter in balans gebracht door de wet Deregulering Beoordeling Arbeidsrelaties. Met name de tweede wet heeft gevolgen voor de inzet van zzp-ers binnen Gasunie en de samenstelling van ons personeelsbestand.

In het onderdeel Gezondheid, veiligheid en ontwikkeling van medewerkers beschrijven wij hoe we hier in 2019 concreet invulling aan hebben gegeven en blikken vooruit naar 2020.

Security & crisismanagement

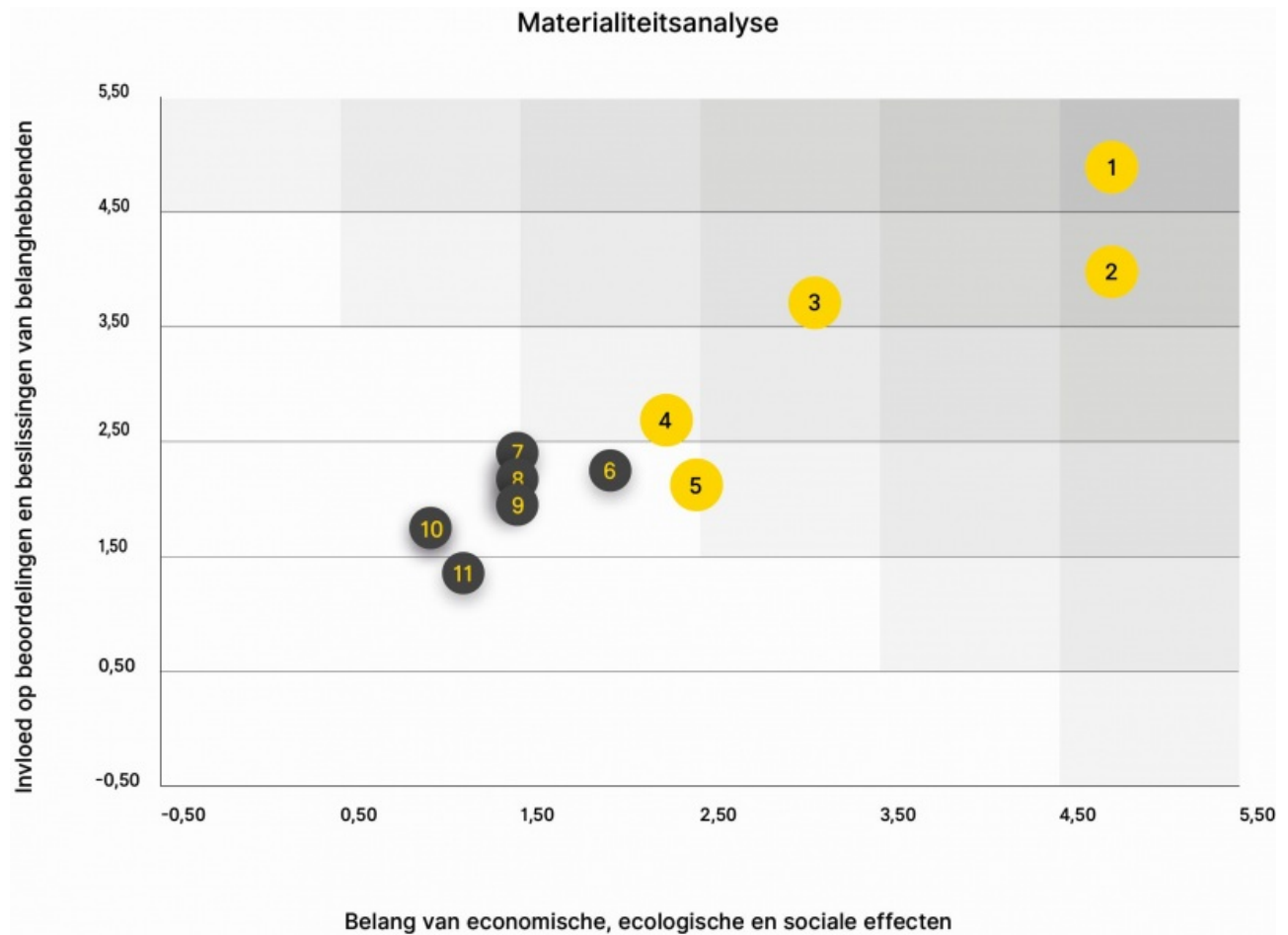
We hebben ervaren, door onder andere de (blokkade) acties van de actiegroep Code Rood en het incident met asbest, waarbij asbest werd gedumpt op het bouwterrein van onze nieuwe stikstoffabriek, dat activisme in relatie tot weerstand tegen fossiele brandstoffen fel kan zijn.

Het risicolandschap is aan veranderingen onderhevig. Er is sprake van een steeds grotere verwevenheid met andere infrasystemen zoals elektriciteit en telecom. De complexiteit van de energietransitie, toenemende druk van stakeholders, de voortdurende media-aandacht en een lager wordende acceptatie van risico's leiden tot de noodzaak om voorbereid te zijn op crises. Ons crisismanagement sluit aan bij die continu veranderende omgeving en is ingericht met flexibiliteit, eenvoud, samenwerking en een integrale benadering.

Onze materiële thema's

De mening van onze stakeholders is belangrijk voor ons. Daarom hebben wij hen betrokken bij het bepalen van de belangrijkste thema's waarover wij in dit verslag rapporteren. Wij hebben dit gedaan door middel van een materialiteitsanalyse.

De analyse is uitgevoerd door middel van een enquête waarbij interne en externe stakeholders gevraagd zijn hun mening te geven over de thema's. De uitkomsten van deze analyse zijn opgenomen in onderstaande matrix.

Thema

- 1 **Energietransitie**
- 2 **Leveringszekerheid**
- 3 **Veiligheid van het netwerk**
- 4 **Relatie met stakeholders en omgeving**
- 5 **Sterke marktpositie**
- 6 Klantgerichte en transparante samenwerking
- 7 Milieu-impact eigen organisatie
- 8 Naleven en beïnvloeden van wet- en regelgeving
- 9 Gezondheid, veiligheid en ontwikkeling van medewerkers
- 10 Financiële prestaties
- 11 Cyber security

Wat valt op?

We zien een duidelijke top 3, waarvan Energietransitie (nummer 1) en Leveringszekerheid (nummer 2) ook in onze vorige matrix, die was opgesteld in 2017, onderdeel van de top 3 waren. Dat Energietransitie, Leveringszekerheid en Veiligheid van het netwerk hoog scoren, is wellicht niet verrassend: dit zijn onze echte 'impact-thema's'. De nummer 1-positie van Energietransitie is daarbij geen verrassing, gezien de maatschappelijke en politieke discussies die hierover momenteel gevoerd worden. Het thema Sterke marktpositie (nummer 5) hangt sterk samen met de top 3.

De Relatie met stakeholders en omgeving (nummer 4) was in de vorige analyse niet als specifiek thema benoemd, maar neemt nu een hoge positie in de matrix in. Wij hechten veel waarde aan de relatie met onze stakeholders en laten hen daarom in dit jaarverslag op materiële onderwerpen aan het woord door middel van interviews.

De milieu-impact van onze eigen organisatie is een aantal plaatsen gedaald. Milieu-impact is al meerdere jaren een breed erkend thema waardoor het voor stakeholders wellicht "genormaliseerd" is. Daarom is het te verklaren dat stakeholders andere onderwerpen een hogere prioriteit hebben gegeven. Omdat dit onderwerp zowel voor ons als voor de maatschappij belangrijk is, blijven wij hier wel over rapporteren in dit verslag. Een uitgebreidere toelichting op het opstellen van de materialiteitsanalyse vindt u in de bijlage Verslaggevingsprincipes.

De managementaanpak en samenhang tussen de top vijf van onze materiële thema's tonen wij in onderstaande tabellen. Ook worden de samenhang met onze belangrijkste risico's en de relatie van de thema's tot onze strategie en de Sustainable Development Goals (SDGs) weergegeven. Ten slotte laten we zien hoe de beloning van onze bestuurders is gekoppeld aan de materiële thema's. Onze bestuurders ontvangen een variabele beloning die gerelateerd is aan de gestelde KPI's. Daarin maken we onderscheid tussen een aantal kwalitatieve targets en thema's uit de managementagenda. Deze thema's zijn Groei, Operational Excellence, Organisatieontwikkeling en ten slotte de positionering van gas en Gasunie. In het hoofdstuk Remuneratiebeleid is een verdere toelichting opgenomen.

Energietransitie

Het versnellen van de transitie naar een CO₂-neutrale energievoorziening door het inzetten van onze infrastructuur en kennis voor groen gas, waterstof, warmte en opslag van CO₂.

Samenhang in het verslag			
Relatie met risico	Relatie met pijler	Relatie met SDG	Wordt beschreven in:
1,3,5,6,7,11	III	7, 9, 13	Energietransitie, Projecten Business Development, Waterstof, CCUS en overige projecten.
KPI's			
KPI korte en lange termijn	Koppeling aan bestuurdersbeloning	Resultaten 2019	
≥ 3 biogasfabrieken	Thema Groei	SKW	
≥ 4 Waterstof (H ₂) projecten	Thema Groei	HyStock, Waterstof Noord-Nederland, Djewels, Magnumcentrale, North Sea Wind Power Hub, Element Eins	
≥ 2 warmtetransport-infrastructuurprojecten	Thema Groei	Warmtenet Zuid-Holland, Leiding door het Midden	
≥ 2 projecten CO ₂ participatie	Thema Groei	Porthos, Athos	

Leveringszekerheid

Het waarborgen van een betrouwbare en continue energievoorziening.

Samenhang in het verslag			
Relatie met risico	Relatie met pijler	Relatie met SDG	Wordt beschreven in:
1,2,6,7,8,11	I	7, 9	Leveringszekerheid, veiligheid van het netwerk, sterke marktpositie.
KPI's			
KPI korte en lange termijn	Koppeling aan bestuurdersbeloning	Resultaten 2019	
Aantal transportonderbrekingen: 0	Target	Aantal transportonderbrekingen = 0	

Veiligheid van het netwerk

Het beheren en onderhouden van ons netwerk en het minimaliseren van de kans op het ongewenst vrijkomen van gas door leiding beschadigingen.

Samenhang in het verslag			
Relatie met risico	Relatie met pijler	Relatie met SDG	Wordt beschreven in:
7,8,9,11	I	7, 9	Veiligheid van het netwerk, leveringszekerheid. Gezondheid veiligheid en ontwikkeling van medewerkers.
KPI's			
KPI korte en lange termijn	Koppeling aan bestuurdersbeloning	Resultaten 2019	
TRFI ≤ 3.0	Target	TRFI = 1.7	
Routekaart Groningen naar o gereed in 2019	Thema Positionering van gas en Gasunie	Gereed	
Aantal leidingbeschadigingen ≤ 3	Target	Aantal leidingbeschadigingen = 1	

Relatie met stakeholders en omgeving

Om onze missie, strategie en activiteiten goed uit te kunnen voeren, willen we de belangen van onze stakeholders kennen en deze zo veel mogelijk meenemen in onze besluiten. Daarnaast kunnen verschuivingen in die belangen impact hebben op onze strategie en activiteiten. We zijn daarom voortdurend in dialoog met veel verschillende stakeholders.

Samenhang in het verslag			
Relatie met risico	Relatie met pijler	Relatie met SDG	Wordt beschreven in:
2,4 en 10	I, II en III	7	Onze Resultaten, Product- en leveranciersinformatie & MVI, Overige informatie stakeholders, Ons verhaal over 2019. De interviews in dit verslag.
KPI's			
KPI korte en lange termijn	Koppeling aan bestuurdersbeloning	Resultaten 2019	
nvt	nvt	We hebben veelvuldig contact met onze stakeholders. Een aantal daarvan zijn zelf aan het woord in de verslag. We beschrijven de Overige informatie stakeholders al onze stakeholdergroepen met bijbehorende activiteiten.	

Sterke marktpositie

Het versterken van de positie van Gasunie in de Nederlandse en Duitse gasmarkt ten behoeve van een liquide Europese gasmarkt, onder andere in samenwerking met partners.

Samenhang in het verslag			
Relatie met risico	Relatie met pijler	Relatie met SDG	Wordt beschreven in:
3,6,7,11	III	7, 9, 13	Sterke marktpositie, projecten LNG, leveringszekerheid.
KPI's			
KPI korte en lange termijn	Koppeling aan bestuurdersbeloning	Resultaten 2019	
FID LNG-terminal/4e tank Gate	Thema Groei	German LNG terminal	
≥ 1 toegevoegde transit/netwerk-posities in Duitsland (greenfield en MGA)	Thema Groei en Positionering van gas en Gasunie	EUGAL	
In 2019 realisatie van een coalition of the willing met Duitse TSO's om marktintegratie door te voeren	Thema Positionering van gas en Gasunie	Trading Hub Europe	

Sustainable Development Goals

De Sustainable Development Goals (SDGs) of Duurzame Ontwikkelingsdoelen, zijn door de Verenigde Naties vastgesteld als de nieuwe mondiale duurzame ontwikkelingsagenda voor 2030. De SDGs bestaan uit 17 doelen die moeten leiden naar een duurzamere wereld in 2030. De doelen moeten een eind maken aan armoede, ongelijkheid en klimaatverandering.

Hoe dragen wij hieraan bij?

Wij leveren een bijdrage aan het realiseren van diverse SDGs. Aansluiten bij herkenbare mondiale thema's op gebied van maatschappelijk betrokken en verantwoord ondernemen doen wij vanuit onze missie. We vinden de Duurzame Ontwikkelingsdoelen zeer belangrijk voor de maatschappij en we dragen met onze activiteiten bij aan de totstandkoming hiervan. Activiteiten die de Duurzame Ontwikkelingsdoelen tegenwerken zullen wij per definitie niet ondernemen of steunen.

Vanuit onze strategie, ons waardecreatiemodel en onze materiële thema's hebben wij getoetst waar wij het meest bijdragen. Dat zijn met name de volgende 3 doelstellingen:

SDG	Wij dragen bij aan:	Samenhang
	7.1 Tegen 2030 universele toegang tot betaalbare, betrouwbare en moderne energiediensten garanderen. • We zorgen ervoor dat ons netwerk efficiënt is • Ons netwerk is open voor derden, er is voldoende marktwerking, we hebben betaalbare Handelsplaatsen (TTF en GASPOOL) ontwikkeld om de liquiditeit tussen vraag en aanbod optimaal op elkaar te laten afstemmen • We nemen deel in een LNG-importterminal • We zorgen voor transport en opslag van duurzaam opgewekt gas met onze infrastructuur	Strategische Pijler 1 Optimale infrastructuur Materieel thema - Leveringszekerheid - Relatie met stakeholders en omgeving - Energietransitie
	9.1 Ontwikkelen van kwalitatieve, betrouwbare, duurzame en veerkrachtige infrastructuur, met inbegrip van regionale en grensoverschrijdende infrastructuur, ter ondersteuning van de economische ontwikkeling en het menselijk welzijn, met klemtoon op een betaalbare en billijke toegang voor iedereen. • We initiëren de ontwikkeling van duurzaam opgewekt gas en warmtenetten • We nemen deel aan ontwikkelingsprojecten. • We ontwikkelen infrastructuur conform vragen en eisen van klanten en publiek belang zoals de bouw van de stikstoffabriek Zuidbroek • We nemen deel in diverse projecten: HyStock, warmtenetten, Gasunie Waterstof Services, LNG terminal in Duitsland • We werken samen met TenneT • We zijn een Europese speler	Strategische Pijler 2 Europees verbindend Materieel thema - Relatie met stakeholders en omgeving - Veiligheid van het netwerk - Energietransitie - Sterke marktpositie

13 KLIMAATACTIE 	13.2 Maatregelen inzake klimaatverandering integreren in nationale beleidslijnen, strategieën en planning. • We participeren in ontwikkeling van duurzame energie • We verkleinen onze eigen footprint en zijn ons bewust van CO₂-uitstoot • We nemen deel aan de “Methane Guiding Principles” voor methaanemissie binnen de gassector • We nemen deel aan internationale werkgroepen zoals Marcogaz en GIE waar beleidslijnen en strategieën worden uitgewerkt ter vermindering van methaanemissies • We zijn actief lid van het Platform Groene Netten. Dit platform wil de footprint van infrabedrijven verkleinen door kennisoverdracht en samenwerking • We reduceren onze eigen footprint door emissiebeperking • We breiden LNG-mogelijkheden uit • We managen onze impact op klimaat door samenwerking en optimalisatie van emissies	Strategische Pijler 2 Europees verbinden en 3 Energie in transitie Materieel thema - Energietransitie - Relatie met stakeholders en omgeving - Sterke marktpositie
---	--	--

Onze resultaten

Managementagenda 2019

Voortvloeiend uit onze strategie hebben we ons doelen gesteld voor de lange en korte termijn en deze verwerkt in onze managementagenda. Deze doelstellingen bevatten onderliggende mijlpalen. In onderstaand overzicht geven wij weer in hoeverre we per doelstelling de mijlpalen voor 2019 bereikt hebben.

	Materieel thema *	Strategische pijler Pijler I: Optimale infrastructuur	Strategische pijler Pijler II: Europees verbindend	Strategische pijler Pijler III: Energie in transitie
 Gerealiseerd Gedeeltelijk gerealiseerd Niet gerealiseerd				
Optimaliseren van risico gestuurd asset management met als oogmerk het realiseren van kostenverlaging binnen de grenzen van de 'Licence to Operate'.	II, III			
Optimaliseren van de positie van gas en Gasunie en het behouden van de waarde van het bedrijf door middel van een optimaal reguleringskader en tariefstructuur.	I, V			
Participeren in het afbouwen van de productie uit het Groningenveld. **	II			
Het sneller en goedkoper mogelijk maken van groen gas invoeding in het Nederlandse transportsysteem.	I, II			
Realiseren van onze veiligheidsdoelstellingen.	III			
Het onderzoeken naar de mogelijkheden van een integratie tussen de Nederlandse en Duitse gasmarkt.	II, V			
Onze internationale positie in Noordwest-Europa versterken, met name in Duitsland. Wij doen dit via samenwerkingsverbanden en 'greenfield' projecten.	II, V			
Een leidende positie verkrijgen op het gebied van hernieuwbaar gas (groen gas en waterstof).	I, V			

Een actieve rol nemen bij de ontwikkeling van warmtetransport-infrastructuur en CO ₂ -transport en opslag.	I, V				●
Het maximaal mogelijk maken van het hergebruik van bestaande infrastructuur voor transport van hernieuwbaar gas.	I, V				●
Creëren van een toekomstbestendige organisatie door het verbeteren van onze flexibiliteit en wendbaarheid.	I, II, III	●		●	●
Realiseren van onze MVO-doelstellingen. Onderdeel hiervan vormen de doelstellingen op het gebied van CO ₂ -footprint reductie.	I, II, III	●		●	●

* Materiële thema's

I. Energietransitie

II. Leveringszekerheid

III. Veiligheid van het netwerk

IV. Relatie met stakeholders en onze omgeving : dit thema komt in alle onderwerpen terug

V. Sterke marktpositie

** Met betrekking tot de participatie van de afbouw van het Groningenveld hebben we onze activiteiten in 2019 naar tevredenheid uitgevoerd. Wel blijft dit een gevoelig dossier en willen we ten allen tijde aandacht blijven houden voor nieuwe ontwikkelingen op dit gebied. Om aan te geven dat wij hier alert op zijn is onze beoordeling voor de doelstelling weergegeven met gedeeltelijk gerealiseerd.

Energietransitie

Een interview met

Ben Voorhorst
Operationeel directeur (COO) bij TenneT

Samenwerking in energiestysteem van de toekomst

*Samen met TenneT, de beheerder van het landelijk elektriciteitsnet, onderzochten we hoe het energiestysteem in de toekomst goed kan blijven functioneren. In februari 2019 presenteerden we gezamenlijk de Infrastructure Outlook 2050. Ben Voorhorst, operationeel directeur (COO) bij TenneT, vertelt over de totstandkoming van deze studie.***Ben Voorhorst**

Begonnen als vingeroefening

“Binnen TenneT waren altijd al meerdere personen bezig met het totale energiestysteem. Dus niet alleen elektriciteit, maar ook de bronnen waar elektriciteit van gemaakt wordt, zoals aardgas en steenkool. Waar worden die bronnen nog meer voor gebruikt en hoe gaat dit eruit zien in de toekomst? Toen dachten we: zouden we dit niet samen met Gasunie moeten oppakken? En dan gewoon samen op de achterkant van een sigarendoosje. Dat is dus een beetje uit de hand gelopen.”

Onderbouwde inzichten

“Hoe zou een energiestysteem met elektriciteit, aardgas en waterstof eruit kunnen zien? We hebben wat aannames met elkaar gedaan en gekeken in hoeverre de huidige netten daarvoor toereikend zijn. Dit leverde allerlei inzichten op, bijvoorbeeld over systeemintegratie. Bovendien helpen de modelleringen en analyses ons om onze inzichten met extra kracht naar buiten toe te onderbouwen.”

Inspiratie werd commitment

“We hebben het rapport aangeboden aan Ed Nijpels, voorzitter van het Klimaatberaad, en Kees Vendrik, toen voorzitter van de Elektriciteitstafel. We zagen dit ook als een stuk inspiratie waar je écht mee verder kunt. Het heeft mij toch ook wat verbaasd hoe het daarna is gaan lopen. De sector vond het zeer interessant en relevant. Het rapport werd veel opgevraagd en heel serieus genomen. We moesten zelfs binnen het Klimaatakkoord beloven dat we dit onderzoek opnieuw zouden doen, maar nu uitgebreider, met meer partijen en bovendien ook met een blik op 2030 naast de outlook voor 2050.”

Maatschappelijke kosten

“Dit leidde ook tot een sessie met onze Raden van Bestuur en Commissarissen. Hier is een gezamenlijke visie uit gekomen over hoe je naar systemen moet kijken als je breder kijkt dan je eigen elektriciteits- of gassysteem. Een van de criteria is dat we streven naar verduurzaming tegen zo laag mogelijke maatschappelijke kosten. Dus niet zo goedkoop mogelijk binnen je eigen bedrijf, maar de goedkoopste oplossing voor Nederland binnen alle systemen gezamenlijk. Dat lijkt triviaal, maar dat is het niet.”

Intensieve samenwerking

“We werken al jaren samen met Gasunie, bijvoorbeeld op het gebied van datamanagement. Dat wil niet zeggen dat we het altijd eens zijn. Zo kijken wij met meer reserves naar de haalbaarheid van groene waterstof dan Gasunie. We hebben verschillende uitgangspunten, maar op veel punten komen we wel bij elkaar. Onze samenwerking zal dan ook verder intensiveren. Bijvoorbeeld met jaarlijkse ontmoetingen van onze RvB's om de strategische agenda's te bespreken. En om te kijken hoe we onze analyse ook in Duitsland handen en voeten kunnen geven. Ook daarbij willen we meer samen optrekken.”

Er is een maatschappelijke behoefte om vaart te krijgen in de energietransitie. Daar willen wij een rol in spelen. Want ook voor deze uitdaging is de behoefte aan infrastructuur voor transport en opslag van energie groot. We hebben onze activiteiten (aardgas en groen gas) uitgebreid met waterstof, warmte en CO₂ en zijn daarmee veranderd van een onderneming voor gasinfrastructuur naar een onderneming voor energie-infrastructuur.

Duurzame gassen en warmte spelen een belangrijke rol in de toekomstige energiemix. Door gebruik te maken van bestaande gasinfrastructuur en deze slim te laten samenwerken met infrastructuur voor elektriciteit en warmte, kunnen we het totale energiesysteem betrouwbaar en betaalbaar houden.

Op vier belangrijke terreinen (waterstof, groen gas, warmte en CCUS) willen wij een bijdrage leveren aan de energietransitie.

Waterstof

We willen de marktontwikkeling van waterstof bespoedigen. Als onafhankelijk netwerkbedrijf en verbinder kunnen wij waterstof van verschillende aanbieders aansluiten en via een te ontwikkelen backbone transporteren naar de grote industriële clusters in Nederland. In 2030 kan dit netwerk, zoveel mogelijk gebruikmakend van onze bestaande infrastructuur, een capaciteit hebben van circa 10-15 GW. Met 10 GW kunnen we bijna 1,3 miljoen huishoudens beleveren met waterstof en ook komt deze hoeveelheid bijvoorbeeld overeen met het energieverbruik van alle industrie in Nederland voor een periode van 92 dagen. Er zijn verschillende projecten in ontwikkeling met partners in de industrieclusters Eemshaven, Noordzeekanaal, Rotterdam, Zeeland en Limburg.

Waterstof Noord-Nederland

Gasunie heeft in 2019 met partners het plan voor de ontwikkeling van een volledig functionerende groene waterstofketen in Noord-Nederland, Hydrogen Valley, verder vormgegeven. De projecten die hiervoor worden ontwikkeld zijn gericht op:

- grootschalige conversie waarbij door middel van elektrolyse, duurzame stroom wordt omgezet naar groene waterstof als grondstof voor de industrie;
- de opslag, het transport en de distributie van waterstof;
- de toepassing van waterstof als energiedrager voor industrie, gebouwde omgeving en mobiliteit.

Hiervoor worden onder andere bestaande aardgaspijpleidingen geschikt gemaakt voor het transport van waterstof en nieuwe waterstofleidingen aangelegd. Een ondergrondse waterstofopslag is voorzien bij EnergyStock. Begin 2020 zullen we hier een aantal testen voor gaan uitvoeren.

De Noord-Nederlandse subsidieaanvraag voor Hydrogen Valley is in 2019 door de Fuel Cells and Hydrogen Joint Undertaking (FCH JU) van de Europese Commissie geselecteerd voor een subsidie van € 20 miljoen met een publiek-private cofinanciering van € 70 miljoen. De totale projectomvang is circa € 90 miljoen. Uiterlijk maart 2020 beoogt het consortium (31 publieke en private partijen uit 6 Europese landen) de bijbehorende overeenkomsten te kunnen tekenen en zal het zesjarige project van start gaan.

HyStock

Samen met EnergyStock en andere partners is de groene waterstofinstallatie HyStock ontwikkeld. Op 26 juni heeft Koning Willem-Alexander in het Groningse Zuidwending onze groene waterstofinstallatie HyStock geopend. De dag na de opening zijn we met ongeveer 90 relevante stakeholders in gesprek gegaan over het thema waterstof en vond er een open dag voor omwonenden plaats. Deze feestelijke opening van HyStock is het startschot voor een brede inzet van groene waterstof, waarin groene energie wordt geconverteerd, opgeslagen en getransporteerd naar afnemers. Een belangrijke en concrete stap op weg naar een duurzaam, CO₂-neutraal Nederland. Inmiddels is met de installatie duurzame elektriciteit geconverteerd tot 2.937 kilo groene waterstof. Hiermee kan 1 huishouden 6 jaar lang van energie worden voorzien.

Een interview met

Noé van Hulst

Waterstofgezant bij het ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Laten zien wat er kan met waterstof

Met de waterstofinstallatie HyStock in Groningen en de waterstofleiding tussen twee fabrieken in Zeeland laten we zien hoe waterstof in de praktijk kan werken. Noé van Hulst, Waterstofgezant bij het ministerie van Economische Zaken en Klimaat, vertelt over het belang van deze projecten en waterstof als essentiële component in de energietransitie.

Ontbrekende schakel

“Waterstof is niet de oplossing voor alle problemen, maar wel een ontbrekende schakel. Tot nu toe stond de energietransitie vooral in het teken van elektriciteit. Dat is niet voldoende. Minstens de helft van onze energie zal uit moleculen blijven bestaan. Een geïntegreerde combinatie van groene stroom en waterstof, daar maak je de hele cirkel mee rond. Zowel systeemintegratie als de ontwikkeling van waterstof zijn een hele opgave en gelukkig is Gasunie druk bezig met beide.”

Waterstof gaandeweg verkennen

“De opening van HyStock door de koning was een mooie manier om waterstof op het netvlies te krijgen van een heleboel mensen. Er wordt vaak over waterstof gesproken als iets van de verre toekomst. Met HyStock laat je zien dat het er nu al is en doe je in het klein ervaring op. Wat kun je er precies mee? Welke potentiële afnemers zijn er? Hoe kan opslag een rol spelen? Het is goed dat Gasunie dit interessante project proactief heeft opgepakt. We kunnen wel bezig blijven met toekomstplannen, maar we moeten ook gewoon wat proberen en deze nieuwe markt gaandeweg verkennen.”

Backbone voor waterstof

“Ook het project in Zeeland waarvoor Gasunie haar eerste waterstofleiding operationeel heeft, is iets waarmee we laten zien wat er kan. Dat het goed kan en dat het veilig kan. Het is bovendien een startpunt van een omvangrijkere, strategische visie op een backbone die alle industriële centra van Nederland in het komende decennium met elkaar zal gaan verbinden. Juist door de uitfasering van de gaswinning in Groningen, komt die infrastructuur (die we mogelijk voor waterstof kunnen gebruiken) versneld vrij en kunnen we er veel sneller iets mee doen. Het is een unieke kans voor Nederland en zeer toe te juichen dat Gasunie daar al vroegtijdig een visie voor ontwikkelt.”

Waterstof in Europa

“Ik zie een belangrijke taak voor Gasunie om hier internationaal een grote rol in te spelen. Een Europese backbone van Noord naar Zuid ligt niet eens zo heel ver in de toekomst. Ook in Spanje, Portugal, Italië en Frankrijk zijn ze wakker geworden op het gebied van waterstof. Gasunie kan samen met de zusterbedrijven in die landen een visie neerleggen en zo een belangrijke rol spelen in het toekomstige waterstoftransport in heel Europa. Net zoals we dat in de jaren 60 van de vorige eeuw met aardgas hebben gedaan, kan Nederland ook nu vooroplopen in Europa.”

Opschalen elektrolysecapaciteit

Wij zijn samen met partners actief voorbereidingen aan het treffen voor de opschaling van elektrolysecapaciteit.

Project DJEWELS

Samen met Nouryon (voorheen AkzoNobel Specialty Chemicals) onderzoeken we de mogelijkheden voor grootschalige conversie (20 MW) van duurzame elektriciteit in groene waterstof op het Chemie Park Delfzijl. Een besluit over de bouw van de installatie wordt in 2020 verwacht.

Magnumcentrale

We hebben met Vattenfall en Equinor een consortium gevormd om te kijken naar de grootschalige productie en afname van CO₂-neutrale waterstof in de Eemsdelta-regio. We willen met elkaar in dit project een waterstof-waardeketen creëren die mede als basis kan dienen voor een duurzame waterstofeconomie. In 2019 hebben de consortiumpartners verdere studies uitgevoerd naar de haalbaarheid van het project. De studies richten zich met name op het structureren van de businesscase en de ontwikkeling van subsidiemechanismen om de haalbaarheid van het project te vergroten. Deze studies zullen in 2020 worden vervolgd. Dit zogenoemde H₂M-project kan vanaf 2024 in potentie de Nederlandse CO₂-uitstoot terugdringen met 2 miljoen ton per jaar. De investering voor dit project zal substantieel zijn (meer dan € 500 miljoen).

North Sea Wind Power Hub

De North Sea Wind Power Hub (NSWPH) heeft in 2019 van de Europese Commissie de status gekregen van “Project of Common Interest”. Door deze status krijgt het project toegang tot een specifieke Europese subsidieregeling en kan het profiteren van een versneld vergunningverleningsproces. Deze status is mede tot

stand gekomen door het draagvlak voor dit programma bij de ministeries van Economische Zaken in zowel Denemarken, Duitsland als Nederland.

Gasunie (in Nederland en Duitsland), Energinet (Denemarken) en TenneT (in Nederland en Duitsland) werken samen in dit project met het ultieme doel om grootschalige windenergie op de Noordzee op te wekken. Met deze duurzame energie kunnen de genoemde landen een grote bijdrage leveren aan de klimaatafspraken die gemaakt zijn in het Akkoord van Parijs. Het plan is om ver uit de kust energie-eilanden of energiehub's te realiseren met verbindingen naar verschillende landen. Gezien de omvang en ambities wordt voorzien dat er zoveel energie geproduceerd gaat worden dat deze niet alleen via het elektriciteitsnetwerk getransporteerd kan worden. Een deel zal omgezet worden naar waterstof of andere gasvormen. De waterstof kan vervolgens aan land verder getransporteerd worden door de waterstof backbone die door ons beoogd wordt.

Projecten in Duitsland

Haurup

Het eerste project met elektrolyse (ook wel "Power-to-Gas" genoemd) van Gasunie Deutschland wordt momenteel ontwikkeld in de regio Haurup (Sleeswijk-Holstein). Het bedrijf Energie des Nordens (EdN) zal in Haurup waterstof gaan inbrengen in de aardgasleiding Deudan. Deze waterstof is via elektrolyse geproduceerd door EdN. Het basisontwerp is afgerond. De inbedrijfname is gepland voor het najaar van 2020.

Element Eins

Om de elektrolysetechnologie op te schalen heeft Gasunie Deutschland samen met Thyssengas en TenneT het initiatief genomen tot de ontwikkeling van een 100MW Power-to-Gas installatie bij Diele, net over de grens bij Bad Nieuweschans. Er is een investeringsaanvraag ingediend bij de BNetzA, maar een beslissing is nog niet genomen. De haalbaarheidsstudie voor dit project, waarbij onder andere is gekeken naar de energietoekomst, is afgesloten. De studie is in januari 2020 ook gepresenteerd op de Handelsblatt Conferentie in Berlijn.

Warmte

We beschouwen warmtenetten als een onmisbare component in de duurzame energiemix van 2050. In de gebouwde omgeving zal de warmtebehoefte voor een belangrijk deel worden ingevuld door warmtepompen, zonneboilers en warmtenetten die gebruik maken van restwarmte.

Warmtenet Zuid-Holland

Het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat heeft ons aangewezen als partij die de eerste fase van een hoofdtransportnet (Leiding door het Midden) voor warmte door Zuid-Holland gaat ontwikkelen en exploiteren. De warmte die wordt geleverd, is restwarmte uit de haven van Rotterdam en vervangt het gebruik van aardgas in woningen, bedrijven en kassen in de regio Rotterdam/Den Haag.

In de eerste fase hebben we de economische haalbaarheid van het project onderzocht en werken we aan alle randvoorwaarden zodat we naar verwachting in 2020 een definitief investeringsbesluit voor de Leiding door het Midden kunnen nemen. In 2021 kan dan worden begonnen met de aanleg, zodat de leiding in 2023 in gebruik kan worden genomen. De koppeling met de Rotterdamse haven en het glastuinbouwgebied in het Westland zou dan in 2024 gereed kunnen zijn.

De ontwikkeling van de Leiding door het Midden doen we in samenwerking met het Havenbedrijf Rotterdam. De warmtetransportleiding wordt een gereguleerd en open transportnet, waarop verschillende aanbieders van warmtebronnen en afnemers toegang kunnen krijgen. Wij zijn daarbij de voorziene onafhankelijke netbeheerder.

Een interview met

Guido Custers
Projectdirecteur bij Gasunie

Van aardgas naar warmte met Leiding door het Midden

De Leiding door het Midden zal de haven van Rotterdam via Vlaardingen met Den Haag verbinden. Deze ruim 45 kilometer lange warmte-infrastructuur is het startpunt voor een op te schalen hoofdtransportnet voor warmte door Zuid-Holland. In september 2019 wees het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat Gasunie aan om het project te ontwikkelen. Projectdirecteur Guido Custers vertelt hoe dit leidingtracé zal bijdragen aan CO₂-reductie en welke uitdagingen er nog liggen.

Verduurzamen met warmte

“We kijken al sinds 2015 naar hoe restwarmte die in de haven van Rotterdam onbenut blijft, getransporteerd kan worden naar onder andere wijken in Den Haag. Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat, Havenbedrijf Rotterdam, Eneco, de gemeenten in het gebied: alle betrokken partijen willen verduurzamen. Een stedelijk gebied van het gas af halen is lastig. Dit project biedt een nieuwe warmtevoorziening voor huishoudens, kassen en kantoren, als alternatief voor de gasgestookte cv-installaties. Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat steunt het project dan ook met een subsidie.”

Vergunningen en plannen

“Voor de eerste 26 kilometer zijn we nu met de vergunningen bezig. Met een provinciaal inpassingsplan zorgen we ervoor dat de gemeenten Den Haag, Delft, Midden-Delftland, Rijswijk, Vlaardingen en Schiedam op één lijn zitten, voordat ze ‘ja’ of ‘nee’ zeggen. In de tweede helft van 2020 weten we of het echt doorgaat. Vervolgens gaat de aanleg relatief snel. Al in de eerste helft van 2023 zou er warmte door de leidingen heen moeten kunnen. Om de restwarmte vanuit verschillende bedrijven uit de haven te kunnen aanvoeren, wordt de Vondelingenplaat-leiding aangelegd. Deze leiding wordt aangesloten op de Leiding door het Midden. Havenbedrijf Rotterdam en Gasunie werken samen aan deze ontwikkeling.”

Niet zonder uitdagingen

“Op de korte termijn is de vergunning de grootste uitdaging. Een andere is het contracteren van capaciteit. Voor 30 procent van de capaciteit van de leiding hebben we op hoofdlijnen een akkoord met Eneco. De rest moet nog gecontracteerd worden, bijvoorbeeld door gemeenten, de glastuinbouw of andere energiebedrijven. Iedereen wil warmte hebben, maar een commitment voor zo'n 15 jaar lang is een hoge drempel. Daarnaast is de aanleg van leidingen door dichtbevolkt stedelijk gebied natuurlijk spannend.”

Efficiënte CO₂-reductie

“Uiteindelijk wordt met de Leiding door het Midden op een relatief goedkope manier aardgas en daarmee CO₂-uitstoot bespaard. Elke CO₂-reductie kost geld. Ook zonnepanelen en wind op zee. Een project als dit is 3 tot 4 keer goedkoper dan wind op zee. Daarnaast wordt er 120 miljoen m³ aardgas en 0,15 miljoen ton CO₂ per jaar bespaard. En dan is dit nog maar het begin van wat zal uitgroeien tot een regionaal warmtenetwerk waarmee vanaf 2030 jaarlijks een CO₂-reductie van 2 tot 3 miljoen ton kan worden bereikt.”

CCUS (Carbon Capture and Storage)

In het Klimaatakkoord kondigen de industrie en overheid verschillende maatregelen aan om industriële CO₂-emissies te reduceren. Eén daarvan is CCUS.

Met onze kennis en kunde van gastransport door buisleidingen, compressie en opslag kunnen wij een waardevolle bijdrage leveren aan de ontwikkeling van CCUS in Nederland.

Porthos (CCUS Rotterdam)

Vanaf 2023 willen we, samen met partners EBN en Havenbedrijf Rotterdam, de opslag van CO₂ mogelijk maken in lege gasvelden diep in de Noordzeebodem. Deze CO₂ is afkomstig van de industrie in de Haven van Rotterdam. Het project richt zich op de realisatie van een opslag- en transportsysteem waarop diverse industrieën en bedrijven kunnen aansluiten. Eind 2019 heeft een aantal van deze industrieën zich gecommitteerd aan de ontwikkeling van het project.

In 2019 is gewerkt aan het ontwerp van het systeem. De totale investeringskosten hiervoor worden geraamd op € 400 tot € 500 miljoen. Daarmee is het een project waarbij door relatief lage kosten CO₂-uitstoot kan worden vermeden in vergelijking met andere reductiemaatregelen. Een definitieve investeringsbeslissing over de realisatie van Porthos zal naar verwachting in 2021 genomen worden.

Om alle (ruimtelijke) belangen van het project zichtbaar te maken en onderling af te wegen wordt voor Porthos een milieueffectrapportage gemaakt. Ter voorbereiding daarop lag begin 2019 de concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau ter inzage. Daarover werden twee publieksavonden gehouden in Rozenburg en Oostvoorne waarbij in totaal 41 bezoekers zich lieten informeren over het project. Vanuit de Europese Unie (EU) is ook grote belangstelling voor het project omdat afvang, gebruik en opslag van CO₂ gezien wordt als een belangrijke (tijdelijke) maatregel om klimaatverandering tegen te gaan. Het doel voor de lange termijn blijft de verduurzaming van productieprocessen. Door de EU is het project erkend als een Project of Common Interest (PCI) en daarom heeft de Europese Commissie € 6,5 miljoen subsidie beschikbaar gesteld voor vervolgstudies.

Athos (CCUS Noordzeekanaal)

Gasunie, EBN, Port of Amsterdam en Tata Steel werken onder de noemer Athos samen aan de uitwerking van een CCUS-project in het Noordzeekanaalgebied. Het doel van Athos is om een CO₂-infrastructuur aan te leggen met opslag van CO₂ in lege gasvelden onder de Noordzee én om hergebruik van CO₂ mogelijk te maken. Eind 2019 heeft Athos bedrijven die hun afgevangen CO₂ willen aanleveren en bedrijven die CO₂ willen afnemen voor hergebruik, van harte uitgenodigd om deel te nemen en hun interesse kenbaar te maken aan dit project. Daarnaast is aan operators gevraagd om hun interesse te tonen in het aanbieden van opslagcapaciteit. Ook Athos is door de EU erkend als een Project of Common Interest (PCI).

Een interview met

Paul Hoogeveen

General Manager Rotterdam van Air Products

Samenwerken aan Carbon Capture and Storage (CCUS)

Porthos, ons project in de haven van Rotterdam, is het eerste CCUS-project in Nederland. Een van onze partners is Air Products. Paul Hoogeveen, General Manager Rotterdam van Air Products, licht toe wat de voordelen van CCUS zijn en hoe we samenwerken om dit project van de grond te krijgen. "Als infrastructuurpartner die zich inzet voor samenwerking met de industrie, heeft Gasunie een belangrijke rol in het ontwikkelen van kosteneffectieve en betrouwbare oplossingen die nodig zijn voor de energietransitie."

Langdurige samenwerking

"Onze bedrijven werken al sinds de jaren 80 van de vorige eeuw samen. Sinds vele jaren voorzien we Gasunie van stikstof. Ook bouwen we drie luchtscheidingsunits om aan hun stikstofbehoefte in Zuidbroek te voldoen. Het is een logische uitbreiding van deze samenwerking om nu allebei betrokken te zijn bij de ontwikkeling van het Porthos CCUS-project, vooral gezien onze ervaring en technologie in het afvangen van CO₂ uit waterstoffabrieken. We willen een CO₂-afvangeneheid ontwikkelen in onze waterstoffabriek in Rotterdam. Gasunie maakt deel uit van het consortium dat essentiële infrastructuur ontwikkelt voor het transporteren en vervolgens opslaan van de afgevangen CO₂ in een leeg gasveld onder de Noordzee."

Oplossing voor de industrie

"Om de doelstellingen van het Klimaatakkoord te halen, is een breed portfolio van CO₂-reductiemaatregelen nodig, inclusief CCUS. Het is inmiddels duidelijk dat het zonder CO₂-afvang en -opslag onmogelijk zal zijn de doelstelling van het Klimaatakkoord te halen om de opwarming van de aarde onder 2°C te houden. CCUS, dat gebruikmaakt van gevestigde technologieën, biedt een betaalbaar traject voor de industrie om hun uitstoot van broeikasgassen aanzienlijk te verminderen. Dat doet niets af aan de lang termijn doelstelling om een bio gebaseerde, hernieuwbare of circulaire economie te bereiken waarbij, zoals wij het zien, CO₂-arme waterstof een belangrijke rol speelt. Het zal een belangrijke stimulans zijn voor onze economieën om te blijven groeien en bloeien terwijl CO₂-neutrale technologieën worden uitgerold."

Ideale locatie

"Het aantal CCUS-kansen dat we over de hele wereld zien groeit, vooral naarmate er steeds meer ondersteunende wetgeving komt in verschillende landen. Wij geloven dat Nederland zo'n ondersteunend land zal zijn, omdat het snel actie onderneemt om de doelstellingen van het Akkoord van Parijs te bereiken. Vooral Rotterdam is een ideale locatie voor CCUS met een groot haven- en industrieel complex in de buurt van uitgeputte offshore gasvelden onder de Noordzee."

Groen gas

Het potentieel van groen gas in de energiemix is substantieel. Landelijke doelstelling is de productie en levering van 2 miljard m³ in 2030, zoals vastgelegd in het Klimaatakkoord.

SKW Asset Alkmaar BV

In 2017 hebben SCW Systems en Gasunie de onderneming SKW Asset Alkmaar BV opgericht voor de ontwikkeling en bouw van een demo-vergassingsinstallatie. SKW stelt de vergassingsinstallatie ter beschikking aan SCW systems. Via superkritische watervergassing worden duurzaam gas, op een druk boven 70 bar en herbruikbare grondstoffen geproduceerd uit natte biomassa (rest- en afvalstromen). In 2018 en 2019 is de installatie verder ontwikkeld. In het vierde kwartaal van 2019 is voor het eerst de gehele keten van biomassa-invoeding tot en met gasopwerking doorlopen. Om dit te kunnen testen is de aansluiting op het GTS-netwerk (tijdelijk) opengesteld bij SKW Asset Alkmaar. Een primeur voor de hoge druk-opwerking van bio-syngas op deze schaalgrootte.

Een interview met

Hans Grünfeld
Algemeen directeur van VEMW

De industrie verduurzaamt

De Vereniging voor Energie, Milieu en Water (VEMW) vertegenwoordigt de belangen van bedrijven die veel gas, elektriciteit en water gebruiken. Bijvoorbeeld de industrie, maar ook ziekenhuizen en spoorwegen. Algemeen directeur Hans Grünfeld vertelt over het spanningsveld tussen het behalen van de klimaatdoelen en het behouden van de concurrentiepositie van de Nederlandse industrie, en zijn ervaringen met de rol van Gasunie daarin.

Advies over haalbare doelen

“Onze leden hebben belang bij betrouwbare, betaalbare voorzieningen. De versnelde stop van de gaswinning heeft dan ook veel impact. Zo stelde minister Wiebes voor dat grootverbruikers van Groningengas moesten switchen naar H-gas. Maar dat kan hij niet zeggen zonder uitvoerig advies van de landelijk netbeheerder, GTS. GTS heeft zorgvuldig gekeken naar het optimale pakket van maatregelen dat de minister kan nemen. Hieruit bleek heel duidelijk dat zo’n switch onnodig en onverstandig is. GTS adviseerde om in plaats daarvan bijvoorbeeld exportcontracten af te bouwen en een stikstoffabriek te bouwen. Wij zijn heel blij met dit advies en de rol die GTS hierin heeft gespeeld.”

Infrastructuur als voorwaarde

“De opdracht voor de industrie in het Klimaatakkoord is heel ambitieus. Heel veel dingen moeten anders voor een drastische vermindering van de CO₂-uitstoot. Dan is afvang en opslag van CO₂ op korte termijn een noodzakelijk ingrediënt. De techniek is er al, er moet alleen nog infrastructuur komen. Andere instrumenten die daarna voor CCUS in de plaats kunnen komen, zoals waterstof, moeten eerst nog verder worden ontwikkeld. Maar welk alternatief je ook verzint, je zult altijd infrastructuur nodig hebben. Daar zie ik een gezamenlijk belang van Gasunie en de industrie. Voor de industrie is die infrastructuur onontbeerlijk.”

Systeemintegratie

“De transitie is een ambitieuze opgave, maar het moet wel betaalbaar blijven. De industrie is van groot belang voor het verdienvermogen van Nederland. We moeten de omstandigheden voor de industrie daarom niet zo maken dat bedrijven niet in Nederland kunnen of willen blijven. Naar de toekomst toe hechten wij daarom veel belang aan systeemintegratie. Niet: ‘welke behoefte is er aan gas of stroom?’, maar: ‘welke behoefte is er aan energie?’ Je moet uiteindelijk de oplossing vinden in zowel elektronen als moleculen en daarbij maximaal gebruikmaken van de bestaande infrastructuur. De oprichters van Gasunie hadden een vooruitziende blik, door met hun naam ruimte te houden voor andere gassen.”

Leveringszekerheid

De productie van Groningengas wordt versneld afgebouwd en Noordwest-Europa is van aardgasproducent veranderd in aardgasimporteur. Het belang van voldoende en goed functionerende infrastructuur voor transport en opslag van aardgas voor de leveringszekerheid neemt daardoor toe.

Netwerkontwikkelingen in Nederland

Verlaging Groningenproductie

GTS heeft een nieuwe wettelijke taak om de minister van Economische Zaken en Klimaat jaarlijks te adviseren over het benodigde Groningenvolume en de benodigde Groningencapaciteit vanuit het oogpunt van leveringszekerheid. GTS heeft hier invulling aan gegeven door op 31 januari 2019 een brief naar de minister te sturen waarin GTS het geschatte benodigde volume en de capaciteit heeft weergegeven voor het komende gasjaar en de 10 gasjaren daarna.

Naar aanleiding van de aardbeving bij Westerwijrtwerd op 22 mei 2019, heeft de minister van Economische Zaken en Klimaat GTS gevraagd of het mogelijk is om in gasjaar 2019/2020 bij een gemiddeld temperatuurverloop de Groningenproductie al te beperken tot 12 miljard m³. Op 25 juli heeft GTS, mede op basis van een voorlopige evaluatie van de inzet van stikstofmiddelen in de afgelopen winter, aangegeven dat dit met een aantal aanvullende maatregelen mogelijk is. Deze maatregelen zijn:

1. De stikstofinzet te verhogen van 92,5% naar 100%;
2. Pseudo G-gas, in plaats van gas uit het Groningenveld, via Oude Statenzijl naar Duitsland te exporteren;
3. De ondergrondse berging Norg niet meer met gas uit het Groningenveld, maar met pseudo G-gas te vullen;
4. De ondergrondse berging Norg éénmalig met 1 miljard m³ minder te vullen dan er in de winter uit is gehaald.

GTS heeft de uitgangspunten van dit advies met de markt geconsulteerd.

Een interview met

René Paas

Commissaris van de Koning in de provincie Groningen

Trots op je werk

“De feiten zijn niet anders. De gaswinning die een bron van ongekende welvaart en trots was, veroorzaakt inmiddels veel leed. ‘Aftersales’ is niet de sterkste kant van de gaspartijen, waaronder de staat der Nederlanden.

Dat is extra gevoelig, omdat de lusten en de lasten scheef zijn verdeeld onder Nederlanders. Tot op de huidige dag zijn de gevolgen van gaswinning in Groningen pijnlijk voor alle betrokkenen. Voor de reputatie van bedrijven die het woord ‘gas’ in hun naam hebben. Voor de overheid die grote moeite

heeft zich te herpakken na een 'overheidsfalen van een on-Nederlandse schaal'. Maar vooral voor de mensen die eindeloos tobben met schade, berichten over onveiligheid en langdurige onzekerheid.

Het begon met ontkenning. En voor veel mensen duurt het wachten op schadeherstel en versterking zo lang dat ze er wanhopig en ziek van worden. Het besluit van het kabinet om de gaswinning naar nul terug te brengen was dan ook het enige juiste. Hoe sneller de winning in Groningen stopt, hoe beter het is. Daarmee is het niet klaar. Maar het is goed dat het gebeurt.

Winnen en grootschalig uitrollen was een technische prestatie. Maar ook afbouwen is een grote opgave. Het vergt de expertise en inzet van veel partijen en het ging niet zonder veel politieke en maatschappelijke druk. Dat is in afgelopen jaren wel gebleken.

Gasunie Transport Services is de partij die de minister de onderbouwing voor de afbouw heeft geleverd. 'Leveringszekerheid' was hierbij het sleutelwoord. Ik heb wel eens verzucht dat de leveringszekerheid van elastiek is: als je hard genoeg duwt, blijkt er altijd meer mogelijk te zijn. Vaak hebben we het argument gehoord dat in verband met de leveringszekerheid de winning niet verder naar beneden kon. Maar als de rechter een uitspraak deed, er een zware klap was of de minister een dapper besluit nam, kon er vaak meer. En dan nog iets: we hebben de rechter nodig gehad om ervoor te zorgen dat er ten minste een afweging werd gemaakt tussen leveringszekerheid en veiligheid voor Groningers. Dat voelt niet goed.

We hebben dus van 'leveringszekerheid' geen warm gevoel gekregen. Uiteraard wel een warm huis. Ik ben de eerste om dat toe te geven. Ook Groningers willen in een koude winter geen kou lijden. En ze willen de rest van het land niet in de kou zetten. Maar we willen ook zeker weten dat alles in het werk wordt gesteld om onze veiligheid te borgen.

Dat stelt hoge eisen aan de vindingrijkheid van deskundigen. En aan hun creativiteit om onze afhankelijkheid van Gronings gas te verminderen. En aan de transparantie van hun afwegingen. Groningers hebben recht op dezelfde veiligheid als andere Nederlanders. Hoe sneller de bevingen tot het verleden behoren, hoe liever het iedereen is.

Opscheppen over je werk is een mensenrecht. Ik gun iedereen werk waar hij trots op kan zijn. Voor medewerkers van Gasunie zie ik goede mogelijkheden. In de vakkundigheid waarmee we gezamenlijk de gaswinning in Groningen afbouwen. En in de bijdrage die we leveren aan de energietransitie door de overgang op andere gassen. Door het technische vernuft waarmee we oplossingen vinden voor maatschappelijke problemen. We hebben samen grote opgaven te vervullen. En die vertegenwoordigen een enorm maatschappelijk belang."

Stikstoffabriek Zuidbroek

De voorbereidingen van de bouw van de stikstoffabriek vlakbij Zuidbroek liggen op koers om deze installatie in het eerste kwartaal van 2022 in bedrijf te kunnen nemen. Met de installatie kan tussen de 7 en 10 miljard m³ pseudo Groningengas worden geproduceerd door menging van geïmporteerd hoogcalorisch gas met de geproduceerde stikstof.

De benodigde vergunningen zijn verkregen en de engineering is nagenoeg afgerond. Daarnaast zijn de contracten voor de bouw van zowel de stikstoffabriek als het mengstation gegund en is de bouwplaats ingericht, zodat begin 2020 met de bouw begonnen kan worden.

Ombouw industriële grootverbruikers

De minister van Economische Zaken en Klimaat heeft de grootste industriële afnemers (9 afnemers die meer dan 100 miljoen m³ gas per jaar afnemen) geïnformeerd dat zij van het laagcalorisch gas af moeten en daartoe een wet opgesteld die vereist dat dit voor oktober 2022 plaatsvindt. Zodra deze industrieën in dat kader overstappen naar hoogcalorisch gas, neemt GTS op basis van een nieuwe wettelijke taak de maatregelen om

de industrie op de infrastructuur aan te sluiten. De voorbereidingen om dit uiterlijk in 2022 gereed te hebben zijn in volle gang. Het afgelopen jaar heeft de focus gelegen op het uitwerken van de leidingroutes en het verkrijgen van de noodzakelijke rechten en vergunningen.

Extra inkoop stikstof

Met Linde Gas Benelux en Tata Steel IJmuiden heeft GTS afgesproken dat zij vanaf begin 2020 80.000 m³/uur extra stikstof kunnen leveren op ons mengstation Wieringermeer. Het contract hiervoor werd in het 1e kwartaal van 2019 gesloten. De huidige inschatting is dat dit zal resulteren in een reductie van ongeveer 2,5 miljard m³ gas op de benodigde Groningenproductie.

Om deze extra stikstof te kunnen verwerken, is het mengstation Wieringermeer uitgebreid en is er in december al additioneel pseudo G-gas gemaakt met de uitgebreide installatie. Pseudo G-gas is gas van dezelfde kwaliteit als gas uit Groningen.

Een interview met

Joris Bongenaar
Plantmanager bij Gasunie

Al jaren wordt er op het mengstation Wieringermeer stikstof bijgemengd aan het buitenlandse gas om zo gas van Groningen kwaliteit te maken. Afgelopen jaar is er in een rap tempo een uitbreiding op het bestaande mengstation gebouwd om de mengcapaciteit te vergroten. Plantmanager Joris Bongenaar vertelt waarom dit een prestatie is om trots op te zijn en hoe dit mengstation bijdraagt aan de verlaging van de gaswinning.

Capaciteit verhogen

"Op Wieringermeer werd altijd al bijgemengd. Maar omdat de gaswinning in Groningen versneld verlaagd moest worden, is de mengproductie hier juist opgevoerd. De vraag naar aardgas neemt namelijk niet snel af. Onze mengstraten zorgen ervoor dat iedereen toch voldoende gas kan ontvangen, ondanks dat er minder aardgas uit Groningen komt. Het bestaande mengstation waar stikstof wordt gemengd had een capaciteit van 230 duizend m³ stikstof per uur. Daarmee kan je meer dan anderhalf miljoen m³ gas van Groningen kwaliteit maken. Dit mengstation hebben we nu uitgebreid door er een compleet nieuw mengstation naast te bouwen met een capaciteit van 310 duizend m³ stikstof per uur. Dat hebben we op zo'n manier gedaan, dat de mengstraten 'gewoon' in bedrijf konden blijven terwijl het nieuwe mengstation aangesloten werd. Dat was een uitdagende klus. Eén van de volgende stappen is het aanpassen van het eerste mengstation. Daar worden nu alleen verschillende gassen gemengd en nog geen stikstof. Als deze ook stikstof bij kan mengen, kan deze als back-up fungeren."

Hard werken voor Nederlandse energievoorziening

"Straks is Wieringermeer de grootste producent van gas van Groningen kwaliteit in Nederland. Onze medewerkers hebben echt een enorme krachtsinspanning geleverd om dit op tijd klaar te krijgen. Dankzij een goed samenspel met het projectteam en de aannemers zijn we er in geslaagd om het

nieuwe mengstation in week 40 van 2019 aan te sluiten. En dat terwijl we pas ergens in 2018 de afspraak met de minister hebben gemaakt om het bijmengen uit te breiden."

Risicogebaseerd Assetmanagement

Om de leveringszekerheid te kunnen borgen is professioneel asset management essentieel. Onze assets worden risicogebaseerd onderhouden. We brengen onze risico's in kaart met behulp van een risicomatrix. Alle knelpunten in het systeem krijgen een risicobeoordeling op het gebied van veiligheid, leveringszekerheid, duurzaamheid en (financiële) schade. We gebruiken deze risicobeoordeling om vervangingsinvesteringen goed te keuren. Op deze wijze wordt ervoor gezorgd dat op een efficiënte manier zoveel mogelijk risico's weggenomen worden en geen onnodige werkzaamheden worden uitgevoerd.

ERNST GEVOLG	BEDRIJFSWAARDE				frequentie van voorkomen per jaar					
	Schadebereidheid	Duurzaamheid	Transportzekerheid	Veiligheid	I	II	III	IV	V	
	€	Ton CO2 eq	m3		0,0001-0,001	0,001-0,01	0,01-0,1	0,1-1	1-10	
	A	3k < S < 30k	100 < D < 1k	1k < T < 10k	gering letsel of gezondheidseffect (max EHBO)	0,0001	0,001	0,01	0,1	1
	B	30k < S < 300k	1k < D < 10k	10k < T < 100k	licht letsel of gezondheidseffect (RWC, MT)	0,001	0,01	0,1	1	10
C	300k < S < 3M	10k < D < 100k	100k < T < 1M	ernstig letsel of gezondheidseffect (LTI)	0,01	0,1	1	10	100	
D	3M < S < 30M	100k < D < 1M	1M < T < 10M	blijvende invaliditeit tot 1 dodelijk slachtoffer	0,1	1	10	100	1000	
E	30M < S < 300M	1M < D < 10M	10M < T < 100M	meerdere dodelijke slachtoffers (>10)	1	10	100	1000	10000	

De materialen die vrijkomen bij vervangingsprogramma's worden jaarlijks geëvalueerd. Daarbij wordt door inspectie steeds beter inzicht verkregen in de staat van de vervangen materialen en daarmee in de risico's, en ook in de kosten. De programma's worden naar aanleiding van de bevindingen uit de evaluaties bijgesteld. In de afgelopen jaren zijn de investeringen binnen ons vervangings- en onderhoudsprogramma daardoor sterk afgenomen. Verwacht wordt dat de correctieve inspanningen licht zullen stijgen.

Verder worden de risicoanalyses regelmatig gebruikt in het overleg met de toezichthouders (Autoriteit Consument en Markt, Staatstoezicht op de Mijnen, inspectie Leefomgeving en Transport, inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Agentschap Telecom en vergunningverleners).

Integratie extra hogedruknetten per 1 januari 2021

In Zuidwest-Nederland beschikken Enexis en Enduris over een aantal hogedruknetten, waaronder de ZEBRA gasleiding. Samen met deze partijen is een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd naar een integratie van deze netten in het landelijk net van GTS en het TTF-marktgebied. Gebleken is dat er een breed marktdraagvlak bestaat voor een integratie en dat de netten in goede technische staat verkeren. De integratie betekent een positieve bijdrage aan de benutting van het landelijk net. Enexis, Enduris en GTS zijn een overname van de extra hogedruknetten per 1 januari 2021 overeengekomen. Gedurende 2020 zal de integratie met de betrokken partijen worden voorbereid.

Resultaten Gastransport Nederland

Onze gastransport- en infrastructuuractiviteiten staan centraal in onze strategie. Wij voeren deze activiteiten zo efficiënt mogelijk uit. Wij zorgen voor een goede werking en de ontwikkeling van het gastransportnet. Dit doen wij door het borgen van de transportzekerheid en het aanbieden van passende diensten aan onze klanten. Veiligheid, betrouwbaarheid, duurzaamheid en efficiency staan hierbij voorop.

Transportzekerheid

In 2019 vond er één korte onderbreking plaats in de gaslevering, waardoor een industriële afnemer tijdelijk geen gas heeft ontvangen. We hebben onderzoek gedaan naar de oorzaken van deze transportonderbreking en geconcludeerd dat de procedures adequaat zijn, maar dat het hier een menselijke fout betrof.

Afname getransporteerd gas

In 2019 is in Nederland 7,3% minder aardgas getransporteerd dan in het vorige jaar, met een gemiddelde temperatuur die 0,2 °C lager was. Zo hebben onze klanten 870 TWh (81,8 miljard m³) gas door onze netwerken laten transporteren ten behoeve van eindgebruikers in binnen- en buitenland. In 2018 was dat 939 TWh (88,1 miljard m³). Ondanks de lagere temperatuur zijn er in 2019 veel minder koude dagen geweest. Hierdoor was het transport aan het begin van 2019 een stuk lager. Daarnaast zijn de bergingen en cavernes in de winter 2018/2019 veel minder leeggehaald waardoor er in de zomer veel minder transport nodig was voor het vullen van deze bergingen en cavernes.

Meer kwaliteitsconversie

Omdat de productie uit het Groningenveld afneemt, is er een afname van te transporteren gas uit het Groningenveld (G-gas). We moeten daarom meer hoogcalorisch (H-)gas mengen met stikstof tot een kwaliteit die vergelijkbaar is met het laagcalorisch gas uit Groningen. Zo kunnen we blijven voldoen aan de vraag naar G-gas. De inzet van onze kwaliteitsconversiecapaciteit is daardoor licht gestegen ten opzichte van 2018. De hoeveelheid geconverteerd hoogcalorisch gas is gestegen van 324 TWh (28,9 miljard m³) in 2018 naar 325 TWh (29,0 miljard m³) in 2019. De bijbehorende hoeveelheid ingezette stikstof is gestegen van 2,53 miljard m³ naar 2,73 miljard m³ in 2019.

Gelijke hoeveelheid entry H-gas buitenland

Ondanks de afname van het volume getransporteerd gas is de hoeveelheid H-gas entry uit het buitenland met 44,0 miljard m³ gelijk gebleven. In de hoeveelheid H-gas entry uit het buitenland is het aandeel entry LNG flink gestegen van 2,5 miljard m³ naar 7,3 miljard m³.

Pieklevering en noodlevering

Pieklevering en noodlevering zijn twee belangrijke publieke taken van GTS voor de kleinverbruikers in Nederland. Pieklevering is aan de orde als de gemiddelde effectieve etmaaltemperatuur lager is dan -9,0 °C. GTS zorgt voor alle voorzieningen op het gebied van gasinkoop, flexibiliteitsdiensten en gastransport op het landelijke gastransportnet die nodig zijn om vergunninghouders de pieklevering te laten verzorgen. In 2019 is er geen pieklevering geweest, de gemiddelde effectieve etmaaltemperatuur is het hele jaar boven -9,0 °C gebleven.

Noodlevering treedt in werking als een vergunninghouder geen aardgas kan leveren aan kleinverbruikers, bijvoorbeeld door een faillissement. In 2019 is dit niet nodig geweest.

Faciliteren invoeding Groen Gas

Volgens het Klimaatakkoord is er in 2030 2 miljard m³ groen gas nodig voor de duurzame verwarming van woningen en gebouwen. Dat is veel meer dan momenteel wordt geproduceerd (circa 0,1 miljard m³). GTS wil daarom de invoeding van groen gas en biogas meer stimuleren en faciliteren en heeft daarom de groen gas booster ontwikkeld. De booster koppelt het regionale aan het landelijke gasnet en kan groen gas comprimeren naar het landelijke netwerk van GTS. Hierdoor wordt het regionale net bij een ophoping of verstopping in het netwerk ontlast waardoor altijd groen gas ingevoed kan worden. Medio 2019 is in Drenthe de eerste groen gas booster in gebruik genomen in samenwerking met Enexis en Attero. Inmiddels wordt de ingebruikname van twee nieuwe groen gasboosters gepland. Boosters zijn nu leverbaar in drie varianten die bij een hogere capaciteit goedkoper zijn en daarmee meer ruimte bieden aan nieuwe aanbieders om ook hun groen gas in het regionale net in te voeden.

Er zijn vier partijen die groen gas invoeden op het landelijk netwerk. Er wordt momenteel een haalbaarheidsonderzoek gedaan naar een groen- en biogas verzamelleiding. Als deze verzamelleiding wordt gerealiseerd en maximaal wordt benut kan deze leiding circa 0,5 miljard m³ groen gas/biogas innemen, mengen en transporteren naar eindgebruikers. Dit is een mooi voorbeeld van het opschalen van een innovatieve en duurzame energieoplossing.

TTF

Gashandelaren kopen en verkopen jaarlijks veel gas in Nederland. Bijna al die gashandel gebeurt tegenwoordig op de gashandelsplaats TTF. TTF kende in 2019 haar beste jaar tot nu toe. Gashandelaren verhandelden er een record hoeveelheid gas, er stroomde via TTF een recordhoeveelheid gas door het netwerk van GTS en het aantal op TTF actieve partijen was groter dan ooit. Naar aanleiding van de fraudezaak in 2018 hebben wij de toelatingseisen voor nieuwe partijen en de screening van deze partijen aangescherpt. Het maximum aantal actieve partijen op één dag was: 166 partijen ten opzichte van 159 in 2018.

De gebruikte eenheid van gashoeveelheid is de TWh (terawattuur). 1 TWh is 1 miljard kWh (kilowattuur). Heel Nederland verbruikt jaarlijks ongeveer 400 TWh.

Er is in 2019 38.039 TWh gas verhandeld op TTF, ten opzichte van 27.170 TWh in 2018. Daarbij ging er 581 TWh door het GTS-netwerk (564 TWh in 2018).

De gashandel op een gashandelsplaats gebeurt vooral Over-The-Counter (OTC). Hierbij wordt gas rechtstreeks bij een wederpartij ingekocht. Gashandel kan ook via een gasbeurs, waarbij de beurs de centrale wederpartij voor alle handelaren is.

De OTC-handel nam in 2019 opnieuw toe: van 21.250 TWh (in 2018) naar 26.096 TWh. Het via gasbeurzen verhandelde TTF-deel groeide van 5.920 TWh naar 11.943 TWh in 2019. Ook dat is meer dan in eerdere jaren.

TTF bouwde haar voorsprong op de andere Europese gashandelsplaatsen verder uit het afgelopen jaar. In 2019 vond 66% van de Europese gashandel plaats op TTF, tegenover 57% in 2018. Dit geeft opnieuw aan dat de Nederlandse gasmarkt goed functioneert.

Ontwikkeling klantenorganisatie

We faciliteren het gebruik van ons gastransportsysteem met diensten die passen bij de behoefte van onze klanten en ontwikkelingen in de markt. Wij doen dit door onze klanten goed te informeren en in te spelen op ontwikkelingen die we uit de dialoog met onze klanten en andere stakeholders tijdens diverse contactmomenten ontvangen. Via onder andere marktconsultatie- en informatiebijeenkomsten, gesprekken met vertegenwoordigers van klantengroepen (representatieve organisaties) en onze shipper customer desk zoeken wij de dialoog. Dit wordt ondersteund door informatie op onze website te plaatsten en indien extra aandacht voor een onderwerp nodig is, het versturen van een nieuwsbrief. Hiermee willen we komen tot verbetering van onze producten en diensten.

Dit jaar is op deze manier voor een breed scala aan onderwerpen de interactie met onze stakeholders gezocht. Voorbeelden hiervan zijn de transporttarieven en bijbehorende voorwaarden, de implementatie van Virtuele Interconnectie Punten (VIPs), het Groningen advies en het investeringsplan.

Klachtenafhandeling

Voor alle vragen of eventuele klachten kunnen shippers terecht bij de customerdesk en industriële klanten bij de industriedesk. Hier worden zij door een team van specialisten geholpen. Hiermee voorziet GTS in een goede bereikbaarheid en gespecialiseerde aanspreekpunten.

De klachten die bij GTS binnenkomen proberen wij zo snel mogelijk en naar tevredenheid af te handelen. In 2019 heeft GTS twee klachten van shippers ontvangen. Een klacht betrof de gronden op basis waarvan GTS de transportlicentie van twee programmamaverantwoordelijken heeft ingetrokken. In de andere klacht worden vraagtekens gesteld bij de omvang van de operationele afspraken die GTS met een naburige TSO heeft ten behoeve van het efficiënt bedrijven van de gastransportnetten. Van industrieel aangesloten zijn geen klachten ontvangen.

Contacten met stakeholders over systeemintegratie

Binnen en buiten GTS groeit het besef dat integratie van elektriciteits- en gassystemen een voorwaarde is voor een succesvolle en efficiënte energietransitie. In 2019 heeft GTS met TenneT en de regionale netbedrijven deelgenomen aan verschillende studies waarin systeemintegratie een rol speelt. Een voorbeeld is het Windmaster-project, waarin samen met de industrie gekeken is naar transitiepaden voor geïntegreerde energie-infrastructuur in de Maasdelta. Dit heeft inzicht gegeven in opties voor het ontwikkelen van waterstofinfrastructuur, afhankelijk van het investeringsbeleid.

Om alle partijen in Nederland die zich bezighouden met systeemintegratie bij elkaar te brengen, heeft GTS samen met de TU Delft in het voorjaar een minisymposium georganiseerd over modellering van geïntegreerde energienetwerken.

Gezamenlijk beeld energiesysteem in 2050

Elektriciteitsproducenten, energieverbruikers en netbeheerders moeten knopen gaan doorhakken over grote investeringen. Maar de onzekerheden zijn groot en investeringen kennen lange realisatietijden. Om te voorkomen dat de energietransitie vertraagt, is het van belang investeringen niet onnodig uit te stellen en tegelijk investeringsrisico's te beperken. Daarvoor is het nodig dat de overheid, industrie, energiebedrijven en netbeheerders een gezamenlijk beeld ontwikkelen van het energiesysteem in 2050 en de weg daarnaartoe.

Integrale Infrastructuurverkenning 2030-2050

Om zicht te krijgen op de investeringen die nodig zijn voor het energiesysteem van de toekomst, werken de netbeheerders binnen de werkgroep iNET aan een Integrale Infrastructuurverkenning 2030-2050 (I13050). Deze verkenning geeft aan de hand van scenario's en marktontwikkelingen een langetermijnperspectief op het toekomstige energiesysteem en de bijbehorende energienetten. De studie neemt inzichten mee uit de energiesector, vraagontwikkeling in de industrie en input van de Regionale Energie Strategieën (RES'en). Ook sluit de verkenning aan bij andere projecten over infrastructuurontwikkelingen. De Integrale Infrastructuurverkenning 2030-2050 is een verbreding en verdieping van de Infrastructure Outlook 2050 van Gasunie en TenneT.

Netwerkontwikkelingen in Duitsland

Gasunie Deutschland heeft samen met netbeheerders Gascade, Ontras en Fluxys een joint-ventureovereenkomst afgesloten voor de aanleg en het beheer van de EUGAL-leiding, die de Nord Stream 2 pijpleiding aan de noordzijde van Duitsland verbindt met Tsjechië. De bouwactiviteiten verlopen volgens plan. De eerste lijn werd eind 2019 in gebruik genomen. De commerciële exploitatie is op 1 januari 2020 begonnen. De intentie is om een tweede leiding en compressorstation in 2021 in gebruik te nemen. Hiermee zal dan de totale beoogde capaciteit beschikbaar zijn.

Resultaten Gastransport Duitsland

Getransporteerd volume

In Duitsland bedraagt het totale transportvolume in 2019 236 TWh (24,2 miljard m³). In 2018 was dit 198 TWh (20,3 miljard m³). Deze stijging komt voornamelijk door de verdere toename van de gasstromen op het Nord Stream entry point in Greifswald. De capaciteitsboekingen bij de grenspunten Emden (Noorwegen) en Oude Statenzijl (Nederland) waren lager dan in de afgelopen jaren.

Leveringszekerheid

In Duitsland is 100% leveringszekerheid gerealiseerd. Dit betekent dat het gastransport het gehele jaar ononderbroken heeft plaatsgevonden.

Laagcalorisch gas conversie

Vanwege de afnemende productie van laagcalorisch gas in zowel Duitsland als Nederland moeten de installaties van eindgebruikers worden omgebouwd naar hoogcalorisch gas. In 2019 is ongeveer 45% van de markt voor laagcalorisch gas in het gebied van Gasunie Deutschland en aangrenzende regionale netten omgezet naar hoogcalorisch gas. Verdere omzettingsprojecten zijn gepland zodat eind 2021 meer dan 90% van de markt voor laagcalorisch gas zal zijn omgebouwd.

GASPOOL

In 2019 is het verhandelde volume op het virtuele gashandelsplatform GASPOOL opnieuw licht gestegen ten opzichte van 2018, tot een niveau van 1.842 TWh (2018: 1.724 TWh).

In januari moest GASPOOL de hoogste hoeveelheid voor 2019 aan laagcalorisch gas inkopen via balanceringsenergie. De totale inkoop van laagcalorisch gas daalde als gevolg van de verdergaande marktconversie.

In totaal is er 6,3 TWh (2018: 13 TWh) ingekocht en er is 1,6 TWh laagcalorisch gas verkocht (2018: 3 TWh). Deze afnames hebben als de gevolg dat de kosten voor balancerings- en conversiediensten dalen.

Een interview met

Jens Schumann
CEO van Gasunie Deutschland

Ook in Duitsland verandert de gasmarkt

Net als in Nederland, verandert in Duitsland het energielandschap. De keuzes en ontwikkelingen zijn echter vaak anders. Jens Schumann, CEO van Gasunie Deutschland, vertelt over hoe aardgas ook in Duitsland nog lang belangrijk zal blijven en welke rol Gasunie speelt in de Duitse energietransitie.

Aardgas blijft nog lang belangrijk

“Duitsland is nu aan het loskomen van kernenergie en energie uit kolen. Aardgas is de enige fossiele brandstof die voor de komende decennia bespreekbaar en betaalbaar is. Enerzijds besparen bijvoorbeeld huishoudens op hun gasverbruik, maar anderzijds is er een hogere vraag naar aardgas voor de productie van elektriciteit. De totale gasvraag zal dus nog lang stabiel blijven.”

Verschuiving van gasstromen

“De afname van de gasproductie in Groningen zorgt ervoor dat Duitsland meer importeert uit andere landen, zoals Rusland. En natuurlijk LNG, wat overal vandaan kan komen, van Afrika tot Arabië. We zien een toename van gasbronnen. Dat is de ene kant van de medaille. De andere kant is dat we in Duitsland al in 2015 zijn gestart met de overstap van L-gas op H-gas, zowel de industrie als huishoudens. In Nederland kan dit niet zoals we dat hier doen; we hebben een ander pad gekozen in Duitsland. Elk land is anders met een andere historie.”

Van import naar transit

“Voor Nederland is het belangrijk dat er in de toekomst via Duitsland voldoende gas uit Rusland kan worden aangevoerd. Vroeger importeerden we uit Nederland. Op middellange en lange termijn schakelen we van import naar transit of export. Landen werken met elkaar samen, maar het is daarbij natuurlijk belangrijk om de juiste invloed te hebben. Het is dus een echt voordeel voor Gasunie om al die jaren ook in Duitsland te hebben geïnvesteerd.”

Rol Gasunie in Duitsland

“In Duitsland faciliteert Gasunie bij het afstappen van kolen, de zogenaamde *Kohleausstieg*. We investeren in de infrastructuur voor aardgascentrales. Het beste voorbeeld is het VW-project bij Wolfsburg. Volkswagen gaat de twee kolencentrales voor hun fabriek en de stad ombouwen tot gascentrales. Wij zorgen voor de juiste infrastructuur en breiden zo ons pijpleidingensysteem uit. Er zullen nog meer van zulke projecten volgen, maar die zijn nog niet concreet genoeg om te noemen. Iets anders waar de Duitse regering erg blij mee is, is ons plan een LNG-terminal te bouwen bij Brunsbüttel in Noord-Duitsland. De LNG-terminal zal de economische positie van Duitsland op de internationale gasmarkt enorm versterken.”

Veiligheid van het netwerk

We voeren onze activiteiten uit op efficiënte wijze, waarbij veiligheid, betrouwbaarheid en duurzaamheid belangrijke randvoorwaarden zijn.

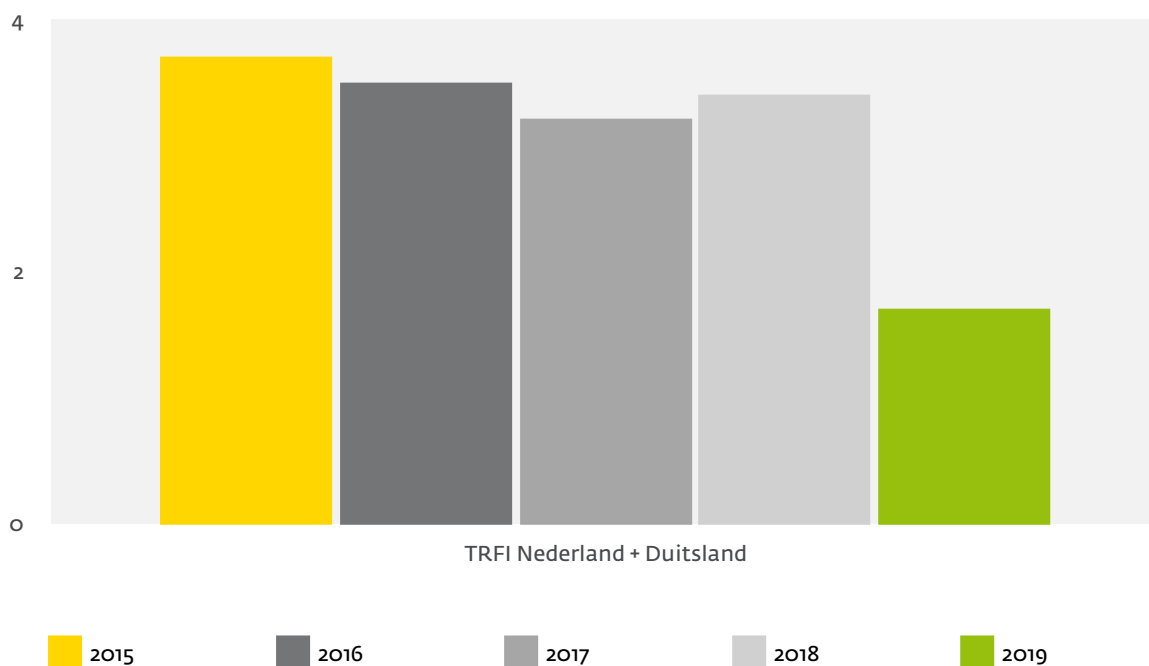
Veiligheidsbeleid

Ons doel op het gebied van Veiligheid, Gezondheid en Milieu (VGM) is ervoor te zorgen dat iedereen veilig en gezond kan werken. Daarbij is het ook belangrijk dat mensen, dieren en het milieu beschermd worden. Wij hebben onze VGM-processen ingericht volgens de hoogste standaarden binnen de industrie.

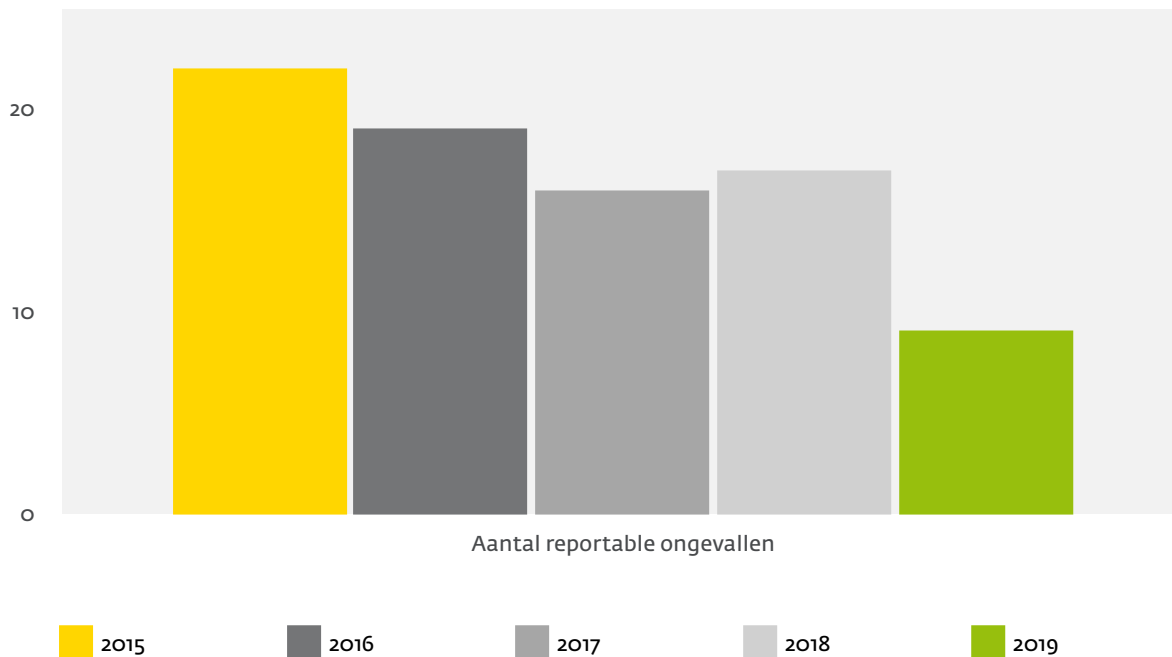
De prestaties op het gebied van VGM monitoren wij door middel van de KPI's: de Total Reportable Frequency Index (TRFI, het aantal ongevallen gevolgd door verzuim per 1 miljoen werkuren) en het aantal leidingbeschadigingen met (de potentie tot) gasuitstroom.

Aantal ongevallen en verzuim

In 2019 hebben zich 27 (2018: 40) ongevallen voorgedaan waarvan 9 (2018: 17) reportable ongevallen. Dit geeft een TRFI van 1,7 (2018: 3,4). Bij 5 ongevallen was er sprake van verzuim (2018: 7).

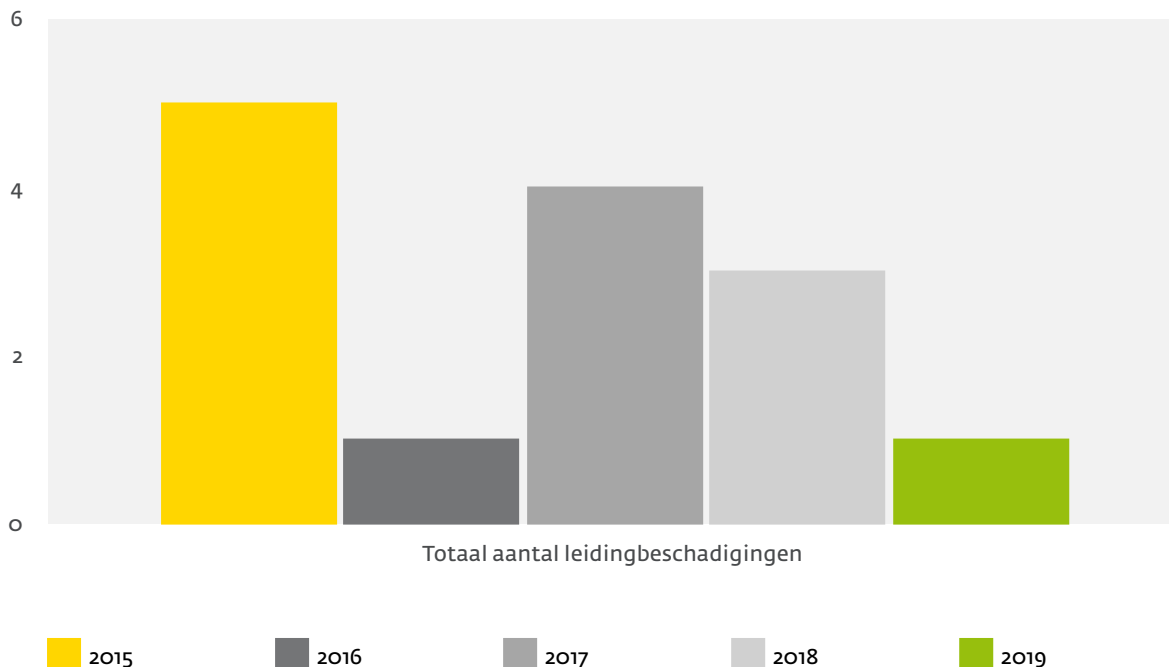
Het aantal reportable ongevallen bij zowel Gasunie Nederland (7) als Gasunie Deutschland (2) is zeer laag in vergelijking met voorgaande jaren. We zijn trots op deze verbetering. Dit laat onverlet dat we ook in 2020 onverminderd aandacht zullen blijven besteden aan het verbeteren van onze veiligheidsperformance.

Het totale aantal gewerkte uren door Gasunie-medewerkers en medewerkers van derden is gestegen van 5.032.601 naar 5.367.121 uren. Deze stijging in gewerkte uren wordt met name veroorzaakt door uren die worden gemaakt in de voorbereidende fase van de bouw van de stikstoffabriek in Zuidbroek. Bij deze werkzaamheden is het risico op ongevallen lager dan in de uitvoerende fase van een project. De daling van de TRFI wordt dus veroorzaakt door minder reportable ongevallen in 2019 combinatie met minder risicovolle werkzaamheden.

Leidingbeschadigingen

Er heeft zich in 2019 1 leidingbeschadiging voorgedaan met de potentie tot gasuitstroom (2018: 3).

Om schade door bewerkingen in de grond te voorkomen zorgen wij ervoor dat de actuele ligging van onze leidingen openbaar bekend is bij KLIC (Kabel- en Leiding Informatie Centrum). De veilige ligging van ons complete net wordt driewekelijks vanuit een helikopter geïnspecteerd.

Om de integriteit van ons leidingstelsel te waarborgen inspecteren wij jaarlijks een deel van ons leidingstelsel. In 2019 hebben wij 79 kilometer leiding intern en 21 kilometer extern geïnspecteerd.

Bewustwording

In oktober hebben we de eerste Safe@Gasunie Veiligheidsdag gehouden. Meer dan 1.000 medewerkers hebben op 8 locaties deelgenomen aan het programma onder begeleiding van ruim 80 speciaal hiervoor getrainde collega's. Hierbij hebben onze medewerkers de diverse perspectieven voor het veilig uitvoeren van werkzaamheden met elkaar onderzocht aan de hand van een eenvoudig project. Ze lieten een grote betrokkenheid bij veiligheid zien. Deze dag heeft de drempel verlaagd om met elkaar in gesprek te gaan over veiligheid, over samenwerken in de interne keten en over elkaar aanspreken op gedrag en potentieel onveilige situaties.

Invoeding waterstof en andere gassen in het bestaande gastransportsysteem

We leveren op allerlei manieren een bijdrage aan de energietransitie. Voor waterstof en andere gassen is een test- en opleidingsfaciliteit (TOF) ingericht bij Kiwa in Apeldoorn. Deze faciliteit bestaat uit een schema met afsluiters en flensverbindingen afkomstig uit ons netwerk. De TOF is gebruikt om inzicht te krijgen in de lektheid van afsluiters en flensverbindingen en in de effecten bij afblazen bij gebruik van waterstof in de leidingssystemen. Zoals verwacht lekken de afsluiters zowel inwendig als uitwendig minimaal. Uit waarnemingen en metingen tijdens het afblazen is gebleken dat bij het drukloos maken en bij het continu afblazen op de TOF geen ontsteking heeft plaatsgevonden. De TOF is ook diverse malen gebruikt in de cursus H2 & Techniek.

Security & crisismanagement

De doelstelling van security en crisismanagement binnen Gasunie is het voorkomen of verminderen van het moedwillig toebrengen van schade aan ons bedrijf en onze medewerkers en kent verschillende aandachtsgebieden zoals: fysieke security, ICT (cyber) security, information security, personal security, travel security en evenementensecurity.

Wij zijn door de overheid aangewezen als een A-vitaal bedrijf. Uitval van de gasvoorziening kan leiden tot maatschappij ontwrichtende omstandigheden en zal vragen opwerpen die veelal impact hebben op onze reputatie. In 2019 hebben we gezien dat er zowel door overheden als vanuit de politiek vragen gesteld zijn over de weerbaarheid van de vitale infrastructuur. Dat heeft deels te maken met een toenemende complexiteit en anderzijds met de ontwikkelingen van onder andere (digitale) dreigingen. Menselijk gedrag en handelen spelen daarin een belangrijke rol. Voor medewerkers is kennis van dreigingen en duidelijkheid over hoe ze daar op een pragmatische manier mee om kunnen gaan een continu aandachtspunt. Hiervoor hebben wij een uitgebreid jaarprogramma opgesteld waar alle medewerkers bij betrokken worden. Daarbij streven we naar eenduidige werkwijzen en het faciliteren van effectieve uitwisseling van informatie.

Om crises te voorkomen moeten we ons bewust zijn van oude en nieuwe kwetsbaarheden en ook actief kennis en ervaring uitwisselen. Dit moeten we met zowel interne als externe relevante stakeholders doen. Juist omdat crises altijd onverwacht komen is een goede voorbereiding essentieel. Hierbij gaat het niet alleen om kwalitatief goede crisisplannen die op een eenduidige wijze zijn opgezet en op elkaar zijn afgestemd. De kern van een goede voorbereiding bestaat ook uit een gestructureerde cyclus van opleidingen, trainingen en oefeningen gericht waarbij het crisisteam betrokken is.

In 2019 is de crisismanagementorganisatie vernieuwd. De kern van de organisatie is compacter geworden met een flexibele opschalingsorganisatie, afhankelijk van het scenario. Crisisplannen en draaiboeken zijn aangepast en de crisismanagementorganisatie is in deze nieuwe vorm op alle niveaus geoefend.

Sterke marktpositie

We ondernemen op veel verschillende gebieden activiteiten om onze marktpositie sterk te houden en te versterken.

Samenwerken in Europees verband

Transmission System Operators (TSO's), werken samen op verschillende gebieden. Doel is zowel het stimuleren van de ontwikkeling van een competitieve, leveringszekere en - steeds meer - duurzame Europese gasmarkt als ook het bevorderen van de marktliquiditeit. Deze samenwerking vindt onder andere plaats in ENTSG, de Europese vereniging van netbeheerders voor gas. ENTSG profileert zich als de "trusted adviser" van de Europese Commissie. Ook Gasunie is vertegenwoordigd in ENTSG.

Nu de Europese netwerkcodes in de meeste EU-landen zijn geïmplementeerd richt ENTSG zich vooral op de effecten van de geïmplementeerde codes.

Daarnaast richt ENTSG zich op oplossingen voor een betrouwbare en betaalbare CO₂-neutrale energievoorziening. ENTSG ziet dat de bestaande infrastructuur (zowel gas als elektriciteit) een essentiële schakel vormen voor de energietransitie, waarbij Power-to-gas technieken, groen gas en waterstof een cruciale rol zullen spelen.

Met een hybride aanpak (gas en waterstof) blijven netbeheerders hun infrastructuur zo goed mogelijk benutten en de waarde ervan behouden in een steeds internationaler wordende energiewereld.

Marktintegratie

Sinds de tweede helft van 2019 is er fysieke flow in de BBL-pijpleiding mogelijk van het Verenigd Koninkrijk naar Nederland. Daardoor kunnen partijen gas vanuit het Verenigd Koninkrijk naar Nederland transporteren.

BBL Company gaat vanaf 2020 een vergoeding aan GTS betalen voor geleverde transportdiensten. Deze verplichting komt voort uit marktbrede afspraken en maakt het mogelijk dat BBL de komende jaren onderdeel blijft van het TTF-marktgebied.

Virtuele Interconnectie Punten

GTS heeft vorig jaar na consultatie met de markt haar oplossing voor "Virtuele Interconnectie Punten" (VIPs) aangepast. VIPs hebben tot doel om meerdere verbindingen tussen marktgebieden te elimineren, en daardoor grensoverschrijdende handel tussen marktplaatsen te vereenvoudigen. Beschikbare capaciteit wordt altijd en alleen maar aangeboden via het VIP (verplichting uit NC CAM). Voor de bestaande capaciteitscontracten op grenspunten hebben shippers de mogelijkheid op een bestaand interconnectiepunt te blijven of over te stappen naar het VIP.

Ook in Duitsland en België worden VIPs ingevoerd. Gasunie Deutschland werkt voor Duitsland in dit project samen met GTS en andere Duitse TSO's. Vanwege juridische onzekerheden is de implementatie voor de VIPs aan de Nederlands-Duitse grens echter vertraagd en zal deze nu voor 1 april 2020 plaatsvinden.

Samenvoeging Duitse marktgebieden

In 2018 hebben alle Duitse TSO's een project gestart om de huidige twee Duitse marktgebieden samen te voegen tot slechts één marktgebied. Hiermee ontstaat er één grote virtuele handelshub in Duitsland en wordt voldaan aan een nationale wettelijke verplichting. "Trading Hub Europe" zal de bedrijfsnaam van de nieuwe beheerder van het marktgebied worden. De fusie van de marktgebieden zal plaatsvinden op 1 oktober 2021.

We verwachten dat dit zal leiden tot een betere liquiditeit op de Duitse gasmarkt, dat is positief voor onze Duitse investeringen. Ook biedt een geïntegreerd Duits marktgebied goede vooruitzichten voor het versterken van de verbinding met TTF.

LNG in Duitsland

In Noordwest-Europa willen we onze positie versterken en met efficiënte services op het gebied van gasinfrastructuur en LNG bijdragen aan het functioneren van de steeds verder integrerende Europese gasmarkt.

German LNG terminal

Gasunie ontwikkelt samen met haar partners Oiltanking en Vopak vanuit de joint venture 'German LNG Terminal GmbH' een LNG-importterminal in Noord-Duitsland. De LNG-terminal is gepland in Brunsbüttel (ten noorden van Hamburg). Het project heeft in 2019 belangrijke stappen voorwaarts gemaakt. De interesse van potentiële klanten blijft onverminderd groot en in 2019 zijn drie voorlopige contracten voor langetermijncapaciteit getekend. In november 2019 is de voorlopige vergunningsaanvraag voor de terminal uitgestuurd.

De terminal kan een strategische bijdrage leveren aan de diversificatie van gas-import en aan de leveringszekerheid voor de energievoorziening in Duitsland en verder in Europa. Duitsland is voor zijn elektriciteitsproductie bezig met de uitfasering van kernenergie en (bruin)kolen. Aardgas wordt daarbij beschouwd als een goed alternatief. Met de komst van deze LNG import terminal krijgt Duitsland toegang tot de wereldmarkt van aardgas in de vorm van LNG. Uitgaande van voldoende interesse van de markt en tijdige beschikbaarheid van de noodzakelijke vergunningen is de start van de bouw voor 2021 gepland, met als doel de terminal in de tweede helft van 2024 in bedrijf te nemen.

Verzoeken aansluitingen

Gasunie Deutschland ontving in 2019 een verzoek voor de aansluiting van een LNG-terminal in Stade en in Brunsbüttel. Na een wijziging van de Gasnettoegangsverordening (GasNZV) inzake de aansluiting van LNG-terminals op het net moeten netbeheerders pijpleidingen voor de aansluiting van LNG-terminals aanleggen. De kosten voor aansluiting op het net kunnen worden vergoed via de transporttarieven. Het ontwerpscenario voor de netwerkplanning (NEP) 2020 is op 14 augustus 2019 gepubliceerd. LNG Brunsbüttel en Stade zijn opgenomen in het NEP-scenariokader. BNetzA heeft in december een bevestiging op dit scenario gegeven.

Deelnemingen

De businessunit Deelnemingen houdt zich onder meer bezig met het optimaal inzetten van de bestaande deelnemingen. Als onderdeel van onze strategie en gebaseerd op vraag uit de markt vinden er ook investeringsprojecten vanuit Deelnemingen plaats.

Gate

In 2019 hebben er meer schepen gelost bij Gate terminal en is er vanuit Gate ook meer ingevoerd in het GTS-netwerk dan in 2018. Dit komt met name door de ontwikkeling van de wereldwijde markt voor LNG.

Omschrijving	2019	2018
Invoeding van LNG in GTS-netwerk in miljard m ³	7	3
Aantal grote tankers	103	77
Aantal kleinere tankers	69	27
Aantal geladen trucks en containers	3 466	2 808

De groei van het verschepen van afwijkende grootte, maten en gewichten (breakbulk) illustreert het toenemend belang van LNG voor schoner transport. Voor vrachtwagens en schepen op diesel respectievelijk stookolie vormt LNG een schoner brandstofalternatief. Voer- en vaartuigen op LNG stoten veel minder schadelijke emissies uit. Ook wordt LNG in containers geleverd aan industrieën die niet op een aardgasnet zijn aangesloten en toch de voordelen van deze brandstof kunnen benutten. De ontwikkeling van LNG-faciliteiten draagt tevens bij aan de positionering van het Gasunie-netwerk ten opzichte van internationale gasstromen en aan de marktwerving in deze regio.

BBL Company

Reverse flow

Op 18 juli 2019 was het project gereed dat fysieke gasstromen door de Balgzand-Bacton-leiding (BBL) mogelijk maakt vanuit het Verenigd Koninkrijk naar Nederland. BBL vervoerde sinds haar start per december 2006 alleen gas van Nederland naar het Verenigd Koninkrijk (van Bacton naar Balgzand). Verwacht wordt dat het overschot aan in het Verenigd Koninkrijk geproduceerd gas zomers via BBL richting Nederland wordt getransporteerd. Daarnaast zal de BBL in de wintermaanden gebruikt worden om de grootste pieken in de gasvraag in het Verenigd Koninkrijk op te vangen. In de periode van september tot november heeft de BBL voor het eerst reverse flow capaciteit verkocht, onder andere via het implicit allocation mechanisme.

Implicit Allocation

Vanaf juli 2019 biedt BBL Company (BBLC) beschikbare capaciteit aan via het implicit allocation mechanisme. De capaciteit die hierbij wordt aangeboden aan de markt, is gekoppeld aan een zelfde hoeveelheid gas. Hierbij geldt het principe "first come, first serve".

Volume

Via de BBL is in 2019 in totaliteit ruim 19 TWh getransporteerd (2018: 30 TWh). Hiervan ging 3 TWh van Bacton naar Balgzand. BBL transporteerde met name in januari 2019 een recordvolume. Het draagt daarmee bij aan de leveringszekerheid van het Verenigd Koninkrijk, in het bijzonder gedurende de koudere periodes.

EnergyStock

Evenals de afgelopen jaren is EnergyStock er ook in 2019 in geslaagd haar vrije capaciteit geheel te vermarkten. Dit laat zien dat de markt behoefte heeft aan snelle, flexibele opslag van gas op dagbasis. De waarde van de diensten van EnergyStock liet een kleine groei zien in 2019. Voor de middellange termijn verwachten we dat het aanbod van concurrerende flexibele opslagdiensten zal afnemen, waardoor de prijs verder kan stijgen. De voorgenomen sluiting van het Groningenveld zal hier ook van invloed zijn. Om de bestaande functionaliteit van de opslagcapaciteit op EnergyStock beter te kunnen benutten, en het marktaandeel van EnergyStock te kunnen vergroten, wordt gewerkt aan de uitbreiding van de opslagcapaciteit van de aardgasbuffer met één extra caverne. Ook wordt bij deze uitbreiding de installatie aangepast. De projectactiviteiten verlopen conform planning en naar verwachting zal de extra caverne medio 2020 operationeel zijn.

In 2019 is de installatie van circa 8.500 zonnepanelen op de locatie in Zuidwending afgerond en zijn deze in bedrijf genomen. Hiermee wordt deels voorzien in de eigen elektriciteitsbehoefte. Een ander deel van de opgewekte elektriciteit wordt omgezet in waterstof (project HyStock, zie resultaten Energietransitie).

Nord Stream

In 2019 heeft Nord Stream 638 TWh getransporteerd. Dat is 0,5% minder dan in 2018 (641 TWh). Vanaf de ingebruikname in 2011 heeft Nord Stream in totaal 3.520 TWh volume getransporteerd. De capaciteitsbenutting van de pijpleiding is al langere tijd maximaal en speelt daarmee een belangrijke rol in het opvangen van de afnemende productie van gas in Noordwest-Europa.

Vertogas

Het volume door Vertogas gecertificeerd groen gas is licht gestegen, van 115 miljoen m³ in 2018 naar 145 miljoen m³ in 2019. De toename is grotendeels toe te schrijven aan de ingebruikname van de nieuwe productiecapaciteit voor groen gas.

Vertogas is actief betrokken in het Europese register ERGaR om de Europese transfer van Garanties van Oorsprong (GvO's) te faciliteren overeenkomstig de eisen die daar vanuit de wetgeving (RED II) worden gesteld. Vanuit het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat is Vertogas gevraagd de toekomstige uitgifte van GvO's voor waterstof te faciliteren. Vertogas heeft positief gereageerd op het verzoek en onderzoekt op dit moment hoe aan dit verzoek kan worden voldaan.

De certificaten die door Vertogas worden uitgegeven vertegenwoordigen een waarde voor opwekkers en handelaren in groen gas. Deze waarde vormt de basis voor subsidieverstrekking ter hoogte van ruim € 58 miljoen per jaar. Daarom worden er hoge eisen gesteld aan de processen van Vertogas.

Gasunie Waterstof Services

De waterstofleiding van Gasunie Waterstof Services was op 16 oktober 2019 één jaar in bedrijf. Gedurende dit jaar is er zonder onderbrekingen waterstof getransporteerd tussen chemiebedrijf Dow Chemicals en kunstmestproducent Yara in Zeeland. Dit transport heeft plaatsgevonden op een veilige, duurzame en betrouwbare wijze.

Gezondheid, veiligheid en ontwikkeling van medewerkers

Door de teruggang van het traditionele aardgastransport en de toepassing van risicogebaseerd assetmanagement neemt onze hoeveelheid werk en onze activiteitenportefeuille de komende jaren af. Ook zagen we in 2019 voor onze internationale en energietransitieactiviteiten de groei doorzetten. Deze op- en afbouw van activiteiten verloopt echter niet synchroon. Het tempo en volume verschilt en vereist andere competenties. Nieuwe activiteiten worden vaak in partnerships uitgevoerd waarbij niet alleen medewerkers van Gasunie, maar ook van de partners betrokken zijn. Ook zal een deel van onze werkzaamheden in de komende jaren op een andere wijze of locatie worden uitgevoerd. Deze ontwikkelingen leiden, in vergelijking tot het verleden, tot een grotere onzekerheid bij medewerkers en vraagt om meer flexibiliteit. In deze transformatiefase geven we zo veel mogelijk eigen medewerkers de ruimte en middelen om de benodigde competenties te ontwikkelen en bieden wij hen kansen op interessant en uitdagend werk.

Vrijwillige vertrekregeling

Met de vrijwillige vertrekregeling (VVR) hebben we voortijdig ingespeeld op een terugloop van gastransportactiviteiten. Terugkijkend op de periode die achter ons ligt kunnen we concluderen dat de uitvoering van de VVR succesvol en beheerst is verlopen. De communicatie rondom de VVR is positief ontvangen door de medewerkers. Deze is als transparant en volledig ervaren. Ook de externe communicatie is beheerst en beperkt gebleven. De begeleiding van medewerkers in hun keuzeprocessen, bijvoorbeeld door het aanbieden van financieel advies en loopbaanadvies, werd hoog gewaardeerd. Vanuit verschillende organisaties is inmiddels belangstelling geweest voor onze regeling en de aanpak ervan. Het maximaal aantal beschikbare plekken is gevuld, er hebben precies 240 medewerkers gebruik gemaakt van de VVR. Er was geen wachtlijst meer, dat betekent dat iedereen die gebruik wilde maken van de VVR, dat ook heeft kunnen doen.

We hebben aan alle vertrekkende medewerkers gevraagd een vragenlijst in te vullen en er zijn naar behoefte exitgesprekken gevoerd. In de vragenlijst is onder andere gevraagd naar de reden van vertrek, toekomstplannen, positieve ervaringen met Gasunie als medewerker en punten ter verbetering. De respons op de vragenlijst was 44 procent. Als belangrijkste redenen voor het vertrek zijn opgegeven: de hoogte van de financiële vergoeding, de eigen loopbaanplanning en de onzekere toekomst van Gasunie.

De periode ná de eerste grote uitstroom (medio februari 2019) kenmerkte zich door een hoge dynamiek en het maken van zorgvuldige afwegingen en fundamentele keuzes op alle niveaus. Hierbij werd ook steeds gekeken welke activiteiten daadwerkelijk noodzakelijk zijn.

In deze periode is tijdelijk afgeweken van het vrije markt principe voor vacatures. Alleen op deze wijze konden wij adequaat de vrijgevalen kritische posities snel intern invullen. De afweging om vrijgevalen functies al dan niet opnieuw (intern) in te vullen is zeer zorgvuldig gemaakt en besproken met ons management.

Na de dynamiek van de VVR hebben we de focus ook weer teruggebracht op de toekomst. Om met elkaar een nieuwe start te markeren, heeft van 6 tot en met 14 mei de Koersweek plaatsgevonden. Hierin werden medewerkers meegenomen in de visie van Gasunie. Op alle onze locaties zijn interessante presentaties, rondleidingen en workshops georganiseerd. Leden van de Raad van Bestuur hebben verschillende locaties bezocht om met de medewerkers in gesprek te gaan over actuele ontwikkelingen. Elke dag van de week had een eigen thema. Deze thema's waren aardgas, groen gas, waterstof, warmte en CO₂.

Duurzame inzetbaarheid

Om een flexibele organisatie te kunnen zijn, hebben we medewerkers nodig die niet alleen nu maar ook in de toekomst bevoegen en productief hun werk doen. En daarmee blijvend van toegevoegde waarde zijn voor ons bedrijf óf een andere werkgever, met andere woorden 'duurzaam inzetbaar' zijn. Sinds 1 januari 2017 kunnen medewerkers met ons programma voor duurzame inzetbaarheid aan de slag. Het richt zich op vier thema's: vitaliteit, werksituatie, loopbaan en flexibiliteit. Het bestaat uit allerlei instrumenten die medewerkers

kunnen inzetten voor hun eigen duurzame inzetbaarheid. Denk hierbij aan loopbaanadvies, omscholing, stagelopen of financieel advies. Medewerkers hebben hierbij een individueel budget en ook hebben wij een collectief budget.

In 2019 is er, als gevolg van de VVR, bewust voor gekozen om minder activiteiten te organiseren vanuit het collectieve budget. In maart is de online leeromgeving 'GoodHabit' gelanceerd. Op dit platform zijn verschillende trainingen beschikbaar waar alle medewerkers gebruik van kunnen maken. Daarnaast zijn er workshops georganiseerd, zoals 'je energie in balans' en 'bewegen is medicijn'. We hebben deelgenomen aan de week van uitwisseling, waarbij medewerkers een kijkje in de keuken van andere bedrijven konden nemen. Vanuit het oogpunt van vitaliteit hebben medewerkers kunnen deelnemen aan, en gezamenlijk trainen voor, de 4-mijl in Groningen, de Zevenheuvelenloop in de omgeving van Nijmegen en de TSO toertocht.

We hebben het jaar afgesloten met een kwantitatieve evaluatie van ons programma voor Duurzame Inzetbaarheid. Op basis hiervan voert een projectteam nu een kwalitatieve analyse uit en maakt een voorstel voor het programma in 2020 en 2021. Dit advies wordt in het eerste kwartaal van 2020 gepresenteerd.

Diversiteit

Het thema diversiteit is voor ons relevant vanwege de maatschappelijke verantwoordelijkheid die we hebben. Daarom zijn we in 2015 begonnen met de implementatie van de Participatiewet. De wet heeft als doel om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt bij reguliere werkgevers aan het werk te krijgen. We willen met de uitvoering van de Participatiewet onze betrokkenheid vergroten. Het plaatsen van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt is maatwerk. We houden daarom niet vast aan een percentage van Participatiewet-medewerkers, maar kijken of en zo ja, waar competenties van kandidaten binnen onze onderneming het beste tot hun recht komen.

In 2019 hadden wij 8 medewerkers die onder de doelgroep van de Participatiewet vallen. In deze groep vallen zowel mensen met een fysieke als met een verstandelijke beperking. Daarnaast voeren we overleg met UWV, gemeente en met andere bedrijven in de regio om kennis te delen, ideeën op te doen en de uitvoering van de wet te versimpelen.

Naast de Participatiewet besteden we ook op andere manieren aandacht aan het thema diversiteit. Dit doen we bijvoorbeeld tijdens de werving en selectie van medewerkers bij het opstellen van profielen, het kiezen van de wervingskanalen en het voeren van gesprekken. Een ook bij de beoordeling van medewerkers en door het aannemen van medewerkers vanuit de Participatiewet. We organiseren activiteiten voor verschillende doelgroepen. Een voorbeeld is Gaselle, een netwerk waarin vrouwen binnen Gasunie elkaar ontmoeten, inspireren en ervaringen delen. In 2020 zal Gasunie deel uitmaken van de Refugee Talent Hub om talentvolle vluchtelingen kansen te bieden.

In onze visie staat niet één dimensie van diversiteit centraal. Het gaat niet uitsluitend om geslacht, afkomst, seksuele geaardheid of een fysieke beperking. Een goed diversiteitsbeleid omvat al deze aspecten. In 2020 zullen wij het thema meer integraal gaan benaderen, startend met het formuleren van een gezamenlijke visie en doelstellingen passend bij Gasunie.

Sociaal Statuut

Ook de komende jaren zullen in het teken staan van maatregelen voor efficiency en synergie door de teruggang in het traditionele aardgastransport enerzijds en de ontwikkeling van energietransitieactiviteiten anderzijds. In 2019 zijn daarom diverse afdelingen georganiseerd en in 2020 ligt er een voornemen om besluiten te nemen over sluiting van bepaalde kantoorlocaties of het uit bedrijf nemen van bepaalde grote installaties. In een aantal gevallen leidt een reorganisatie tot boventalligheid. Het uitgangspunt hierbij is het begeleiden van medewerkers van werk naar werk (binnen of buiten Gasunie). Daarnaast zal er een vangnet aanwezig moeten zijn voor de situaties waarin dat niet lukt. We zijn daarom in het laatste kwartaal van 2019 in overleg getreden met de vakbonden en de ondernemingsraad om tot een sociaal statuut te komen. In dit sociaal statuut beschrijven we de gemeenschappelijke inspanningen om van werk naar werk te komen, evenals de regelingen voor het geval dit niet slaagt.

Training & ontwikkeling

We geloven in 'een leven lang leren'. We vinden het belangrijk dat onze medewerkers zich gedurende hun loopbaan kunnen ontwikkelen en verder kunnen groeien. Dat bevordert de duurzame inzetbaarheid. We bieden medewerkers de mogelijkheid opleidingen en trainingen te volgen, waaronder individuele maatwerkprogramma's. Dit betreft reguliere (bedrijfs)opleidingen die bestaan naast het programma voor duurzame inzetbaarheid. We hebben bij Gasunie in Nederland in 2019 € 3,5 miljoen aan opleidingen, cursussen en trainingen besteed. In Duitsland was dit € 0,5 miljoen.

In 2019 zijn we verdergegaan met Impuls, het ontwikkelingsprogramma dat leidinggevendenden ondersteunt bij hun rol in het realiseren van onze strategische doelstellingen voor 2023. Daarnaast hebben in 2019 alle leidinggevendenden een assessment gedaan waarin de leidinggevende wordt getoetst aan ons leiderschapsprofiel. Met dit profiel als basis is een leiderschapsprogramma ontwikkeld dat managers faciliteert in het vormgeven of implementeren van de veranderingen binnen de organisatie. Dit leiderschapsprogramma bestaat uit een opleidingstraject in groepsverband en individuele coaching op de ontwikkelpunten van de leidinggevende.

Beloning

Conform de eerder gemaakte afspraken tussen werkgever, vakbonden en de ondernemingsraad hebben we in 2019 een cao-verhoging doorgevoerd van 2,35%. Dit is gelijk aan de CPI over de periode augustus 2017 - augustus 2018 vermeerderd met 0,25%.

Gezondheid en welzijn

De afgelopen twee jaar hebben wij extra aandacht gegeven aan de onderwerpen verzuim en gezondheid. We richten ons daarbij met name op maatregelen ter voorkoming van (werkgerelateerd) verzuim in de volle breedte. Bijvoorbeeld door leidinggevendenden en medewerkers te leren hoe ze signalen van te hoge werkdruk of dreigend verzuim vroegtijdig kunnen herkennen en welke mogelijkheden er voor de leidinggevende en de medewerker zijn om hierop te anticiperen.

Tevens hebben we na de zomer ons periodiek medisch onderzoek (PMO) gestart. Hierin is standaard de Vragenlijst Beleving en Beoordeling van de Arbeid (VBBA) opgenomen. Dit is een betrouwbare vragenlijst voor onderzoek naar werkdruk en werkbeleving. De resultaten van het PMO worden medio 2020 verwacht.

Maatregelen voor werkdruk

Door het stellen van prioriteiten en het anders organiseren van het werk is er veel aandacht voor het voorkomen van een te hoge werkdruk. Toch zijn er enkele plekken in de organisatie waar de werkdruk als (te) hoog wordt ervaren, veelal doordat binnen deze afdelingen onevenredig veel collega's zijn vertrokken met de vrijwillige vertrekregeling. Hiervoor zijn verschillende maatregelen getroffen, waaronder het (tijdelijk) overplaatsen van medewerkers naar andere gebieden, het (tijdelijk) vervullen van wachtdiensten binnen een ander cluster en het voor specifieke gebieden en locaties werven van nieuwe medewerkers. Daarnaast is aan alle medewerkers de training 'je energie in balans' aangeboden en is aandacht besteed aan werkdruk en werkstress.

Ziekteverzuim

Het percentage werkverzuim door ziekte bij Gasunie in Nederland bedroeg in 2019 3,85% (in 2018: 4,74%), hetgeen in lijn is met onze branche. In Duitsland was het ziekteverzuimpercentage afgelopen jaar 3,82% (in 2018: 4,03%). Indien een medewerker na langdurig verzuim weer aan het werk gaat, proberen we de betrokken medewerker zo goed mogelijk te laten re-integreren. Dit doen we, door in overleg met de betrokkene, re-integratiemogelijkheden op maat te bieden. Het landelijke gemiddelde in Nederland bedroeg voor 2018 4,2%. Voor 2019 is dit cijfer nog niet bekend op het moment van het verschijnen van dit verslag.

Indicator	Eenheid	2019	2019	2018	2018
		GUN	GUD	GUN	GUD
Ziekteverzuimpercentage (totaal)	Procenten	3,85	3,82	4,74	4,03
- kortdurend verzuim	Procenten	0,68	1,57	0,81	1,60
- middellang verzuim	Procenten	0,56	1,22	0,71	1,42
- langdurig verzuim	Procenten	2,61	1,03	3,22	1,01
Ziekteverzuimfrequentie	Frequentie	0,96	2,38	1,11	2,42
Arbeidsgerelateerd verzuim (opgave medewerker)	Verzuimgevallen	23	-	29	-
Melding aan Nederlands Centrum voor Beroepsziekten (NCB)	Meldingen	-	-	-	-

In Nederland zijn we twee jaar verantwoordelijk voor het doorbetalen en begeleiden bij ziekte van een medewerker. In Duitsland is dat zes weken. De ziekteverzuimpercentages zijn daarom moeilijk met elkaar te vergelijken.

Medewerkersonderzoek

In 2019 zijn we aan de slag gegaan met de aandachtspunten uit het Medewerkersonderzoek uit 2018. Ook is aan alle leidinggevendenden verzocht een evaluatie op afdelingsniveau uit te voeren. Door tussentijds de opvolging van uitkomsten te evalueren en onder de aandacht te brengen, blijven we de waardevolle onderzoeksuitkomsten gedurende langere periode actief benutten. In het voorjaar van 2020 staat het volgende medewerkersonderzoek gepland.

Veiligheidsbewustzijn blijven stimuleren

We streven ernaar dat er geen enkel ongeval of incident plaatsvindt tijdens onze werkzaamheden. We hanteren daarom strenge regels ten aanzien van veilig en verantwoord werken. We besteden veel aandacht aan het veiligheidsbewustzijn om te bewerkstelligen dat onze medewerkers deze regels goed toepassen. We maken hierbij gebruik van de Golden Rules of Safety. Daarin hebben we, voor risico's die kunnen voorkomen tijdens onze werkzaamheden, hoe we deze het beste kunnen vermijden. Deze regels moeten bij activiteiten en werkzaamheden altijd worden nageleefd. De regels zijn beschikbaar in het Nederlands, Duits, Engels, Frans, Italiaans, Spaans en Pools. Ze dragen bij aan het vergroten van het risico- en veiligheidsbewustzijn en aan het voorkomen van onveilige situaties. Ze maken duidelijk dat er grenzen zijn die niet mogen worden overschreden.

Meer informatie over de borging van veiligheid van onze medewerkers is te vinden in het onderdeel Overige informatie veiligheid.

Een interview met

Katia de Wilde-Rocabado
Financial controller bij Gasunie

Dynamisch werk met vriendelijke collega's

Katia de Wilde-Rocabado is sinds oktober 2019 financial controller bij Gasunie. Ze komt van origine uit Bolivia. Daar werkte ze bij een grote olie- en gasmaatschappij, toen ze de Nederlander ontmoette die later haar man zou worden. Het lukte hem niet een baan in Bolivia te vinden en uiteindelijk kwamen ze in Nederland terecht. Na jaren van interessante banen in andere sectoren keert Katia met haar baan bij Gasunie terug in de energiewereld.

Terug in de energiewereld

"Mijn laatste werkgever zou naar Amsterdam verhuizen en bovendien bleef het mijn wens terug te komen in de energiewereld. Toen zag ik een vacature bij Gasunie en bleek het bedrijf ook nog met SAP te werken, een ERP-systeem waar ik graag mee werk. Ik dacht meteen: 'die is voor mij'. Al een dag na het sollicitatiegesprek hoorde ik dat ik de baan had."

Elke dag fietsen

"Ik kan elke dag fietsend naar mijn werk; het is maar een kwartiertje. Dat is ideaal. Gasunie is bovendien een interessant bedrijf met veel mogelijkheden voor medewerkers. Ik krijg allerlei kansen, zowel op persoonlijk vlak als professioneel. Bijvoorbeeld met cursussen. Mijn werk is dynamisch en ook de work-life balance lijkt tot nu toe goed. De bedrijfscultuur? Er hangt hier een vriendelijke, gezellige sfeer. Ik wandel in de pauze met een groep collega's en het is gemakkelijk om een praatje met iemand te maken."

Vrijheid binnen grotere structuur

"Als Nederlandse met Boliviaanse roots vind ik het positief dat ik de kans krijg om bij een Nederlands bedrijf te werken. Mijn ervaring is dat je door de taalbarrière vaak alleen bij internationale bedrijven aan de slag kunt. Ik was gewend om heel breed te werken en had wel een beetje de angst dat mijn werk bij Gasunie erg specialistisch zou zijn. Maar dat valt reuze mee! Ik krijg bovendien veel vrijheid om mijn beroep uit te oefenen. Dat brengt een fijne dosis verantwoordelijkheid met zich mee."

Medewerkers laten bloeien

“Een van de dingen binnen Gasunie waar ik naar uitkijk is het FeedForward-project. Collega's geven met deze methode jouw kwaliteiten aan, zodat je hier mee bewust van wordt en deze effectief kunt inzetten. Je wordt dus beter in waar je al goed in bent in plaats van dat je je zwakke punten probeert te veranderen. Dit is een mooie manier om de goede kanten van een persoon te laten bloeien. Het zou ook wel een saaie wereld zijn, als iedereen zijn werk op dezelfde manier zou doen.”

Milieu en MVO

Onze activiteiten vinden plaats vóór en in de samenleving. We proberen zo goed mogelijk rekening te houden met de verschillende belangen die een rol spelen bij de uitvoering van onze activiteiten, want we zijn ons bewust van onze omgeving en van de invloed die wij daarop hebben. Aandacht voor Milieu en Maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) zijn voor een bedrijf als het onze dus vanzelfsprekend.

Milieu

De footprint van gastransport

Voor het transport van gas is energie nodig, bijvoorbeeld elektriciteit en (aard)gas. Deze energie gebruiken we onder andere om het gasnet op druk te houden en voor het mengen van aardgas met stikstof. Het gebruik van deze energie veroorzaakt emissies.

Verder emitteren we aardgas dat vrijkomt bij onderhoudswerkzaamheden aan onze infrastructuur (door het starten en stoppen van onze compressoren), door kleine sluipende lekkages en het gebruik van apparatuur (zoals emitterende drukregelaars en meetapparatuur).

We voelen ons verantwoordelijk om onze eigen footprint zoveel mogelijk te beperken. Hiervoor hebben we interne programma's opgezet. Daarnaast zoeken we binnen onze keten actief naar samenwerking met andere partijen om onze emissies te verkleinen.

We rapporteren emissies volgens de regels van het Greenhouse Gas Protocol (GHG Protocol) waarbij deze ingedeeld worden binnen een drietal groepen (scopes). De footprint wordt hierbij uitgedrukt in zogenaamde CO₂-equivalenten. Dit betekent dat emissies ten gevolge van energieverbruik en aardgas worden omgerekend in een hoeveelheid CO₂. Deze hoeveelheid CO₂ is een maat voor klimaatverandering.

Voor een uitgebreide definitie van de scopes en een nadere specificatie van de emissiebronnen verwijzen wij naar de bijlage Overige data veiligheid, ketenverantwoordelijkheid en milieu.

Doelstellingen

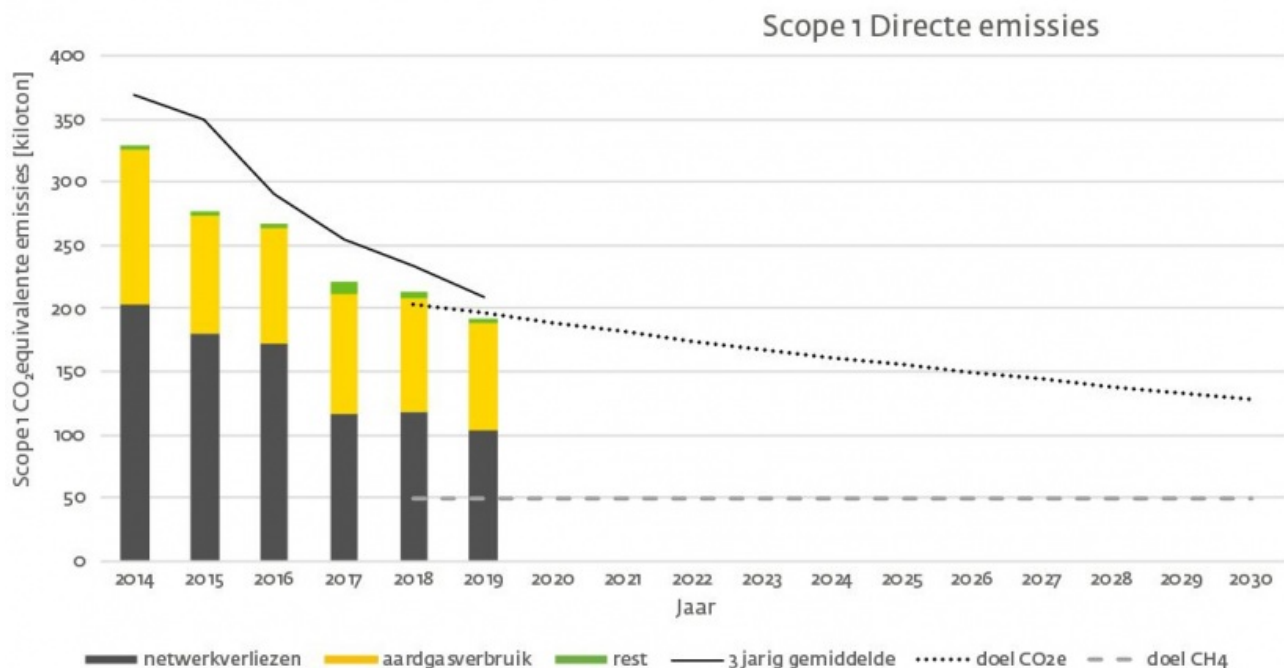
We verminderen onze CO₂-equivalent-footprint op drie manieren. Dit doen we door:

- het reduceren van aardgasemissies (methaanemissies);
- efficiënter energiegebruik;
- het vergroenen van ons elektriciteitsverbruik door de aankoop van groencertificaten.

Onze ambities voor de CO₂-footprintreductie zijn:

- 2020: emissies die een direct gevolg zijn van onze eigen bedrijfsactiviteiten reduceren met 20% ten opzichte van het referentiejaar 1990 (124 kiloton). Deze doelstelling is reeds behaald. Na het behalen hiervan hebben wij ook in 2019 de emissies van onze eigen bedrijfsactiviteiten weer verminderd. In 2020 gaan wij ons beleid en onze doelstellingen voor MVO vernieuwen. Daarbij zullen we de doelstellingen voor 2030 op het gebied van emissies van onze eigen bedrijfsactiviteiten ook herijken.
- 2030: tot en met 2030 gemiddeld jaarlijks 4% reductie van de emissies die een direct gevolg zijn van onze eigen bedrijfsactiviteiten. De reductie wordt telkens vergeleken met de emissies in de drie voorgaande jaren (3-jarig gemiddelde wordt bepaald) en zal in belangrijke mate worden gerealiseerd door het terugdringen van onze methaanemissie. De methaanemissie (netwerkverliezen) bedraagt in 2030 (omgerekend) maximaal 50 kiloton CO₂-equivalenten. Met deze ambitie blijven wij Europees koploper op dit gebied. In onderstaande grafiek zijn de doelstellingen weergegeven.
- 2050: onze infrastructuur is vanaf 2050 volledig CO₂-neutraal.

De doelstellingen en de realisaties voor de footprintreductie van Gasunie in Nederland zijn in de volgende grafiek weergegeven.

Resultaten

CO₂-equivalenten volgens het Greenhouse Gas Protocol

De uitwerking van de doelstellingen komt terug in jaarplannen. Onze CO₂emissies over de afgelopen jaren zijn als volgt:

Scope	2015	2016	2017	2018	2019
<i>(in kiloton CO₂-equivalenten)</i>					
1 (direct gevolg van eigen bedrijfsactiviteiten)	343	307	260	255	248
2 (indirect gevolg van ingekochte energie)	239	395	451	412	397
3 (overige indirect gevolg bijv. ingekochte stikstof)	80	115	115	221	298
Totaal bruto scope 1 + 2 + 3	662	817	892	888	943
Vergroening door GvO's		78	247	358	521
Totaal netto scope 1 + 2 + 3	662	739	645	530	422

We vergroenen een deel van onze ingekochte elektriciteit. In Nederland hebben we in 2019 80% vergroend en in 2020 zullen we dit voor 100% doen. In Duitsland hebben we ook in 2020 al voor 100% vergroend. In de tabel zijn zowel bruto als netto CO₂-equivalenten vermeld. Bruto CO₂-equivalenten zijn niet gecorrigeerd voor groen ingekochte elektriciteit.

Netto CO₂-equivalente emissies

De verlaging van de netto CO₂-equivalente emissies ten opzichte van de voorgaande jaren is met name het gevolg van de vergroening van ons elektriciteitsverbruik in de afgelopen vier jaar. We vergroenen het gebruik van elektriciteit door de aankoop van Garanties van Oorsprong (scope 2 en 3).

Bruto CO₂-equivalente emissies

Wanneer we de ontwikkeling van de bruto CO₂-equivalente emissies van de afgelopen 5 jaar met elkaar vergelijken dan zien we dat de emissies vanaf 2015 toenemen. Dit wordt met name veroorzaakt doordat we meer elektriciteit nodig hebben voor de productie van stikstof bij derden. Dit is nodig om hoogcalorisch aardgas op Groningse kwaliteit te brengen.

In de bijlage Overige data veiligheid, ketenverantwoordelijkheid en milieu is de realisatie met betrekking tot ons aardgasverbruik en elektriciteitsverbruik weergegeven.

Methaanemissies en energie

Aardgas bestaat voornamelijk uit methaan. Net als koolstofdioxide is methaan een broeikasgas. Wij berekenen de bijdrage aan het broeikasgaseffect in koolstofdioxide equivalenten, afgekort CO₂-eq. Hierbij gaan we ervan uit dat 1 kg methaan 25 keer zoveel bijdraagt aan de klimaatverandering als 1 kg CO₂. De Nederlandse overheid gebruikt deze factor ook. De factor wordt ook wel Global Warming Potential (GWP) genoemd. Wij gebruiken 1990 als basisjaar omdat we de uitgangspunten van de Europese Unie (Europa 2020) volgen.

Voor Gasunie zijn de voornaamste oorzaken van methaanemissie:

- emissies veroorzaakt bij het starten en het stoppen van compressoren;
- emissies van pneumatische apparatuur;
- sluipende lekkages;
- emissies bij werkzaamheden aan het transportnet.

Onze methaanemissies (scope 1) nemen door de jaren steeds verder af.

In het algemeen geldt dat deze afname wordt veroorzaakt doordat we minder gas afblazen bij compressoren, minder gas emitteren bij werkzaamheden en door een lek detectie en reparatie programma (LDAR) dat we al enkele jaren uitvoeren. Daarnaast is in 2019 aanzienlijk minder off-spec gas afgeblazen op de PeakShaver installatie op de Maasvlakte.

Methaanemissies	2015	2016	2017	2018	2019
<i>(in ton)</i>					
Nederland	7 205	6 868	4 619	4 712	4 176
Duitsland	598	384	354	470	405
Totaal	7 803	7 252	4 973	5 182	4 581

Ongeveer 4% van de door de mens veroorzaakte methaanemissies in Nederland is aan de energiesector toe te schrijven. Een vijfde van deze 4% is afkomstig van ons transportsysteem. Onze methaanemissie is circa 0,01% van het totaal getransporteerde volume aardgas in Nederland. Internationaal vergeleken is dat een laag percentage.

In 2019 hebben we de 'Methane Guiding Principles' ondertekend. Dit is een vrijwillig, internationaal partnerschap tussen bedrijven die zich bevinden in de keten van gas. De focus binnen deze overeenkomst ligt op het tegengaan van methaanemissies in keten. Hiermee laten we ons commitment zien om onze emissies waar mogelijk te reduceren.

Maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO)

Verankering en verantwoordelijkheid MVO-beleid

Ons beleid en onze activiteiten op het gebied van MVO sluiten integraal aan bij onze strategische doelstellingen. We hebben een MVO-coördinator gepositioneerd binnen de afdeling Asset Management die als aanspreekpunt fungeert voor zowel de interne organisatie als de externe. Ook is de coördinator proces- en voortgangsbewaker bij de dagelijkse uitvoering van MVO en als aanjager in diverse werkgroepen.

Aandachtsgebieden

We richten ons op een viertal aandachtsgebieden. De eerste is Footprintreductie, waarvan de huidige resultaten zijn beschreven in het onderdeel Milieu en MVO. De tweede is Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI). Op dit gebied ontwikkelen we steeds meer doelstellingen en ambities. Specifieke activiteiten en uitwerking van ons MVI-beleid vindt u in de bijlage.

Het derde gebied is Medewerkers engagement bij de energietransitie. Dit wordt gezamenlijk door de afdelingen HRM en Asset Management uitgevoerd. Tenslotte is het vierde aandachtsgebied Duurzame mobiliteit waarvoor de afdelingen Personeelsbeleid en Operations (in relatie tot gebruik bedrijfsvoertuigen) gezamenlijk verantwoordelijk zijn.

De Raad van Bestuur stelt het beleid en de doelstellingen vast en draagt de verantwoordelijkheid voor beleid en prestaties op MVO-gebied. Het beleid wordt afgestemd met de Raad van Commissarissen. De Raad van Bestuur monitort en evalueert de voortgang van de resultaten door middel van rapportages en targets, en stuurt bij ten aanzien van materiële maatschappelijke aspecten waar nodig. De Raad van Commissarissen ziet hierop, en op de externe verslaggeving, toe.

In 2020 gaan we ons MVO beleid vernieuwen. Daarbij zullen we specifiek aandacht besteden aan ambities en doelstellingen met betrekking tot diversiteit, mensenrechten en onze ketenverantwoordelijkheid.

Financiële resultaten

	2019	2018	Delta
<i>In € miljoenen</i>			
Opbrengsten	1 278	1 251	28
Totale lasten	-775	-919	145
Bedrijfsresultaat (EBIT)	504	331	172
Financiële baten en lasten	-81	-74	-7
Resultaat deelnemingen	94	61	34
Resultaat voor belastingen	517	318	199
Belastingen	-105	7	-112
Resultaat na belastingen	412	325	87
Voorgesteld dividend	288	228	61

Opbrengsten

De opbrengsten zijn in 2019 met € 28 miljoen gestegen ten opzichte van vorig jaar. Deze stijging is als volgt te verklaren:

- de gereguleerde omzet is circa € 15 miljoen hoger. Dit is het gevolg van hogere toegestane tarieven. De capaciteitsverkoop is circa € 15 miljoen gedaald.
- de opbrengsten van niet gereguleerde activiteiten is circa € 10 miljoen gestegen ten opzichte van 2018.

Bedrijfsresultaat

Ons bedrijfsresultaat is € 172 miljoen hoger dan vorig jaar.

De operationele kosten zijn € 138 miljoen lager dan 2018. Deze daling is te verklaren vanuit een aantal incidentele en structurele ontwikkelingen.

Voor een groot gedeelte is de verlaging in 2019 het gevolg van de vrijwillige vertrekregeling, waarbij 240 medewerkers Gasunie hebben verlaten. Deze regeling en de afkoop van een aantal arbeidsvoorwaarden hebben in 2018 tot € 82 miljoen éénmalige operationele kosten geleid. Door het vertrek van deze medewerkers zijn de personeelskosten structureel gedaald. Andere effecten van de daling betreffen het herijken van het meerjarig vervangings- en onderhoud programma van GTS en het treffen van een voorziening dubieuze debiteuren van € 16 miljoen in 2018.

De energiekosten voor gastransport zijn € 12 miljoen lager. Dit komt onder meer door lagere energieprijzen voor compressie en kwaliteitsconversie ten opzichte van vorig jaar.

De afschrijvingskosten zijn € 13 miljoen gestegen ten opzichte van vorig jaar. Er zijn twee compressoren versneld afgeschreven omdat deze (tijdelijk) buiten gebruik zijn gesteld. Daarnaast zijn de afschrijvingskosten € 8 miljoen gestegen vanwege de toepassing van nieuwe accounting richtlijnen ten aanzien van leases (IFRS 16). Als gevolg van deze richtlijnen dalen de operationele kosten € 8 miljoen.

Resultaat na belastingen

Ons resultaat na belastingen is toegenomen met € 87 miljoen ten opzichte van vorig jaar. Deze toename van het resultaat is grotendeels het gevolg van een hoger bedrijfsresultaat.

De financiële lasten zijn € 7 miljoen toegenomen ten opzichte van vorig jaar. Dit wordt onder meer veroorzaakt door de voortijdige aflossing van twee obligatieleningen in 2019. Daarnaast is het resultaat van overige deelnemingen hoger omdat de uitkering van het dividend van Nord Stream hoger uitvalt en voor een deel is verschoven van 2018 naar 2019.

De belastinglast is € 112 miljoen hoger dan in 2018. Zowel in 2018 als in 2019 is de belastinglast aanzienlijk beïnvloed door de effecten van de aanpassingen van de tarieven voor de vennootschapsbelasting in Nederland, resulterend in € 97 miljoen hogere lasten in 2019.

	2019	2018
<i>In € miljoenen</i>		
Balans		
Vaste activa	9 817	9 600
Eigen vermogen	5 935	5 707
Balanstotaal	10 126	9 896
Geïnvesteed kapitaal	9 494	9 270
Kasstroomoverzicht		
Kasstroom uit operationele activiteiten	658	521
Kasstroom uit investeringsactiviteiten	-418	-330
Kasstroom uit financieringsactiviteiten	-222	-205
Netto kasstroom	18	-14
Ratio's		
ROIC	5,1%	3,3%
ROE	6,9%	5,7%
FFO / interest ratio	8,5	9,9
Netto schuld inclusief garantiestellingen/materiële vaste activa	42%	43%

Investerings

De totale investeringswaarde in het pijpleidingproject EUGAL bedraagt voor Gasunie Deutschland circa € 475 miljoen, waarvan circa € 315 miljoen is gerealiseerd ultimo 2019. De verwachte investeringen voor de stikstoffabriek in Zuidbroek bedragen circa € 500 miljoen, waarvan circa € 160 miljoen is gerealiseerd ultimo 2019.

Als gevolg van de herijking van het meerjarig vervangingsprogramma van GTS zijn de vervangings- en onderhoudsinvesteringen gedaald van € 115 miljoen in 2018 naar circa € 55 miljoen in 2019. De nadruk blijft de komende jaren liggen op correctief onderhoud van het bestaande gastransportnetwerk en overige bedrijfsmiddelen.

De investeringen op het gebied van duurzame energie bedroegen in 2019 circa € 15 miljoen en betroffen onder meer Leiding door het Midden (warmtenet in Zuid-Holland), HyStock (waterstofinstallatie) en een aantal

groen gas initiatieven.

Voor de komende 2 jaar verwachten we een investeringsniveau tussen de € 300 en € 500 miljoen per jaar. In 2019 bedroeg het investeringsniveau circa € 430 miljoen.

Financiële vooruitzichten

We verwachten dat het bedrijfsresultaat voor de komende jaren zal stijgen in vergelijking tot 2019. De tariefdalings in de toegestane opbrengsten zullen de komende jaren meer dan gecompenseerd worden door regulatoire verrekeningen en het in gebruik nemen van nieuwe leidingen. Daarentegen verwachten we dat de energiekosten voor gastransport zullen stijgen als gevolg van hogere energieprijzen. Tevens komt in 2020 het nieuwe mengstation in Wieringermeer in bedrijf, waardoor de capaciteit voor kwaliteitsconversie wordt vergroot. Dit zal resulteren in een toename van energiekosten.

Regulatoire verrekeningen

Onze reguleringsmethodiek kan verrekening in volgende jaren veroorzaken. Onder de huidige IFRS regels is het niet toegestaan om regulatoire verrekeningen als vordering of schuld in de balans te verantwoorden. Als gevolg hiervan vindt verantwoording van regulatoire verrekeningen onder IFRS niet plaats in het jaar waarin ze zijn ontstaan, maar in het jaar waarin de verrekeningen in de tarieven plaatsvinden. Dit leidt tot timingsverschillen tussen IFRS en het regulatoire verdienmodel die periodieke waardeveranderingen tot gevolg kunnen hebben.

In de Duitse regulering is bepaald dat netbeheerders tijdens de bouwfase van een uitbreidingsinvestering al een investeringsvergoeding krijgen. Na ingebruikname van de investering dient deze investeringsvergoeding terug betaald te worden over een periode van 20 jaar. Deze terugbetaling vindt plaats door middel van verrekening in de tarieven. Nominaal is deze regeling neutraal, echter door het naar voren halen van de investeringsvergoedingen ontstaat een positief effect op de nettocontantewaarde. Gasunie Deutschland heeft in de afgelopen tien jaar grote uitbreidingsinvesteringen gedaan en heeft hiermee forse investeringsvergoedingen ontvangen. Het zwaartepunt van de terugbetaalverplichting ligt in de periode vanaf 2023 met een aanzienlijke opbrengstendaling tot gevolg. De voor dit effect genormaliseerde opbrengsten vertonen echter een stabiel patroon.

In onderstaande overzichten is de omzet gecorrigeerd voor regulatoire verrekeningen, als gevolg van afwijkingen tussen de toegestane en werkelijke omzet en energiekosten (ENF), weergegeven. De omzet van Gasunie Deutschland is gecorrigeerd voor ontvangen investeringsvergoedingen. Bijzondere verrekeningen, zoals verrekeningen als gevolg van beroepsprocedures, zijn in onderstaande overzichten buiten beschouwing gelaten.

Gasunie Transport Services	2019	2018
<i>In € miljoen</i>		
Opbrengsten op basis van IFRS grondslagen	921	932
Dit jaar betaalde regulatoire verrekeningen ter compensatie van voorgaande jaren	5	27
Toekomstig te ontvangen verrekening voor behaalde omzet/ENF (versus toegestane omzet-ENF) voor dit jaar	10	11
Investeringsvergoedingen		-
Opbrengsten gecorrigeerd voor regulatoire verrekeningen	936	970

Gasunie Deutschland	2019	2018
<i>In € miljoenen</i>		
Opbrengsten op basis van IFRS grondslagen	247	220
Dit jaar betaalde regulatoire verrekeningen ter compensatie van voorgaande jaren	-19	-6
Toekomstig te ontvangen verrekening voor behaalde omzet/ENF (versus toegestane omzet-ENF) voor dit jaar	21	22
Investeringsvergoedingen	-29	-21
Opbrengsten gecorrigeerd voor regulatoire verrekeningen	220	215

De genormaliseerde EBITDA gecorrigeerd voor bovengenoemde regulatoire verrekeningen (het onderliggende resultaat) bedraagt in 2019 € 818 miljoen (€ 759 miljoen in 2018) en is € 59 miljoen toegenomen ten opzichte van vorig jaar. Deze toename wordt met name veroorzaakt door effecten als gevolg van de vrijwillige vertrekregeling en afkoop van secundaire arbeidsvoorwaarden in 2018.

In de tarieven van 2019 is een bedrag verrekend van € 14 miljoen vanuit voorgaande jaren. Dit bedrag bestaat uit een negatieve verrekening van € 5 miljoen voor Gasunie Transport Services en een positieve verrekening van € 19 miljoen voor Gasunie Deutschland.

In 2019 bedraagt de afwijking tussen de toegestane omzet en energiekosten en de werkelijke omzet en energiekosten € 31 miljoen. Voor Gasunie Transport Services bedraagt dit verschil € 10 miljoen (minder opbrengsten/energiekosten dan toegestaan) en voor Gasunie Deutschland € 21 miljoen (minder opbrengsten/energiekosten dan toegestaan). Deze bedragen worden verrekend in de tarieven van de volgende jaren.

Gasunie Deutschland heeft in 2019 een bedrag van circa € 30 miljoen aan investeringsvergoedingen ontvangen en € 1 miljoen terugbetaald. Het ontvangen bedrag zal in toekomstige jaren weer moeten worden terugbetaald.

De onderstaande overzichten tonen het verloop van de te verrekenen regulatoire vorderingen en schulden welke niet in de balans op basis van IFRS grondslagen zijn opgenomen. In de onderstaande overzichten zijn eveneens de bijzondere verrekeningen buiten beschouwing gelaten.

Overzicht van te verrekenen regulatoire bedragen	2019	2018
<i>In € miljoenen</i>		
Gasunie Transport Services		
Te verrekenen op 1 jan.	6	-32
Dit jaar betaalde regulatoire verrekeningen ter compensatie van voorgaande jaren	5	27
Toekomstig te ontvangen verrekening voor behaalde omzet/ENF (versus toegestane omzet-ENF) voor dit jaar	10	11
Investeringsvergoedingen	0	-
Te verrekenen op 31 dec.	21	6
Gasunie Deutschland		
Te verrekenen op 1 jan.	-47	-39
Dit jaar betaalde regulatoire verrekeningen ter compensatie van voorgaande jaren	-19	-6
Toekomstig te ontvangen verrekening voor behaalde omzet/ENF (versus toegestane omzet-ENF) voor dit jaar	21	22
Investeringsvergoedingen	-29	-21
Te verrekenen op 31 dec.	-74	-44

Ultimo 2019 dient regulatorisch een bedrag van € 53 miljoen te worden verrekend (schuld). Dit bedrag bestaat uit een te ontvangen bedrag voor Gasunie Transport Services van € 21 miljoen en een terug te betalen bedrag voor Gasunie Deutschland van € 74 miljoen, op basis van een schatting. De definitieve verrekeningen worden uiteindelijk door de toezichthouders vastgesteld. In het onderstaande overzicht is dit bedrag gesplitst naar de perioden waarin de bedragen in de tarieven, en in de jaarrekening op basis van IFRS grondslagen, worden verrekend:

Te verrekenen bedragen naar looptijd ultimo 2019	Totaal	0-1 jaar	2-5 jaar	> 5 jaar
<i>In € miljoenen</i>				
Gasunie Transport Services	21	-4	25	0
Gasunie Deutschland	-74	24	24	-121
Totaal te verrekenen	-53	20	49	-121
waarvan te verrekenen investeringsvergoedingen	-148	-1	-27	-121

Financiering

Gasunie heeft onder andere als financieel doel om haar toegang tot de (internationale) geld- en kapitaalmarkt te waarborgen en te kunnen beschikken over een breed palet aan mogelijke financiële instrumenten. Het hebben van adequate credit ratings is hierbij essentieel. We voeren daarom een financieel beleid dat er op gericht is zo goed mogelijk aan de criteria te voldoen zoals die door de rating agencies gehanteerd worden. Daarnaast is het financiële beleid gericht op het reduceren van financiële risico's tegen minimale kosten. Afgeleide financiële instrumenten zoals swaps en andere derivaten worden alleen ingezet om risico's te verkleinen en zijn uitdrukkelijk niet toegestaan om speculatieve posities te creëren.

Eind september 2019 hebben wij een obligatielening uitgegeven van € 500 miljoen met een looptijd van 12 jaar tegen 0,458% rente. De opbrengst van deze nieuwe lening is deels gebruikt om een aflopende obligatielening van € 300 miljoen in oktober te herfinancieren en daarnaast om twee langlopende leningen uit 2021 en 2022 alvast gedeeltelijk af te lossen.

Gedurende 2019 hebben we naast kortlopende deposito's op de geldmarkt ook gebruik gemaakt van het Euro Commercial Paper (ECP) programma. Onze kortlopende leningen zijn gedurende 2019 gestegen van € 356 miljoen naar € 395 miljoen. Deze toename wordt met name verklaard doordat de investeringsuitgaven en de dividenduitkering hoger zijn dan de kasstroom uit operationele activiteiten.

Het totale bedrag aan rentedragende schuld kwam ultimo 2019 uit op € 3.519 miljoen, een stijging van € 20 miljoen ten opzichte van ultimo 2018. De balanspost liquide middelen bedroeg ultimo 2019 € 45 miljoen (ultimo 2018: € 27 miljoen). Onze netto schuldpositie (rentedragende schuld minus kasmiddelen) nam hierdoor in 2019 toe met € 9 miljoen tot € 3.474 miljoen.

De solvabiliteit is eind 2019 uitgekomen op 59%. Een toename van het eigen vermogen met € 228 miljoen en een toename van het balanstotaal leiden tot een stijging van de solvabiliteit ten opzichte van 2018 (58%).

Vooruitkijkend zijn we voornemens om in 2020 onze gecommiteerde kredietfaciliteit van € 680 miljoen welke in 2021 afloopt te gaan vernieuwen. In 2020 staan geen aflossingen van langlopende leningen gepland. In 2021 moeten twee obligatieleningen van in totaal € 733 miljoen worden afgelost.

Credit Ratings

Rating agency Standard & Poor's heeft in 2019 onze lange termijn credit rating gehandhaafd op AA- met een stable outlook. De korte termijn rating bedraagt A-1+. Moody's Investors Services heeft in 2019 onze lange termijn credit rating ook gehandhaafd op A1 met stable outlook. De korte termijn rating blijft op het hoogst mogelijke ratingniveau van P-1. De belangrijkste redenen voor onze goede ratings zijn: het solide financieel profiel, de Nederlandse staat als aandeelhouder, duidelijkheid ten aanzien van het reguleringskader in de komende jaren en de belangrijke rol die Gasunie speelt in het behalen van de Nederlandse energie doelstellingen.

Lange termijn credit ratings	2019	2018
Standard & Poor's	AA-	AA-
Moody's Investors Service	A1	A1

Belastingafdracht

Wij hebben in 2009 een zogenoemd 'handhavingsconvenant' gesloten met de Nederlandse Belastingdienst, waarin we onderlinge afspraken hebben vastgelegd. In lijn met dit convenant hebben wij intern een Tax Control Framework (TCF) ingericht, op basis waarvan we het fiscale beleid, de fiscale processen en de beheersmaatregelen opstellen en uitvoeren. Ons fiscale beleid is erop gericht om verschuldigde belastingen tijdig en overeenkomstig fiscale wet- en regelgeving te betalen in de landen waarin wij bedrijfsactiviteiten ontplooiën.

In de volgende tabel hebben wij voor de belangrijkste belastingen weergegeven hoeveel belasting we hebben afgedragen of terugontvangen.

Belastingafdrachten	2019	2018
Nederland		
Vennootschapsbelasting	45	39
Omzetbelasting	-48	-27
Loonheffingen	102	69
Dividendbelasting	34	39
Totaal	133	120
Duitsland		
Vennootschapsbelasting	26	52
Omzetbelasting	-29	18
Loonheffingen	11	11
Totaal	8	80

De afdracht ten aanzien van loonheffing is gestegen als gevolg van de vrijwillige vertrekregeling en de afkoop van een aantal secundaire arbeidsvoorwaarden. De mutatie in de vennootschapsbelasting in Duitsland ontstaat door de afronding van de periodieke controle door de Duitse belastingdienst over de periode 2013 tot en met 2016. De mutatie in de omzetbelasting in Duitsland is het gevolg van het EUGAL project.

Governance

Verslag Raad van Commissarissen

Als Raad van Commissarissen (hierna RvC of raad) houden wij toezicht op en geven wij, ook ongevraagd, advies aan het bestuur met betrekking tot het formuleren en realiseren van de doelstellingen, strategie en het beleid van N.V. Nederlandse Gasunie, hierna ook Gasunie of de vennootschap. Wij treden op als werkgever van de statutaire leden van de Raad van Bestuur (RvB).

Een veranderende omgeving

Met het nieuwe Klimaatakkoord zijn in Nederland concrete afspraken gemaakt over de transitie van een energiesysteem dat voornamelijk is gebaseerd op fossiele brandstoffen naar een energiesysteem dat zal zijn gebaseerd op hernieuwbare energiebronnen. Gasunie speelt een belangrijke rol in deze transitie. De statutaire doelstellingen, gastransport en energie-infrastructuur, bevorderen van daaraan verbonden veiligheid en marktwerking op het gebied van de energievoorziening, geven de vennootschap de mogelijkheid om haar kennis, netwerken en operationele slagkracht in te zetten voor de transitie van het energiesysteem. Deze verandering heeft belangrijke gevolgen voor zowel de inzet van de mensen en middelen van Gasunie als de rol in de energiesector. Er is kritisch gekeken naar de interne processen en naar de ontwikkeling van de toekomstige benodigde bezetting. Medewerkers is de mogelijkheid geboden om via de speciaal ontworpen vrijwillige vertrekregeling voor een toekomst buiten Gasunie te kiezen. Hiervan hebben 240 medewerkers gebruik gemaakt. Dit heeft geresulteerd in een structurele verlaging van de kosten.

De energietransitie die zich voor Nederland moet voltrekken heeft alleen kans van slagen als deze in een bredere energietransitie voor Noordwest-Europa wordt ingebed. Daarom werkt Gasunie intensief samen met ministeries en andere (Europese) overheidsinstanties, infrastructuurbedrijven, industrieën, energiebedrijven en NGO's om de gezamenlijke visie zoals verwoord in het Klimaatakkoord en de Europese Green Deal, om te zetten in concrete plannen en projecten. Daarbij gelden de door de Verenigde Naties ingestelde Sustainable Development Goals als een van de uitgangspunten.

Deze aanpak, die overigens al enkele jaren wordt gehanteerd, betekent dat Gasunie haar traditionele activiteiten breder inzet. Voorbeelden zijn de facilitering van ontwikkeling, transport en opslag van groen gas en waterstof. Zo wordt groen gas ingevoerd in het bestaande systeem van transportleidingen en is in de provincie Zeeland een bestaande gasleiding geschikt gemaakt voor transport van waterstof. Een bijzondere gebeurtenis was de opening door Koning Willem Alexander van de duurzame installatie HyStock van Gasunie, die 1 megawatt duurzame stroom omzet in groene waterstof. Deze installatie geldt als eerste stap voor verdere opschaling van deze techniek in samenwerking met derde partijen. Ook is Gasunie betrokken bij het ontwikkelen van transportcapaciteit voor CO₂ naar zee vanuit de havens van Rotterdam en Amsterdam en werkt het bedrijf aan de ontwikkeling van een groot warmtesysteem in de provincie Zuid-Holland. Bij al deze activiteiten worden kennis van gasmoleculen en materialen, aanleg en beheer van horizontale transportsystemen en het uitvoeren van grote infrastructuurprojecten ingezet om de energietransitie te bevorderen en waar mogelijk te versnellen.

Omdat het toekomstige energiesysteem een samenspel blijft van elektrische en gasvormige energiedragers, werkt Gasunie nauw samen met TenneT in het ontwerpen en realiseren van een energiesysteem voor Nederland en Duitsland dat een zodanige mix van elektronen en gasmoleculen heeft dat het systeem niet alleen leveringszekerheid biedt, maar ook betaalbaar blijft. Hiertoe is in februari 2019 een gezamenlijke studie uitgebracht, getiteld *Infrastructure Outlook 2050*.

Naast de grote uitdagingen met betrekking tot de energietransitie, heeft Gasunie ook te maken met een grote uitdaging binnen haar traditionele aardgasactiviteiten. Vanuit het grondrecht op veiligheid heeft de Nederlandse regering het besluit genomen om de productie van het gasveld in Groningen zo snel mogelijk naar nul te brengen. Dit besluit heeft diverse gevolgen, waar nieuwe oplossingen voor moeten worden bedacht. De landelijke netbeheerder voor gas: Gasunie Transport Services (GTS) adviseert het ministerie van Economische Zaken en Klimaat in deze besluitvorming, maar is niet betrokken bij de uitvoering ervan, noch bij politieke besluiten omtrent schadeafhandeling. De maatschappelijke uitdagingen zijn talrijk:

- Het contracteren en sturen van toekomstige gasstromen gegeven de sterk aflopende Nederlandse productie;
- De toekomst van gasopslagen in Nederland en omliggende landen;
- Het converteren van hoogcalorisch importgas naar laagcalorisch pseudo-Groningengas zoals dat nog vele jaren in Nederland door het overgrote deel van de afnemers en in delen van België en Duitsland wordt verbruikt;
- Het tempo waarmee gebruikers van aardgas omschakelen naar alternatieven, maar ook uitdrukkelijk over de kosten van al deze consequenties.

Het wisselen van een hele grote binnenlandse bron van aardgas (Groningen) naar verschillende buitenlandse bronnen met een andere kwaliteit gas (Noorwegen, Rusland, LNG) vergt tevens inspanningen op het gebied van netwerkplanning en -capaciteit, conversie en opslag. Als onderdeel van de voorbereiding op de sluiting van het Groningengasveld bouwt Gasunie een nieuwe stikstoffabriek in Zuidbroek, met behulp waarvan hoogcalorisch gas kan worden omgezet naar laagcalorisch gas. Op deze manier kan de sluiting van het gasveld in Groningen worden bespoedigd. Samen met dochteronderneming Gasunie Deutschland bewaakt GTS de importcapaciteit. Omdat een groot deel van het aardgas wordt gebruikt voor verwarming, spelen ook weersomstandigheden een rol. In de plannen worden scenario's toegepast voor zachte, gemiddelde en strenge winters. Bij al deze onzekerheden en uitdagingen blijft Gasunie staan voor een robuust, veilig en betaalbaar gastransportsysteem.

Omdat Nederland van een netto-exporteur van gas nu een netto-importeur is geworden, verdient het bewaken van de liquiditeit van de virtuele Nederlandse gasmarkt (TTF) veel aandacht, evenals de toekomstige marktpositie in relatie tot de voor Nederland belangrijke gasmarkt Duitsland. Gasunie is met diverse belangrijke activa aanwezig in deze markt, zoals via dochteronderneming Gasunie Deutschland en via diverse pijpleiding-joint ventures. Ook wordt gesproken over verdere integratie van de verschillende marktgebieden om de toekomstige prijsvorming en liquiditeit van de Noordwest-Europese gasmarkt te bevorderen.

Onze werkzaamheden

Bovenstaande uiteenzetting beoogt een schets te geven van de prioriteiten waarmee Gasunie in 2019 is geconfronteerd, en waarmee het bedrijf zeker ook in de komende jaren te maken krijgt. Als raad toetsen wij of de analyses en uitvoeringsplannen zoals die door het bestuur worden voorbereid, passen bij de missie van de vennootschap, een acceptabel risicoprofiel hebben en bijdragen aan waardecreatie op lange termijn. Omdat Gasunie een staatsdeelneming is, worden er bijzondere eisen gesteld aan de manier waarop deze drie toetsingsprocessen plaatsvinden. De als vanzelfsprekend ervaren uitvoering van de publieke taak verhoudt zich niet altijd even gemakkelijk met de belangen van de vennootschap en daar wordt per casus een sluitende oplossing voor gezocht, die soms leidt tot wetsaanpassing of tot aanpassing van de regulering, dan wel tot interpretatie en juridische toetsing van de bestaande mogelijkheden binnen de statuten.

Naast al deze uitdagingen, besteden we ook de nodige aandacht aan de dagelijkse gang van zaken van de onderneming. Veel van dit werk is gedelegeerd aan de Auditcommissie en de Belonings- & selectie-/benoemingscommissie, maar de raad besluit altijd plenair over het opvolgen van de adviezen van de commissies.

Het profiel van onze raad is zo goed mogelijk op deze taken afgestemd. Leden van de raad hebben veel kennis van energie, gas, infrastructuur en van de chemische processen daar omheen, voor beoordeling van plannen met betrekking tot transport van waterstof en CO₂ en het beheren van warmtesystemen. Er is kennis en ervaring met betrekking tot duurzame energie, veiligheid, governance processen, maar ook met betrekking

tot risicomanagement, (internationale) rechtsposities en financiën. Strategische ontwikkelingen en concrete belangrijke investeringsvoorstellen worden in meerdere vergaderingen besproken, waarbij leden van onze raad soms in afzonderlijke sessies hun kennis en ervaring ter beschikking stellen, dan wel voorgelegde ideeën toetsen op risico en haalbaarheid.

Jaarrekening 2019

De raad heeft het jaarverslag 2019 besproken en na kennisneming van het positieve advies van de Audit Commissie en de goedkeurende controleverklaring van de externe accountant PricewaterhouseCoopers N.V., besloten de jaarrekening over 2019 ter vaststelling aan te bieden aan de Algemene Vergadering van Aandeelhouders. Tevens stelt de raad voor om van de nettowinst € 288 miljoen uit te keren als dividend en € 124 miljoen toe te voegen aan de overige reserves.

Werkwijze, samenstelling en organisatie

Wij houden toezicht via regelmatige, intensieve vergaderingen met het bestuur van Gasunie, zowel plenair als via onze beide commissies. Deze vergaderingen worden zo ingericht dat er maximaal tijd is om aan de hand van vooraf ter beschikking gestelde stukken en/of presentaties over inhoudelijke zaken te praten, meestal in aanwezigheid van managers en medewerkers die bij de te bespreken onderwerpen betrokken zijn. De vergaderingen worden voorafgegaan door onderling vooroverleg. Dit vooroverleg kan leiden tot aanpassing van de agenda.

Wij hebben als raad in 2019 twaalfmaal vergaderd, gelijkelijk verdeeld over telefonische en fysieke vergaderingen, waarvan tweemaal zonder de Raad van Bestuur. De heren de Jong en Visser waren éénmaal afwezig, de heer van den Berg was tweemaal afwezig. De telefonische vergaderingen betroffen speciale onderwerpen. Eén vergadering betrof een gezamenlijke workshop met de Raad van Bestuur en de Raad van Commissarissen van TenneT N.V. om kennis te nemen van de wederzijdse uitgangsposities en de gezamenlijke plannen met betrekking tot het toekomstige energiesysteem dat door deze twee bedrijven tot stand moet worden gebracht. Opvolgend aan de workshop met TenneT hebben we een uitgebreide lange termijn strategiediscussie gehad met de Raad van Bestuur en senior management, inclusief een speciale verdiepingssessie over waterstof en wat dit voor de energietransitie en Gasunie kan betekenen. De meeste vergaderingen vonden plaats op het hoofdkantoor van Gasunie in Groningen en eenmaal in Diemen. Er is in tegenstelling tot andere jaren, in 2019 geen werkbezoek gebracht aan een operatie in het veld, maar in plaats daarvan hebben enkele leden van de raad de Veiligheidsdag van Gasunie op 8 oktober 2019 bijgewoond. Dit was een interactieve dag voor alle medewerkers van Gasunie, georganiseerd op verschillende locaties in het land, waarbij ze werden geprikkeld om na te denken en te reflecteren over thema's rondom veiligheid. De dag was zeer geslaagd.

Wij hebben, buiten aanwezigheid van de Raad van Bestuur, over hun en ons eigen functioneren gesproken en onze bevindingen en aanbevelingen in een gezamenlijk gesprek gedeeld. Onze interne evaluatie was, met het oog op het aantreden van twee nieuwe commissarissen in 2019 en het aanstaande vertrek van de huidige voorzitter, beperkt tot een inventarisatie van wat de hygiëne van de raad kan worden genoemd (samenstelling, omvang, agendabeheer, communicatie, etc.). Dit gaf geen aanleiding tot aanpassingen. Ook is gesproken over de opvolging van de voorzitter, die bij de Algemene Vergadering van Aandeelhouders in maart 2020 aftreedt wegens het bereiken van het einde van zijn tweede vierjarige mandaat.

Gasunie volgt de Nederlandse corporate governance code. In het hoofdstuk Corporate Governance wordt waar nodig aangegeven waarom Gasunie niet voldoet of niet kan voldoen aan bepaalde *best practices*. Voorzitter van de raad is Rinse de Jong en vicevoorzitter is Dirk Jan van den Berg. Onze raad is divers en evenwichtig samengesteld. Het profiel van de raad wordt met enige regelmaat gecheckt en nieuwe benoemingen zijn hiermee in overeenstemming. Alle commissarissen zijn onafhankelijk.

Na afloop van de Algemene Vergadering van Aandeelhouders in 2019 is mevrouw Poots-Bijl wegens het bereiken van het einde van haar termijn, afgetreden als commissaris. Zij heeft als voorzitter van de Auditcommissie een grote bijdrage geleverd aan de professionalisering van het financieel toezicht en wij zijn haar daarvoor veel dank verschuldigd. Zij is in april 2019 opgevolgd door mevrouw Carolina Wielinga, lid van de Raad van Bestuur en Chief Financial Officer van BDR Thermea Group. Mevrouw Wielinga is op 22 juli 2019

benoemd tot voorzitter van de Auditcommissie.

Per 1 september 2019 is de heer Pieter Duisenberg benoemd tot commissaris van Gasunie. Zijn benoeming betreft een tijdelijke uitbreiding van de raad tot het vertrek van de huidige voorzitter in maart 2020. De heer Duisenberg heeft een financiële achtergrond in bedrijven die zich al in een vroeg stadium bezig hielden met duurzame energie en is oud lid van de Tweede Kamer.

De gegevens van de individuele commissarissen zijn opgenomen in het onderdeel Samenstelling Raad van Commissarissen.

In de opvolging van de voorzitter is met de benoeming van de heer Pieter Duisenberg voorzien.

Onze Raad kent twee commissies. De Auditcommissie wordt gevormd door mevrouw Carolina Wielinga (voorzitter), Ate Visser, Willem Schoeber en Pieter Duisenberg. De Belonings- & selectie/benoemingscommissie staat onder voorzitterschap van mevrouw Martika Jonk en wordt verder gevormd door Dirk Jan van den Berg en Rinse de Jong. Over de werkzaamheden van beide commissies wordt onderstaand gerapporteerd.

Werkgeverschap

Per 30 september 2019 is de heer René Oudejans op eigen verzoek teruggetreden als statutair lid van de Raad van Bestuur en Chief Financial Officer (CFO) van Gasunie. Hij had het voornemen hiertoe al in een vroegtijdig stadium aangekondigd, waardoor er een zorgvuldig opvolgingsproces mogelijk was. De heer Oudejans was gedurende zeven jaar CFO. Hij heeft leiding gegeven aan veranderprocessen op vele gebieden en gezorgd voor een financiële huishouding zonder verrassingen, de professionalisering van het riskmanagement en heeft een stevige basis gelegd waarop Gasunie de gevraagde verbreding van haar taken verder kan bouwen. Ook heeft hij gezorgd voor de opleiding van nieuw talent binnen zijn portefeuille, waardoor wij in de zoektocht naar een opvolger ook interne kandidaten konden betrekken. Als raad zijn wij hem voor dit leiderschap veel dank verschuldigd en wij wensen hem veel succes in zijn verdere loopbaan. Hij is opgevolgd door mevrouw Janneke Hermes, tot dat moment Manager Corporate Finance en Riskmanagement van Gasunie. Zij werkt sinds 2002 bij Gasunie.

Wij zijn werkgever van de statutaire leden van de RvB, maar zijn natuurlijk ook verantwoordelijk voor een goed functionerende RvB in zijn geheel. Daartoe voeren de leden van de Belonings- & selectie/benoemingscommissie periodiek formele functioneringsgesprekken met alle leden van de RvB, het meest recent in januari 2020. Daarnaast kunnen we uit de vele contacten die we met de bestuurders hebben, maar ook met de Ondernemingsraad en anderen binnen en buiten de organisatie ons ook anderszins een oordeel vormen over de wijze waarop het bestuur de onderneming leidt.

De uitkomsten van de jaarlijkse beoordeling zijn van grote invloed op de hoogte van de uit te keren variabele beloning. Dit past onzes inziens bij het belang dat de realisatie van de lange termijn doelen van de vennootschap moet hebben in vergelijking met de meer korte termijn operationele zaken die eigenlijk gewoon op orde moeten zijn. Voor deze korte termijn doelstellingen worden jaarlijks kengetallen afgesproken, onderverdeeld in financiële targets en niet-financiële targets, zoals veiligheid, leveringszekerheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen. De bepaling van de uit te keren variabele beloning gebeurt door de voltallige raad op advies van de Belonings- & selectie/benoemingscommissie.

Gedurende 2019 hebben individuele leden van de raad een tweetal overlegvergaderingen met de Ondernemingsraad bijgewoond. Ook is het inmiddels traditionele najaarsgesprek gevoerd tussen de Ondernemingsraad en een aantal commissarissen. In een tweetal sessies worden visies en meningen uitgewisseld over de koers van Gasunie en de daarbij behorende uitdagingen voor de organisatie. Dit gesprek wordt als zeer nuttig ervaren door beide partijen. Het is de bedoeling om in 2020 weer een gesprek te organiseren, bij voorkeur tussen de Ondernemingsraad en de hele Raad van Commissarissen.

Auditcommissie

De Auditcommissie ondersteunt de RvC met het toezicht op, onder meer, de opzet en werking van de interne risicobeheersings- en controlesystemen, het financiële verslagleggingsproces en de instelling en handhaving van daarbij horende interne procedures, de financiering van de vennootschap en de relatie met de in- en externe accountants. De Auditcommissie heeft in 2019 vier keer vergaderd. Naast de leden van de commissie waren in de reguliere overlegvergaderingen de CFO, de interne auditor en de externe accountant steeds aanwezig, evenals de concern controller. Daarnaast heeft de commissie met de externe accountants en de interne auditor vergaderd buiten aanwezigheid van het management.

Op de agenda stonden reguliere onderwerpen als de periodieke interne en externe financiële rapportages, het business plan, de fiscaliteit, de financiering, de gemiddelde vermogenskostenvoet, winstbestemming en dividend, de periodieke verslagen van de operational auditor en de vaststelling van zijn werkplan, het controleplan van de externe accountant, het jaarverslag 2018, inclusief de jaarrekening 2018, de management letter en het accountantsverslag, het Document of Representation van het bestuur, de risicomatrix en de beheersing van de belangrijkste risico's, de ontwikkelingen in de informatietechnologie en de organisatie en effectiviteit van de beveiliging met het oog op een veilig en betrouwbaar gastransport/corporate security. Ook volgt de Auditcommissie de inspanningen van het bedrijf om een schade te verhalen die is ontstaan door onjuist handelen van een klant van Gasunie Transport Services eind 2018. De voorzitter van de Auditcommissie spreekt voorafgaand aan de vergaderingen van de Auditcommissie rechtstreeks met de externe accountant, meestal in aanwezigheid van de CFO. De discussies en bevindingen van de Auditcommissie worden gerapporteerd in de plenaire vergaderingen van de RvC. De notulen van de commissie worden aan alle commissarissen ter beschikking gesteld.

Belonings- & selectie-/benoemingscommissie

De commissie heeft in 2019 viermaal telefonisch vergaderd over reguliere onderwerpen, zoals de realisatie van de doelstellingen ten behoeve van de vaststelling van de variabele beloning over 2018, de vaststelling van nieuwe collectieve en individuele doelstellingen aan de hand van het budget over 2019, het jaarverslag over 2018 en de remuneratieparagraaf met betrekking tot 2018. De heer van den Berg was hierbij éénmaal afwezig. Leden van de commissie hebben gedurende het jaar veel tijd besteed aan het zoeken naar twee nieuwe commissarissen en aan de opvolging van de heer Oudejans. De commissie heeft de jaarlijkse beoordelingsgesprekken gevoerd met de bestuurders en aanbevelingen gedaan voor de variabele beloning over 2018. Ook heeft de commissie onderzoek gedaan naar een bij de raad binnengekomen klacht van een oud-medewerker van Gasunie. De klacht behelsde zowel cultuuraspecten die bij Gasunie een rol zouden spelen, als een klacht over de afhandeling van de ontslagprocedure van deze oud-medewerker. De commissie ziet op grond van het onderzoek geen reden om maatregelen voor te stellen en heeft dat aan de betreffende oud-medewerker medegedeeld. De notulen van de commissievergaderingen worden aan alle commissarissen ter beschikking gesteld.

Beloningsopbouw Raad van Commissarissen

De beloning die de commissarissen ontvangen voor het uitoefenen van hun functie(s) staat in de volgende tabel weergegeven. De beloning is gekoppeld aan de structurele verhogingen die staan opgenomen in de voor Gasunie geldende cao. Deze bedragen zijn exclusief reis- en onkostenvergoedingen. De over 2019 uitgekeerde beloning staat vermeld bij noot 24 van de Nadere toelichting op de Geconsolideerde winst-en-verliesrekening 2019.

Functie	Beloning per jaar	
	<i>Vanaf 1-1-2019</i>	<i>Vanaf 1-1-2018</i>
(in euros)		
Voorzitter RvC (of Interim-voorzitter)	32 396	31 652
Vicevoorzitter RvC	23 764	23 216
Lid RvC	21 600	21 104
Voorzitter of lid AC	5 400	5 276
Voorzitter of lid BBC	2 168	2 116

Woord van waardering

Wij danken bestuurders, management en medewerkers voor hun inzet en betrokkenheid.

Groningen, 25 februari 2020

Raad van Commissarissen van N.V. Nederlandse Gasunie

Dhr. R. de Jong, voorzitter
Dhr. D.J. van den Berg, vicevoorzitter
Dhr. P.J. Duisenberg
Mevr. M.M. Jonk
Dhr. W.J.A.H. Schoeber
Dhr. A.S. Visser
Mevr. C. Wielinga

Corporate governance

Algemeen

N.V. Nederlandse Gasunie (Gasunie) is een naamloze vennootschap met de Nederlandse Staat als enig aandeelhouder. De aandelen worden gehouden door het ministerie van Financiën. Voor de onderneming geldt het zogenoemde gemitigeerde structuurregime. De governance-structuur is gebaseerd op boek 2 van het Burgerlijk Wetboek, de statuten van de vennootschap en diverse interne reglementen. Ook de Gaswet bevat diverse bepalingen die van invloed zijn op de governance van Gasunie.

Raad van Bestuur

De Raad van Bestuur (ook wel 'bestuur') bestaat uit vier personen. Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor het besturen van de onderneming. Voor de samenstelling en personele wijzigingen in het jaar 2019 verwijzen naar de Samenstelling Raad van Bestuur in dit verslag. Naast de CEO en de CFO, beiden statutair bestuurder, bestaat het bestuur uit de Algemeen Directeur van de Nederlandse netbeheerder GTS en de Algemeen Directeur Deelnemingen. De laatstgenoemden zijn titulair bestuurder. Dat is ingegeven door het feit dat beide directeuren op grond van de vereisten uit de Gaswet, niet voor alle activiteiten van Gasunie een collectieve verantwoordelijkheid kunnen dragen.

Raad van Commissarissen

Voor de samenstelling, benoemingstermijnen en werkzaamheden van de Raad van Commissarissen van Gasunie (ook wel 'de Raad') in het jaar 2019 verwijzen wij naar de samenstelling Raad van Commissarissen in dit verslag. De leden van de Raad voldoen aan de onafhankelijkheidseisen zoals verwoord in de best practices 2.1.7 t/m 2.1.9 van de Code. De Raad treedt op als werkgever van de bestuurders van Gasunie, houdt toezicht op het bestuur en staat het bestuur met raad terzijde. Op basis van de Gaswet en statuten worden ook belangrijke besluiten van Gasunie Transport Services B.V. en andere dochtermaatschappijen aan de Raad ter goedkeuring voorgelegd. De Raad kent twee commissies: de Auditcommissie (houdt met name toezicht op de risicobeheersings- en controlesystemen, de jaarlijkse en halfjaarlijkse financiële verslaglegging, de financiering van de onderneming en pensioenen) en de Belonings- & selectie/benoemingscommissie. Van commissievergaderingen wordt verslag gedaan in de vergaderingen van de gehele Raad. Op basis daarvan vindt besluitvorming plaats.

Evenwichtige samenstelling

De samenstelling van de Raad van Bestuur voldoet niet aan het wettelijk streefcijfer voor een evenwichtige verdeling van zetels tussen vrouwen en mannen van 30%. In 2019 is door de benoeming van de nieuwe CFO het percentage vrouwelijke bestuurders gestegen naar 25%. Diversiteit heeft nadrukkelijk de aandacht van de onderneming, het beleid is er op gericht om bij toekomstige vacatures recht te doen aan de in de wet en de Nederlandse Corporate Governance Code genoemde diversiteitseisen.

Door de benoeming van een zevende commissaris in september 2019, is het percentage tijdelijk onder het streefcijfer gekomen. Het is de verwachting dat het aantal commissarissen in 2020 wordt teruggebracht naar zes, waarvan twee vrouwen, zodat de samenstelling weer voldoet aan de wettelijke bepaling.

Naleving van de Nederlandse Corporate Governance Code

Gasunie past de Nederlandse Corporate Governance Code (de Code) toe voor zover dit toepasbaar is, alhoewel de Code alleen geldt voor beursgenoteerde ondernemingen. De principes en best practice-bepalingen zijn veelal geïmplementeerd in de statuten en in de diverse reglementen.

Wij leven best practice-bepaling 2.7.4 na waarin wordt bepaald dat transacties met tegenstrijdige belangen die worden uitgevoerd door de leden van de Raad van Bestuur en de Raad van Commissarissen in het jaarverslag moeten worden vermeld. In 2019 hebben dergelijke transacties niet plaatsgevonden.

Gasunie wijkt op 1 punt af van de Code. De Raad van Commissarissen kent geen afzonderlijke Remuneratiecommissie (best practice 2.3.2). Remuneratie is belegd bij de gecombineerde Belonings- & selectie/benoemingscommissie. Dit vindt 'zijn rechtvaardiging in het feit dat Gasunie als staatsdeelneming een eigen remuneratiemethodiek kent, waarbij het beloningsbeleid eens in de zoveel tijd wordt herijkt'. Met de herijking die in 2017 heeft plaatsgevonden, ligt het beloningsbeleid voor de komende jaren vast.

Een compleet 'pas toe of leg uit'-overzicht met betrekking tot toepassing van de Code is gepubliceerd op onze website.

Beschikbaarheid documentatie

Op de website zijn de volgende documenten beschikbaar:

- het reglement houdende principes en best practices voor de Raad van Commissarissen en de commissies;
- het reglement houdende principes en best practices voor de Raad van Bestuur;
- de regeling 'Meld wat mis is' (de regeling inzake het omgaan met het vermoeden van een misstand);
- de Gedragscode;
- met betrekking tot de Corporate Governance code: een 'pas toe of leg uit'-overzicht met betrekking tot de toepassing van de Code.

Remuneratiebeleid Raad van Bestuur

Het remuneratiebeleid is door de Algemene Vergadering van Aandeelhouders op 4 oktober 2017 vastgesteld, op voordracht van de Raad van Commissarissen met inachtneming van het advies van de Belonings- & selectie/benoemingscommissie.

Doelstellingen en principes van het remuneratiebeleid

Het remuneratiebeleid is gericht op het aantrekken, motiveren en vasthouden van bestuurders met de juiste kwaliteit en ervaring, zowel uit eigen kweek als bewezen talent uit de markt. De beloning reflecteert de verantwoordelijkheid die de bestuurders dragen, en is afgezet tegen geldende beloningsprincipes in de markt, zoals hierna wordt uitgelegd. Dit bestuurlijke talent is noodzakelijk voor het realiseren van de doelstellingen van de strategie van Gasunie in de hiervoor geschetste context. Bij de uitvoering van dit beleid gelden de volgende overwegingen:

- Met de Staat als enig aandeelhouder, past Gasunie in beginsel de uitgangspunten toe die gelden voor het beloningsbeleid van staatsdeelnemingen. Indien dit naar de mening van de Raad van Commissarissen tot onacceptabele risico's voor de onderneming leidt, zal de Raad van Commissarissen in overleg treden met de aandeelhouder.
- Voor het remuneratiepakket van bestuurders hanteert Gasunie een marktvergelijking op basis van een relevante arbeidsmarktreferentiegroep; deze groep bestaat uit (semi-) publieke, private en internationale ondernemingen die zich zowel qua grootte (aantal medewerkers, assets en omzet) als qua activiteiten in voldoende mate laten vergelijken met Gasunie. In de vergelijking zitten met name bedrijven uit de energie-, distributie-, installatie-, bouw- en ingenieursadviessector.
- De structuur van de bezoldiging van bestuurders wordt vastgesteld aan de hand van de marktvergelijking, waarbij aangesloten wordt bij de beloningsverhoudingen binnen de onderneming, zodat er een logisch doorlopende salarislijn is van de functies in de Raad van Bestuur naar de functies onder de Raad van Bestuur.
- De variabele beloning geldt afhankelijk van de realisatie van doelen op korte en lange termijn en op operationeel en strategisch gebied.

Beloningselementen

De remuneratie bestaat uit:

- een vast gedeelte (basisjaarsalaris);
- een variabel gedeelte, afhankelijk van het realiseren van zowel korte als lange termijn doelstellingen, zoals in onderstaande teksten gespecificeerd;
- een werkgeversbijdrage in de pensioenpremie;
- overige secundaire arbeidsvoorwaarden.

Basisjaarsalaris

De Raad van Commissarissen zal bij benoeming van bestuurders de som van vast en variabel jaarsalaris limiteren tot het maximum van € 367.000 (niveau 2017) voor de voorzitter van de Raad van Bestuur. De Raad van Commissarissen bepaalt de jaarlijkse groei van het salaris. Indien het maximumsalaris is bereikt, wordt verdere groei beperkt tot de structurele verhogingspercentages van de cao.

Variabele beloningselementen

De variabele beloningselementen zijn gebaseerd op het beloningsbeleid dat door de aandeelhouder is goedgekeurd. Het maximum van de variabele beloningselementen is 20% van het basisjaarsalaris. De doelen voor het behalen van deze beloningselementen worden jaarlijks vastgesteld. Zij dienen ambitieus te zijn en de op lange termijn waardecreatie gerichte strategie van de onderneming te reflecteren. De Raad van Commissarissen heeft de bevoegdheid om, binnen de hiervoor aangegeven limieten, de variabele bezoldiging aan te passen wanneer deze tot onbillijke uitkomsten leidt vanwege buitengewone omstandigheden in de prestatieperiode. De Raad van Commissarissen heeft eveneens de bevoegdheid de variabele beloning die is toegekend op basis van onjuiste (financiële) gegevens of 'incorrect gedrag' terug te vorderen van bestuurders.

De Raad van Commissarissen laat zich bij het bepalen van de prestatiecriteria, zowel voor de korte als voor de lange termijn, leiden door de strategische doelstellingen van Gasunie. Bij de vaststelling van de strategie wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de maatschappelijke functie van de activiteiten van Gasunie en de effecten op de samenleving. Ook daarvoor zijn prestatiecriteria ontwikkeld, gerelateerd aan veiligheid en transportzekerheid.

De variabele beloningselementen met het maximum van 20% van het basisjaarsalaris zijn met ingang van 2017 opgedeeld naar twee elementen. Beide elementen kennen een totale maximale waarde van 10% van het basisjaarsalaris. Het eerste element bestaat uit maatregelen en handelingen die nodig zijn om de strategie en bedrijfsdoelstellingen van Gasunie op een veilige, betaalbare en een betrouwbare manier te realiseren. Deze zijn vertaald naar specifieke en meetbare targets ten aanzien van veilige, betrouwbare, maatschappelijk verantwoorde, doelmatige en rendabele bedrijfsvoering. Het tweede element bestaat uit targets en thema's die het bedrijf wezenlijk verder brengen in het realiseren van de lange termijn strategische doelstellingen te weten groei in business (internationaal, energietransitie en New Business), operational excellence, organisatie ontwikkeling en positionering van gas en Gasunie. De realisatie van deze targets zal discretionair worden vastgesteld.

Element 1 (10%)

Voor 2019 golden de volgende targets:

<i>Veiligheid</i> • 100% realisatie als de Total Reportable Frequency Index maximaal 3,0 of lager is • 50% realisatie indien de TRFI maximaal 3,3 is • 0% realisatie indien de TRFI 3,4 of hoger is	2%
<i>Veiligheid</i> • 100% realisatie bij maximaal 3 leidingbeschadigingen • 50% realisatie bij 4 of 5 leidingbeschadigingen • 0% realisatie bij 6 of meer leidingbeschadigingen	2%
<i>Transportzekerheid</i> • 100% realisatie bij geen enkele transportonderbreking • 50% realisatie bij maximaal 2 transportonderbrekingen • 0% realisatie bij 3 of meer transportonderbrekingen	2%
<i>Financiële resultaten</i> • 100% realisatie bij een NOC onder of conform budget. • 50% realisatie bij een NOC die maximaal € 5 miljoen boven het budget uitvalt • 0% realisatie bij een NOC meer dan € 5 miljoen boven het budget uitvalt	2%
<i>Financiële resultaten</i> • 100% realisatie als de ROIC op of boven het budget is • 50% realisatie indien de ROIC maximaal 0,1% onder het budget is • 0% realisatie indien de ROIC meer dan 0,1% onder het budget is	2%

Element 2 (10%)

Hiervoor zijn 4 thema's geformuleerd die aansluiten bij de management agenda zoals geformuleerd in het businessplan.

Groei	2,5%
Operational excellence	2,5%
Organisatieontwikkeling	2,5%
Positionering van gas en Gasunie	2,5%

De targets voor het verkrijgen van de variabele beloning worden aan het begin van het desbetreffende jaar afgesproken tussen de Raad van Commissarissen en de leden van de Raad van Bestuur, nadat de voorzitter van de Raad van Bestuur een voorstel heeft besproken met de Belonings- & selectie/benoemingscommissie.

In het volgende jaar vindt het onderzoek naar de realisatie van de doelstellingen plaats. De mate van realisatie van Element 1 van de targets zal worden vastgesteld door de Raad van Commissarissen, op voordracht van de Belonings- & selectie/benoemingscommissie op basis van een rapport van de interne auditor. De mate van realisatie van Element 2 van de targets zal discretionair door de Raad van Commissarissen worden vastgesteld op voorstel van de Belonings- & selectie/benoemingscommissie.

De uitbetaling van de variabele beloning geschiedt na vaststelling door de Aandeelhoudersvergadering van de jaarstukken van het jaar waarvoor de doelen zijn gesteld.

Pensioen

Op de leden van de Raad van Bestuur is de pensioenregeling van Gasunie van toepassing. Deze regeling is op basis van middelloon en bevat een eigen bijdrage van de bestuurders.

Overige secundaire arbeidsvoorwaarden

Gasunie heeft voor haar bestuurders een pakket secundaire arbeidsvoorwaarden dat ook op andere medewerkers van toepassing is.

Overige uitgangspunten**Benoemingsduur**

Bij benoeming van leden van de Raad van Bestuur geldt een benoemingsduur van vier jaar, met de mogelijkheid tot verlenging met telkens vier jaar. De bestuurders hebben een dienstverband met Gasunie met dezelfde duur als de benoemingsperiode. Hun dienstverband eindigt van rechtswege in het geval de bestuurder niet wordt herbenoemd.

Opzegtermijn

Voor de leden van de Raad van Bestuur geldt een opzegtermijn van de arbeidsovereenkomst van drie maanden. Voor de vennootschap geldt een opzegtermijn van zes maanden.

Vertrekvergoeding

Voor bestuurders geldt, behoudens kennelijke onredelijkheid, een beperking van de ontslagvergoeding conform de Corporate Governance Code, te weten maximaal één vast jaarsalaris. Deze vergoeding omvat tevens de eventuele transitievergoeding. In geval van niet-herbenoeming wordt in beginsel geen vertrekvergoeding toegekend. Een voorstel van de Raad van Commissarissen tot afwijking van dit beginsel vereist de goedkeuring van de aandeelhouder.

Change of control

Voor bestuurders geldt een 'change of control-clausule', waarbij in geval van beëindiging van het dienstverband naar aanleiding van een fusie of overname van de Vennootschap door een niet tot de Vennootschap behorende partij, of in het kader van een aan de Raad van Bestuur opgelegde wezenlijke verandering in aard, aansturing of structuur van de onderneming, aan de bestuurder een vergoeding wordt toegekend van maximaal één basisjaarsalaris, ongeacht op wiens initiatief de beëindiging plaatsvindt.

Beloningspakket 2019

Op basis van het hiervoor genoemde beleid heeft de Raad van Commissarissen voor de op 31 december 2019 actieve en in 2019 afgetreden leden van de Raad van Bestuur de volgende basisjaarsalarissen en variabele beloningen toegekend:

In euro's	Basisjaarsalaris 2019	Variabele beloning (m.b.t. prestaties 2019)
De heer J.J. Fennema	317.584	60.341
Mevrouw J. Hermes *	210.000	9.975
De heer U. Vermeulen	254.057	48.271
De heer B.J. Hoevers	254.057	48.271
De heer I.M. Oudejans **	293.062	26.376

* Aangetreden per 1 oktober 2019

** Afgetreden per 30 september 2019

Beloningsverhouding

De beloningsverhouding is 4,5 en is uitgedrukt als ratio tussen de totale bezoldiging van de hoogst betaalde medewerker en de mediaan van de totale bezoldiging van alle overige medewerkers in Nederland. De totale bezoldiging is gebaseerd op de som van het fiscale jaarloon en de kosten van pensioen (werkgeversbijdrage). Bij de berekening van de mediaan zijn alleen die medewerkers betrokken die het gehele jaar in dienst waren.

Doelstellingen en realisatie variabele beloning met betrekking tot prestaties 2019

		Dhr. J.J. Fennema	Mevr. J. Hermes	Dhr. U. Vermeulen	Dhr. B.J. Hoever
	<i>Maximaal</i>	<i>Gerealiseerd</i>	<i>Gerealiseerd</i>	<i>Gerealiseerd</i>	<i>Gerealiseerd</i>
Element 1					
1. Veiligheid: TRFI (100% realisatie bij 3,0 of lager)	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%
2. Veiligheid: Leidingbeschadigingen (100% bij maximaal 3 beschadigingen)	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%
3. Transportzekerheid: transportonderbrekingen (100% bij geen onderbreking)	2,00%	1,00%	1,00%	1,00%	1,00%
4. Financiële resultaten: NOC (100% bij een NOC onder of conform budget)	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%
5. Financiële resultaten: ROIC (100 % als ROIC op of boven het budget is)	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%
Subtotaal	10,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%
Element 2					
1. Groei	2,50%	2,50%	2,50%	2,50%	2,50%
2. Operational Excellence	2,50%	2,50%	2,50%	2,50%	2,50%
3. Organisatieontwikkeling	2,50%	2,50%	2,50%	2,50%	2,50%
4. Positionering van gas en Gasunie	2,50%	2,50%	2,50%	2,50%	2,50%
Subtotaal	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%
Totaal	20,00%	19,00%	19,00%	19,00%	19,00%
Realisatiepercentage		95,00%	95,00%	95,00%	95,00%
Uitgekeerde targetbeloning *)		60 341	9 975	48 271	48 271

*) Betreft de variabele beloning voor de periode van zitting in de Raad van Bestuur

Voor de toekenning van de overige remuneratiebestanddelen in 2019 wordt verwezen naar noot 24 van de nadere toelichting in de geconsolideerde jaarrekening.

Risk management en Compliance

Governance en Management Control

Voor de uitvoering en beheersing van ons Management control systeem hanteren we het zogenoemde Three Lines of Defence model.

Uitgangspunt van het model is dat de eerste lijn (het lijnmanagement), verantwoordelijk is voor het beheren van zowel strategische als operationele risico's binnen hun eigen processen, die in potentie bedreigend zijn voor het behalen van de doelstellingen.

De tweede lijn wordt gevormd door afdelingen die de eerste lijn ondersteunen en adviseren. Dit zijn onze corporate afdelingen waaronder Corporate Risk Management en Control. In 2019 hebben we een corporate compliance officer benoemd. Ook deze functie maakt deel uit van de tweede lijn.

De derde lijn wordt gevormd door Internal Audit die door middel van operationele audits de werking van het risicomanagement- en controlsysteem beoordeelt en hierover rapporteert aan de voorzitter van de Raad van Bestuur en aan de Audit Committee van de Raad van Commissarissen.

Risk Management

Risicomanagement is een continu proces dat wordt uitgevoerd op alle niveaus in de organisatie. De Raad van Bestuur is eindverantwoordelijk voor het risicomanagement binnen het bedrijf en legt daarover verantwoording af aan de Raad van Commissarissen. Zij wordt hierin ondersteund door de afdeling Corporate Risk Management. De Raad van Commissarissen spreekt op regelmatige basis met (leden van) de Raad van Bestuur over management control, waarbij de belangrijkste risico's van de onderneming en de uitkomsten van operationele audits ook aan de orde komen.

Strategie en Risicobereidheid

De Raad van Bestuur stelt ieder jaar de risicobereidheid vast ten aanzien van de drie strategische pijlers binnen onze strategie. Hiermee wordt een uitspraak gedaan over de mate waarin de organisatie bereid is om risico's te accepteren ten behoeve van het behalen van de strategische doelstellingen. De risicobereidheid, die verschilt per pijler, is dan ook van invloed op de uitvoering en besluitvorming ten aanzien van risicomanagement in de gehele organisatie. Daarnaast hanteren we ook een aantal algemene principes die de pijlers overstijgen en waar te allen tijde aan voldaan moet worden.

Algemene Principes

We streven naar het voorkomen van onveilige situaties die onze naasten, medewerkers, aannemers, of de omgeving in gevaar kunnen brengen. We handelen op basis van de hoogste veiligheidsstandaarden in onze sector. We doen ons uiterste best om materiële fouten in financiële systemen of externe rapportages te voorkomen. We zijn niet bereid om risico's te nemen die onze toegang tot financiële markten zouden kunnen beperken. We hechten grote waarde aan naleving van de wet. In onze operationele activiteiten kunnen we geconfronteerd worden met dilemma's. Daar gaan we dan op transparante wijze mee om. We trachten zoveel als mogelijk risico's te vermijden die onze reputatie zouden kunnen beschadigen.

Strategische Pijler I

We richten ons op onze transportzekerheid. Besluiten op het gebied van transportzekerheid worden genomen in lijn met ons risicogebaseerd asset management raamwerk ten behoeve van het behalen van een excellente uitvoering van transportzekerheid en veiligheid.

Het relatief lage gereguleerde rendement in Strategische Pijler I gaat gepaard met een risico-avers financieel profiel. Inkomsten dienen zeker gesteld te worden voordat strategische investeringsbesluiten worden genomen.

Strategische Pijler II

Alhoewel transportzekerheid even belangrijk is als in Strategische Pijler I, accepteren we dat we in zekere mate afhankelijk zijn van betrouwbare partijen die andere operationele standaarden kunnen hanteren. Financiële risico's op het gebied van strategische investeringen zijn gebaseerd op een acceptabele balans tussen risico en rendement. Daarnaast worden strategische investeringen getoetst op hun publieke relevantie en maatschappelijke impact.

Strategische Pijler III

De afhankelijkheid van externe partners en het innovatieve karakter van projecten in Strategische Pijler III kan andere operationele standaarden vereisen.

Ondernemerschap is benodigd voor onze waardecreatie op lange termijn, hetgeen gepaard gaat met een hogere financiële risicobereidheid voor strategische investeringen. We zijn bereid meer onzekerheid te accepteren met betrekking tot verwachte rendementen ten behoeve van het ontwikkelen van toekomstige verdienmodellen.

Instrumenten

Om al onze risico's in kaart te brengen en te beheersen hebben we een aantal instrumenten:

- *Corporate Risk Analysis (CRA)*
In de CRA worden jaarlijks de belangrijkste kansen en risico's geanalyseerd die verbonden zijn aan de strategische doelstellingen. De CRA is businessunit overstijgend. De tijdshorizon van de risico's heeft betrekking op de middellange tot lange termijn en vormt een integraal onderdeel van het corporate businessplan.
- *Businessunit Risk Analysis (BRA)*
In aanvulling op de CRA worden voor de drie businessunits de meest relevante risico's gespecificeerd in de BRA. Naast de corporate risico's bestaat deze uit risico's die specifiek van toepassing zijn op de individuele businessunits. De tijdshorizon van de risico's heeft betrekking op de korte tot middellange termijn en vormt een integraal onderdeel van de businessunit plannen.
- *Project Risk Analysis (PRA)*
Projectrisicoanalyses worden uitgevoerd gedurende de verschillende fasen van een project en dienen ter ondersteuning van de besluitvorming. De belangrijkste projectrisico's worden verwerkt in de interne rapportages en controleplannen van de afdelingen die betrokken zijn bij deze projecten.
- *Operational Risk Analysis (ORA)*
Operationele risicoanalyses zijn gekoppeld aan onze bedrijfsprocessen. De uitkomsten van ORA's worden verwerkt in de interne rapportages. De afdeling control toetst de werking van beheersmaatregelen die voortkomen uit de ORA's door het uitvoeren van interne controleplannen en monitort de opvolging van actiepunten.

Overzicht van belangrijke risico's

We hebben onze belangrijke risico's ingedeeld in vermijdbare, strategische, en externe risico's. In onderstaand overzicht wordt een beknopt overzicht gepresenteerd van de belangrijke actuele risico's. Alle gepresenteerde risico's hebben potentieel een significante materiële impact op het behalen van onze strategische doelstellingen.

Proces	Risico	Wat doet Gasunie?	Categorie	#
Portfolio Management	Robuustheid van regulering gegeven een afnemende vraag naar transportcapaciteit	Gasunie speelt in op de maatschappelijke behoefte om haar netwerk beschikbaar te stellen voor alternatieve brandstoffen zoals biogas en waterstof en het bevorderen van de capaciteitsvraag. Gasunie is in gesprek met de toezichthouder wat betreft de toekomstige invulling van het reguleringsmodel (Project Hogan).	Extern	1
	Regulatoire efficiëntievereisten en de terugverdiencapaciteit van bestaande en nieuwe assets	Gasunie is in gesprek met toezichthouders en beleidsmakers in Nederland (Project Morgan) en Duitsland wat betreft de toekomstige invulling van het reguleringsmodel.	Extern	2
Technologie, Economie, Markten, Politiek	Onvoorziene technologische ontwikkelingen	Gasunie diversifieert haar portfolio op het gebied van duurzame energie (warmte, waterstof, CCS, en groen gas). Daarnaast steunt Gasunie initiatieven die bijdragen aan verdere systeemintegratie met de elektriciteitssector.	Extern	3
	Politieke invloed op de sector en ruimte voor ondernemerschap	Voldoende onafhankelijkheid bewaren door het onderhouden van een goede relatie met de aandeelhouder en door het handhaven van een sterke Raad van Commissarissen.	Extern	4
	Mandaat voor nieuwe activiteiten ten behoeve van de energietransitie	Gasunie probeert door middel van Public Relations zoveel mogelijk ruimte te krijgen om in te spelen op de maatschappelijke doelstellingen op het gebied van duurzame energie en de energietransitie.	Extern	5
	Klantafhankelijkheid en tegenpartijrisico	Klantafhankelijkheden en kredietwaardigheidseisen worden periodiek getoetst op adequaatheid.	Extern	6
	Publieke verwachtingen omtrent strategische projecten met maatschappelijk belang	Gasunie past haar richtlijnen voor het uitvoeren van grote projecten met zorgvuldigheid toe om eventuele vertragingen en kostenescalaties zoveel mogelijk uit te sluiten.	Strategisch	7
IT Security	Operationele kwetsbaarheid als gevolg van de afhankelijkheid van IT in kritische bedrijfsprocessen	Gasunie heeft waarborgen ingebouwd die het fysieke gastransport moeten beschermen tegen digitale kwetsbaarheden. Daarnaast wordt een hoogwaardig ICT-beleid gevoerd waarin veel aandacht wordt besteed aan het veiligheidsbewustzijn van medewerkers en aan het samenwerken met nationale partners op het gebied van IT Security.	Vermijdbaar	8

Veiligheid, Gezondheid en Milieu (VGM)	VGM calamiteiten en niet-leveringen	Gasunie hecht veel waarde aan het continue verbeteren van haar VGM-beleid zodat aan haar hoge veiligheidseisen kan worden blijven voldaan. Er wordt veel aandacht besteed aan het veiligheidsbewustzijn van medewerkers,	Vermijdbaar	9
Communicatie en Reputatie	Publieke verwachting met betrekking tot Gasunie verschuift naar leveringszekerheid als gevolg van het Groningen-dossier	Gasunie heeft een communicatiestrategie waarin de verschillende nationale rollen ten aanzien van leveringszekerheid worden verduidelijkt.	Strategisch	10
Personeel en Organisatie	Diverse HR uitdagingen behorend bij een organisatie die tegelijkertijd groeit en krimpt	Gasunie treft maatregelen om de ontwikkeling en doorstroom van personeel te bevorderen en via strategische personeelsplanning inzicht te krijgen in de competenties die nu en in de toekomst benodigd zijn.	Vermijdbaar	11

Bij vermijdbare risico's ligt de focus op preventie door middel van het correct hanteren van interne management controls. Voor het beheersen van vermijdbare risico's hebben we adequate bestaande beheersprocessen waarbij we continu aandacht besteden aan verbetering.

In het geval van strategische risico's gaat de aandacht daarentegen uit naar het maken van keuzes, waarbij de blootstelling aan meer of minder risico wordt vergeleken met de verwachte opbrengsten van die keuze.

Bij externe risico's is vooral sprake van risico's waar men beperkte invloed op heeft, waardoor de aandacht uitgaat naar strategische positionering en het verhogen van de weerbaarheid.

Compliance management

Compliance bij Gasunie richt zich op het bevorderen en handhaven van de naleving van (inter)nationale regelgeving, normen en interne regels, waaronder de Gedragscode. Het doel van compliance is de integriteit van de organisatie te borgen, het bestuur en de medewerkers te beschermen en wettelijke en regulatoire sancties, materieel financieel verlies en reputatieschade van de organisatie te voorkomen.

Het compliance management systeem is gebaseerd op de internationale richtlijn voor compliance management ISO 19600. De uitgangspunten voor het compliance management systeem zijn vastgelegd in ons compliance statuut. Het bevat o.a. een beschrijving van de verantwoordelijkheden en van de monitoring en rapportage over compliance. De (unit)managers zijn als 'first line of defence' verantwoordelijk voor compliance in hun unit of afdeling. De corporate compliance officer heeft als 'second line of defence' een onafhankelijke rol en rapporteert direct aan de raad van bestuur. Er wordt jaarlijks gerapporteerd over het compliance systeem aan de Raad van Commissarissen via de Compliance brief.

In 2019 is een begin gemaakt met de integrale aanpak van een breed integriteitsbewustzijns-programma. Onderdeel daarvan was het bespreken van compliance dilemma's met het hoger management van Gasunie en het vaststellen van uitgangspunten voor gedeelde (bedrijfs)normen.

Het compliance beleid is verder uitgewerkt in diverse interne documenten, waaronder de Gedragscode, de Meld wat mis is Regeling, Beleidsuitgangspunten omgaan met informatie, de Procedure Onregelmatigheden en het GTS Reglement. Daarnaast verbinden leveranciers zich aan de Gasunie Supplier Code of Conduct.

In de Gedragscode staat wat we van onze medewerkers verwachten op het gebied van integer handelen.

Daarin zijn onder andere voorschriften opgenomen ten aanzien van respectvol omgaan met collega's, nevenwerkzaamheden, het aannemen van geschenken, het gebruik van drank en drugs, omgaan met commercieel gevoelige informatie en het gebruik van social media. Gemelde inbreuken op deze code in 2019 zijn aan de orde gesteld en er zijn maatregelen genomen door ons management. In 2019 hebben we geen gevallen van omkoping of corruptie geconstateerd.

De regeling "Meld wat mis is" borgt dat medewerkers vertrouwelijk melding kunnen doen van ongewenste omgangsvormen of integriteitskwetsies. Er is een interne onderzoekscommissie die de meldingen onderzoekt en hierover advies uitbrengt aan de raad van bestuur. In 2019 zijn er twee meldingen gedaan die zijn

onderzocht waarover advies is uitgebracht. In 2019 is het aantal vertrouwenspersonen verhoogd van vier naar zeven om een goede spreiding over de Gasunie kantoren te borgen. Ook is een externe coördinator voor de vertrouwenspersonen aangesteld.

Internal Audit

De afdeling Internal Audit fungeert als 'third line of defence' in het management control bouwwerk van Gasunie. Het auditjaarprogramma bestaat uit een vast en een flexibel onderdeel. In het vaste gedeelte staan kritische processen die met een zekere regelmaat worden geaudit. Het flexibele gedeelte speelt juist in op actuele thema's en vraagstukken. De wijze waarop de audit of het onderzoek wordt uitgevoerd is afgestemd op de behoefte van de Raad van Bestuur en Audit Committee van de Raad van Commissarissen. Bij de uitvoering wordt rekening gehouden met het belang van de organisatie. Audit is gericht op verbetering en toegevoegde waarde. In 2019 hebben verscheidene audits plaatsgevonden. Zo zijn onder meer operationele audits uitgevoerd op het gebied van Cash Management & Treasury en op het Procurement proces.

In Control Statement

De verantwoordingsrapportages van de (business) units aan de Raad van Bestuur lopen via het Document of Representation (DoR). Hiermee geven de units formele terugkoppeling dat wordt voldaan aan de interne vereisten voor management control en de gedragscode.

De Raad van Bestuur is zich ervan bewust dat de beheerssystemen, hoe professioneel deze ook zijn, geen absolute zekerheid kunnen bieden dat de ondernemingsdoelstellingen worden gerealiseerd, noch dat deze systemen onjuistheden van materieel belang, verlies, fraude en overtredingen van wetten en regels volledig kunnen voorkomen.

Ten aanzien van financiële verslaggevingsrisico's verklaart de Raad van Bestuur dat de interne risicobeheersings- en controlesystemen voldoende mate van zekerheid geven dat de financiële verslaggeving geen materiele onjuistheden bevat en dat de risicobeheersings- en controlesystemen in het verslagjaar adequaat hebben gewerkt. Eventuele tekortkomingen, waar dit jaar geen sprake van is, zullen worden opgenomen in het verslag.

Materiële risico's, die komend jaar relevant zijn, maken onderdeel uit van dit verslag. De verwachting is dan ook dat de continuïteit van de vennootschap minimaal voor de komende twaalf maanden gewaarborgd is.

Samenstelling Raad van Bestuur

J.J. (Han) Fennema, CEO en voorzitter van de Raad van Bestuur

(1964, Nederlandse nationaliteit)

Op 1 januari 2014 is Han Fennema toegetreden tot de Raad van Bestuur en op 1 maart 2014 nam hij de functie over van CEO en voorzitter van de Raad van Bestuur. Han Fennema is herbenoemd op 24 april 2018.

Verantwoordelijk voor de aandachtsgebieden:

Han Fennema heeft als voorzitter van de RvB een aantal specifieke taken en verantwoordelijkheden. Deze hangen nauw samen met de coördinerende rol van de CEO en zijn genoemd in artikel 4.2 van het Reglement houdende principes en best practices voor het bestuur. Daarnaast is hij verantwoordelijk voor:

- De businessunits GTS en Gasunie Deutschland
- Human Resources, Corporate Business Development, Communicatie, Public Affairs, Audit en Veiligheid

Nevenfuncties:

- Voorzitter bestuur Koninklijke Vereniging van Gasfabrikanten in Nederland (KVGn) (tot 1 oktober 2019)
- Lid bestuur Koninklijke Vereniging van Gasfabrikanten in Nederland (KVGn) (per 1 oktober 2019)
- Lid Raad van Toezicht Hanzehogeschool in Groningen (vicevoorzitter en voorzitter Audit Commissie)
- Lid Aandeelhouderscommissie Nord Stream A.G.
- Lid International Supervisory Board Energy Delta Institute
- Lid Adviesraad Clingendael International Energy Programme
- Lid Executive Committee International Gas Union
- Lid van Strategie Adviesraad ECN-TNO

J. (Janneke) Hermes, CFO (per 1 oktober 2019)

(1978, Nederlandse nationaliteit)

Janneke Hermes is CFO en lid van de Raad van Bestuur per 1 oktober 2019.

Verantwoordelijk voor de aandachtsgebieden:

Janneke Hermes is verantwoordelijk voor de financiële verslaglegging en verantwoording hierover aan de Audit Commissie en de Raad van Commissarissen. Daarnaast is zij verantwoordelijk voor:

- Finance & Control, Treasury, Risk management, Inkoop, ICT en Juridische Zaken

Nevenfuncties:

- Bestuurslid, Pensioenfonds N.V. Nederlandse Gasunie (1 juli 2008 tot 1 januari 2020)

B.J. (Bart Jan) Hoevers

(1971, Nederlandse nationaliteit)

Op 1 september 2017 is Bart Jan Hoevers toegetreden tot de Raad van Bestuur als titulair lid. Bart Jan Hoevers is algemeen directeur van Gasunie Transport Services B.V.

Verantwoordelijk voor de aandachtsgebieden:

- Unit Operations en Projects

Nevenfuncties:

- Bestuurslid Netbeheer Nederland
- Bestuurslid European Network of Transmission System Operators for Gas

U. (Ulco) Vermeulen

(1959, Nederlandse nationaliteit)

Op 1 mei 2016 is Ulco Vermeulen toegetreden tot de Raad van Bestuur als titulair lid. Ulco Vermeulen is directeur Business Development & Participations.

Verantwoordelijk voor aandachtsgebied:

- Deelnemingen

Nevenfuncties:

- Lid Raad van Commissarissen ICE Endex Holding B.V.
- Bestuursvoorzitter Groen Gas Nederland
- Lid Raad van Toezicht New Energy Coalition
- Bestuursvoorzitter TKI Gas
- Lid Raad van Commissarissen Ommelander Ziekenhuis Groningen
- Lid International Supervisory Board Energy Delta Institute

I.M. (René) Oudejans, CFO (tot 1 oktober 2019)

(1961, Nederlandse nationaliteit)

René Oudejans was CFO en lid van de Raad van Bestuur sinds 1 oktober 2012. Hij is herbenoemd op 1 oktober 2016. Per 30 september 2019 is de heer Oudejans afgetreden.

Verantwoordelijk voor de aandachtsgebieden:

René Oudejans was vanuit zijn functie verantwoordelijk voor de financiële verslaglegging en verantwoording hierover aan de Audit Commissie en de Raad van Commissarissen. Ook was hij eerstverantwoordelijke voor de interne aspecten van finance, treasury, control en risk management en de desbetreffende afdelingen.

Daarnaast had hij als aandachtsgebied:

- Finance & Control, Treasury, Risk management, Inkoop, ICT en Juridische Zaken

Nevenfuncties:

- Bestuurslid Pensioenfonds N.V. Nederlandse Gasunie (sinds 1 juli 2013)
- Lid Raad van Toezicht Zorggroep Alliade (sinds 1 juli 2015), voorzitter Audit Commissie Zorggroep Alliade

Samenstelling Raad van Commissarissen

R. (Rinse) de Jong RA (voorzitter)

(1948, Nederlandse nationaliteit)

Datum eerste benoeming: 16 mei 2012

Datum herbenoeming: 24 april 2018 (AvA)

Tweede termijn loopt af op 24 maart 2020 (AvA)

Lid van de Belonings- & selectie/benoemingscommissie

Lid van de Audit Commissie (tot 23 juli 2019)

Overige bestuursfuncties:

- Bestuurslid Stichting Preferente Aandelen Wereldhave NV
- Voorzitter Raad van Commissarissen Rabobank Arnhem en omstreken
- Vice-voorzitter Raad van Toezicht Hogeschool van Amsterdam
- Lid bestuur Vereniging van toezichthouders van hogescholen

Drs. M.J. (Jolanda) Poots-Bijl RC

(1969, Nederlandse nationaliteit)

Datum eerste benoeming: 1 september 2011

Datum aftreden: 21 maart 2019 (AvA)

Voorzitter van de Audit Commissie

Overige bestuursfuncties:

- Chief Financial Officer Van Oord N.V. (hoofdfunctie)
- Lid Raad van Commissarissen Blokker Holding B.V.

Mr. M.M. (Martika) Jonk

(1959, Nederlandse nationaliteit)

Datum eerste benoeming: 1 oktober 2013

Datum herbenoeming: 30 maart 2017 (AvA)

Tweede termijn loopt af in 2021 (AvA)

Voorzitter van de Belonings- & selectie/benoemingscommissie

Overige bestuursfuncties:

- Of Counsel, CMS Derks Star Busmann N.V. (hoofdfunctie)
- Lid Raad van Toezicht St. Catharina Ziekenhuis
- Lid Raad van Commissarissen Heijmans N.V.

Dr. Ir. W.J.A.H. (Willem) Schoeber

(1948, Nederlandse en Duitse nationaliteit)

Datum eerste benoeming: 1 oktober 2013

Datum herbenoeming: 30 maart 2016 (AvA)

Tweede termijn loopt af op 24 maart 2020 (AvA)

Lid van de Audit Commissie

Overige bestuursfuncties:

- Consultant, Dr. Willem Schoeber Unternehmensberatung
- Niet-uitvoerend lid Board of Directors, Neste Oyj (Helsinki, Finland)
- Niet-uitvoerend lid Board of Directors Electrica SA (Boekarest, Roemenië) (tot 6 februari 2019)

Ir. A.S. (Ate) Visser

(1956, Nederlandse nationaliteit)

Datum eerste benoeming: 6 juli 2018

Eerste termijn loopt af in 2022 (AvA)

Lid van de Audit Commissie

Overige bestuursfuncties:

- Lid Executive Advisory Council van RLG International Inc.
- Lid Raad van Commissarissen Stargate Oil Terminal Rotterdam B.V. (per 17 september 2019)

Drs. P.J. (Pieter) Duisenberg RC

(1967, Nederlandse nationaliteit)

Datum eerste benoeming: 1 september 2019

Eerste termijn loopt af in 2024 (AvA)

Lid van de Audit Commissie (per 1 oktober 2019)

Per 25 maart 2020: Voorzitter van de Raad van Commissarissen

Overige bestuursfuncties:

- Voorzitter Vereniging van Universiteiten (VSNU) (hoofdfunctie)
- Vice-voorzitter en penningmeester Stichting van het Onderwijs (StvHO)
- Vice-voorzitter Dagelijks Bestuur Neth-Er
- Lid Raad van Toezicht Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB)
- Voorzitter Bestuur Stichting Madurodam

Drs. C. (Carolina) Wielinga RA

(1970, Nederlandse nationaliteit)

Datum eerste benoeming: 15 april 2019

Eerste termijn loopt af in 2023

Lid van de Audit Commissie (tot 23-7-2019)

Voorzitter van de Audit Commissie (vanaf 23-7-2019)

Overige bestuursfuncties:

- Chief Financial Officer BDR Thermea Group B.V. (hoofdfunctie)
- Lid Raad van Commissarissen Corbion Nederland

Drs. D.J. (Dirk Jan) van den Berg (vicevoorzitter RvC)
(1953, Nederlandse nationaliteit)

Datum eerste benoeming: 1 oktober 2014

Datum herbenoeming: 21 maart 2019 (AvA)

Lid van de Belonings- & selectie/benoemingscommissie

Overige bestuursfuncties:

- Voorzitter Raad van Bestuur Sanquin Bloedvoorziening (hoofdfunctie, tot 1 februari 2020)
- Voorzitter Zorgverzekeraars Nederland (hoofdfunctie, per 1 februari 2020)
- Voorzitter Atlantische Commissie
- Lid Raad van Commissarissen FMO (Nederlandse Financierings-Maatschappij voor Ontwikkelingslanden N.V.)
- Lid Commissie Europese Integratie van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Adviesraad Internationale Vraagstukken (tot 1 juli 2019)
- Voorzitter Governing Board Europees Instituut voor Innovatie en Technologie (EIT) in Boedapest (tot 1 juli 2020)
- Lid van de Centrale Plancommissie (CPC) (tot 31 december 2019)
- Voorzitter van de Board van Tradesparent BV
- Voorzitter van de Stichting Vrienden van het Orkest van de Achttiende Eeuw

Bestuursverklaring

(in de zin van artikel 5:25c lid 2 sub c Wft)

De Raad van Bestuur verklaart dat, voor zover hen bekend,

de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de activa, de passiva, de financiële positie en het resultaat van de vennootschap en de gezamenlijke in de consolidatie opgenomen ondernemingen; en dat

het jaarverslag een getrouw beeld geeft omtrent de toestand op de balansdatum, de gang van zaken gedurende het boekjaar van de vennootschap en van de met haar verbonden ondernemingen waarvan de gegevens in haar jaarrekening zijn opgenomen en dat in het jaarverslag de wezenlijke risico's waarmee de vennootschap wordt geconfronteerd, zijn beschreven.

De Raad van Bestuur,

Dhr. J.J. Fennema*, voorzitter

Mevr. J. Hermes*

Dhr. B.J. Hoevers

Dhr. U. Vermeulen

Groningen, 25 februari 2020

* statutair bestuurder

Geconsolideerde jaarrekening

Geconsolideerde financiële overzichten

Geconsolideerde balans per 31 december 2019

(vóór resultaatbestemming)

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
Activa			
Vaste activa			
- materiële vaste activa	2, 3	8 766,5	8 574,9
- investeringen in joint ventures	5	212,2	197,7
- investeringen in geassocieerde deelnemingen	6	0,5	0,8
- overige deelnemingen	7	515,1	496,3
- uitgestelde belastingvorderingen	8	323,1	330,0
Totaal vaste activa		9 817,4	9 599,7
Vlottende activa			
- voorraden	9	46,9	45,0
- handelsvorderingen en overige vorderingen	10	190,3	196,3
- vennootschapsbelasting	11	26,2	27,9
- liquide middelen	12	45,3	27,3
Totaal vlottende activa		308,7	296,5
Totaal activa		10 126,1	9 896,2

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
Passiva			
Totaal eigen vermogen			
toekomend aan de aandeelhouder	13	5 935,4	5 707,4
Langlopende verplichtingen			
- rentedragende leningen	14	3 091,9	2 815,5
- leaseverplichtingen	15	90,2	-
- uitgestelde belastingverplichtingen	16	175,3	169,9
- personeelsbeloningen	17	118,6	105,5
- overige voorzieningen	18	35,1	50,1
- contractverplichtingen	23	46,9	46,5
Totaal langlopende verplichtingen		3 558,0	3 187,5
Kortlopende verplichtingen			
- kortlopende financieringsverplichtingen	19	416,4	677,7
- leaseverplichtingen	15	6,8	-
- handelsschulden en overige te betalen posten	20	206,3	252,8
- vennootschapsbelasting	11	-	23,7
- reorganisatievoorziening	18	-	43,3
- contractverplichtingen	23	3,2	3,8
Totaal kortlopende verplichtingen		632,7	1 001,3
Totaal passiva		10 126,1	9 896,2

Geconsolideerde winst-en-verliesrekening

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
Voortgezette bedrijfsactiviteiten			
Netto-omzet	23	1 278,2	1 250,5
Aan investeringen toegerekende kosten		51,7	66,2
Personeelskosten	24	-181,8	-287,3
Overige kosten	25	-318,0	-384,9
Afschrijvingskosten	3	-326,5	-313,2
Totale lasten		-774,6	-919,2
Bedrijfsresultaat		503,6	331,3
Financiële baten	26	10,5	3,1
Financiële lasten	27	-91,6	-76,9
Aandeel in resultaat joint ventures	5	35,2	30,7
Aandeel in resultaat geassocieerde deelnemingen	6	-0,3	0,1
Dividend van overige deelnemingen	7	59,6	30,1
Resultaat vóór belastingen		517,0	318,4
Belastingen over resultaat	28	-105,0	6,8
Resultaat na belastingen		412,0	325,2

Geconsolideerd overzicht van het totaalresultaat

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
Resultaat na belastingen zoals opgenomen in de geconsolideerde winst-en-verliesrekening		412,0	325,2
Saldo van actuariële winsten en verliezen terzake van personeelsbeloningen,	17	-14,5	-0,3
waarvan vennootschapsbelasting		4,3	0,1
Totaal van de resultaten verwerkt in het eigen vermogen, welke bij realisatie niet worden geherclassificeerd naar de winst-en-verliesrekening		-10,2	-0,2
Mutatie van tegen reële waarde gewaardeerde overige deelnemingen	7	18,8	5,6
Mutaties in de cashflow hedge reserve,	41	-0,9	-0,9
waarvan vennootschapsbelasting		0,2	0,2
Mutatie in de cashflow hedges reserves van joint ventures en geassocieerde deelnemingen,	43	2,6	2,0
Totaal van de resultaten verwerkt in het eigen vermogen, welke bij realisatie worden geherclassificeerd naar de winst-en-verliesrekening		20,7	6,9
Totaal van de gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten		422,5	331,9
Toe te rekenen aan aandeelhouder		422,5	331,9

Geconsolideerd mutatieoverzicht van het eigen vermogen

<i>In miljoenen euro's</i>	Aandelen kapitaal	Cash flow hedge reserve	Reële waarde reserve	Overige reserves	Onverdeeld resultaat	Totaal
2019						
Stand per 1 januari 2019	0,2	1,6	323,5	5 056,9	325,2	5 707,4
Totaal van de gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten over het boekjaar	-	-0,7	18,8	-7,6	412,0	422,5
Rechtstreekse vermogensmutaties joint ventures	-	-	-	-5,4	-	-5,4
Wijziging in uitgestelde belastingen	-	-	-	39,0	-	39,0
Uitgekeerd dividend 2018	-	-	-	-	-228,0	-228,0
Toegevoegd aan de overige reserves	-	-	-	97,2	-97,2	-
Stand per 31 december 2019	0,2	0,9	342,2	5 180,1	412,0	5 935,4
2018						
Stand per 1 januari 2018	0,2	2,3	317,9	5 195,1	257,2	5 772,7
Totaal van de gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten over het boekjaar	-	-0,7	5,6	1,8	325,2	331,9
Wijziging in uitgestelde belastingen	-	-	-	-137,8	-	-137,8
Uitgekeerd dividend 2017	-	-	-	-	-258,8	-258,8
Toegevoegd aan de overige reserves	-	-	-	-2,2	1,6	-0,6
Stand per 31 december 2018	0,2	1,6	323,5	5 056,9	325,2	5 707,4

Geconsolideerd kasstroomoverzicht

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
<i>Kasstroom uit operationele activiteiten</i>			
Netto-omzet	23	1 278,2	1 250,5
Totale lasten		-774,6	-919,2
Bedrijfsresultaat		503,6	331,3
Aanpassingen voor:			
- afschrijvingskosten	3	326,5	313,2
- mutatie voorraden	9	-1,8	0,8
- mutatie operationeel werkkapitaal		-56,5	-63,3
- mutatie voorzieningen	18	-45,3	38,2
- resultaat desinvesteringen	3	14,2	4,3
Kasstroom uit bedrijfsoperaties		740,7	624,5
Ontvangen rente	26	3,5	1,8
Ontvangen dividend joint ventures	5	24,7	27,3
Ontvangen dividend overige kapitaalbelangen	6,7	59,6	30,1
Betaalde rente	27	-99,5	-71,8
Betaalde vennootschapsbelasting	11, 28	-71,0	-90,9
		-82,7	-103,5
Kasstroom uit operationele activiteiten		658,0	521,0

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
<i>Kasstroom uit investeringsactiviteiten</i>			
Investerings in materiële vaste activa	3	-404,0	-328,4
Desinvesteringen in materiële vaste activa	3	0,1	1,2
Investerings in joint ventures en groepsmaatschappijen	1, 5	-13,9	-2,4
Kasstroom uit investeringsactiviteiten		-417,8	-329,6
<i>Kasstroom uit financieringsactiviteiten</i>			
Opname langlopende schulden	14	494,2	300,0
Aflossingen van langlopende schulden	14	-519,0	-321,4
Leasebetalingen	15	-8,2	-
Mutatie kortlopende financieringsverplichtingen	19	38,8	74,9
Uitgekeerd dividend	44	-228,0	-258,8
Kasstroom uit financieringsactiviteiten		-222,2	-205,3
Netto kasstroom in het boekjaar		18,0	-13,9
Liquide middelen primo boekjaar	12	27,3	41,2
Liquide middelen ultimo boekjaar	12	45,3	27,3
Mutatie liquide middelen		18,0	-13,9

Toelichting op de geconsolideerde financiële overzichten

Algemeen

Opmaken en vaststellen van de jaarrekening

De jaarrekening 2019 is opgemaakt door de Raad van Bestuur op 25 februari 2020. De opgemaakte jaarrekening wordt ter vaststelling voorgelegd aan de Algemene Vergadering van Aandeelhouders van 24 maart 2020.

Verslaggevende entiteit

N.V. Nederlandse Gasunie (hierna: 'Gasunie' of 'de vennootschap') is een Europees energie-infrastructuur bedrijf. Gasunie biedt gereguleerde transportdiensten aan in Nederland en in Duitsland. Voorts is sprake van samenwerkingsverbanden inzake pijpleidingen die het Gasunie transportnetwerk verbinden met buitenlandse markten. Daarnaast biedt Gasunie ook andere diensten aan op het gebied van gasinfrastructuur, waaronder gasopslag en de certificering van groen gas. Gasunie zet haar infrastructuur en kennis in voor verdere ontwikkeling en integratie van hernieuwbare energiebronnen, en van groen gas in het bijzonder.

De vennootschap is statutair en feitelijk gevestigd te Groningen (Nederland) op Concourslaan 17 en is ingeschreven onder KvK-nummer 02029700.

Alle op balansdatum geplaatste aandelen worden gehouden door de Staat der Nederlanden.

Verslaggevingsperiode

Deze jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2019 dat eindigde op de balansdatum van 31 december 2019.

Presentatie- en functionele valuta

De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, wat tevens de functionele valuta is van de vennootschap. Alle bedragen zijn, tenzij anders vermeld, opgenomen in miljoenen euro's.

Continuïteit

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Onderdelen van het bestuursverslag en de jaarrekening

Het bestuursverslag, als bedoeld in art. 2:391 van het Burgerlijk Wetboek, bestaat uit de volgende secties van het jaarverslag en de jaarrekening:

- Highlights 2019
- Over ons
- Strategie
- Onze resultaten
- Governance (uitgezonderd het 'Verslag Raad van Commissarissen')
- Informatie over financiële instrumenten (noot 21 'Financiële instrumenten' van de geconsolideerde jaarrekening)
- Bijlagen (uitgezonderd het 'Verslag van de OR')

De geconsolideerde jaarrekening bestaat uit de geconsolideerde balans, de geconsolideerde winst-en-verliesrekening, het geconsolideerd overzicht van het totaalresultaat, het geconsolideerd mutatieoverzicht van het eigen vermogen en het geconsolideerd kasstroomoverzicht. De toelichtingen bij de in de geconsolideerde jaarrekening opgenomen financiële overzichten maken integraal deel uit van de geconsolideerde jaarrekening.

De vergelijkende cijfers over 2018 zijn voor vergelijkingsdoeleinden op twee onderdelen aangepast. Het betreft:

- De opbrengsten uit hoofde van doorbelaste energiekosten zijn vanaf 2019 gepresenteerd onder de netto-omzet. Voorheen werden deze opbrengsten in mindering gebracht op de energiekosten die ten laste kwamen van de vennootschap. Hierdoor zijn de netto-omzet en de overige kosten over 2018 € 3,2 miljoen hoger dan gerapporteerd in 2018.
- De verwerking van de wijziging in uitgestelde belastingen in 2018 is aangepast in het geconsolideerde overzicht van gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten, het geconsolideerd mutatieoverzicht van het eigen vermogen en in de toelichting op de jaarrekening in noot 28 ('Belastingen over het resultaat') om vergelijkbaarheid met de verwerking van de wijziging in uitgestelde belastingen in 2019 mogelijk te maken.

De wijzigingen hebben geen invloed op het gerapporteerde resultaat na belasting of eigen vermogen over 2018.

Basis voor opstelling

Overeenstemmingsverklaring

Op grond van de Verordening (EG) nr. 1606/2002 van het Europees Parlement stelt de vennootschap haar geconsolideerde jaarrekening op in overeenstemming met de bepalingen van de International Financial Reporting Standards (IFRS), zoals bekrachtigd door de Europese Unie en in overeenstemming met de bepalingen van Titel 9 Boek 2 Burgerlijk Wetboek (BW).

IFRS omvat in dit kader zowel de IFRS-standaarden als de International Accounting Standards (IAS), die door de International Accounting Standards Board zijn uitgebracht, en de interpretaties van IFRS- en IAS-standaarden, uitgebracht door het IFRS Interpretations Committee (IFRIC) respectievelijk het Standing Interpretations Committee (SIC).

Nieuwe standaarden voor de financiële verslaggeving

Vanaf boekjaar 2019 zijn de volgende nieuwe standaarden voor de financiële verslaggeving van kracht:

IFRS 16 Leases

Gasunie is leasecontracten aangegaan voor onder meer terreinen en gebouwen, installaties en het wagenpark. Implementatie van IFRS 16 heeft overeenkomstig de retrospectieve benadering (IFRS 16 C8b) plaatsgehad. Er heeft geen aanpassing van vergelijkende cijfers plaatsgevonden; het effect van IFRS 16 is in de openingsbalans van 1 januari 2019 verwerkt.

Bij de initiële verwerking en waardering zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- De per 1 januari 2019 op basis van IAS 17 / IFRIC 4 bestaande leaseverplichtingen zijn onderscheiden in lease en non-lease componenten. De non-lease componenten vallen niet onder de reikwijdte van IFRS 16. De kosten ingevolge deze contracten worden verantwoord in de periode waarop ze betrekking hebben.
- De leaseverplichtingen zijn contant gemaakt tegen de impliciete rentevoet. Waar de impliciete rentevoet niet direct uit de leaseovereenkomst afleidbaar is, is gebruik gemaakt van de incrementele rentevoet van Gasunie. De gewogen gemiddelde rentevoet op 1 januari 2019 was 1,57%. Voor portfolio's van leases met vergelijkbare condities is gebruik gemaakt van een rentevoet die voor het portfolio als geheel representatief is.
- De verwachte looptijd van de verplichting is bepaald op basis van de contractuele looptijd van de leaseovereenkomst, waarbij rekening is gehouden met de optionele verlengingsmogelijkheden, in het geval de vennootschap redelijkerwijs verwacht hiervan gebruik te maken.
- Het gebruiksrecht actief dat met de lease is verbonden, is tegen contante waarde van de leaseverplichting in de balans opgenomen, eventueel vermeerderd met direct toerekenbare bijkomende kosten.
- De leaseovereenkomsten met een looptijd van korter dan één jaar of met een contractwaarde van minder dan € 5.000 zijn overeenkomstig de uitzonderingsbepalingen van IFRS 16 niet in de balans opgenomen. De impact hiervan bedraagt minder dan € 0,1 miljoen per jaar.

- Er is geen sprake van restwaardegaranties, significante variabele leasebetalingen of boeteclausules, die relevant zijn voor de waardering van de leasecontracten.

De bovenstaande uitgangspunten leiden tot het in de balans opnemen van een leaseverplichting van € 106,3 miljoen per 1 januari 2019. De nominale waarde van de verplichtingen onder de oude standaard bedroeg € 115,0 miljoen per 31 december 2018. Het verschil betreft het effect van discontering (€ 5,0 miljoen negatief), verwijdering van non-lease componenten alsmede het actualiseren van verwachte looptijden van contracten (per saldo € 2,7 miljoen negatief) en het niet opnemen van leases met een looptijd korter dan één jaar (€ 1,0 miljoen negatief).

De bij de leaseverplichting behorende activa zijn verantwoord onder de materiële vaste activa in de hoofdcategorie gebruiksrecht activa. De toevoeging aan de gebruiksrecht activa kan als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	Boekwaarde per 1 jan. 2019
Bedrijfsgebouwen en terreinen	99,0
Regionale transportleidingen c.a.	0,8
Andere vaste bedrijfsmiddelen	6,5
Totaal	106,3

Voor de vervolgwaaardering van de leasecontracten gelden de navolgende uitgangspunten:

Activa zijn gewaardeerd tegen de kostprijs, verminderd met de lineaire afschrijving berekend over de looptijd van de leaseovereenkomst. De leaseverplichtingen worden na eerste opname gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve-rentemethode.

Indien de uitgangspunten in de leaseovereenkomst wijzigen (bijvoorbeeld door indexering), wordt de boekwaarde van de leaseverplichting en het gebruiksrecht actief opnieuw bepaald.

De initiële verwerking van IFRS 16 resulteert in de volgende aanpassingen per 1 januari 2019:

- Materiële vaste activa – toename van € 106,3 miljoen
- Langlopende en kortlopende leaseverplichtingen – toename van € 106,3 miljoen

De effecten van IFRS 16 op de geconsolideerde winst-en-verliesrekening over 2019 zijn als volgt:

- Afschrijvingskosten – toename van € 7,6 miljoen
- Financiële lasten – toename van € 2,0 miljoen, bestaande uit rentelasten van € 1,6 miljoen en valutakoersverschillen van € 0,4 miljoen (nadelig).
- Overige kosten – afname van € 8,2 miljoen

Daarnaast hebben ook de joint ventures waarin Gasunie deelneemt de bepalingen van IFRS 16 toegepast per 1 januari 2019. Eén joint venture heeft, vanwege de langlopende aard en de omvang van de betreffende contracten, geopteerd voor de verwerking van enkele contracten in het eigen vermogen per 1 januari 2019. Onder IFRS 16 is het toegestaan om per afzonderlijk contract een verwerkingsmogelijkheid te selecteren. Het Gasunie aandeel in de rechtstreekse mutatie in het eigen vermogen van deze joint venture bedraagt € 5,4 miljoen. In de geconsolideerde jaarrekening van Gasunie is dit bedrag eveneens rechtstreeks verwerkt in het eigen vermogen.

Het netto-effect van de implementatie van IFRS 16 op het geconsolideerde resultaat voor belasting over 2019 bedraagt € 1,4 miljoen negatief en op het geconsolideerde eigen vermogen € 5,4 miljoen negatief. Omdat IFRS 16 fiscaal niet is geaccepteerd, worden latente belastingposities verantwoord op basis van het verschil in waardering van de gebruiksrecht activa en de leaseverplichtingen. Deze latente belastingvordering en -verplichting worden gesaldeerd gepresenteerd. Ultimo 2019 resulteert dit in een latente belastingvordering van € 0,3 miljoen.

Overige gewijzigde verslaggevingsstandaarden en interpretaties

Met ingang van het boekjaar 2019 zijn ook de onderstaande standaarden en/of wijzigingen daarin van kracht geworden:

- Amendments to IFRS 9: Prepayment features with negative Compensation
- IFRIC 23: Uncertainty over Income Tax Treatments
- Amendments to IAS 28: Long term interests in Associates and Joint Ventures
- Amendments to IAS 19: Plan Amendment, Curtailment or Settlement
- Annual Improvements to IFRS Standards 2015-2017 Cycle

Met ingang van het boekjaar 2020 worden de onderstaande wijzigingen van kracht:

- Amendments to IAS 1 and IAS 8: Definition of Material
- Amendments to References to the Conceptual Framework in IFRS Standards
- Interest Rate Benchmark Reform (Amendments to IFRS 9, IAS 39 and IFRS 7)

Van een aantal standaarden en/of wijzigingen daarin is de EU-goedkeuring nog niet afgerond. Bij het opstelling van de geconsolideerde jaarrekening heeft Gasunie de nieuwe of gewijzigde verslaggevingsstandaarden, zoals hieronder benoemd, niet vervroegd toegepast.

2020

Amendment to IFRS 3 Business Combinations 2021

- IFRS 17 Insurance Contracts

Uit een analyse door de vennootschap blijkt dat zowel de vastgestelde verslaggevingsstandaarden als de nog te bekrachtigen verslaggevingsstandaarden geen materiële impact hebben op het geconsolideerde vermogen en het resultaat van de vennootschap en dat geen sprake is van significante additionele toelichtingen.

Oordelen en schattingen door het management

Het management maakt bij het opstellen van de jaarrekening gebruik van schattingen en beoordelingen, die de gerapporteerde bedragen voor activa en passiva op balansdatum en het resultaat over het boekjaar kunnen beïnvloeden. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden periodiek beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

Oordelen en schattingen inzake de verwerking van leases volgens de bepalingen van de nieuwe standaard IFRS 16 zijn hiervoor reeds beschreven onder het hoofd 'IFRS 16 Leases'. De invloed van oordelen en schattingen zijn voorts significant bij de waardering van vaste activa (noot 2 en 3), overige deelnemingen (noot 7), handelsvorderingen (noot 10) en pensioenverplichtingen (noot 17), bij de classificatie van kapitaalsbelangen (noot 4 en 5) en bij de bepaling van de uitgangspunten voor de voorziening voor opruimingskosten en saneringen (noot 18). In de grondslagen voor de waardering en de resultaatbepaling is per voornoemde post ook toegelicht hoe het schattingselement is verwerkt in de jaarrekening.

Bepaling van de reële waarde

Voor een aantal waarderingsgrondslagen en toelichtingen is bepaling van de reële waarde vereist.

De reële waarde van een financieel instrument is het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en van elkaar onafhankelijk zijn.

- De reële waarde van beursgenoteerde financiële instrumenten wordt bepaald aan de hand van de biedprijs.
- De reële waarde van niet-beursgenoteerde financiële instrumenten wordt bepaald door de verwachte kasstromen contant te maken tegen een disconteringsvoet die gelijk is aan de geldende risicovrije marktrente voor de resterende looptijd, vermeerderd met krediet- en liquiditeitsopslagen.
- De reële waarde van derivaten waarbij geen onderpand wordt uitgewisseld, wordt bepaald door het contant maken van de kasstromen aan de hand van de relevante swapcurve vermeerderd met krediet- en liquiditeitsopslagen.

Bij het bepalen van de reële waarde van een actief of een verplichting maakt Gasunie zoveel mogelijk gebruik van op de markt waarneembare gegevens. De reële waarden worden geclassificeerd naar verschillende niveaus op basis van een reële-waardehiërarchie, afhankelijk van de gehanteerde informatie op basis waarvan de waarderingstechnieken zijn toegepast.

De verschillende waarderingsniveaus zijn als volgt gedefinieerd:

- Niveau 1: Op basis van genoteerde prijzen op actieve markten voor hetzelfde instrument.
- Niveau 2: Op basis van prijzen op actieve markten voor vergelijkbare instrumenten of op basis van andere waarderingstechnieken, waarbij alle benodigde significante gegevens direct of indirect zijn ontleend aan zichtbare marktgegevens.
- Niveau 3: Op basis van waarderingstechnieken, waarbij alle benodigde significante gegevens niet zijn ontleend aan zichtbare marktgegevens.

Indien de gehanteerde informatie die wordt gebruikt voor het bepalen van de reële waarde van een actief of verplichting binnen verschillende niveaus van de reële-waardehiërarchie vallen, dan wordt de bepaalde reële waarde in zijn geheel geclassificeerd in het laagste niveau dat van toepassing is.

Gasunie verwerkt herrubriceringen tussen de niveaus van de reële-waardehiërarchie aan het einde van de verslagperiode waarin de wijziging zich heeft voorgedaan. Gasunie beoordeelt voortdurend wijzigingen in belangrijke gehanteerde informatie en stelt de reële waardebepalingen indien nodig hierop bij.

Meer informatie over de veronderstellingen voor de bepaling van de belangrijkste reële waarden is opgenomen in noot 7 ('Overige deelnemingen') en noot 21 ('Financiële instrumenten').

Significante grondslagen voor de financiële verslaggeving

Grondslagen voor consolidatie

Algemeen

In de geconsolideerde jaarrekening zijn de financiële gegevens van Gasunie en haar groepsmaatschappijen opgenomen. Groepsmaatschappijen zijn vennootschappen waarover beslissende zeggenschap kan worden uitgeoefend.

Van beslissende zeggenschap is sprake indien Gasunie:

- macht ('power') heeft over de relevante activiteiten van de betreffende vennootschap en is blootgesteld aan of gerechtigd is tot variabele opbrengsten uit hoofde van de betrokkenheid bij de vennootschap; en
- over de mogelijkheid beschikt zijn macht over de vennootschap te gebruiken om de omvang van de opbrengsten van de investeerder te beïnvloeden.

In het algemeen wordt beslissende zeggenschap verondersteld indien Gasunie meer dan 50% van de stemrechten of stemgerechtigde aandelen bezit. Dit wordt echter naar de feitelijke omstandigheden per individuele deelneming beoordeeld. Bij gewijzigde omstandigheden beoordeelt het management opnieuw of wel of geen sprake is van control.

Groepsmaatschappijen worden integraal geconsolideerd vanaf de datum waarop beslissende zeggenschap over de groepsmaatschappij is verkregen. De groepsmaatschappijen worden niet meer in de consolidatie opgenomen vanaf de datum waarop geen sprake meer is van beslissende zeggenschap. De posten in de geconsolideerde jaarrekening worden volgens uniforme grondslagen van waardering en resultaatbepaling vastgesteld.

Intragroepssaldi en -transacties, alsmede eventuele niet-gerealiseerde winsten en verliezen uit intra-groepstransacties, worden geëlimineerd.

Consolidatiekring

In noot 56 ('Overzicht groepsmaatschappijen en deelnemingen') is een overzicht opgenomen van alle in de consolidatie begrepen groepsmaatschappijen.

Bedrijfscombinaties en goodwill

Bedrijfscombinaties, zoals fusies of overnames, worden verantwoord volgens de acquisitiemethode van IFRS 3 'Business Combinations'. De verkrijgingsprijs van een acquisitie is het totaal van opgeofferde activa, aangegane of overgenomen verplichtingen en (eventueel) door de overnemende partij uitgegeven eigen vermogen instrumenten. De kosten die verband houdend met de bedrijfscombinatie worden direct ten laste van de winst-en-verliesrekening gebracht. De bij de bedrijfscombinaties verkregen identificeerbare activa, passiva en voorwaardelijke verplichtingen worden door de vennootschap, als verkrijgende partij, verantwoord tegen de reële waarde op de overnamedatum. Voorwaardelijke vergoedingen worden initieel gewaardeerd tegen reële waarde op de verkrijgingsdatum. Een voorwaardelijke vergoeding die kwalificeert als een financieel instrument, wordt tegen reële waarde gewaardeerd, waarbij wijzigingen in reële waarde worden verantwoord in de winst-en-verliesrekening op het moment dat deze wijzigingen zich voordoen.

Het meerdere van de verkrijgingsprijs van een acquisitie boven het aandeel in de reële waarde van de netto identificeerbare activa, passiva en voorwaardelijke verplichtingen wordt, indien van toepassing, door Gasunie geclassificeerd als goodwill en wordt opgenomen onder de immateriële vaste activa. Na de eerste opname wordt de goodwill gewaardeerd tegen kostprijs minus (eventuele) geaccumuleerde bijzondere waardeverminderingen.

Grondslagen voor de omrekening van vreemde valuta's

Transacties luidend in vreemde valuta's worden bij de eerste verwerking gewaardeerd in de functionele valuta door omrekening tegen de wisselkoers die geldt op de datum van de transactie tussen de functionele valuta en de vreemde valuta's.

In vreemde valuta's luidende monetaire activa en verplichtingen worden op balansdatum in de functionele valuta omgerekend tegen de op die datum geldende wisselkoersen. Valutakoersverschillen die voortkomen uit de afwikkeling van monetaire posten, dan wel voortkomen uit de omrekening van monetaire posten in vreemde valuta, worden verwerkt in de winst-en-verliesrekening in de periode dat zij zich voordoen.

Niet-monetaire activa en passiva in vreemde valuta's die tegen historische kostprijs worden opgenomen, worden naar de functionele valuta omgerekend tegen de geldende wisselkoersen op de transactiedatum.

Valutakoersverschillen die optreden bij de omrekening van in aanmerking komende kasstroomhedges, voor zover de afdekking effectief is, worden verwerkt als niet-gerealiseerde resultaten.

Grondslagen voor de waardering en de resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen die worden toegepast voor de waardering van de activa en de passiva en de resultaatbepaling zijn gebaseerd op historische kosten, tenzij anders vermeld in de verdere grondslagen.

Vaste activa

Materiële vaste activa

Materiële vaste activa zijn gewaardeerd tegen de kostprijs, inclusief de geactiveerde rentekosten die hiervoor in aanmerking komen, verminderd met de cumulatieve afschrijvingen en de cumulatieve bijzondere waardeverminderingen.

Afschrijving wordt berekend teneinde de kosten van materiële vaste activa minus hun geschatte restwaarde lineair af te schrijven over hun geschatte gebruiksduur. Op grond en terreinen wordt niet afgeschreven.

Rentelasten worden geactiveerd indien deze betrekking hebben op de aankoop, constructie of productie van kwalificerende activa, waarvoor geldt dat het actief noodzakelijkerwijze pas na een aanzienlijke tijdsperiode klaar is voor het beoogde gebruik.

Een belangrijk deel van de activa is bedoeld voor de gereguleerde bedrijfsactiviteiten. Regulering van de toekomstige kasstromen door de toezichthouder bepaalt mede de realiseerbare waarde van de gereguleerde activa. Hierbij zijn belangrijke schattingen en oordelen van het management vereist, onder andere ten aanzien van de levensduur, restwaarde en de toekomstige kasstromen uit hoofde van het gastransport. De restwaarde van het actief, de gebruiksduur en de afschrijvingsmethodes worden jaarlijks beoordeeld en, indien noodzakelijk, aangepast per het einde van het boekjaar. In noot 3 ('Materiële vaste activa') is een nadere toelichting opgenomen inzake de belangrijkste uitgangspunten.

Bijdragen van derden in de kosten van aanleg van het gastransportnetwerk worden op de investeringen in mindering gebracht, voor zover het overheidsbijdragen (waaronder subsidies) of andere niet-transportcapaciteit gerelateerde bijdragen betreft. Klantbijdragen, voor investeringen die gerelateerd zijn aan transportcapaciteit, worden als contractverplichting opgenomen in de balans overeenkomstig de bepalingen van IFRS 15 en worden naar rato van afschrijving van het bijbehorende actief periodiek ten gunste van de winst-en-verliesrekening gebracht.

Indien sprake is van een significante financieringscomponent in de klantbijdragen, worden de financieringslasten verantwoordt onder de rentelasten.

Materiële vaste activa die op balansdatum nog niet in bedrijf zijn, worden verantwoordt onder de 'vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering'. Na de ingebruikname worden de betreffende activa naar hun aard gerubriceerd onder één van de hoofdcategorieën. De hoeveelheden gas en stikstof die permanent aanwezig zijn in de pijpleidingen en cavernes (benodigd voor het gastransport en gerelateerde diensten) worden opgenomen onder de 'andere vaste bedrijfsmiddelen'.

Een winst of een verlies op de buitengebruikstelling van een materieel vast actief wordt verwerkt in de winst-en-verliesrekening.

De materiële vaste activa worden onderscheiden naar categorieën. Per categorie is de levensduur en de bijbehorende afschrijvingstermijn bepaald. In noot 3 ('Materiële vaste activa') is toegelicht welke categorieën zijn onderkent alsmede wat de afschrijvingstermijn per categorie is.

Investeringen in joint operations

Investeringen in joint operations zijn deelnemingen waarin de vennootschap gezamenlijke zeggenschap uitoefent en waarbij de vennootschap rechten ten aanzien van de activa en verplichtingen ten aanzien van de schulden van de deelneming heeft.

In de financiële overzichten worden de rechten ten aanzien van de activa en verplichtingen ten aanzien van de schulden van de deelneming en de bijbehorende rechten op de opbrengsten en lasten van de joint operations opgenomen.

Investerings in joint ventures

Investerings in joint ventures zijn deelnemingen waarin de vennootschap met andere partijen gezamenlijke zeggenschap uitoefent en rechten heeft op de netto-activa van de deelnemingen.

Deze deelnemingen worden volgens de equity-methode gewaardeerd. Overeenkomstig deze methode worden de deelnemingen opgenomen tegen de verkrijgingsprijs (inclusief goodwill) vermeerderd met het aandeel in het resultaat en het aandeel in de overige gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten vanaf het moment van verwerving en verminderd met het aandeel in de dividenduitkeringen. In de winst-en-verliesrekening en in het geconsolideerde overzicht van het totaalresultaat wordt het aandeel van de vennootschap in het (totaal)resultaat van de joint ventures opgenomen.

Investerings in geassocieerde deelnemingen

Investerings in geassocieerde deelnemingen zijn deelnemingen waarin de vennootschap invloed van betekenis uitoefent op het zakelijke en financiële beleid, maar waarover geen beslissende zeggenschap kan worden uitgeoefend.

Deze deelnemingen worden volgens de equity-methode gewaardeerd. Overeenkomstig deze methode worden de deelnemingen opgenomen tegen de verkrijgingsprijs (inclusief goodwill) vermeerderd met het aandeel in het resultaat en het aandeel in de overige gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten vanaf het moment van verwerving en verminderd met het aandeel in de dividenduitkeringen. In de winst-en-verliesrekening wordt het aandeel van de vennootschap in het resultaat van de geassocieerde deelnemingen opgenomen.

Eliminatie van transacties met deelnemingen

Niet-gerealiseerde winsten uit hoofde van transacties met deelnemingen verwerkt volgens de equity-methode, worden geëlimineerd naar rato van het belang dat Gasunie in de deelneming heeft.

Overige deelnemingen

Overig deelnemingen worden op basis van IFRS 9 na de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde, waarbij niet-gerealiseerde winsten of verliezen worden verwerkt in het totaal resultaat ('other comprehensive income'). Er vindt geen recycling via het resultaat plaats.

Bij het bepalen van de reële waarde van de overige deelnemingen maakt het management aannames, onder andere ten aanzien van ontwikkelingen in het relevante reguleringskader op korte en lange termijn, maakt zij schattingen van bijvoorbeeld de toekomstige kasstromen en stelt zij de disconteringsvoet vast. In noot 7 ('Overige deelnemingen') zijn de voornaamste aannames en veronderstellingen toegelicht. In het geval dat de reële waarde niet betrouwbaar kan worden vastgesteld op basis van deze aannames, wordt de kostprijs of nettovermogenswaarde gehanteerd als benadering van de reële waarde en zal dit worden vermeld in de toelichting op de jaarrekening.

Het resultaat deelneming van de overige deelnemingen wordt in de winst-en-verliesrekening verwerkt op het moment dat formeel besloten is tot het uitkeren van dividend door deze deelnemingen dan wel het moment van betaalbaarstelling.

Bijzondere waardeverminderingen van vaste activa

De vennootschap onderzoekt periodiek of sprake is van een bijzondere waardeverandering van vaste activa, waaronder materiële en financiële vaste activa. Het management bepaalt daartoe de realiseerbare waarde van de activa. De realiseerbare waarde is de hoogste van de directe en de indirecte opbrengstwaarde. Indien de realiseerbare waarde lager is dan de boekwaarde, dan wordt het verschil ten laste van de winst-en-verliesrekening gebracht als bijzonder waardeverminderingverlies.

De aard van de materiële vaste activa leidt ertoe dat de realiseerbare waarde veelal niet per actief kan worden bepaald. In deze gevallen wordt de realiseerbare waarde bepaald van de kasstroomgenererende eenheid waartoe het actief behoort.

De vennootschap onderzoekt, indien daartoe een aanleiding bestaat, of een eerder verantwoord bijzonder waardeverminderingsverlies niet meer bestaat of is afgenomen. Een eventuele terugname wordt in de winst-en-verliesrekening verantwoord.

Vlottende activa

Voorraden

Voorraden worden opgenomen tegen kostprijs of lagere realiseerbare waarde. De kostprijs bestaat uit de verkrijgings- of vervaardigingsprijs, vermeerderd met eventuele overige kosten om de voorraden op hun huidige plaats en in hun huidige staat te brengen. De opbrengstwaarde is gebaseerd op de meest betrouwbare schatting van het bedrag dat de voorraden maximaal zullen opbrengen, onder aftrek van nog te maken kosten.

Vorderingen

Vorderingen worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde. De vennootschap past de vereenvoudigde methode van IFRS 9 toe voor het waarderen van de handelsvorderingen en overige vorderingen. Hierbij wordt bij eerste waardering van de vordering een voorziening gevormd ter dekking van de verwachte kredietverliezen door niet-betaling. Deze verwachting wordt gebaseerd op historische betalingsgegevens. Na eerste verwerking worden de vorderingen gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs, gebruikmakend van de effectieve rentemethode onder aftrek van de voorziening wegens oninbaarheid.

Onder de post handelsvorderingen zijn tevens de per balansdatum nog niet gefactureerde bedragen begrepen van in het boekjaar verleende diensten. Indien daartoe een objectieve aanleiding is, wordt hierop tevens een voorziening wegens oninbaarheid gevormd.

Liquide middelen

Liquide middelen omvatten de beschikbare geldmiddelen in de vorm van uitstaande bedragen bij banken en derden, zoals deposito's of callgelden. Een deposito komt slechts in aanmerking als kasequivalent indien ze binnen 90 dagen kan worden omgezet in een gekend bedrag aan geldmiddelen en niet onderhevig is aan een materieel risico van waardeverminderingen.

De liquide middelen worden aangehouden met als doel aan de kortlopende verplichtingen te kunnen voldoen en worden in beginsel niet aangehouden voor het doen van investeringen of voor andere doeleinden.

Afgeleide financiële instrumenten

Cash flow hedge accounting

In een beperkt aantal gevallen maakt de vennootschap gebruik van afgeleide financiële instrumenten ten einde financiële risico's ingevolge toekomstige transacties (kasstromen) te beheersen. Dit betreft bijvoorbeeld valutatermijncontracten die ingezet worden om koersrisico's op toekomstige transacties in vreemde valuta af te dekken. Deze instrumenten worden bij de eerste opname verantwoord tegen de reële waarde per de datum waarop het contract is aangegaan (in beginsel is de waarde op dat moment nihil). Vervolgens wordt de reële waarde periodiek opnieuw bepaald. De winst of het verlies op het effectieve deel van het afdekkinginstrument wordt verwerkt in de cash flow hedge reserve in het eigen vermogen, onder aftrek van uitgestelde belastingen. Een eventueel ineffectief gedeelte van de afdekking wordt onmiddellijk in de winst-en-verliesrekening verwerkt.

Wanneer een afdekkinginstrument wordt afgewikkeld, blijft de winst of het verlies op het effectieve deel in het eigen vermogen opgenomen, voor zover naar verwachting de onderliggende kasstroom nog zal plaatsvinden. Indien de onderliggende kasstroom niet langer verwacht wordt, wordt de winst of het verlies op het effectieve deel, dat is uitgesteld in het eigen vermogen, onmiddellijk ten gunste of ten laste gebracht van de winst-en-verliesrekening.

De afgeleide financiële instrumenten die aangewezen en effectief zijn in het kader van hedge accounting, worden verwerkt overeenkomstig de afgedekte positie. Afhankelijk van de aard en de looptijd van de afgedekte positie vindt rubricering als langlopend of kortlopend plaats.

Overige afgeleide financiële instrumenten

Voor overige afgeleide financiële instrumenten waarvoor geen cash flow hedge accounting wordt toegepast, worden veranderingen in de reële waarde vanaf eerste opname direct verwerkt in de winst-en-verliesrekening.

Indien de reële waarde van een derivaat positief is, wordt het instrument opgenomen onder 'overige vorderingen.' Indien de waarde van een derivaat negatief is, vindt verantwoording plaats onder de 'overige schulden'. Afhankelijk van de aard en de looptijd van het onderliggend contract vindt rubricering als langlopend of kortlopend plaats.

Langlopende verplichtingen

Dit betreft verplichtingen met een resterende looptijd van meer dan één jaar. De aflossingsverplichtingen die binnen één jaar vervallen worden opgenomen onder kortlopende verplichtingen.

Rentedragende leningen worden bij de eerste opname gewaardeerd tegen reële waarde van de ontvangen prestatie, verminderd met de transactiekosten en (eventueel) disagio. Na de eerste opname worden de rentedragende leningen gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve-rentemethode, waarbij de transactiekosten en het disagio ten laste van de winst-en-verliesrekening gebracht worden in de periode waarop zij betrekking hebben. De nog niet in de winst-en-verliesrekening verwerkte bedragen van het disagio en de transactiekosten worden verwerkt als verlaging van de langlopende schulden waarop ze betrekking hebben.

De leningen worden verwijderd uit de balans op het moment dat de contractuele verplichting is vervallen of verlopen.

Personeelsbeloningen

De personeelsbeloningen worden als last in de winst-en-verliesrekening verantwoord in de periode waarin de arbeidsprestatie wordt verricht en, voor zover nog niet uitbetaald, als verplichting op de balans opgenomen. Onder de personeelskosten wordt verstaan alle kosten die verband houden met personeelsbeloningen tijdens en na afloop van het dienstverband. De verplichtingen van de vennootschap met betrekking tot personeelsbeloningen omvatten naast de in rechte afdwingbare verplichtingen, ook die verplichtingen waarbij sprake is van een situatie waarin de vennootschap geen ander reëel alternatief heeft dan het nakomen van die verplichting ('feitelijke verplichtingen').

De verplichtingen ter zake van personeelsbeloningen hebben betrekking op pensioenverplichtingen, jubileumuitkeringen en de kosten van de secundaire arbeidsvoorwaarden na pensionering voor post-actieve en gepensioneerde werknemers.

Pensioenverplichtingen

Gasunie en de in de consolidatie begrepen groepsmaatschappijen zijn pensioenregelingen aangegaan die haar werknemers aanspraak geeft op onder andere ouderdoms- en nabestaandenpensioen.

Voor de medewerkers van Gasunie in Nederland is sprake van een toegezegde bijdrageregeling. De regeling houdt in dat de vennootschap zich verplicht heeft tot het betalen van een vaste, vooraf vastgestelde premie. Deze premie is gebaseerd op een voorwaardelijk middelloonsysteem, in lijn met de vigerende fiscale- en pensioenwetgeving. De pensioenopbouw in het voorwaardelijk middelloonsysteem is gemaximeerd op 1,875% per jaar over de gemiddelde pensioengrondslag tot ten hoogste het wettelijk maximaal pensioengevend salaris. De pensioenopbouw is niet gegarandeerd. De verschuldigde premie uit hoofde van de pensioentoezeggingen aan de werknemers wordt betaald aan de Stichting Pensioenfonds Gasunie. De stichting voert de pensioenregeling uit.

Voor de werknemers van Gasunie Deutschland, die vanaf 2012 in dienst zijn getreden, is sprake van een regeling die is herverzekerd bij een pensioenfonds. Deze regeling kwalificeert als een toegezegde bijdrageregeling. De werkgeversbijdrage wordt per jaar bepaald op basis van het bruto pensioeninkomen en kan oplopen tot 4% van de bijdragegrondslag.

De pensioenregeling van de werknemers van Gasunie Deutschland die vóór 2012 in dienst zijn getreden, betreft een toegezegd-pensioenregeling, welke is gebaseerd op een eindloonsysteem. De aanspraken van deze werknemers zijn niet volledig gefinancierd. Hiervoor is een pensioenvoorziening in de balans opgenomen.

De contante waarde van de voorziening voor de pensioenverplichting wordt berekend in overeenstemming met de 'projected unit credit method'. In de berekening zijn belangrijke aannames gedaan over de marktrente op bedrijfsobligaties van hoge kwaliteit ter bepaling van de disconteringsvoet, de verwachte toekomstige salarisverhogingen, de verwachte toekomstige pensioenverhogingen en de gemiddelde levensverwachting. Voor aanvullende informatie over deze variabelen verwijzen wij naar noot 17 ('Personeelsbeloningen') van de nadere toelichting op de geconsolideerde balans.

Actuariële winsten en verliezen en ervaringsaanpassingen worden verantwoord in het overzicht van het totaalresultaat en vervolgens verwerkt in het eigen vermogen in de periode waarin zij zich voordoen, onder aftrek van uitgestelde belastingen. Jaarlijks worden de relevante actuariële berekeningen opgesteld door externe actuarissen.

De andere personele voorzieningen worden hierna toegelicht.

Voorziening voor jubileumuitkeringen

De voorziening heeft betrekking op de jubileumuitkeringen die Gasunie uitkeert aan haar werknemers bij dienstjubilea. Er is rekening gehouden met de kans dat de uitkering zal plaatsvinden en met een disconteringsvoet vóór belastingen, welke rekening houdt met de huidige marktbeoordelingen voor de tijdswaarde van geld en de risico's die inherent zijn aan de verplichting.

Voorziening voor kosten van de secundaire arbeidsvoorwaarden na pensionering voor post-actieve en gepensioneerde werknemers

De voorziening heeft betrekking op de vergoeding die Gasunie verstrekt aan haar werknemers na hun pensionering. De voorziening vertegenwoordigt de contante waarde van de al ingegane verplichtingen ter zake van post-actieve en gepensioneerde werknemers. Er is rekening gehouden met de levensverwachting en met een disconteringsvoet vóór belastingen, welke rekening houdt met de huidige marktbeoordelingen voor de tijdswaarde van geld en de risico's die inherent zijn aan de verplichting.

Periodiek worden de veronderstellingen van deze voorziening getoetst en bijgesteld aan de hand van overlevingstafels en rente- en kostenontwikkelingen.

Reorganisatievoorziening

Deze voorziening is gevormd voor de kosten van een vrijwillige vertrekregeling (bestaande uit de afkoopkosten van arbeidscontracten en de overige kosten die samenhangen met de uitstroom van medewerkers). Een reorganisatievoorziening wordt opgenomen wanneer de vennootschap een gedetailleerd en geformaliseerd reorganisatieplan heeft goedgekeurd en een aanvang is gemaakt met de herstructurering of deze publiekelijk bekend is gemaakt.

Het management heeft vastgesteld dat de vertrekregeling voldoet aan de criteria van IAS 37 en derhalve is bij aanvang de vertrekregeling geclassificeerd als een reorganisatievoorziening.

Overige voorzieningen

Een voorziening wordt in de balans opgenomen wanneer er sprake is van:

- een in rechte afdwingbare of feitelijke verplichting, die het gevolg is van een gebeurtenis in het verleden;
- waarvan een betrouwbare schatting kan worden gemaakt; en
- het waarschijnlijk is dat voor afwikkeling van die verplichting een uitstroom van middelen nodig is.

Het bedrag opgenomen als voorziening is de best mogelijke schatting op de balansdatum van de uitgaven die vereist zijn om aan de bestaande verplichting te voldoen, rekening houdend met de waarschijnlijkheid van de gebeurtenis.

Indien het effect van de tijdswaarde van geld materieel is, wordt de voorziening verantwoord tegen de contante waarde van de uitgaven die naar verwachting vereist zullen zijn om de verplichting af te wikkelen. De disconteringsvoet wordt bepaald vóór belastingen en houdt rekening met de huidige marktbeoordelingen voor de tijdswaarde van geld en de risico's die inherent zijn aan de verplichting.

Voorziening voor opruimingskosten en saneringen

Deze voorziening wordt gevormd naar aanleiding van besluiten van het management om binnen afzienbare tijd specifiek aanwijsbare activa buitengebruik te stellen, te verwijderen of te saneren en waarvoor wetgeving dit in die voorkomende gevallen vereist. De omvang van de voorziening wordt mede bepaald aan de hand van ervaringscijfers van eerdere opruiming en saneringen.

Kortlopende schulden en overige financiële verplichtingen

Kortlopende schulden en overige financiële verplichtingen worden na eerste opname gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve-rentemethode. De effectieve rente wordt direct in de winst-en-verliesrekening verwerkt.

Netto-omzet

Onder netto-omzet wordt verstaan de opbrengsten van aan derden geleverde diensten inzake gastransport en gastransport gerelateerde diensten, onder aftrek van kortingen (bij niet-gereguleerde diensten) en over deze omzet geheven belastingen, zoals omzetbelasting. Hierbij maakt het management belangrijke inschattingen over het risico van kredietverlies door niet-betaling en, in het geval van contractverplichtingen door klantbijdragen, van de relevante rentevoet.

Indien het resultaat van een transactie aangaande het verlenen van een dienst betrouwbaar kan worden geschat, wordt de opbrengst met betrekking tot die dienst verwerkt naar rato van de verrichte prestaties in het boekjaar. Gasunie levert diensten op het gebied van gastransport, -opslag en aanverwante diensten. Deze diensten worden aangeboden als capaciteitsdiensten. Hierbij verwerven klanten het recht om voor een vooraf overeengekomen periode (uur, dag, maand, etc.) gebruik te maken van vooraf gecontracteerde capaciteiten. Gasunie beschouwt de dienst als geleverd en verantwoordt dienovereenkomstig de omzet over het verloop van de tijd. De realisatie van de netto-omzet kan betrouwbaar worden vastgesteld. Gasunie ontvangt geen vergoeding van afnemers anders dan de vooraf overeengekomen bedragen.

De tarieven voor de gereguleerde activiteiten worden vastgesteld door onafhankelijke toezichthouders. Bij de gereguleerde netbeheerders worden geen kortingen toegepast. Wel kan sprake zijn van klantbijdragen in de aanleg of verbetering van transportinfrastructuur of kortingen/vooruitbetalingen in het niet-gereguleerde domein. Deze worden onder IFRS 15 als contractverplichting beschouwd en over de verwachte looptijd van het actief periodiek ten gunste van de winst-en-verliesrekening gebracht. In het geval een vooruitbetaling of korting een significante financieringscomponent bevat, wordt de hoogte van deze component bepaald op basis van een schatting van de relevante rentevoet. De financieringscomponent wordt verantwoord in de financiële baten en lasten in de periode waarop zij betrekking heeft.

Aan investeringen toegerekende kosten

Hieronder worden begrepen de eigen bedrijfskosten ten dienste van de vervaardiging van materiële vaste activa. Het betreft voornamelijk de kosten van eigen en inleenpersoneel en een deel van de organisatiekosten van de ondersteunende afdelingen.

Overheidssubsidies

Exploitatiesubsidies worden ten gunste van de winst-en-verliesrekening van het jaar gebracht ten laste waarvan de gesubsidieerde bestedingen komen. Eventuele vooruitontvangen bedragen worden onder de kortlopende schulden opgenomen.

Vooruitontvangen investeringssubsidies worden initieel gepresenteerd onder de overlopende passiva. Deze investeringssubsidies worden vervolgens, zodra de investeringsuitgaven aanvangen en voldoen aan de voorwaarden voor activering, in mindering gebracht op de materiële vaste activa waarvoor de subsidie is bestemd.

Overige kosten

Hieronder zijn begrepen de ten behoeve van de bedrijfsopbrengsten gemaakte kosten, voor zover deze kosten door derden in rekening zijn gebracht. De kosten worden toegerekend aan de verslagperiode waarop zij betrekking hebben.

Financiële baten en lasten

Hieronder worden begrepen de baten en de lasten die verband houden met de financiering en soortgelijke baten en lasten. Rentebaten en soortgelijke baten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende actiefpost, indien hun bedrag bepaalbaar is en hun ontvangst waarschijnlijk. Rentelasten en soortgelijke lasten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren. Financiële lasten omvatten ook de amortisatie van disagio en transactiekosten en betaalde premies bij tussentijdse terugkoop van obligatieleningen.

De verwerking van de geactiveerde rentelasten is beschreven onder het hoofd 'Materiële vaste activa'.

Belastingen over het resultaat

Belastingen over het resultaat omvatten de over de verslagperiode en voorgaande periodes verschuldigde winstbelastingen en de uitgestelde belastingen. Deze belastingen worden in de winst-en-verliesrekening opgenomen, behalve voor zover deze betrekking hebben op posten die rechtstreeks in het eigen vermogen worden opgenomen, in welk geval het belastingeffect ook rechtstreeks in het eigen vermogen wordt verwerkt.

De over het boekjaar verschuldigde belasting is de naar verwachting te betalen belasting over de belastbare winst over het boekjaar, berekend aan de hand van belastingtarieven die zijn vastgesteld op verslagdatum, dan wel waartoe al materieel is besloten op verslagdatum. De verschuldigde belasting wordt berekend rekening houdend met fiscaal vrijgestelde posten en geheel of gedeeltelijk niet-afrekbare kosten.

Indien de boekwaarde van de activa en de verplichtingen ten behoeve van de financiële verslaggeving afwijkt van de fiscale boekwaarde, is sprake van tijdelijke verschillen. Voor alle belastbare tijdelijke verschillen wordt een uitgestelde belastingverplichting opgenomen. Voor alle verrekenbare tijdelijke verschillen wordt een uitgestelde belastingvordering opgenomen, voor zover het waarschijnlijk is dat er voldoende fiscale winst beschikbaar zal zijn voor toekomstige verrekening. Hiertoe zijn door het management belangrijke aannames gedaan over de toekomstige fiscale winsten en het moment van realisatie van de tijdelijke verschillen.

De uitgestelde belastingverplichtingen en -vorderingen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. Bij de waardering worden de belastingtarieven gehanteerd die naar verwachting van toepassing zullen zijn op de periode waarin realisatie zal plaatsvinden op basis van de belastingtarieven en de belastingwetgeving waarvan het wetgevingsproces materieel is afgerond op balansdatum. De uit de tariefswijziging van de vennootschapsbelasting voortvloeiende mutaties worden verwerkt in de winst-en-verliesrekening, met uitzondering van de mutaties die oorspronkelijk rechtstreeks zijn verwerkt in het eigen vermogen. Deze mutaties worden rechtstreeks in het eigen vermogen verwerkt.

(Uitgestelde) belastingvorderingen en -verplichtingen worden gesaldeerd indien:

- een wettelijk afdwingbaar recht bestaat om de belastingvorderingen en -verplichtingen te salderen en de vorderingen en verplichtingen samenhangen met door dezelfde belastingautoriteit opgelegde winstbelasting aan dezelfde belasting verschuldigde entiteit; en/of;
- op verschillende belasting verschuldigde entiteiten die voornemens zijn de belastingvorderingen en -verplichtingen te salderen of waarvan de belastingvorderingen en -verplichtingen gelijktijdig worden gerealiseerd.

Tussen Gasunie en haar Nederlandse 100%-groepsmaatschappijen bestaat een fiscale eenheid voor de vennootschapsbelasting. Aan deze groepsmaatschappijen wordt geen vennootschapsbelasting toegerekend, met uitzondering van de groepsmaatschappij Gasunie Transport Services (GTS) B.V. De vennootschapsbelasting die is toegerekend aan GTS B.V. is bepaald alsof GTS B.V. zelfstandig belastingplichtig zou zijn.

Tussen Gasunie Deutschland GmbH & Co. KG en haar Duitse 100%-groepsmaatschappijen bestaat een fiscale eenheid voor de Duitse vennootschapsbelastingen.

Kasstroomoverzicht

De kasstroom uit operationele activiteiten wordt op basis van de indirecte methode bepaald, uitgaande van de netto-omzet in de geconsolideerde winst-en-verliesrekening. De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit de liquide middelen en soortgelijke tegoeden die zonder beperkingen en zonder materieel risico van waardeverminderingen als gevolg van de transactie kunnen worden omgezet in geldmiddelen.

Gasunie presenteert ontvangen en betaalde rente, ontvangen dividenden van joint ventures, geassocieerde deelnemingen en overige deelnemingen en betaalde vennootschapsbelasting als onderdeel van de kasstroom uit operationele activiteiten.

De verkrijgingsprijs van verworven groepsmaatschappij is opgenomen onder de kasstroom uit investeringsactiviteiten, voor zover betaling in geld heeft plaatsgevonden. De in de verworven groepsmaatschappij aanwezige geldmiddelen zijn van de aankoopprijs in aftrek gebracht.

Kasstromen uit afgeleide financiële instrumenten die worden verantwoord als kasstroomhedges, worden in dezelfde categorie ingedeeld als de kasstromen uit de afgedekte posities.

Financiële informatie per segment

Informatie over de bedrijfsactiviteiten waarover afzonderlijke financiële informatie beschikbaar is en waarvan de bedrijfsresultaten regelmatig worden beoordeeld door het management, dient per segment toegelicht te worden. Binnen Gasunie zijn de onderstaande operationele segmenten gedefinieerd:

- Gasunie Transport Services
- Gasunie Deutschland
- Participations

Voor nadere financiële informatie per segment verwijzen wij naar noot 30 ('Financiële informatie per segment') van de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening.

Gebeurtenissen na balansdatum

Gebeurtenissen die nadere informatie geven over de feitelijke situatie per balansdatum en die blijken tot aan de datum van het opmaken van de jaarrekening worden verwerkt in de jaarrekening.

Gebeurtenissen die geen nadere informatie geven over de feitelijke situatie per balansdatum worden niet in de jaarrekening verwerkt. Als dergelijke gebeurtenissen van belang zijn voor de oordeelsvorming van de gebruikers van de jaarrekening, worden de aard en de geschatte financiële gevolgen ervan toegelicht in de jaarrekening.

Nadere toelichting op de geconsolideerde balans

1. Bedrijfscombinaties

Leiding door het Midden

De belangrijkste bedrijfscombinatie in 2019 betreft de acquisitie van de entiteiten die de 'Leiding door het Midden' (LdM) ontwikkelen. Gasunie heeft op 1 september 2019 100% van de aandelen (en: de zeggenschap) in deze entiteiten overgenomen. Doel van de LdM-entiteiten betreft het onderzoeken van de haalbaarheid en aansluitend het ontwikkelen van een regionaal warmtetransportnet in Zuid-Holland. Het betreft een beoogd gereguleerd transportnet waarop verschillende aanbieders en afnemers van warmte kunnen aansluiten. Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat heeft Gasunie als de voorziene onafhankelijk warmtetransportbeheerder aangewezen. Vanaf 2020 wordt LdM verder ontwikkeld onder de naam 'WarmtelinQ.'

De acquisitie is verwerkt in overeenstemming met IFRS 3. De reële waarde van de verkregen activa en passiva was gelijk aan de verkrijgingsprijs, welke ineens en vanuit de eigen middelen is voldaan. Door de consolidatie van LdM neemt het geconsolideerde balanstotaal per 1 september 2019 toe met ongeveer € 7,2 miljoen. Vrijwel het volledige bedrag betreft vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering, welke onderdeel uitmaken van de materiële vaste activa. In 2019 heeft LdM nog geen operationeel resultaat behaald vanwege het feit dat de warmtetransportleiding nog ontwikkeld moet worden. Het effect op de geconsolideerde winst-en-verliesrekening 2019 is derhalve gering. De overname van LdM leidt niet tot overige materiële verplichtingen of garanties etc. welke verwerkt of toegelicht dienen te worden in de jaarrekening.

Overige bedrijfscombinaties

Voor twee andere niet-significante bedrijfscombinaties in 2019 wordt verwezen naar noot 5 ('Investeringen in joint ventures') en noot 38 ('Financiële vaste activa').

2. Onderzoek naar bijzondere waardeveranderingen

Periodiek stelt het management vast of sprake is van aanwijzingen of indicaties voor bijzondere waardeveranderingen van vaste activa. De uitkomsten van deze analyse zijn hierna weergegeven voor de significante kasstroomgenererende eenheden:

Gastransportnetwerk Nederland

De waardering van het gastransportnetwerk is sterk afhankelijk van de gereguleerde inkomsten van de vennootschap en de besluitvorming hieromtrent door de toezichthouder (ACM). Als gevolg van twee uitspraken door het College van Beroep voor het bedrijfsleven (CBB) in 2019 heeft de ACM een gewijzigd methodebesluit GTS 2017-2021 en een tweede gewijzigde x-factorbesluit GTS 2017-2021 gepubliceerd. De uitkomsten van deze besluiten leiden ertoe dat de toegestane inkomsten over de periode 2017-2021 als geheel een opwaartse aanpassing kennen. Deze aanpassing wordt eenmalig verrekend in de gereguleerde tarieven over 2020 en naar verwachting 2021.

Een ander belangrijk punt betreft de diverse thema- en benchmarkonderzoeken die de ACM momenteel uitvoert aangaande de toekomstige regulering van GTS, TenneT en regionale netbeheerders, en waarvan de uitkomsten naar verwachting worden verwerkt in het nieuwe methodebesluit (voor de periode 2022 en verder). De uitkomsten van deze onderzoeken en de invloed daarvan op het reguleringskader zijn op dit moment nog niet te voorspellen.

Op grond van de voornoemde beoordeling door het management blijken geen aanwijzingen of indicaties voor een bijzondere waardeverandering van het gastransportnetwerk in Nederland per 31 december 2019.

Gastransportnetwerk Duitsland

Uit de beoordeling door het management blijken geen aanwijzingen of indicaties voor een bijzondere waardeverandering van het gastransportnetwerk in Duitsland per 31 december 2019.

BBL Company

In 2019 is besloten om het eerder opheffen van het interconnectiepunt Julianadorp niet terug te draaien. Hiermee blijft de marktintegratie tussen de BBL- en GTS-netwerken in stand. Als gevolg van dit besluit is BBL Company een vergoeding verschuldigd aan GTS in de periode 2020-2024. Het bedrag dat BBL Company aan GTS moet voldoen, is bedoeld om de financiële gevolgen van het vervallen van het tarief voor het interconnectiepunt Julianadorp voor andere gebruikers van het landelijk gastransportnetwerk van GTS te dempen. De afspraken over de compensatie zijn aanleiding geweest de waardering van de BBL-activa te onderzoeken.

Testmethode en aannames

De waarderingstest is uitgevoerd met behulp van de Discounted Cash Flow (DCF) methode. Middels de DCF methode is de indirecte opbrengstwaarde bepaald. Het management heeft geen aanleiding om te veronderstellen dat de directe opbrengstwaarde (verkoopprijs onder aftrek van te maken verkoopkosten) hoger is. Bij het berekenen van de realiseerbare waarde heeft het management veronderstellingen gemaakt, waarvan de belangrijkste aannames toezien op de verwachte inkomsten en de gehanteerde disconteringsvoet. Bij het bepalen van de verwachte toekomstige inkomsten is onderscheid gemaakt tussen inkomsten uit bestaande vaste transportcontracten en inkomsten op grond van de veiling van toekomstige transportcapaciteit. De aannames inzake de verwachte transportvolumes voor de periode tot en met 2050 zijn mede gebaseerd op scenario's die zijn opgesteld door een onafhankelijke partij. Het management acht een stabiel scenario met een gematigde groei van de gasimport door het Verenigd Koninkrijk het meest waarschijnlijk.

Het management verwacht dat de BBL-leiding nog tot de huidige economische horizon van 2070 relevant zal blijven, maar dat getransporteerde volumes vanaf 2050 geleidelijk zullen afnemen.

Bij het contant maken van de kasstromen is gebruik gemaakt van een disconteringsvoet van 5,5% nominaal na belastingen. Het totaal van de vaste activa van BBL Company wordt beschouwd als één kasstroomgenererende eenheid, met uitzondering van de activa gerelateerd aan terreinen en de gasvoorraad in de leiding. Deze activa worden, naar hun aard, verondersteld niet aan een bijzondere waardevermindering onderhevig te zijn. De boekwaarde van het Gasunie-aandeel van de onderzochte activa op 31 december 2019 bedraagt € 251,7 miljoen.

Uit de test blijkt dat de realiseerbare waarde hoger is dan de boekwaarde. De realiseerbare waarde is gebaseerd op belangrijke veronderstellingen en assumpties. De invloed van wijzigingen in deze veronderstellingen en assumpties kan aanzienlijk zijn. Indien de disconteringsvoet wijzigt met 1%-punt, dan leidt dit indicatief (onder overige gelijkblijvende omstandigheden) tot een wijziging in de bedrijfswaarde van € +/- 28,0 miljoen. Indien de inkomsten tot 2070 jaarlijks wijzigingen met € +/- 5,0 miljoen, dan leidt dit indicatief (onder overige gelijkblijvende omstandigheden) tot een wijziging in de bedrijfswaarde van € +/- 40,0 miljoen.

Uitkomsten

Op basis van de thans beschikbare informatie concludeert het management dat de realiseerbare waarde van de BBL-activa hoger is dan de boekwaarde per 31 december 2019. Een bijzonder waardeverminderingverlies is derhalve niet aan de orde.

EnergyStock

Uit de beoordeling door het management blijken geen aanwijzingen of indicaties voor een bijzondere waardeverandering van de EnergyStock activa per 31 december 2019.

Overige materiële en financiële activa

Uit de beoordeling door het management blijken geen aanwijzingen of indicaties voor een bijzondere waardeverandering van de overige vaste en financiële activa per 31 december 2019.

3. Materiële vaste activa

De mutaties in de materiële vaste activa in 2019 kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	Boekwaarde per 1 jan. 2019	Nieuwe conso- lidaties	Investe- ringen	Desinveste- ringen	Afschrij- vingen	Boekwaarde per 31 dec. 2019
Bedrijfsgebouwen en terreinen	136,4	-	12,2	0,1	8,1	140,4
Compressorstations	820,1	-	31,7	4,7	50,8	796,3
Installaties	967,7	-	44,0	1,0	68,0	942,7
Hoofdtransportleidingen c.a.	4 703,4	-	205,8	0,7	102,5	4 806,0
Regionale transportleidingen c.a.	882,8	-	32,2	7,9	25,1	882,0
Ondergrondse gasopslag	467,4	-	7,0	-	26,3	448,1
Andere vaste bedrijfsmiddelen	288,4	-	29,3	1,5	38,1	278,1
Gebruiksrecht activa	106,3	-	2,5	5,7	7,6	95,5
Vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering	308,7	7,2	61,5	-	-	377,4
Totaal voor boekjaar 2019	8 681,2	7,2	426,2	21,6	326,5	8 766,5

Met ingang van 1 januari 2019 is onder de materiële vaste activa begrepen een bedrag van € 106,3 miljoen (2018: nihil) inzake gebruiksrecht activa. Gasunie heeft het economische, maar niet het juridische eigendom van deze gebruiksrecht activa. Voor een nadere toelichting hierop wordt verwezen naar het hoofd 'IFRS 16 Leases' in de grondslagen voor de waardering in de geconsolideerde jaarrekening. Als gevolg van deze stelselwijziging is het bedrag op de balans per 1 januari 2019 € 106,3 miljoen hoger dan volgens de balans per 31 december 2018.

De investeringen in 2019 in de hoofdtransportleidingen hebben onder meer betrekking op de in gebruik name van fase 1 van de EUGAL pijpleiding. De vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering hebben voornamelijk betrekking op de bouw van een nieuwe stikstoffabriek. Gedurende 2019 is een bedrag van € 238,7 miljoen overgeboekt van de vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering naar de activa in gebruik. De nieuwe consolidaties betreffen de acquisitie van 'Leiding door het Midden', zoals toegelicht in noot 1 ('Bedrijfscombinaties').

De bij de leases behorende gebruiksrecht activa kan als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	Boekwaarde per 1 jan. 2019	Investe- ringen	Desinveste- ringen	Afschrij- vingen	Boekwaarde per 31 dec. 2019
Bedrijfsgebouwen en terreinen	99,0	-	-5,7	-4,7	88,6
Regionale transportleidingen c.a.	0,8	-	-	-0,3	0,5
Andere vaste bedrijfsmiddelen	6,5	2,5	-	-2,6	6,4
Totaal	106,3	2,5	-5,7	-7,6	95,5

De mutaties in de materiële vaste activa in 2018 kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	Boekwaarde per 1 jan. 2018	Investe- ringen	Desinveste- ringen	Afschrij- vingen	Boekwaarde per 31 dec. 2018
Bedrijfsgebouwen en terreinen	126,1	18,5	-	8,2	136,4
Compressorstations	872,5	1,0	1,2	52,2	820,1
Installaties	997,2	36,3	1,1	64,7	967,7
Hoofdtransportleidingen c.a.	4 781,4	24,4	1,1	101,3	4 703,4
Regionale transportleidingen c.a.	827,3	81,5	2,0	24,0	882,8
Ondergrondse gasopslag	493,4	0,1	-	26,1	467,4
Andere vaste bedrijfsmiddelen	180,7	144,5	0,1	36,7	288,4
Vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering	239,5	69,2	-	-	308,7
Totaal voor boekjaar 2018	8 518,1	375,5	5,5	313,2	8 574,9

De aanschafwaardes en de cumulatieve afschrijvingen (inclusief bijzondere waardeverminderingen) zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Aanschafwaarde per 31 dec. 2019	Cumulatieve afschrijvingen * per 31 dec. 2019	Aanschafwaarde per 31 dec. 2018	Cumulatieve afschrijvingen * per 31 dec. 2018
Bedrijfsgebouwen en terreinen	248,3	107,9	237,8	101,4
Compressorstations	1 385,0	589,7	1 424,9	603,9
Installaties	1 841,5	898,7	1 465,8	498,0
Hoofdtransportleidingen c.a.	7 498,7	2 692,7	7 324,1	2 621,7
Regionale transportleidingen c.a.	1 192,0	309,9	906,8	24,0
Ondergrondse gasopslag	605,2	157,1	598,3	130,8
Andere vaste bedrijfsmiddelen	640,7	362,8	745,9	457,7
Gebruiksrecht activa	103,1	7,6	-	-
Vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering	377,5	-	308,8	-
Totaal	13 892,0	5 126,4	13 012,4	4 437,5

Afschrijvingstermijnen

Het Klimaatakkoord, het Parijs-akkoord en andere maatregelen inzake het klimaat en de energietransitie kunnen invloed hebben op de wijze waarop Gasunie haar infrastructuur op lange termijn inzet. Momenteel gaat Gasunie uit van een maatschappelijk relevante transportmarkt tot tenminste 2070. De huidige afschrijvingstermijnen voor belangrijke onderdelen van ons gastransportnetwerk (met name de transportleidingen) zijn hierop gebaseerd. Onze Nederlandse en Duitse toezichthouder voor de gereguleerde netten gaan in de huidige methodebesluiten eveneens uit van een lange afschrijvingshorizon (voor belangrijke onderdelen, zoals pijpleidingen, betreft dit momenteel 55 jaar). Een potentieel risico is dat in de toekomst de inzet van (delen van) het gastransportnetwerk eerder eindigt dan momenteel verondersteld.

Het management verwacht echter dat de bestaande transportnetwerken in Nederland en Duitsland op termijn ingezet gaan worden voor het transport van alternatieve energiedragers. Zo is Gasunie in Nederland op dit moment reeds betrokken bij het transport van waterstof en groen gas. Ook is sprake van projecten rondom het transport van warmte en het afvangen en opslaan van CO₂. Verder wordt onderzoek gedaan naar de mogelijkheden van power-to-gas als mogelijkheid op de langere termijn. Deze ontwikkelingen leiden er naar verwachting toe dat de behoefte aan transportinfrastructuur ook op lange termijn blijft gehandhaafd. Onze bestaande gasinfrastructuur kan hierin een belangrijke rol spelen.

In Duitsland wordt momenteel ingezet op het uitfaseren van het gebruik van olie en kolen. Op korte tot middellange termijn zijn aardgas en LNG daarvoor een alternatief. Op langere termijn kan ook in Duitsland het transport van alternatieve energiedragers gefaciliteerd worden met onze bestaande infrastructuur. Hierdoor wordt verwacht dat onze gasinfrastructuur in Duitsland, net als in Nederland, duurzaam ingezet kan worden.

Door de mogelijke inzet van onze infrastructuur voor het transport van alternatieve energiedragers op de lange termijn, verwacht het management niet dat het geleidelijk uitfasen van het gebruik van aardgas leidt tot het op grote schaal buiten gebruik stellen van delen van de bestaande infrastructuur. Derhalve bestaat geen aanleiding om de huidige afschrijvingstermijnen van de gastransportnetwerken in Nederland en Duitsland aan te passen. Deze inschatting wordt jaarlijks door het management geactualiseerd.

Wel is het zo dat in voorkomende gevallen beperkte aanpassingen worden doorgevoerd in de bestaande gasinfrastructuur. Door een lagere productie uit het Groningenveld en een toenemende import uit buitenlandse bronnen veranderen de gasstromen en -richtingen en daarmee de inzet van bepaalde onderdelen van onze gasinfrastructuur, zoals compressorstations en aanverwante componenten, op specifieke locaties. Deze installaties zijn of worden in de toekomst buitengebruik gesteld en worden daarom versneld afgeschreven tot het moment van buitengebruikstelling. Bij de wijze van technisch buitengebruik stellen wordt overigens rekening gehouden met de mogelijkheid om de installaties op de lange termijn weer geschikt te kunnen maken het transport van alternatieve energiedragers. De installaties worden daarom niet gesaneerd, maar duurzaam geconserveerd.

Voor de overige installaties en de ondergrondse gasopslag geldt dat het management geen aanwijzingen heeft dat de verwachte gebruiksduur korter is dan de huidige afschrijvingstermijn. Voor deze activa geldt overigens een aanzienlijk kortere afschrijvingstermijn, welke veelal is gebaseerd op de kortere technische levensduur.

De afschrijvingstermijnen van de belangrijkste categorieën zijn als volgt:

Terreinen	geen afschrijving
Bedrijfsgebouwen	50 jaar
Compressorstations	30 jaar
Installaties	30 jaar
Hoofdtransportleidingen c.a.	tot 2070
Regionale transportleidingen c.a.	tot 2070
Ondergrondse gasopslag	tot 2035
Andere vaste bedrijfsmiddelen	5-20 jaar
Vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering	geen afschrijving

Gebruiksrecht activa wordt afgeschreven overeenkomstig de bovenstaande categorieën, waarbij voor gehuurde terreinen geldt dat deze worden afgeschreven overeenkomstig de levensduur van actief waarmee de huur van het terrein verband houdt. Op terreinen, gas- en stikstofvoorraden en activa in aanbouw wordt niet afgeschreven.

4. Investerings in joint operations

Gasunie heeft rechtstreeks of via haar groepsmaatschappijen belangen in de volgende joint operations:

Naam van de vennootschap	Zetel	Aandeel	
		2019	2018
BBL Company V.O.F.	Groningen	60,0%	60,0%
Arbeitsgemeinschaft GOAL/Fluxys NEL-Projektphase	Hannover, Duitsland	51,3%	51,3%
European Gas Pipeline Link (EUGAL) BTG	Kassel, Duitsland	16,5%	16,5%
Ambigo V.O.F.	Groningen	46,7%	46,7%

BBL Company V.O.F.

BBL Company V.O.F. exploiteert een gaspijpleiding tussen Balgzand in Nederland en Bacton in het Verenigd Koninkrijk. Gasunie heeft een 60% belang in BBL Company. Op grond van de overeenkomsten tussen de vennoten van BBL Company dienen significante besluiten genomen te worden met een meerderheid van 80%. Technisch gezien kwalificeert het 60% aandeel van de vennootschap in BBL Company niet als joint venture of joint operation onder IFRS 11, aangezien er geen unanieme beslissing benodigd is. In Nederland wordt een V.O.F.-structuur echter gezien als een transparante structuur, waarbij de partners een belang in de activa en de verplichtingen van de V.O.F hebben. De juridische en economische realiteit van BBL Company is daardoor vergelijkbaar met een joint operation. Derhalve is dit belang verwerkt als een joint operation.

Arbeitsgemeinschaft GOAL/Fluxys NEL- Projektphase

In 2013 hebben Gasunie Ostseebündungsleitung ('GOAL', sinds 2015 onderdeel van Gasunie Deutschland) en Fluxys Deutschland een samenwerkingsverband opgericht, in de vorm van een 'Arbeitsgemeinschaft', welke verantwoordelijk is voor de realisatie van de Nordeuropäische Erdgasleitung ('NEL'). In het samenwerkingsverband GOAL/Fluxys NEL- Projektphase heeft de vennootschap geen beslissende zeggenschap. Het samenwerkingsverband kwalificeert als joint operation.

EUGAL BTG

Gasunie Deutschland heeft met de Duitse gastransportnetbeheerders Gascade, ONTRAS en Fluxys Deutschland een overeenkomst gesloten voor de verwerving van een aandeel van 16,5% in het EUGAL-pijpleidingproject. De EUGAL (Europäische Gas-Anbindungsleitung) beslaat een traject van circa 485 kilometer van Greifswald aan de Oostzee naar het zuiden van Saksen en van daar naar de Tsjechische grens. Gascade houdt een 50,5% belang in het project en is verantwoordelijk voor de bouw en het beheer van de leiding. In het samenwerkingsverband EUGAL heeft Gasunie geen beslissende zeggenschap. Het samenwerkingsverband kwalificeert als joint operation. Fase 1 van de EUGAL pijpleiding is per 1 januari 2020 operationeel.

Ambigo V.O.F.

Ambigo V.O.F. is eind 2017 opgericht en betreft een samenwerkingsverband met betrekking tot de realisatie van installaties ten behoeve van biogas invoeding in het gastransportnetwerk. Ambigo beoogt de levensvatbaarheid van het opwekken van energie middels vergassing van afval aan te tonen. Gasunie heeft geen beslissende zeggenschap. Om dezelfde reden als hiervoor beschreven bij BBL Company V.O.F., kwalificeert het belang in Ambigo als een joint operation.

5. Investerings in joint ventures

Gasunie heeft rechtstreeks of via haar groepsmaatschappijen belangen in de volgende joint ventures:

Naam van de vennootschap	Zetel	Aandeel	
		2019	2018
Biogas Netwerk Twente B.V.	Almelo	50,0%	50,0%
Demonstratie Faciliteit Super Kritische Water Vergassing (SKW) Alkmaar B.V.	Alkmaar	50,0%	50,0%
DEUDAN - Deutsch/Dänische Erdgastransport-GmbH	Handewitt, Duitsland	75,0%	75,0%
DEUDAN - Deutsch/Dänische Erdgastransport-GmbH & Co. KG	Handewitt, Duitsland	33,4%	33,4%
Gate terminal C.V.	Rotterdam	50,0%	50,0%
Gate terminal Management B.V.	Rotterdam	50,0%	50,0%
German LNG Terminal GmbH	Hamburg, Duitsland	33,3%	33,3%
JordgasTransport GmbH	Emden, Duitsland	–*	50,0%
NETRA GmbH Norddeutsche Erdgas Transversale	Emstek/Schneiderkrug, Duitsland	50,0%	50,0%
NETRA GmbH Norddeutsche Erdgas Transversale & Co. KG	Emstek/Schneiderkrug, Duitsland	44,1%	44,1%

* In 2019 zijn de joint ventures NETRA en JordgasTransport gefuseerd. Het betreft hier een bedrijfscombinatie onder gemeenschappelijke leiding. De bedrijfscombinatie heeft geen invloed op het vermogen en resultaat van de vennootschap in 2019.

De mutaties in de joint ventures zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	197,7	190,1
Investerings	6,9	2,4
Rechtstreekse eigen vermogen mutaties	-2,9	1,9
Resultaat in joint ventures	35,2	30,7
Ontvangen dividend	-24,7	-27,4
Stand per 31 december	212,2	197,7

Van de joint ventures heeft Gate terminal C.V. een materiële invloed op het vermogen en het resultaat van de vennootschap. Het resultaat en de boekwaarde van de overige joint ventures is geaggregeerd weergegeven.

Joint venture Gate terminal

Gate betreft een samenwerkingsverband met Koninklijke Vopak met als doel het exploiteren van een terminal voor vloeibaar aardgas (LNG) op de Maasvlakte. Gasunie heeft (indirect) een 50% belang in Gate terminal Management B.V. en Gate terminal C.V. Laatstgenoemde heeft een 100% belang heeft in Gate terminal B.V., de feitelijke operator van de LNG-terminal.

De vennootschap heeft gedurende het boekjaar € 17,4 miljoen (2018: € 17,1 miljoen) in dividenden ontvangen van Gate terminal.

In de onderstaande tabellen is de geconsolideerde financiële informatie van Gate terminal weergegeven:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Vaste activa	977,4	833,9
<i>waarvan uitgestelde belastingvorderingen</i>	25,3	21,9
Vlottende activa	59,7	65,9
<i>waarvan belastingvorderingen</i>	1,3	1,4
<i>waarvan liquide middelen</i>	53,8	59,6
Langlopende verplichtingen	-769,7	-652,1
<i>waarvan rentedragende leningen</i>	-480,5	-526,4
<i>waarvan afgeleide financiële instrumenten</i>	-118,9	-125,8
Kortlopende verplichtingen	-71,6	-61,1
<i>waarvan kortlopende financieringsverplichtingen</i>	-47,2	-45,7
<i>waarvan belastingverplichtingen</i>	-3,3	-3,6
Netto investering	195,8	186,6
Aandeel Gasunie	50%	50%
Boekwaarde	97,9	93,3

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Opbrengsten	165,3	159,9
Totale lasten	-64,4	-61,2
<i>waarvan afschrijvingen</i>	-42,9	-35,5
Financieringslasten	-33,7	-32,0
Belastingen	-17,5	-16,4
Resultaat na belastingen	49,7	50,3
Overige gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten	5,1	3,8
Totaal van de gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten	54,8	54,1
Aandeel Gasunie	50%	50%
Aandeel Gasunie in de gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten	27,4	27,1

Overige joint ventures

De boekwaarde, het aandeel in het resultaat en het ontvangen dividend van de overige joint ventures zijn (geaggregeerd) als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Boekwaarde per 31 december	114,3	104,4
Aandeel in resultaat na belastingen over het boekjaar	10,3	5,5
Ontvangen dividend in het boekjaar	7,3	10,2

In 2019 (2018: idem) kwam het aandeel van Gasunie in de gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten overeen met het aandeel in het resultaat na belastingen.

NETRA en JordgasTransport

NETRA GmbH Norddeutsche Erdgas Transversale ('NETRA') beheert een netwerk bestaande uit ca. 350 km pijpleiding en twee compressorsstations. De andere aandeelhouders in NETRA zijn Open Grid Europe en JordgasTransport. Open Grid Europe en Gasunie Deutschland zijn tevens de aandeelhouders van JordgasTransport. In 2019 zijn NETRA en JordgasTransport gefuseerd. Het betreft hier een fusie onder gemeenschappelijke leiding, waarop IFRS 3 'Business Combinations' niet van toepassing is. Op de fusie is carry-over accounting toegepast. Hierdoor heeft geen aanpassing van boekwaardes van activa en verplichtingen plaatsgevonden. Eveneens leidt de toepassing van deze methode niet tot het verantwoorden van goodwill.

Gasunie Deutschland heeft een belang van 44,1% in NETRA. Open Grid Europe houdt het resterende belang van 55,9%. Op basis van de overeenkomsten tussen de aandeelhouders hebben beide bedrijven gedeelde zeggenschap.

DEUDAN

DEUDAN ('Deutsch/Dänische Erdgastransport') exploiteert een gaspijpleiding in Duitsland tussen de Itzehoe-regio en de Duits/Deense grens in de regio Flensburg. De andere aandeelhouder is Open Grid Europe. Het financieel belang en de stemrecht van Gasunie Deutschland zijn verschillend in deze deelneming. Het aandeel van Gasunie Deutschland in DEUDAN bedraagt 75%. Op basis van de overeenkomsten tussen de aandeelhouders hebben beide bedrijven echter gedeelde zeggenschap.

German LNG Terminal

German LNG Terminal betreft een samenwerkingsverband van Gasunie met Koninklijke Vopak en Oiltanking met als oogmerk het ontwikkelen van een LNG-terminal in Noord-Duitsland. Het aandeel van Gasunie in de stemrechten van deze deelneming is 33,3%. Op basis van de samenwerkingsovereenkomst is sprake van gezamenlijke zeggenschap.

Biogas Netwerk Twente

Biogas Netwerk Twente betreft een samenwerkingsverband met de regionale netbeheerder Cogas met als doel de aanleg en het beheer van leidingen en daarmee verbonden hulpmiddelen en de aanleg, het onderhoud en het ter beschikking stellen van installaties ten behoeve van biogas invoeding in het gastransportnetwerk. Het aandeel van Gasunie in de stemrechten is 50%. Op basis van de samenwerkingsovereenkomst is sprake van gezamenlijke zeggenschap.

Demonstratiefaciliteit SKW

In 2017 hebben SCW Systems en Gasunie de Demonstratiefaciliteit SKW Alkmaar opgericht. Het betreft een samenwerkingsverband met betrekking tot de realisatie van installaties ten behoeve van biogas invoeding in het gastransportnetwerk door middel van superkritische waternvergassing (SKW).

Doel van het samenwerkingsverband is een demonstratiefaciliteit te realiseren om in de komende jaren de robuuste werking van de nieuwe technologie op industriële schaal aan te tonen. SCW Systems en Gasunie zijn ieder voor 50% aandeelhouder. Gasunie heeft op basis van de samenwerkingsovereenkomsten gezamenlijke zeggenschap.

6. Investerings in geassocieerde deelnemingen

Gasunie Deutschland heeft een belang in GASPOOL Balancing Services GmbH. GASPOOL is de Noord-Duitse virtuele gashandelsplaats. Het aandeel van Gasunie in de stemrechten van deze deelneming bedraagt 20% (2018: 20%).

De mutaties in de investeringen in geassocieerde deelnemingen zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	0,8	0,7
Aandeel in resultaat na belastingen	-0,3	0,1
Stand per 31 december	0,5	0,8

Het totale aandeel van Gasunie in de gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten van geassocieerde deelnemingen is in 2019 -/- € 0,3 miljoen (2018: € 0,1 miljoen).

7. Overige deelnemingen

De overige deelnemingen betreffen belangen in Nord Stream AG (9%), PRISMA European Capacity Platform GmbH (12,7%) en Energie Data Services Nederland (EDSN) B.V (12,5%).

Nord Stream exploiteert de twee gaspijpleidingen die onderdeel uitmaken van de Nord Stream 1 verbinding door de Baltische Zee van Rusland naar Duitsland. De deelneming in Nord Stream wordt gehouden door Gasunie Infrastructuur en is bedoeld als een investering met een duurzaam karakter die dienstbaar is aan de doelstellingen van Gasunie.

EDSN werkt samen met de regionale netbeheerders, TenneT en GTS aan de centrale marktfacilitering voor de energiesector. EDSN ontwikkelt en beheert onder meer ICT-infrastructuur voor de energiemarkt.

PRISMA is een Europees platform voor het handelen in transportcapaciteit. Gasunie biedt haar transportcapaciteit mede op dit platform aan.

De mutaties in de overige deelnemingen zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	496,3	490,7
Mutatie reële waarde, zoals verwerkt in het totaalresultaat	18,8	5,6
Stand per 31 december	515,1	496,3

De overige deelnemingen zijn gewaardeerd tegen de reële waarde. Voor de belangen in PRISMA en EDSN geldt dat de totale boekwaarde minder dan € 0,1 miljoen bedraagt. Voor deze belangen wordt, mede vanwege hun geringe omvang, verondersteld dat de reële waarde gelijk is aan de boekwaarde en is geen gevoeligheidsanalyse van de reële waarde berekening opgenomen.

De reële waarde van de overige deelnemingen bedraagt ultimo 2019 € 515,1 miljoen (ultimo 2018: € 496,3 miljoen). De toename van de reële waarde van € 18,8 miljoen is rechtstreeks verwerkt in het totaalresultaat van Gasunie. Het resultaat uit hoofde van dividenduitkeringen door Nord Stream bedroeg € 59,6 miljoen (2018: € 30,1 miljoen). De uitkering in 2019 omvat mede de uitkering van het dividend van Nord Stream dat voor een deel is verschoven van 2018 naar 2019. De kapitaalbelangen in PRISMA European Capacity Platform GmbH en EDSN B.V keerden geen dividend uit.

De reële waarde van Nord Stream wordt gebaseerd op de contante waarde van de toekomstige verwachte kasstromen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een calculatiemodel van Nord Stream, welke jaarlijks wordt geactualiseerd aan de hand van het meest recente business plan. Dit model wordt ter beoordeling en goedkeuring voorgelegd aan de aandeelhouders van Nord Stream, waaronder Gasunie. Additioneel wordt het model door Gasunie periodiek getoetst aan de hand van de periodieke financiële rapportages van Nord Stream. De verwachte kasstromen zijn mede gebaseerd op contractueel gemaakte afspraken. Indien de disconteringsvoet wijzigt met 0,5%-punt, dan leidt dit indicatief (onder overige gelijkblijvende omstandigheden) tot een wijziging in de reële waarde van € 22,0 miljoen (ultimo 2018: € 24,0 miljoen).

Bij het bepalen van de reële waarde van de overige deelnemingen, hanteert Gasunie een disconteringsvoet die gebaseerd is op de risicovrije marktrente, vermeerderd met krediet- en liquiditeitsopslagen. Deze door Gasunie gehanteerde disconteringsvoet varieert van 3% tot 6% na belastingen, afhankelijk van het risicoprofiel van het te waarderen actief.

8. Uitgestelde belastingvorderingen

De tijdelijke verschillen tussen de waardering van de activa en de passiva in de financiële verslaggeving en de fiscale waardering geven aanleiding tot het opnemen van uitgestelde belastingvorderingen. Er is geen sprake van geactiveerde voorwaartse verliesverrekeningen.

De voornaamste tijdelijke verschillen betreffen de fiscale verwerking van de door de Staat der Nederlanden betaalde koopsom en de verschillen uit hoofde van waardering van materiële vaste activa. Bij de herstructurering van Gasunie in 2005 heeft, in fiscale zin, een informele kapitaalstorting in de vennootschap plaatsgevonden door de Staat. Op grond hiervan heeft Gasunie een additioneel fiscaal afschrijvingspotentieel verkregen, waarvoor een uitgestelde belastingvordering is opgenomen. Het tijdelijke verschil ingevolge de waardering van de materiële vaste activa is voornamelijk het resultaat van de herwaardering van materiële vaste activa bij de invoering van IFRS bij Gasunie. Deze tijdelijke verschillen, samen met de andere tijdelijke waarderingsverschillen van materiële vaste activa, leiden per saldo tot een uitgestelde belastingverplichting. De overige verschillen betreffen met name tijdelijke verschillen ingevolge personeelsbeloningen.

Voorname uitgestelde belastingvorderingen en -verplichtingen hebben betrekking op het Nederlandse deel van de fiscale eenheid voor de vennootschapsbelasting en voldoen aan de voorwaarden voor saldering van fiscale schulden. Derhalve zijn de uitgestelde belastingen hier gesaldeerd weergegeven.

De mutaties in de uitgestelde belastingvorderingen in 2019 zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Door de Staat betaalde koopsom	Financiële instrumenten	Materiële vaste activa	Overige	Totaal
Stand per 1 januari 2019	1 141,0	-0,5	-821,7	11,2	330,0
Realisatie tijdelijke verschillen in winst-en-verliesrekening	-52,9	-	38,7	-10,4	-24,6
Realisatie tijdelijke verschillen in Eigen Vermogen	-	0,2	-	-	0,2
Effect van aanpassing belastingtarieven in winst-en- verliesrekening	-	-	-21,5	-	-21,5
Effect van aanpassing belastingtarieven in Eigen Vermogen	66,1	-	-27,1	-	39,0
Stand per 31 december 2019	1 154,2	-0,3	-831,6	0,8	323,1

Eind 2019 hebben de Tweede en Eerste Kamer het belastingplan 2020 aangenomen. In tegenstelling tot de eerdere plannen, wordt het tarief voor de vennootschapsbelasting in 2020 niet verlaagd. Het tarief voor 2021 wordt minder verlaagd dan eerder gepland. Dit besluit heeft invloed op de waardering van de uitgestelde belastingposities van de vennootschap.

Omdat het uitgestelde belastingeffect van de fiscale verwerking van de door de Staat betaalde koopsom in 2005 rechtstreeks is verwerkt in het eigen vermogen, wordt het effect van de wijzigingen in de toekomstige tarieven voor de vennootschapsbelasting eveneens rechtstreeks verwerkt in het eigen vermogen. In 2019 heeft dit geleid tot een aanpassing van € 66,1 miljoen (2018: -/- € 233,6 miljoen).

Ook de herwaardering van de materiële vaste activa in 2005 is rechtstreeks verwerkt in het eigen vermogen. Ook hier wordt het effect van de wijzigingen in de toekomstige tarieven voor de vennootschapsbelasting rechtstreeks verwerkt in het eigen vermogen. In 2019 heeft dit geleid tot een aanpassing van +/- € 27,1 miljoen (2018: € 95,1 miljoen).

Van de uitgestelde belastingvordering heeft naar verwachting € 299,6 miljoen (2018: € 300,0 miljoen) een looptijd van meer dan één jaar.

De mutaties in de uitgestelde belastingvorderingen in 2018 zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Door de Staat betaalde koopsom	Financiële instrumenten	Materiële vaste activa	Overige	Totaal
Stand per 1 januari 2018	1 427,5	-0,8	-1 025,3	0,5	401,9
Realisatie tijdelijke verschillen in winst-en-verliesrekening	-52,9	-	32,9	10,8	-9,2
Realisatie tijdelijke verschillen in Eigen Vermogen	-	0,3	-	-	0,3
Effect van aanpassing belastingtarieven in winst-en- verliesrekening	-	-	75,6	-0,1	75,5
Effect van aanpassing belastingtarieven in Eigen Vermogen	-233,6	-	95,1	-	-138,5
Stand per 31 december 2018	1 141,0	-0,5	-821,7	11,2	330,0

9. Voorraden

Voorraden hebben betrekking op artikelen die worden aangehouden voor investeringen, onderhouds- en storingswerkzaamheden, calamiteitenvoorraad en voor projecten voor derden.

De boekwaarde van de voorraden bedraagt ultimo 2019 € 46,9 miljoen (2018: € 45,0 miljoen). In deze waardering is reeds rekening gehouden met een afwaardering wegens incourantheid van € 12,5 miljoen (2018: € 12,1 miljoen).

Het verloop van de voorziening voor incourantheid is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	12,1	9,0
Toevoegingen ten laste van het resultaat	0,4	3,2
Onttrekkingen ten laste van de voorziening	-	-
Vrijval ten gunste van het resultaat	-	-
Stand per 31 december	12,5	12,1

10. Handelsvorderingen en overige vorderingen

De handelsvorderingen en overige vorderingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Handelsvorderingen	124,3	124,4
Vorderingen op joint ventures	0,3	0,2
Overige belastingen	31,8	48,7
Overige vorderingen en overlopende activa	33,9	23,0
Totaal handelsvorderingen en overige vorderingen	190,3	196,3

De overige belastingen bestaan uit te vorderen omzetbelasting en buitenlandse bronbelasting op dividenden. De handelsvordering zijn gewaardeerd onder aftrek van een voorziening voor oninbaarheid. De mutaties in de voorziening voor oninbaarheid zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	16,1	1,2
Toevoegingen ten laste van de winst-en-verliesrekening	0,4	16,1
Onttrekkingen ten laste van de voorziening	-	-
Vrijval ten gunste van de winst-en-verliesrekening	-	-1,2
Stand per 31 december	16,5	16,1

De handelsvorderingen en overige vorderingen hebben een nominale looptijd van korter dan één jaar. Voor de gestelde zekerheden wordt verwezen naar noot 21 ('Financiële instrumenten'). Het totaal van de handelsvorderingen, de vorderingen op joint ventures en de overige vorderingen ultimo 2019 bedraagt € 158,5 miljoen (2018: € 147,6 miljoen). De ouderdom van deze vorderingen op de balansdatum is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Niet vervallen en niet voorzien	150,2	143,4
<i>Vervallen en niet voorzien:</i>		
< 30 dagen	4,0	3,8
30 - 60 dagen	0,3	0,2
60 - 90 dagen	0,2	-
90 - 120 dagen	-	-
> 120 dagen	3,8	0,2
Totaal	158,5	147,6

11. Vennootschapsbelasting

Tussen N.V. Nederlandse Gasunie en haar Nederlandse 100%-groepsmaatschappijen bestaat een fiscale eenheid voor de vennootschapsbelasting. Tussen Gasunie Deutschland GmbH & Co. KG en haar Duitse 100%-groepsmaatschappijen bestaat eveneens een fiscale eenheid voor de Duitse vennootschapsbelastingen. De acute vorderingen en verplichtingen inzake de vennootschapsbelasting betreffen de verschuldigde vennootschapsbelasting over het huidige en over de voorgaande boekjaren verminderd met de op (voorlopige) aanslagen betaalde bedragen.

Vorderingen en schulden ingevolge de vennootschapsbelasting van verschillende fiscale eenheden worden niet gesaldeerd.

12. Liquide middelen

De liquide middelen zijn als volgt te specificeren:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Banken	43,6	26,1
Callgeld en deposito's	1,7	1,2
Totaal liquide middelen	45,3	27,3

De banksaldi en de callgelden kennen een rentevergoeding op basis van dagrente. De uitgegeven deposito's (aan joint ventures) zijn aangegaan tegen een marktconform rentetarief passend bij de individuele looptijd en het kredietrisico. De uitgegeven deposito's hebben een looptijd van minder dan 90 dagen.

13. Eigen vermogen

Voor een toelichting op het eigen vermogen wordt ook verwezen naar de toelichting op het eigen vermogen in de vennootschappelijke jaarrekening (noten 40, 41, 42, 43 en 44).

Geplaatst kapitaal

Het maatschappelijk kapitaal bedraagt € 756.000 en is verdeeld in 7.560 gewone aandelen van elk € 100 nominaal. Hiervan zijn 1.513 aandelen geplaatst en volgestort. In het boekjaar hebben geen mutaties plaatsgevonden (2018: idem).

Alle geplaatste aandelen worden gehouden door de Staat der Nederlanden.

Cash flow hedge reserve

De cash flow hedge reserve kan als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Cash flow hedge N.V. Nederlandse Gasunie,	1,3	2,3
waarvan vennootschapsbelasting	-0,3	-0,7
Totaal	0,9	1,6

De mutaties in de cash flow hedge reserve zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	1,6	2,3
Overgeboekt naar de winst-en-verliesrekening,	-0,9	-0,9
waarvan vennootschapsbelasting	0,2	0,2
Stand per 31 december	0,9	1,6

De cash flow hedge reserve heeft betrekking op de cash flow hedge van de vennootschap met betrekking tot een langlopende lening. Het renterisico in de periode voorafgaand aan het besluit om deze lening op te nemen, tot aan het moment van het daadwerkelijk opnemen van de langlopende lening, is beheerst met behulp van afgeleide financiële instrumenten. De toegepaste afdekkingsinstrumenten zijn in het verleden reeds contractueel afgewikkeld, maar omdat de onderliggende afgedekte rentebetalingen nog plaatsvinden, blijft de cash flow hedge reserve gehandhaafd. De cash flow hedge reserve valt periodiek vrij ten gunste van de winst-en-verliesrekening. De laatste vrijval vindt plaats eind 2020.

Reële waarde reserve

Voor een toelichting op de reële waarde reserve wordt verwezen naar de toelichting op het eigen vermogen in de vennootschappelijke jaarrekening (noot 42).

Overige reserves

De onder de 'overige reserves' opgenomen posten hebben ingevolge de IFRS-standaarden het karakter van ingehouden winsten.

14. Rentedragende leningen

Het totaalbedrag van € 3.123,8 miljoen ultimo 2019 (ultimo 2018: € 3.142,9 miljoen) aan langlopende leningen bestaat voor € 2.552,4 miljoen (ultimo 2018: € 2.550,0 miljoen) uit langlopende obligaties en voor € 571,4 miljoen (ultimo 2018: € 592,9 miljoen) uit onderhandse leningen. Het betreft leningen die op concernniveau zijn opgenomen.

Voor een toelichting op de financiële risico's die samenhangen met de rentedragende leningen en het financiële risicomanagement dat Gasunie toepast met het doel deze risico's te beperken, verwijzen wij naar noot 21 ('Financiële instrumenten'). In 2019 heeft Gasunie twee langlopende leningen gedeeltelijk voortijdig afgelost middels een nieuw uitgegeven obligatielening. Door deze herfinanciering is een grotere spreiding aangebracht in de vervalkalender van de uitstaande langlopende leningen.

De mutaties in de rentedragende leningen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

In miljoenen euro's

Oorspronkelijke hoofdsom per 31 december 2018	3 250,0
Afgeïst tot en met 31 december 2018	107,1
Restant hoofdsom per 31 december 2018	3 142,9
Niet-geamortiseerde transactiekosten en disagio	-6,0
Boekwaarde per 31 december 2018	3 136,9
<i>Mutaties in het boekjaar</i>	
Aflossingen	-519,0
Nieuw opgenomen leningen	500,0
Amortisatie van transactiekosten en disagio	1,3
Toevoeging transactiekosten en disagio	-5,8
Oorspronkelijke hoofdsom per 31 december 2019	3 450,0
Afgeïst tot en met 31 december 2019	326,2
Restant hoofdsom per 31 december 2019	3 123,8
Resterende niet-geamortiseerde transactiekosten en disagio	-10,5
Boekwaarde per 31 december 2019	3 113,3
Langlopend deel per 31 december 2019	3 091,9
Kortlopend deel per 31 december 2019	21,4
Totaal	3 113,3

De toekomstige aflossingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	1e halfjaar	2e halfjaar	Totaal
Aflossingsverplichting in			
2020	10,7	10,7	21,4
2021	300,0	433,3	733,3
2022	369,1	125,0	494,1
2023	-	125,0	125,0
2024	50,0	125,0	175,0
na 2024			1 575,0
Totaal van de aflossingsverplichtingen			3 123,8

Onderstaand volgt een overzicht van de langlopende leningen, inclusief de kortlopende aflossingsverplichtingen, ultimo 2019:

In miljoenen euro's

Oorspronkelijke hoofdsom	Looptijd	Effectieve rente	Rente herzienings- datum	Restant hoofdsom ultimo boekjaar
125,0	2008-2023	4,80%	Rentevast tot einde looptijd	125,0
125,0	2008-2022	4,50%	Rentevast tot einde looptijd	125,0
125,0	2009-2024	4,27%	Rentevast tot einde looptijd	125,0
125,0	2010-2025	3,58%	Rentevast tot einde looptijd	125,0
150,0	2013-2020	0,00%	Jaarlijks op 28 april en 28 oktober	21,4
50,0	2014-2024	1,33%	Rentevast tot einde looptijd	50,0
300,0	2006-2021	4,55%	Rentevast tot einde looptijd	300,0
500,0	2011-2021	3,64%	Rentevast tot einde looptijd	433,3
500,0	2012-2022	2,70%	Rentevast tot einde looptijd	369,1
650,0	2016-2026	1,04%	Rentevast tot einde looptijd	650,0
300,0	2018-2028	1,48%	Rentevast tot einde looptijd	300,0
500,0	2019-2031	0,47%	Rentevast tot einde looptijd	500,0
Totaal				3 123,8

Gasunie heeft zes leningen uitstaan bij de Europese Investeringsbank met een resterende waarde ultimo 2019 van € 571,4 miljoen. In de onwaarschijnlijke situatie dat het aandelenkapitaal van Gasunie niet meer voor 100% door de Staat der Nederlanden wordt gehouden, kan de Europese Investeringsbank, in het uiterste geval en na afloop van een overeengekomen consultatieperiode, deze leningen opeisen, indien zij van mening is dat de financiële stabiliteit van Gasunie niet meer voldoende is geborgd.

Het gewogen gemiddelde van de effectieve rentepercentages van de langlopende leningen bedroeg per balansdatum 2,4% (2018: 2,5%). Inzake de rentedragende leningen zijn geen zekerheden gesteld door Gasunie aan de kredietverstrekkers.

Onderstaand volgt een overzicht van de langlopende leningen, inclusief de kortlopende aflossingsverplichtingen, ultimo 2018:

In miljoenen euro's

Oorspronkelijke hoofdsom	Looptijd	Effectieve rente	Rente herzienings- datum	Restant hoofdsom ultimo boekjaar
125,0	2008-2023	4,80%	Rentevast tot einde looptijd	125,0
125,0	2008-2022	4,50%	Rentevast tot einde looptijd	125,0
125,0	2009-2024	4,27%	Rentevast tot einde looptijd	125,0
125,0	2010-2025	3,58%	Rentevast tot einde looptijd	125,0
150,0	2013-2020	0,00%	Jaarlijks op 28 april en 28 oktober	42,9
50,0	2014-2024	1,33%	Rentevast tot einde looptijd	50,0
300,0	2006-2021	4,55%	Rentevast tot einde looptijd	300,0
500,0	2011-2021	3,64%	Rentevast tot einde looptijd	500,0
500,0	2012-2022	2,70%	Rentevast tot einde looptijd	500,0
650,0	2016-2026	1,04%	Rentevast tot einde looptijd	650,0
300,0	2016-2019	0,00%	Rentevast tot einde looptijd	300,0
300,0	2018-2028	1,48%	Rentevast tot einde looptijd	300,0
Totaal				3 142,9

15. Leaseverplichtingen

Gasunie en haar groepsmaatschappijen zijn leasecontracten aangegaan voor onder meer terreinen en gebouwen, regionale transportleidingen en het wagenpark. Deze activa worden ingezet voor eigen gebruik; er is geen sprake van sub-leasing. De leaseverplichtingen zijn per 1 januari 2019 in de balans opgenomen. Voor een nadere toelichting op de leaseverplichtingen wordt verwezen naar het hoofd 'IFRS 16 Leases' in de grondslagen voor de waardering in de geconsolideerde jaarrekening.

De leaseverplichtingen zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	106,3	-
Nieuwe leaseverplichtingen	2,5	-
Beëindigde leaseverplichtingen	-0,9	-
Modificaties	-4,7	-
Betaling leasetermijnen	-8,2	-
Oprenting	1,6	-
Effect omrekening vreemde valuta	0,4	-
Stand per 31 december	97,0	-
Langlopende leaseverplichting per 31 december	90,2	-
Kortlopende leaseverplichting per 31 december	6,8	-
Totaal	97,0	-
Resterende looptijd < 1 jaar	6,8	-
Resterende looptijd ≥ 1 jaar en ≤ 5 jaar	19,3	-
Resterende looptijd ≥ 5 jaar	70,9	-
Totaal	97,0	-

Het effect van de omrekening van vreemde valuta betreft leasecontracten in GBP. Onder modificaties worden begrepen de tussentijdse aanpassingen van variabelen in de bestaande leasecontracten die leiden tot een wijziging in de waardering van de contracten, zoals verwachte of overeengekomen looptijden en lease betalingen.

16. Uitgestelde belastingverplichtingen

De tijdelijke verschillen tussen de waardering van de activa en de passiva in de financiële verslaggeving en de fiscale waardering geven aanleiding tot het opnemen van uitgestelde belastingverplichtingen. De uitgestelde belastingverplichtingen zien met name toe op tijdelijke waarderingsverschillen van materiële vaste activa en personeelsbeloningen in Duitsland. Daarnaast is sprake van enkele overige verschillen die leiden tot uitgestelde belastingverplichtingen en -vorderingen.

Voor genoemde uitgestelde belastingverplichtingen en -vorderingen hebben betrekking op het Duitse deel van de fiscale eenheid voor de vennootschapsbelasting en voldoen aan de voorwaarden voor saldering van fiscale schulden. Derhalve zijn de uitgestelde belastingen hier gesaldeerd weergegeven.

De mutaties in de uitgestelde belastingverplichtingen in 2019 zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Materiële vaste activa	Financiële vaste activa	Personeels- beloningen	Opruimings- kosten en saneringen	Totaal
Stand per 1 januari 2019	161,0	6,5	-16,2	18,6	169,9
Realisatie tijdelijke verschillen in winst-en-verliesrekening	4,0	5,0	-0,2	1,1	9,9
Realisatie tijdelijke verschillen in Eigen Vermogen	-	-	-4,3	-	-4,3
Effect van aanpassing belastingtarieven in winst-en-verliesrekening	-0,2	-	-	-	-0,2
Effect van aanpassing belastingtarieven in Eigen Vermogen	-	-	-	-	0,0
Stand per 31 december 2019	164,8	11,5	-20,7	19,7	175,3

Van de uitgestelde belastingverplichting heeft ultimo 2019 een bedrag van € 175,3 miljoen (2018: € 169,9 miljoen) een looptijd van meer dan één jaar.

De mutaties in de uitgestelde belastingverplichtingen in 2018 zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Materiële vaste activa	Financiële vaste activa	Personeels- beloningen	Opruimings- kosten en saneringen	Totaal
Stand per 1 januari 2018	156,5	6,5	-15,5	19,5	167,0
Realisatie tijdelijke verschillen in winst-en- verliesrekening	3,6	-	-0,6	-1,0	2,0
Realisatie tijdelijke verschillen in Eigen Vermogen	-	-	-0,1	-	-0,1
Effect van aanpassing belastingtarieven in winst-en- verliesrekening	0,9	-	-	-	0,9
Effect van aanpassing belastingtarieven in Eigen Vermogen	-	-	-	0,1	0,1
Stand per 31 december 2018	161,0	6,5	-16,2	18,6	169,9

17. Personeelsbeloningen

De in de balans opgenomen verplichting uit hoofde van personeelsbeloningen betaalbaar op termijn kan als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Pensioenverplichtingen Gasunie Deutschland	108,5	91,8
Jubileumuitkeringen	9,5	7,6
Secundaire arbeidsvoorwaarden na pensionering	0,6	6,1
Totaal personeelsbeloningen	118,6	105,5

Voorzieningen voor pensioenverplichtingen Gasunie Deutschland

De voorziening voor pensioenverplichtingen heeft alleen betrekking op de pensioenregeling van de werknemers die vóór 2012 in dienst zijn getreden bij Gasunie Deutschland. Deze regeling wordt behandeld als een toegezegd-pensioenregeling. Voor de overige werknemers in Nederland en Duitsland is de pensioenregeling geclassificeerd als een toegezegde-bijdrage regeling. Voor deze regelingen is geen pensioenverplichting in de balans opgenomen. De stijging van de pensioenverplichting in 2019 wordt voornamelijk verklaard door een aanzienlijke daling van de disconteringsvoet.

De pensioenverplichting per ultimo boekjaar is samengevat in onderstaand meerjarenoverzicht:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018	2017	2016	2015
Contante waarde toegekende pensioenaanspraken	108,5	91,8	88,1	85,5	78,0
Pensioenvoorziening	108,5	91,8	88,1	85,5	78,0
Ervaringsaanpassingen verplichtingen van de regeling	0,1	1,3	-1,4	-2,4	0,3

De gewogen gemiddelde looptijd van de pensioenverplichtingen bedraagt circa 20 jaar. De aannames die ten grondslag liggen aan de berekening van de pensioenverplichtingen zijn als volgt:

	2019	2018
Disconteringsvoet	1,1%	1,8%
Verwachte toekomstige salarisverhogingen	2,7%	2,7%
Verwachte toekomstige pensioenverhogingen	1,7%	1,7%

Het verloop van de contante waarde van de pensioenverplichting is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	91,8	88,1
Toename toegekende pensioenaanspraken	2,1	2,8
Oprenting	1,7	1,7
Actuarieel resultaat en ervaringsaanpassingen	14,5	0,3
Betaalde pensioenuitkeringen	-1,6	-1,1
Stand per 31 december	108,5	91,8

De actuariële resultaten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Aanpassing in actuariële financiële veronderstellingen	14,6	-1,0
Ervaringsaanpassingen	-0,1	1,3
Totaal actuariële resultaat op pensioenaanspraken	14,5	0,3

Het totaal van rechtstreeks in het totaalresultaat verwerkte actuariële resultaten over 2019 bedraagt € 14,5 miljoen nadelig (2018: € 0,3 miljoen nadelig). De toename is met name het gevolg van de lagere disconteringsvoet.

Het cumulatieve saldo van de actuariële resultaten, voor aftrek van uitgestelde belastingen, bedraagt ultimo 2019 € 41,0 miljoen nadelig (2018: € 26,6 miljoen nadelig). De actuariële resultaten zijn in het totaalresultaat verwerkt.

Indien de disconteringsvoet wijzigt met 0,1%-punt, dan leidt dit indicatief (en onder overige gelijkblijvende omstandigheden) tot een wijziging in de contante waarde van de toegekende pensioenaanspraken van € 2,2 miljoen (2018: € 1,8 miljoen) en een wijziging in het totaalresultaat van € 2,2 miljoen (2018: € 1,8 miljoen).

Indien de verwachte toekomstige salarisverhoging wijzigt met 0,1%-punt, dan leidt dit indicatief (en onder overige gelijkblijvende omstandigheden) tot een wijziging in de contante waarde van de toegekende pensioenaanspraken van € 0,5 miljoen (2018: € 0,4 miljoen) en een wijziging in het totaalresultaat van € 0,5 miljoen (2018: € 0,4 miljoen).

Indien de verwachte toekomstige pensioenverhoging wijzigt met 0,1%-punt, dan leidt dit indicatief (en onder overige gelijkblijvende omstandigheden) tot een wijziging in de contante waarde van de toegekende pensioenaanspraken van € 1,7 miljoen (2018: € 1,3 miljoen) en een wijziging in het totaalresultaat van € 1,7 miljoen (2018: € 1,3 miljoen).

De totale pensioenlasten uit hoofde van de toegezegd-pensioenregeling in de winst-en-verliesrekening bestaan uit:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Toename toegekende pensioenaanspraken	2,1	2,8
Oprenting	1,7	1,7
Totaal pensioenlasten	3,8	4,5

Voorziening voor jubileumuitkeringen

De voorziening heeft betrekking op de jubileumuitkeringen die Gasunie uitkeert aan haar werknemers bij dienstjubilea.

De mutaties in deze voorziening zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	7,6	8,7
Toevoegingen ten laste van het resultaat	2,2	0,1
Onttrekkingen uit de voorziening	-0,2	-0,2
Vrijval ten gunste van het resultaat	-	-1,0
Stand per 31 december	9,6	7,6

De toename van de voorziening houdt vrijwel volledig verband met een lagere disconteringsvoet.

Voorziening voor kosten van de secundaire arbeidsvoorwaarden na pensionering voor post-actieve en gepensioneerde werknemers

De voorziening heeft betrekking op bepaalde vergoedingen die Gasunie verstrekt aan haar werknemers na hun pensionering. De mutaties in deze voorziening zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	6,1	6,0
Toevoegingen ten laste van het resultaat	-	0,9
Onttrekkingen uit de voorziening	-5,7	-0,8
Vrijval ten gunste van het resultaat	-	-
Stand per 31 december	0,4	6,1

De daling in de voorziening hangt samen met de mogelijkheid die post-actieve en gepensioneerde werknemers hebben gehad om hun toekomstige rechten ineens af te kopen.

18. Overige voorzieningen

De overige voorzieningen omvatten de voorziening voor opruimingskosten en saneringen en de reorganisatievoorziening.

Voorziening voor opruimingskosten en saneringen

De voorziening voor opruimingskosten en saneringen is in 2010 gevormd naar aanleiding van besluiten van de vennootschap om specifieke activa buitengebruik te stellen, te verwijderen of te saneren. Wet- en regelgeving vereist in die voorkomende gevallen dat sanering plaatsvindt.

De voorziening heeft betrekking op saneringen van plaatsgebonden en groepsgebonden knelpunten, verplichtingen om buitengebruik gestelde aftakkingen te ontkoppelen van het gastransportnet en op het besluit om bepaalde leidingdelen te herontwikkelen of te vervangen. Het saneringsprogramma omvat tevens reeds ontkoppelde leidingen en in het verleden van derden overgenomen leidingen waarvoor Gasunie verantwoordelijk is. Naar verwachting is het programma in 2023 afgerond.

Daarnaast had de voorziening tot en met 2019 betrekking op een klein deel (ongeveer 80 kilometer) van het regionale gastransportnet in Noord-Nederland. Van deze leidingen was niet met zekerheid vast te stellen dat zij, gelegen in het aardbevingsgebied in Groningen, aardbevingen met een maximale kracht van 5,0 op de schaal van Richter kunnen doorstaan. Deze leidingen zijn als gevolg daarvan, waar dat relevant is gebleken, buiten bedrijf gesteld en verwijderd. Ultimo 2019 is dit saneringsprogramma nagenoeg afgerond. Een resterend saldo van € 8,7 miljoen is vrijgevallen.

Een voorziening voor opruimingskosten voor het gastransportnet als geheel op langere termijn wordt niet opgenomen, omdat het thans niet aannemelijk wordt geacht dat het integraal opruimen van transportleidingen en toebehoren aan de orde zal komen. Verwacht wordt dat de opbrengsten van een alternatieve aanwending (op termijn) verminderd met de kosten van conservering zullen opwegen tegen de (maatschappelijke) kosten van het opruimen.

De mutaties in de voorziening zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	50,1	57,9
Oprenting	0,8	1,0
Toevoegingen ten laste van het resultaat	-	-
Onttrekkingen uit de voorziening	-7,1	-8,8
Vrijval ten gunste van het resultaat	-8,7	-
Stand per 31 december	35,1	50,1

Het kortlopend deel van de voorziening voor opruimingskosten en saneringen bedraagt ultimo 2019 € 7,4 miljoen (2018: € 13,9 miljoen). Dit bedrag is niet afzonderlijk vermeld onder de kortlopende verplichtingen.

Reorganisatievoorziening

De mutaties in de voorziening zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	43,3	-
Toevoegingen ten laste van het resultaat	-	43,3
Onttrekkingen uit de voorziening	-43,3	-
Stand per 31 december	-	43,3

Gasunie bevindt zich als gevolg van de energietransitie in een veranderende omgeving. Daarop is in 2018 een programma opgestart dat moet leiden tot een lager kostenniveau en een flexibele organisatie, die robuust is en gereed voor de toekomst. Het programma omvatte onder andere een vrijwillige vertrekregeling, welke voldoet aan de bepalingen van IAS 37.

De vrijwillige vertrekregeling is in het laatste kwartaal van 2018 aangevangen en is begin 2019 afgerond.

19. Kortlopende financieringsverplichtingen

De kortlopende financieringsverplichtingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Aflossingsverplichtingen op langlopende leningen	21,4	321,4
Kortlopende leningen	395,0	343,0
Kortlopende leningen joint ventures	-	13,3
Totaal kortlopende financieringsverplichtingen	416,4	677,7

Gasunie heeft ultimo 2019 voor € 395,0 miljoen (2018: € 343,0 miljoen) aan kortlopende leningen opgenomen tegen marktconforme voorwaarden. Het betreft opgenomen deposito's en uitgegeven commercial paper met looptijd korter dan één jaar.

De kortlopende leningen joint ventures zijn in 2019 afgelost.

20. Handelsschulden en overige schulden

De handelsschulden en overige schulden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Handelsschulden	27,0	45,9
Overige belastingen en premies sociale verzekeringen	6,0	17,5
Overige schulden en overlopende passiva	173,3	189,4
Totaal Handelsschulden en overige schulden	206,3	252,8

De overige belastingen en premies sociale verzekeringen bestaan met name uit te betalen omzetbelasting, premies sociale verzekeringen en te betalen loonheffing.

De overige schulden en overlopende passiva bestaan met name uit opgelopen rente op leningen, te ontvangen facturen, nog te activeren (vooruitontvangen) investeringssubsidies en ontvangen security deposits. De ontvangen security deposits betreffen gestelde zekerheden die door klanten aan de vennootschap zijn verstrekt ter afdekking van het debiteurenrisico. Over de security deposits wordt een marktconforme rente berekend.

De daling in de overige schulden en overlopende passiva wordt met name verklaard door de afwikkeling van de posten die verband hielden met de vrijwillige vertrekregeling van 2018.

De handelsschulden en overige schulden zijn niet rentedragend en hebben een looptijd van korter dan één jaar.

21. Financiële instrumenten

Algemeen

De belangrijkste financiële risico's waaraan Gasunie onderhevig is, zijn het marktrisico (bestaande uit renterisico en valutarisico), het kredietrisico en het liquiditeitsrisico. Gasunie past financieel risicomanagement toe met als doel deze risico's te beperken door middel van operationele en financiële maatregelen. Afhankelijk van de aard en omvang van de risico's worden daartoe zo nodig specifieke afdekkingsinstrumenten ingezet.

Binnen Gasunie is de afdeling Treasury verantwoordelijk voor het uitvoeren van het financiële risicomanagement op groepsniveau. Het kredietrisico inzake operationele transacties (welke resulteren in onder meer handelsvorderingen en overige vorderingen) wordt in beginsel bewaakt door de business units. De Raad van Bestuur wordt periodiek geïnformeerd over de aard en omvang van de risico's en de getroffen maatregelen.

Gasunie kan gebruik maken van afgeleide financiële instrumenten voor het beheersen van rente- en valutarisico's die voortvloeien uit de gewone bedrijfsuitoefening. Het risicobeleid met betrekking tot renterisico's is erop gericht om de effecten van de renteschommelingen op het resultaat te beperken. Het risicobeleid met betrekking tot valutarisico's is erop gericht om de effecten van de valutakoerswijzigingen op het resultaat te beperken.

Afgeleide financiële instrumenten worden uitsluitend ingezet voor afdekking van risico's en niet voor handels- of andere doeleinden.

Voor de valuta- en renterisico's is een gevoeligheidsanalyse opgenomen die de financiële effecten van redelijke, hypothetische, veranderingen in de relevante risicovariabelen laat zien op het resultaat en op het eigen vermogen. De effecten worden bepaald door de hypothetische veranderingen in de risicovariabelen te relateren aan de balanswaarde van de financiële instrumenten op de verslagdatum. Hierbij wordt verondersteld dat de balanswaarde op verslagdatum een representatieve weergave is voor de resterende looptijd van het financiële instrument.

Renterisico

Het door de vennootschap gelopen renterisico betreft het risico dat toekomstige rentekasstroom zullen toenemen door veranderingen in de marktrente van rentedragende leningen met een variabele rente en van kortlopende financieringsverplichtingen. Het renterisico over deze instrumenten is niet afgedekt. Daarnaast loopt de vennootschap een renterisico in de periode tussen het besluit tot en de realisatie van de uitgifte of herfinanciering van langlopende leningen met een vaste rente. Gasunie acht het renterisico beperkt, omdat nagenoeg alle langlopende leningen zijn aangegaan tegen een vaste rente.

De resterende hoofdsom van de rentedragende leningen met een variabele rente bedraagt ultimo 2019 € 21,4 miljoen (2018: € 42,9 miljoen). Bij een rentewijziging van 1%-punt wijzigen de jaarlijkse rentelasten met € 0,2 miljoen (2018: € 0,4 miljoen) per jaar.

De overige kortlopende financieringen ultimo 2019 zijn volledig opgenomen tegen een variabele rente (2018: idem). Bij een rentewijziging van 1%-punt wijzigen de financiële baten en lasten per jaar met ongeveer € 4,0 miljoen (2018: € 3,4 miljoen).

Valutarisico

Valutarisico's ontstaan indien financiële instrumenten of (toekomstige) kasstromen zijn aangegaan in een valuta die ongelijk is aan de functionele valuta. Het valutarisico dat de vennootschap loopt, betreft het risico dat toekomstige kasstromen, waaronder vorderingen en schulden, fluctueren als gevolg van veranderingen in de valutakoersen.

In het kader van de normale bedrijfsactiviteiten is het valutarisico beperkt, omdat de meeste transacties plaatsvinden in euro's. Slechts voor een beperkt aantal transacties geldt dat deze plaatsvinden in valuta anders dan de euro. Voor deze transacties beoogt Gasunie het valutarisico te beperken door de inzet van specifieke afdekkingsinstrumenten, zoals valutatermijncontracten. Valutarisico's worden afgedekt indien er in voldoende mate zekerheid bestaat over de omvang en het tijdstip van de kasstromen in vreemde valuta. Ultimo 2019 was voor € 10,7 miljoen aan transacties in Zwitserse franken afgedekt (ultimo 2018: € 2,7 miljoen). Deze afdekking betreft een bronbelastingteruggave ingevolge de dividenduitkeringen door de deelneming Nord Stream (gevestigd te Zwitserland) aan Gasunie. De vordering is volledig afgedekt.

In de onderstaande gevoeligheidsanalyse wordt rekening gehouden met de bandbreedte waarbinnen zich koersbewegingen hebben voorgedaan. Deze bandbreedtes worden intern ook gehanteerd voor potentiële risico's. Er zijn ultimo 2019 geen andere vreemde valutaposities van significante omvang anders dan vermeld in de onderstaande tabel.

<i>In miljoenen euro's</i>	Positie in euro's	Stijging/ daling koers	Effect op resultaat voor belasting	Effect op eigen vermogen
2019				
Euro/GBP	5,8	+/- 30%	1,7	1,3
2018				
Euro/GBP	4,9	+/- 30%	1,6	1,2

De positie in GBP betreft het saldo op een bankrekening in Britse ponden.

Kredietrisico

Het kredietrisico bestaat uit het verlies dat zou ontstaan indien op verslagdatum tegenpartijen volledig of gedeeltelijk in gebreke zouden blijven en hun contractuele verplichtingen niet na zouden komen. De vennootschap loopt geen belangrijk kredietrisico ten aanzien van een enkele individuele afnemer of tegenpartij.

Bij toepassing van (afgeleide) financiële instrumenten, waaronder deposito's en callgelden, hanteert de vennootschap ter beperking van het kredietrisico strikte limieten per tegenpartij. Hierdoor wordt de hoogte van het risico dat op betreffende tegenpartij wordt gelopen, gereguleerd. De vennootschap heeft selectiecriteria opgesteld ten aanzien van tegenpartijen in financiële transacties.

Deze criteria beperken het risico verbonden aan mogelijke kredietconcentraties en marktrisico's. Er is ter afdekking van het tegenpartijrisico op financiële instrumenten, anders dan handelsvorderingen, ultimo 2019 (2018: idem) geen onderpand verstrekt aan Gasunie door de tegenpartijen.

Om het kredietrisico op handelsvorderingen en overige vorderingen te beperken, vraagt Gasunie in voorkomende gevallen om garantiestellingen van haar afnemers en andere partijen waarmee transacties plaatsvinden.

Gasunie heeft de volgende garantiestellingen ontvangen van derden:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019		2018	
	Aantal	Waarde	Aantal	Waarde
Security Deposit	115	40,3	97	36,4
Bankgaranties	71	423,9	60	418,0
Parent Company Guarantee	27	132,9	27	125,1
Letter of Awareness	10	191,1	12	235,2
Surety Agreement	13	37,0	7	15,2
Totaal ontvangen garantiestellingen	236	825,2	203	829,9

De ontvangen security deposits en sureties betreffen zekerheden die zijn gesteld uit hoofde van gastransportovereenkomsten. De security deposits worden daarbij in geld aangehouden door Gasunie (verantwoord onder de kortlopende schulden). Over de security deposits wordt een marktconforme rente berekend. De ontvangen bankgaranties hebben voornamelijk betrekking op zekerstellingen van aannemers die zijn betrokken bij nieuwbouwactiviteiten.

De looptijd van de ontvangen garantiestelling is over het algemeen kort van aard (een tot drie jaar), maar enkele garanties kennen een looptijd van meer dan vijf jaar. De garantiestellingen zijn niet vrij overdraagbaar.

Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico betreft het risico dat de vennootschap over onvoldoende liquide middelen beschikt om aan de directe verplichtingen te voldoen. Voor de kwantificering van het liquiditeitsrisico werkt Gasunie met een meerjarenplanning voor de kapitaalslasten en een liquiditeitsprognose met een horizon van minimaal een jaar voor de operationele uitgaven.

Het beleid van Gasunie is het reduceren van het liquiditeitsrisico tegen zo laag mogelijke kosten. De mogelijkheden tot reduceren van dit risico hangt mede samen met de solvabiliteit van de vennootschap. Gasunie is een solvabele vennootschap en kan daardoor relatief eenvoudig kredietfaciliteiten aantrekken. Gasunie's lange termijn kredietwaardigheid volgens Standard & Poor's is AA- met een stabiel vooruitzicht. De korte termijn rating is A-1+. Bij Moody's Investors Service is de lange termijn kredietwaardigheid A1 met een stabiel vooruitzicht en is de korte termijn rating P-1.

Gasunie streeft naar een verhouding tussen vreemd en eigen vermogen, die haar in staat stelt om haar strategie te kunnen realiseren en die gelijktijdig leidt tot een adequate credit rating, welke aansluit bij de signatuur van de vennootschap en het beleid van de aandeelhouder.

Om het liquiditeitsrisico af te dekken heeft de vennootschap ultimo 2019 een niet-gecommitteerde rekening-courant faciliteit van € 45 miljoen (ultimo 2018: € 45 miljoen), een gecommitteerde kredietfaciliteit van € 680 miljoen (ultimo 2018: € 680 miljoen), een Euro Commercial Paper programma ter grootte van € 750 miljoen (ultimo 2018: € 750 miljoen) en een European Medium Term Note (EMTN) programma ter grootte van € 7,5 miljard (ultimo 2018: € 7,5 miljard). Binnen het MTN programma is ultimo 2019 € 4,9 miljard (ultimo 2018: 5,0 miljard) beschikbaar voor nieuwe emissies.

Ten aanzien van de op balansdatum aangehouden afdekkingsinstrumenten gelden geen verplichtingen om onderpand te storten indien de reële waarde van deze instrumenten negatief is.

Overzicht toekomstige kasstromen

Het overzicht van de vervalttermijnen van toekomstige (nominale) kasstromen ter zake van langlopende en kortlopende financiële verplichtingen uitstaand op de balansdatum is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Totaal	Direct opeisbaar	< 1 jaar	1-5 jaar	> 5 jaar
2019					
Langlopende verplichtingen					
- rentedragende leningen	3 102,4	-	-	1 527,4	1 575,0
- leaseverplichtingen	97,0	-	6,8	19,3	70,9
Kortlopende verplichtingen					
- kortlopende financieringsverplichtingen	416,4	-	416,4	-	-
- handelsschulden	27,0	24,6	2,4	-	-
- belastingverplichtingen	6,0	-	6,0	-	-
- overige schulden en overlopende passiva	158,3	26,1	132,2	-	-
Rentebetalingen op verplichtingen	256,9	-	73,5	141,5	41,9
Totaal	4 064,0	50,7	637,3	1 688,2	1 687,8

<i>In miljoenen euro's</i>	Totaal	Direct opeisbaar	< 1 jaar	1-5 jaar	> 5 jaar
2018					
Langlopende verplichtingen					
- rentedragende leningen	2 815,5	-	-	1 565,5	1 250,0
Kortlopende verplichtingen					
- kortlopende financieringsverplichtingen	677,6	16,1	661,5	-	-
- handelsschulden	45,9	44,1	1,8	-	-
- belastingverplichtingen	41,2	0,3	2,7	-	38,2
- overige schulden en overlopende passiva	189,4	13,5	175,9	-	-
Rentebetalingen op verplichtingen	299,0	-	77,5	187,3	34,2
Totaal	4 068,6	74,0	919,4	1 752,8	1 322,4

Reële waarde

In deze jaarrekening zijn diverse financiële instrumenten opgenomen die zijn gewaardeerd op de reële waarde of waarvoor de reële waarde kan afwijken van de boekwaarde op basis van de kostprijs. Het betreft:

- Overige deelnemingen
- Rentedragende leningen
- Overige primaire financiële instrumenten

De wijze van reële waarde bepaling is beschreven onder het hoofd 'Bepaling van de reële waarde' in de grondslagen voor de waardering en de resultaatbepaling.

Overige deelnemingen

De waarde ultimo 2019 van de in de balans op reële waarde gewaardeerde overige deelnemingen bedraagt € 515,0 miljoen (ultimo 2018: € 496,3 miljoen). Het betreft een reële waarde bepaling volgens niveau 3 (ultimo 2018: niveau 3). Voor meer informatie wordt verwezen naar noot 7 ('Overige deelnemingen') van de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening.

Rentedragende leningen

De rentedragende leningen (inclusief de kortlopende aflossingsverplichtingen) betreffen onderhandse leningen alsmede obligatieleningen met een notering aan Euronext te Amsterdam.

De reële waarde van de onderhandse leningen is berekend door verwachte toekomstige kasstromen contant te maken tegen een disconteringsvoet die gelijk is aan de geldende risicovrije marktrente voor de resterende looptijd, vermeerderd met krediet- en liquiditeitsopslagen. Hierbij is ook rekening gehouden met het eigen risicoprofiel. Dit betreft een reële waarde bepaling volgens niveau 3 (ultimo 2018: niveau 3). De reële waarde van de beursgenoteerde obligaties is gelijk aan de slotkoers per balansdatum. Dit betreft een reële waarde bepaling volgens niveau 1 (ultimo 2018: niveau 1).

De reële waarde van de rentedragende leningen is in onderstaand overzicht opgenomen:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019			2018		
	Boekwaarde	Reële waarde	Vershil	Boekwaarde	Reële waarde	Vershil
Obligatieleningen	2 552,4	2 679,8	127,4	2 533,3	2 682,3	149,0
Onderhandse leningen	571,4	669,6	98,2	603,6	698,6	95,0
Totaal	3 123,8	3 349,4	225,5	3 136,9	3 380,9	244,0

Overige primaire financiële instrumenten

De overige primaire financiële instrumenten bestaan uit handelsvorderingen en overige vorderingen, liquide middelen, kortlopende financieringsverplichtingen (exclusief de kortlopende aflossingsverplichtingen op langlopende leningen), handelsschulden en overige schulden en overlopende passiva. Voor deze instrumenten benadert de reële waarde de boekwaarde gegeven de korte looptijd van deze instrumenten.

22. Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Investeringsverplichtingen

Ultimo 2019 is Gasunie voorwaardelijke investeringsverplichtingen aangegaan ter hoogte van € 395 miljoen (2018: € 582 miljoen). De verplichtingen houden met name verband met de ontwikkeling van een nieuwe stikstoffabriek en de realisatie van fase 2 van de EUGAL pijpleiding.

Verstrekte garantiestellingen

Gasunie heeft (indirect) de volgende garantiestellingen afgegeven aan derden:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019		2018	
	Aantal	Waarde	Aantal	Waarde
Bankgaranties	7	5,4	5	5,1
Parent Company Guarantees	9	77,9	9	90,2
Sureties	2	4,5	2	4,5
Overig	2	5,8	3	61,8
Totaal verstrekte garantiestellingen	20	93,6	19	161,6

De verstrekte zekerheden omvatten hoofdzakelijk zekerheden voor derden met betrekking tot investeringsprojecten en garanties versterkt aan bepaalde klanten van een van de groepsmaatschappijen. De garantiestellingen zijn niet vrij overdraagbaar. De looptijd van de verstrekte zekerheden bedraagt 5 tot 10 jaar.

Ten behoeve van de joint venture Gate terminal heeft de vennootschap zich ultimo 2019 garant gesteld voor de te betalen toekomstige pacht aan het Havenbedrijf Rotterdam ter grootte van € 28,0 miljoen (ultimo 2018: € 31,5 miljoen). De resterende looptijd van de garantiestelling ten behoeve van het Havenbedrijf Rotterdam is 8 jaar. Voorts zijn garanties verstrekt aan bepaalde klanten van Gate terminal ter hoogte van € 22,5 miljoen (2018: € 22,5 miljoen).

Meerjarige verplichtingen

De meerjarige verplichtingen zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Contractwaarde	
	2019	2018
0 – 1 jaar	57,3	29,1
1 – 5 jaar	76,1	14,3
> 5 jaar	72,8	1,0
Totaal verplichtingen	206,2	44,4

De meerjarige verplichtingen hebben betrekking op verplichtingen die zijn aangegaan bij leveranciers ten behoeve van het uitvoeren van de normale bedrijfsactiviteiten. De stijging in de verplichtingen ultimo 2019 hangt met name samen met het aangaan van nieuwe meerjarige contracten, vooral voor wat betreft de levering van stikstof en elektriciteit.

Hoofdelijke aansprakelijkheid

Gasunie vormt samen met haar Nederlandse 100% groepsmaatschappijen een fiscale eenheid voor de heffing van vennootschapsbelasting en omzetbelasting. Elk van de vennootschappen is volgens de standaardvoorwaarden aansprakelijk voor te betalen belasting van alle bij de fiscale eenheid betrokken vennootschappen.

Gasunie heeft (indirect) een aantal samenwerkingsverbanden in de vorm van persoonsvennootschappen (zonder rechtspersoonlijkheid). Daarnaast is de vennootschap (indirect) beherend vennoot in een aantal commanditaire vennootschappen. De groepsmaatschappij die de boven de betreffende vennootschap zonder rechtspersoonlijkheid staat, is hoofdelijk aansprakelijk voor de verplichtingen die deze personenvennootschappen en beherend vennoten zijn aangegaan.

Nadere toelichting op de geconsolideerde winst-en-verliesrekening

23. Netto-omzet

Segmentatie van de netto-omzet

De netto-omzet van Gasunie wordt onderverdeeld in twee categorieën. De eerste categorie betreft de omzet uit hoofde van gereguleerde transport- en aanverwante diensten. Voor deze omzet geldt dat de toegestane inkomsten elke 3-5 jaar door de toezichthouder in Nederland en Duitsland worden vastgesteld. De tweede omzetcategorie betreft de niet-gereguleerde (of van regulering vrijgestelde) omzet. Dit betreffen diensten waarbij de inkomsten worden bepaald door tarieven en volumes die in de markt tot stand komen.

De gereguleerde omzet volgt uit de segmenten Gasunie Transport Services en Gasunie Deutschland. De niet-gereguleerde omzet wordt gegenereerd door het segment Participations. Inter-segment transacties zijn geëlimineerd en apart gepresenteerd om aansluiting met segmentinformatie te verduidelijken. Verdere segmentinformatie is opgenomen in noot 30 ('Financiële informatie per segment').

In onderstaande tabel is de gesegmenteerde omzet weergegeven:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Omzetgereguleerde diensten	1 146,4	1 126,0
Overige diensten	166,0	163,1
Inter-segment	-34,2	-38,6
Segmententotaal	1 278,2	1 250,5

Contractverplichtingen

Voor bepaalde contracten geldt dat het betaalritme niet synchroon loopt met de wijze waarop Gasunie de omzet aan de boekjaren dient toe te rekenen. Dit doet zich onder meer voor bij contracten waarbij klanten een financiële bijdrage hebben geleverd in de investering in specifieke transportcapaciteit. Voor dergelijke vooruitbetalingen wordt een contractverplichting opgenomen.

Ultimo 2019 bedroegen de totale contractverplichtingen van Gasunie € 50,1 miljoen (2018: € 50,3 miljoen). In onderstaande tabel is het verloop van deze contractverplichtingen weergegeven:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	50,3	50,9
Verantwoord als netto-omzet	-3,4	-2,5
Oprenting	1,9	1,9
Nieuwe contractverplichtingen	1,3	-
Stand per 31 december	50,1	50,3

Van de totale contractverplichting ultimo 2019 heeft € 3,2 miljoen een looptijd korter dan een jaar, € 14,1 miljoen een looptijd van 1 tot 5 jaar en € 32,8 miljoen een looptijd van meer dan 5 jaar.

24. Personeelskosten

De specificatie van de personeelskosten is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Salarissen	136,6	237,4
Sociale lasten	16,6	17,8
Pensioenkosten	28,6	32,1
Totaal personeelskosten	181,8	287,3

De daling in de personeelskosten kan mede verklaard worden doordat in de personeelskosten over 2018 de kosten voor de reorganisatievoorziening ter hoogte van € 43,3 miljoen en de kosten voor de afkoop van personeelsregelingen ter hoogte van € 39,3 miljoen zijn begrepen. Voorts leidt de personele reorganisatie vanaf 2019 tot een structurele verlaging van de personeelskosten.

De kosten van de toegezegde-bijdrageregelingen die verantwoord zijn in de winst-en-verliesrekening, bedragen € 24,5 miljoen (2018: € 24,0 miljoen). Voor de kosten van de toegezegd-pensioenregeling en het deel van de kosten dat rechtstreeks wordt verwerkt in het totaalresultaat, wordt verwezen naar noot 17 ('Personeelsbeloningen').

Bezoldiging van bestuurders en commissarissen van de vennootschap

De bezoldiging van de bestuurders van de vennootschap is als volgt:

<i>In euro's</i>	Salaris	Variabele beloning	Vaste en variabele beloning	Beloning betaalbaar op termijn	Sociale lasten	Overige emolumenten	Totaal
2019							
Raad van Bestuur							
Dhr. J.J. Fennema, voorzitter	317 584	60 341	377 925	74 556	9 921	23 477	485 879
Dhr. I.M. Oudejans *	219 797	26 376	246 173	51 705	7 441	16 426	321 745
Mevr. J. Hermes **	52 500	9 975	62 475	12 480	2 480	-974	76 461
Dhr. U. Vermeulen	254 057	48 271	302 328	60 008	9 921	25 926	398 183
Dhr. B.J. Hoevers	254 057	48 271	302 328	60 008	9 921	3 061	375 318
Totaal	1 097 995	193 234	1 291 229	258 757	39 684	67 916	1 657 586

* Tot 30 september 2019, ** Vanaf 1 oktober 2019

<i>In euro's</i>	Salaris	Variabele beloning	Vaste en variabele beloning	Beloning betaalbaar op termijn	Sociale lasten	Overige emolumenten	Totaal
2018							
Raad van Bestuur							
Dhr. J.J. Fennema, voorzitter	310 291	31 029	341 320	72 843	9 492	22 939	446 594
Dhr. I.M. Oudejans	286 333	28 633	314 966	67 356	9 492	21 398	413 212
Dhr. U. Vermeulen	248 223	24 822	273 045	58 629	9 492	12 566	353 732
Dhr. B.J. Hoevers	225 281	22 528	247 809	53 376	9 492	2 991	313 668
Totaal	1 070 128	107 012	1 177 140	252 204	37 968	59 894	1 527 206

Bovengenoemde variabele beloningen zijn gebaseerd op het bereiken van de afgesproken doelstellingen gedurende het verslagjaar. Zij bestaan uit collectieve Gasunie-doelstellingen en uit lange termijn strategische doelstellingen, zoals verwoord in het jaarverslag onder 'Remuneratiebeleid Raad van Bestuur'. De collectieve Gasunie-doelstellingen hebben betrekking op te behalen financiële- en operationele resultaten over 2019.

De pensioenregeling voor de leden van de Raad van Bestuur is gelijk aan die voor andere medewerkers van Gasunie in Nederland, zoals beschreven in de grondslagen voor de waardering en de resultaatbepaling.

De vergoedingen begrepen onder de post 'Overige emolumenten' zijn uitkeringen van het flexibiliseringsbudget. Voor mevrouw Hermes is deze negatief vanwege een verrekening met de periode vóór dat zij zitting nam in de Raad van Bestuur.

De bezoldiging van de commissarissen van de vennootschap is als volgt:

<i>In euro's</i>	RvC	AC	BBC	Premie Zvw	Totaal
2019					
Dhr. R. de Jong, voorzitter *	32 396	2 700	2 168		37 264
Dhr. D.J. van den Berg	23 764		2 168	1 802	27 734
Mevr. C. Wielinga **	15 369	3 101			18 470
Mevr. M.M. Jonk	21 600		2 168		23 768
Mevr. M.J. Poots-Bijl ***	4 800	1 200		417	6 417
Dhr. W.J.A.H. Schoeber	21 600	5 400		1 876	28 876
Dhr. A.S. Visser	21 600	5 400			27 000
Dhr. P.J. Duisenberg ****	7 200	1 350			8 550
Totaal	148 329	19 151	6 504	4 095	178 079

* Uit AC per 23 juli. ** Toegetreden per 15 april. In AC vanaf 4 juni. Voorzitter AC vanaf 23 juli. *** Tot 20 maart.

**** Toegetreden per 1 september. AC vanaf 1 oktober.

<i>In euro's</i>	RvC	AC	BBC	Premie Zvw	Totaal
2018					
Dhr. R. de Jong, voorzitter	31 652	3 957	2 116		37 725
Dhr. D.J. van den Berg	23 216		2 116	1 748	27 080
Mevr. M.M. Jonk	21 104		2 116		23 220
Mevr. M.J. Poots-Bijl	21 104	5 276		1 820	28 200
Dhr. W.J.A.H. Schoeber	21 104	5 276			26 380
Dhr. A.S. Visser *	10 552	2 638			13 190
Dhr. J.P.H.J. Vermeire **	6 669	1 667			8 336
Totaal	135 401	18 814	6 348	3 568	164 131

* Aangetreden per 1 juli 2018. ** Tot 23 april 2018.

De bezoldiging van de leden van de Raad van Commissarissen (RvC) bestaan uit een basisvergoeding en een aanvullende vergoeding bij deelname in de Audit Commissie (AC) en/of Belonings- & selectie/benoemingscommissie (BBC). Onder het begrip bezoldiging vallen eveneens de in het kader van de Zorgverzekeringswet (Zvw) af te dragen premies.

25. Overige kosten

De overige kosten bestaan uit:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Kosten uitbesteed werk en andere externe kosten	160,4	201,3
Kosten van netbeheer	123,3	135,0
Overige bedrijfskosten	34,3	48,6
Totaal overige kosten	318,0	384,9

De kosten van netbeheer omvatten met name de inkoop van elektriciteit, stikstof en gas voor eigen gebruik ten behoeve van het gastransport.

De kosten uitbesteed werk en andere externe kosten en de overige bedrijfskosten zijn in 2019 met name gedaald als gevolg van het herijken van het meerjarig vervangings- en onderhoud programma van GTS. Daarnaast leidt de implementatie van IFRS 16 tot een gewijzigde presentatie van de kosten die verband houden met gebruiksrecht activa. Voorheen werden deze kosten gepresenteerd onder de overige kosten. Vanaf 1 januari 2019 worden deze kosten geclassificeerd als afschrijvingskosten en rentelasten. Als gevolg hiervan dalen de overige kosten in 2019 met een bedrag van € 8,2 miljoen.

De overige kosten omvatten voorts de vrijval in de voorziening voor opruimingskosten en saneringen van € 8,7 miljoen (2018: nihil) en de toevoegingen aan de voorziening voor incurante voorraden van € 0,4 miljoen (2018: € 3,2 miljoen). Verder omvatten de overige kosten in 2019 een toevoeging aan de voorziening voor dubieuze debiteuren van € 0,4 miljoen (2018: € 16,1 miljoen).

26. Financiële baten

De specificatie van de financiële baten is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Rentebaten en soortgelijke baten	9,9	2,9
Resultaten op vreemde valuta	0,6	0,2
Totaal financiële baten	10,5	3,1

De rentebaten en soortgelijke opbrengsten hebben betrekking op uitgezette deposito's en callgelden en omvatten tevens de rentebaten op ontvangen security deposits (door klanten gestelde zekerheden), waarbij een negatieve rente van toepassing is.

De stijging van de rentebaten en soortgelijke baten in 2019 is vooral te verklaren als gevolg van de eenmalige vrijval van € 4,9 miljoen van een rentereservering op een belastingpositie.

27. Financiële lasten

De specificatie van de financiële lasten is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Rentelasten op leningen	94,9	79,3
Rentelasten op leases	1,5	-
Overige financieringslasten	3,5	1,4
Rente- en financieringslasten	99,9	80,7
Geactiveerd onder materiële vaste activa	-8,3	-3,8
Totaal financiële lasten	91,6	76,9

De rentelasten bestaan uit de rente op de leningen, op de leaseverplichtingen en op de contractverplichtingen. De stijging in de rentelasten op leningen kan met name worden verklaard door de voortijdige gedeeltelijke aflossing van twee obligatieleningen in 2019. De marktwaarde van deze beursgenoteerde obligatieleningen was ongeveer € 15,7 miljoen hoger dan de boekwaarde op het moment van aflossen.

Van de rentelasten is in 2019 in totaal € 8,3 miljoen geactiveerd (2018: € 3,8 miljoen) rekening houdend met een gewogen gemiddelde rentevoet van de langlopende leningportefeuille van 2,5% (2018: 2,4%).

De overige financieringslasten bestaan met name uit rente op contractverplichtingen, geamortiseerde transactiekosten en disagio op de langlopende leningen alsmede uit overige financieringskosten.

28. Belastingen over het resultaat

De belasting over het resultaat is als volgt samengesteld:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Belastinglast over het boekjaar	80,8	56,3
Belastinglast over voorgaande jaren	-31,8	0,2
Mutaties in uitgestelde belastingen	56,0	-63,3
Totale belastinglast	105,0	-6,8

Zowel in 2018 als in 2019 is de totale belastinglast aanzienlijk beïnvloed door de effecten van de aanpassingen van de tarieven voor de vennootschapsbelasting in Nederland. Voor een nadere toelichting op de wijziging in het tarief voor de vennootschapsbelasting wordt verwezen naar noot 8 ('Uitgestelde belastingvorderingen').

De belastinglast over voorgaande boekjaren heeft voornamelijk betrekking op de afronding van de periodieke controle door de Duitse Belastingdienst over de periode 2013 tot en met 2016.

De effectieve belastingdruk kan als volgt worden gespecificeerd:

<i>In procenten</i>	2019	2018
Toepasselijk belastingtarief Nederland	25,0%	25,0%
Effect van belastingtarieven in andere landen	-0,1%	-0,1%
Aanpassingen uit voorgaande jaren	-6,1%	0,2%
Effect tariefswijziging op de uitgestelde belastingen	4,2%	-23,4%
Effect innovatiebox	-0,4%	-0,7%
Overige verschillen	-2,3%	-3,1%
Effectief tarief	20,3%	-2,1%

De overige verschillen betreffen met name niet-belaste resultaten als gevolg van de toepassing van de deelnemingsvrijstelling in Nederland en Duitsland.

29. Aantal werknemers

De gemiddelde personeelsbezetting in fulltime-equivalenten bedraagt voor 2019 1.602 (2018: 1.742). De personeelsbezetting bedraagt ultimo 2019 1.482 fulltime-equivalenten (2018: 1.722).

De daling kan met name worden verklaard vanuit de effecten van de vrijwillige vertrekregeling, die in 2019 is afgerond.

30. Financiële informatie per segment

Segmentering

De financiële informatie wordt gesegmenteerd naar de activiteiten van de groep. De operationele segmenten weerspiegelen de managementstructuur van de groep. De volgende segmenten worden onderscheiden:

- **Gasunie Transport Services**
Dit segment beslaat het netbeheer in Nederland. Gasunie Transport Services is als landelijk netbeheerder verantwoordelijk voor de aansturing van het gastransport en de instandhouding en ontwikkeling van het leidingnet en de bijbehorende installaties.
- **Gasunie Deutschland**
Gasunie Deutschland is verantwoordelijk voor de aansturing van het gastransport en de instandhouding en ontwikkeling van het leidingnet en de bijbehorende installaties in Noordwest Duitsland.
- **Participations**
Dit segment richt zich op het optimaal benutten van de bestaande (niet-gereguleerde / van regulering vrijgestelde) deelnemingen, het ontwikkelen en realiseren van projecten ten behoeve van de energietransitie en het faciliteren van de komst van nieuwe gasstromen naar Noordwest-Europa via LNG-aanvoer en lange afstandspijpleidingen. Onder dit segment vallen tevens een aantal samenwerkingsverbanden voor pijpleidingen die het Gasunie-transportnet verbinden met buitenlandse markten, zoals de BBL-leiding naar het Verenigd Koninkrijk.

De grondslagen voor de waardering en de resultaatbepaling van de segmenten komen overeen met de grondslagen zoals gehanteerd zijn bij het opstellen van de geconsolideerde en vennootschappelijke jaarrekening.

De activa, passiva, opbrengsten en kosten van een segment omvatten zowel posten die rechtstreeks tot dat segment behoren als posten die redelijkerwijs aan dat segment kunnen worden toegerekend.

De informatie over de opbrengsten en het resultaat per segment is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Netto-omzet		Resultaat	
	2019	2018	2019	2018
Segmenten				
- Gasunie Transport Services	921,2	931,6	340,1	195,5
- Gasunie Deutschland	247,3	220,5	126,1	96,0
- Participations	143,9	137,0	37,4	39,8
Inter-segment eliminatie	-34,2	-38,6	-	-
Segmententotaal	1 278,2	1 250,5	503,6	331,3
Niet-gealloceerde financiële baten en lasten			13,4	-12,9
Resultaat vóór belastingen			517,0	318,4
Belastingen			-105,0	6,8
Opbrengsten en resultaat na belastingen over de periode	1 278,2	1 250,5	412,0	325,2

Gedurende 2019 heeft het segment Gasunie Transport Services voor € 6,9 miljoen (2018: € 11,4 miljoen), het segment Gasunie Deutschland voor € 0,2 miljoen (2018: € 0,3 miljoen) en het segment Participations voor € 27,1 miljoen (2018: € 26,9 miljoen) aan inter-segment diensten geleverd. De transacties tussen segmenten worden verricht tegen een zakelijke grondslag.

De informatie over de activa per segment is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Activa	
	2019	2018
Segmenten		
- Gasunie Transport Services	6 572,6	6 530,7
- Gasunie Deutschland	1 553,8	1 403,8
- Participations	1 369,9	1 336,3
Segmententotaal	9 496,3	9 270,8
Niet-gealloceerde activa	629,8	625,4
Totaal geconsolideerde activa	10 126,1	9 896,2

De gealloceerde activa bevat de materiële vaste activa, de investeringen in joint ventures en geassocieerde deelnemingen en de investeringen in de overige deelnemingen. De niet-gealloceerde activa bestaan uit de uitgestelde belastingvorderingen en de vlottende activa.

*In miljoenen euro's***Investerings in
vaste activa**

	2019	2018
Segmenten		
- Gasunie Transport Services	224,4	208,8
- Gasunie Deutschland	173,4	147,4
- Participations	25,2	22,8
Segmententotaal	423,0	379,0

In de bovenstaande investeringen zijn niet de investeringen in gebruiksrecht activa begrepen.

*In miljoenen
euro's***Afschrijvingen****Andere belangrijke
niet-geldelijke
posten**

	2019	2018	2019	2018
Segmenten				
- Gasunie Transport Services	-250,1	-246,4	3,8	57,2
- Gasunie Deutschland	-34,3	-31,9	-33,3	4,6
- Participations	-35,1	-34,9	-0,2	3,3
Segmententotaal	-319,4	-313,2	-29,6	65,1

De bovenstaande afschrijvingen omvatten niet de afschrijvingen op gebruiksrecht activa.

De andere belangrijke niet-geldelijke posten omvatten onder meer de mutaties samenhangend met de personele- en overige voorzieningen, de resultaten op desinvesteringen en belastingeffecten.

De segmentinformatie over joint ventures en geassocieerde deelnemingen is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Investerings in joint ventures en geassocieerde deelnemingen		Aandeel in het vermogen van joint ventures en geassocieerde deelnemingen	
	2019	2018	2019	2018
Segmenten				
- Gasunie Transport Services	-	-	-	-
- Gasunie Deutschland	-	-	104,6	100,4
- Participations	6,9	2,4	108,1	98,1
Segmententotaal	6,9	2,4	212,7	198,5

De investeringen in joint ventures zien met name toe op de deelnemingen German LNG Terminal en SKW.

<i>In miljoenen euro's</i>	Acquisities in joint ventures en geassocieerde deelnemingen		Aandeel in resultaat joint ventures en geassocieerde deelnemingen	
	2019	2018	2019	2018
Segmenten				
- Gasunie Transport Services	-	-	-	-
- Gasunie Deutschland	-	-	11,5	6,3
- Participations	-	-	23,3	24,5
Segmententotaal	-	-	34,9	30,8

Een nadere toelichting is opgenomen in noot 5 ('Investerings in joint ventures') en noot 6 ('Investerings in geassocieerde deelnemingen').

31. Informatie over producten en diensten

Opbrengsten van derden kunnen worden verdeeld in opbrengsten uit hoofde van gastransport en aanverwante diensten en overige activiteiten.

De onderverdeling naar producten en diensten is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Netto-omzet derden	
	2019	2018
Gastransport en aanverwante diensten	1 188,3	1 166,0
Overige activiteiten	89,9	84,5
Totaal	1 278,2	1 250,5

Onder gastransport en aanverwante diensten zijn zowel de opbrengsten uit hoofde van gereguleerd gastransport als uit hoofde van niet-gereguleerd en/of van regulering vrijgesteld gastransport opgenomen.

32. Geografische informatie

Het bepalen van de opbrengsten van derden en vaste activa per geografisch gebied vindt primair plaats aan de hand van het gebied waar de activiteiten plaatsvinden. Gasunie onderscheidt twee geografische gebieden: binnen Nederland en buiten Nederland.

De onderverdeling naar geografisch gebied is als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Netto-omzet derden		Vaste activa	
	2019	2018	2019	2018
Nederland	984,9	985,8	7 171,5	7 155,2
Buiten Nederland	293,3	264,7	2 328,2	2 115,6
Totaal	1 278,2	1 250,5	9 499,7	9 270,8

De in de tabel opgenomen vaste activa omvat de materiële vaste activa alsmede het aandeel in de joint ventures, de geassocieerde deelnemingen en de overige deelnemingen.

33. Belangrijke cliënten

De vennootschap realiseerde in 2019 meer dan 10% (2018: idem) van haar externe opbrengsten ter zake van gastransport en aanverwante diensten bij één externe cliënt.

34. Verbonden partijen

Transacties in concernverband

De dienstverlening tussen Gasunie en haar groepsmaatschappijen vindt plaats op zakelijke gronden ('at arm's length'). De dienstverlening tussen Gasunie en haar joint ventures en geassocieerde deelnemingen is niet van materiële omvang.

Transacties met bestuurders

De Raad van Bestuur kwalificeert als verbonden partij, omdat zij zeggenschap of invloed van betekenis op het financiële of operationele beleid van de vennootschap kunnen uitoefenen. Met de leden van de Raad van Bestuur hebben geen andere transacties plaatsgevonden dan de transacties ingevolge hun bezoldiging. Voor een toelichting op de bezoldiging van de bestuurders wordt verwezen naar noot 24 ('Personeelskosten') van de geconsolideerde jaarrekening.

Overige transacties met verbonden partijen

Gasunie Transport Services (GTS) B.V. verleent gastransportdiensten aan klanten, waaronder GasTerra B.V. Onze aandeelhouder, de Staat der Nederlanden, is tevens 50% aandeelhouder van GasTerra. Hierdoor kan de Staat der Nederlanden, binnen de kaders van haar hoedanigheid als aandeelhouder, invloed van betekenis uitoefenen op het beleid van beide vennootschappen.

De diensten van GTS aan GasTerra worden uitgevoerd in overeenstemming met de bepalingen van de Gaswet. Ingevolge deze wetgeving is GTS gehouden alle marktpartijen non-discriminatoir te behandelen en conform aanvraag zaken te doen. De bij GasTerra in rekening gebrachte tarieven zijn vastgesteld door de Nederlandse toezichthouder (ACM). De ACM werkt onafhankelijk van GTS, GasTerra en de Staat der Nederlanden.

35. Honoraria externe accountant

De volgende honoraria met betrekking tot de controle van de jaarrekening door PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (PWC) zijn ten laste gebracht van de vennootschap, haar dochtermaatschappijen en andere maatschappijen die zij consolideert, een en ander zoals bedoeld in artikel 2:382a lid 1 en 2 BW.

<i>In miljoenen euro's</i>	Totaal PwC		Waarvan PwC Accountants N.V.	
	2019	2018	2019	2018
Onderzoek van de jaarrekening	0,7	0,5	0,5	0,4
Andere controleopdrachten	0,3	0,2	0,3	0,2
Adviesdiensten op fiscaal terrein	-	-	-	-
Andere niet-controlediensten	< 0,1	-	< 0,1	-
Totaal honoraria externe accountant	1,0	0,7	0,8	0,6

Andere controleopdrachten vereist vanuit wet- of regelgeving

in miljoenen euro's

Controle van financiële verantwoordingen ten behoeve van een toezichthouder	0,1
	0,1
<i>Andere controleopdrachten</i>	
Controle van subsidieverantwoordingen	< 0,1
Assurance-opdracht inzake duurzaamheidsinformatie	0,1
Assurance-opdracht Vertogas	0,1
Comfort letter EMTN	< 0,1
Beoordelingsopdracht inzake een statutaire jaarrekening van een dochtermaatschappij	< 0,1
	0,2
Totaal andere controleopdrachten	0,3
<i>Adviesdiensten op fiscaal terrein</i>	
Niet van toepassing	-
	-
<i>Andere niet-controlediensten</i>	
Overeengekomen specifieke werkzaamheden met betrekking tot financiële informatie ten behoeve van de toezichthouder	< 0,1

36. Gebeurtenissen na de balansdatum

Er hebben zich geen belangrijke gebeurtenissen voorgedaan tussen de balansdatum en de datum van deze jaarrekening die aanleiding zouden kunnen geven tot een aanpassing van de jaarrekening of een toelichting in de jaarrekening.

Vennootschappelijke jaarrekening

Vennootschappelijke financiële overzichten

Vennootschappelijke balans per 31 december 2019

(vóór resultaatbestemming)

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
Activa			
Vaste activa			
- materiële vaste activa	37	79,6	1,5
- financiële vaste activa	38	9 705,9	9 559,7
Totaal vaste activa		9 785,5	9 561,2
Vlottende activa			
- voorraden		42,0	40,3
- handelsvorderingen en overige vorderingen		57,5	50,3
- vorderingen op groepsmaatschappijen	39	103,0	52,8
- vorderingen op joint ventures		-	0,3
- liquide middelen		38,0	20,4
Totaal vlottende activa		240,5	164,1
Totaal		10 026,0	9 725,3

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
Passiva			
Eigen vermogen			
- geplaatst kapitaal	40	0,2	0,2
- herwaarderingsreserve	41	1 660,0	1 745,1
- wettelijke reserve	42	342,2	323,4
- overige reserves	43	3 521,0	3 313,5
- onverdeeld resultaat	44	412,0	325,2
Totaal eigen vermogen		5 935,4	5 707,4
Voorzieningen	45	88,6	125,8
Langlopende verplichtingen			
- rentedragende leningen		3 092,0	2 815,5
- leaseverplichtingen		73,6	-
Totaal langlopende verplichtingen		3 254,2	2 941,3
Kortlopende verplichtingen			
- kortlopende lease- en financieringsverplichtingen		422,0	661,5
- handelsschulden en overige schulden	46	169,3	226,0
- schulden aan groepsmaatschappijen	47	245,1	189,1
Totaal kortlopende verplichtingen		836,4	1 076,6
Totaal		10 026,0	9 725,3

Vennootschappelijke winst-en-verliesrekening

<i>In miljoenen euro's</i>	<i>Noot</i>	2019	2018
Netto-omzet		403,1	559,7
Personeelskosten	49	-153,2	-258,6
Afschrijvingskosten	37	-7,1	-0,8
Overige kosten	50	-268,9	-321,8
Totale lasten		-429,2	-581,2
Bedrijfsresultaat		-26,1	-21,5
Financiële baten en lasten	52	22,3	36,8
Aandeel in resultaat van deelnemingen	38	430,4	304,5
Resultaat vóór belastingen		426,6	319,8
Belastingen over resultaat	53	-14,6	5,4
Resultaat na belastingen		412,0	325,2

Toelichting op de vennootschappelijke financiële overzichten

Algemeen

Deze vennootschappelijke jaarrekening en de geconsolideerde jaarrekening vormen samen de statutaire jaarrekening van de vennootschap. De financiële informatie van de vennootschap is opgenomen in de geconsolideerde jaarrekening.

De vennootschappelijke jaarrekening bestaat uit de vennootschappelijke balans en de vennootschappelijke winst-en-verliesrekening; de toelichtingen op de vennootschappelijke financiële overzichten maken integraal deel uit van de vennootschappelijke jaarrekening.

Basis voor presentatie

Deze vennootschappelijke jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek (BW). Voor het vaststellen van de grondslagen voor de verwerking en waardering van activa en passiva en de bepaling van resultaten van haar vennootschappelijke jaarrekening, maakt de vennootschap gebruik van de mogelijkheid die wordt geboden in artikel 2:362 lid 8 BW. Dit betekent dat de grondslagen voor de verwerking en waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat van de vennootschappelijke jaarrekening van de vennootschap gelijk zijn aan de op EU-IFRS gebaseerde geconsolideerde jaarrekening.

In het geval er geen andere grondslag worden genoemd, wordt verwezen naar de grondslagen, zoals beschreven in de geconsolideerde jaarrekening. Voor een juiste interpretatie van deze vennootschappelijke jaarrekening, dient de vennootschappelijke jaarrekening te worden gelezen in samenhang met de geconsolideerde jaarrekening.

Deelnemingen in groepsmaatschappijen

Groepsmaatschappijen zijn alle entiteiten waarin de vennootschap direct of indirect overheersende zeggenschap heeft. Deelnemingen in groepsmaatschappijen worden in de vennootschappelijke jaarrekening verwerkt volgens de nettovermogenswaarde, met afzonderlijke presentatie van (eventuele) goodwill onder immateriële vaste activa. Indien en voor zover de vennootschap niet zonder beperking uitkering van de resultaten aan haar kan bewerkstelligen, worden de resultaten in een wettelijke reserve opgenomen.

Resultaat deelnemingen

Het aandeel in het resultaat van ondernemingen waarin wordt deelgenomen omvat het aandeel van de vennootschap in de resultaten van deze deelnemingen. Resultaten op transacties waarbij overdracht van activa en passiva tussen de vennootschap en haar deelnemingen en tussen deelnemingen onderling heeft plaatsgevonden, zijn geëlimineerd voor zover deze als niet gerealiseerd kunnen worden beschouwd.

Nadere toelichting op de vennootschappelijke balans

37. Materiële vaste activa

De mutaties in de materiële vaste activa in 2019 kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	Boekwaarde per 1 jan. 2019	Investerings	Desinvesteringen	Afschrijvingen	Boekwaarde per 31 dec. 2019
Andere vaste bedrijfsmiddelen	1,4	0,7	-	0,9	1,2
Gebruiksrecht activa	87,8	2,5	-5,7	6,2	78,4
Vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering	0,1	-0,1	-	-	-
Totaal voor boekjaar 2019	89,3	3,1	-5,7	7,1	79,6

Met ingang van 1 januari 2019 is onder de materiële vaste activa begrepen een bedrag van € 89,3 miljoen (2018: nihil) inzake leases. Gasunie heeft het economische, maar niet het juridische eigendom van deze gebruiksrecht activa. Voor een nadere toelichting hierop wordt verwezen naar het hoofd 'IFRS 16 Leases' in de grondslagen voor de waardering in de geconsolideerde jaarrekening.

De mutaties in de materiële vaste activa in 2018 kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	Boekwaarde per 1 jan. 2018	Investerings	Afschrijvingen	Boekwaarde per 31 dec. 2018
Andere vaste bedrijfsmiddelen	2,1	0,1	0,8	1,4
Vaste bedrijfsmiddelen in uitvoering	0,1	-	-	0,1
Totaal voor boekjaar 2018	2,2	0,1	0,8	1,5

De aanschafwaardes en de cumulatieve afschrijvingen (inclusief bijzondere waardeverminderingen) zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	Aanschafwaarde per 31 dec. 2019	Cumulatieve afschrijvingen * per 31 dec. 2019	Aanschafwaarde per 31 dec. 2018	Cumulatieve afschrijvingen * per 31 dec. 2018
Andere vaste bedrijfsmiddelen	4,7	3,4	3,9	2,4
Gebruiksrecht activa	84,6	6,2	-	-
Totaal	89,3	9,6	3,9	2,4

38. Financiële vaste activa

De financiële vaste activa kan als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Groepsmaatschappijen		
Stand per 1 januari	4 930,1	5 686,1
Mutaties		
- Investerings	-	6,1
- Acquisities	-	-
- Rechtstreekse mutaties eigen vermogen	44,7	-131,1
- Resultaat groepsmaatschappijen	430,4	304,5
- Storting/Terugbetaling agio	203,2	-600,0
- Ontvangen dividend	-213,7	-335,5
Stand per 31 december	5 394,7	4 930,1
Leningen aan groepsmaatschappijen		
Stand per 1 januari	4 629,6	4 055,9
Mutaties		
- Verstrekte langlopende leningen	139,5	649,9
- Aflossing langlopende leningen	-457,9	-76,2
Stand per 31 december	4 311,2	4 629,6
Totaal financiële vaste activa per 31 december	9 705,9	9 559,7

Groepsmaatschappijen

In 2019 zijn de 100%-groepsmaatschappijen Gasunie Deutschland Services en Gasunie Deutschland Technical Services in 2019 gefuseerd met Gasunie Deutschland Transport Services. Het betreft hier een bedrijfscombinatie onder gemeenschappelijke leiding. De bedrijfscombinatie heeft geen invloed op het vermogen en resultaat van de vennootschap in 2019.

De bedrijfscombinatie heeft als achtergrond het vereenvoudigen van de interne bedrijfsstructuur.

De rechtstreekse vermogensmutaties zien toe op de herwaardering van het belang in Nord Stream (noot 7 en 42), het effect van de wijzigingen in de vennootschapsbelastingtarieven bij de groepsmaatschappij Gasunie Transport Services (noot 8, 41 en 43), het actuariële resultaat op de pensioenregeling van Gasunie Deutschland (noot 17 en 43) en op de herwaardering van het belang in Gate terminal als gevolg van de implementatie van IFRS 16 alsmede de wijziging in de waarde van een cash flow hedge op de langlopende leningen (noot 43).

Leningen aan groepsmaatschappijen

Het kortlopend deel van de langlopende leningen is ultimo 2019 nihil (2018: € 20,0 miljoen).

In 2019 is de lening van N.V. Nederlandse Gasunie aan EnergyStock B.V. ter hoogte van € 185,0 miljoen omgezet in agio. De omzetting hangt samen met het vereenvoudigen van de bedrijfsvoering (N.V. Nederlandse Gasunie is enig aandeelhouder in EnergyStock). De terugbetaling van het agio in 2018 maakte onderdeel uit van de fusie tussen GTS B.V. en GGS B.V. per 2 januari 2018.

De rentevoet over de verstrekte langlopende leningen aan 100% groepsmaatschappijen bedraagt in 2019 de gewogen gemiddelde rentevoet van de lange leningenportefeuille van Gasunie met een opslag van 12,5 basispunten (2018: idem).

De reële waarde van de verstrekte langlopende leningen aan groepsmaatschappijen bedraagt ultimo 2019 € 5.160,3 miljoen (ultimo 2018: € 5.170,0 miljoen).

Er zijn geen afwijkende voorwaarden overeengekomen tussen Gasunie en de groepsmaatschappijen met betrekking tot de verstrekte langlopende leningen. Voor verwachte kredietverliezen is geen voorziening gevormd, omdat op basis van historische gegevens, alsmede toekomstverwachtingen, hiertoe geen aanleiding bestaat.

Lening aan Gasunie Transport Services B.V.

De verstrekte langlopende lening aan Gasunie Transport Services B.V. (GTS) bedraagt ultimo 2019 € 3.521,0 miljoen (2018: € 3.639,6 miljoen). Dit betreft de facto het saldo onder een leningfaciliteit van maximaal € 6,0 miljard, welke ter beschikking is gesteld op 1 januari 2014. De looptijd van deze faciliteit eindigt op 31 december 2029 en heeft een mogelijkheid tot verlenging. De partijen zijn overeengekomen dat tussentijds onbeperkt op de faciliteit kan worden getrokken dan wel afgelost. Er is geen aflossingsschema overeengekomen.

GTS is de netbeheerder van het landelijk gastransportnet in de zin van de Gaswet. De Minister van Economische Zaken en Klimaat heeft regels gesteld ten aanzien van goed financieel beheer door een netbeheerder in het Besluit Financieel Beheer Netbeheerders (BFBN). Per kwartaal beoordeelt GTS, rekening houdend met de bepalingen van het BFBN, of er afgelost dan wel getrokken moet worden op de kredietfaciliteit, ten einde aan de BFBN-vereisten te voldoen. Bij deze periodieke beoordeling wordt niet alleen de actuele financiële positie betrokken, maar ook de verwachtingen voor de komende jaren inzake de verwachte omvang en moment van de investeringsuitgaven, de verwachte dividenduitkeringen en de verwachte operationele kosten voor het gastransportnetwerk. De omvang en volatiliteit van deze variabelen maakt een betrouwbare schatting van eventuele toekomstige aflossingen niet mogelijk. Om deze reden is de verstrekte lening op balansdatum volledig gepresenteerd onder de langlopende vorderingen.

Leningen aan overige groepsmaatschappijen en deelnemingen

De verstrekte langlopende leningen aan Gastransport Noord-West Europa Holding B.V. bedragen ultimo 2019 € 645,6 miljoen (2018: € 645,6 miljoen). De looptijd van deze leningen eindigt op 31 december 2022 en 2023. De partijen zijn voor alle leningen overeengekomen dat gehele of gedeeltelijke tussentijdse aflossingen mogelijk zijn.

De verstrekte langlopende leningen aan Gasunie BBL B.V. bedragen ultimo 2019 € 120,7 miljoen (2018: € 151,2 miljoen). Dit betreft onder andere een leningfaciliteit van € 200 miljoen, welke ter beschikking is gesteld op 12 december 2014. De looptijd van deze faciliteit eindigt op 1 december 2024 en heeft een mogelijkheid tot verlenging. De partijen zijn overeengekomen dat tussentijds op de faciliteit kan worden getrokken dan wel afgelost.

De verstrekte leningen aan overige deelnemingen bedroegen € 23,9 miljoen (2018: € 8,2 miljoen). De rentevoet over deze leningen varieert afhankelijk van het risicoprofiel van de deelneming.

39. Vorderingen op groepsmaatschappijen

Intra-groepsposities ontstaan door dienstverlening van N.V. Nederlandse Gasunie aan groepsmaatschappijen en vice versa, door uitkering van dividend binnen de groep en door de cashpool transacties die door het groepshoofd worden uitgevoerd namens de groepsmaatschappijen in het kader van de operationele bedrijfsactiviteiten.

Er is geen aflossingsschema overeengekomen ten aanzien van de vorderingen op groepsmaatschappijen; de vorderingen hebben de kenmerken van een rekening-courantverhouding.

Over het saldo van de intra-groepsvorderingen betaalt de groepsmaatschappij een (zakelijke) rente die is gebaseerd op een variabele rente plus een opslag welke past bij het risicoprofiel van zowel Gasunie als de betreffende groepsmaatschappij.

Voor verwachte kredietverliezen is geen voorziening gevormd, omdat op basis van historische gegevens, alsmede de toekomstverwachtingen voor de deelnemingen die het betreft, hiertoe geen aanleiding bestaat.

40. Geplaatst kapitaal

Het maatschappelijk kapitaal bedraagt € 756.000 en is verdeeld in 7.560 gewone aandelen van elk € 100 nominaal. Hiervan zijn 1.513 aandelen geplaatst en volgestort. In het boekjaar hebben geen mutaties plaatsgevonden (2018: idem).

Alle geplaatste aandelen worden gehouden door de Staat der Nederlanden.

41. Herwaarderingsreserve

De herwaarderingsreserve heeft betrekking op de herwaardering van de materiële vaste activa per 1 januari 2004. Uitgestelde belastingen over de herwaardering zijn verwerkt in de uitgestelde belastingverplichtingen. De herwaarderingsreserve wordt gerealiseerd naar rato van afschrijving van de materiële vaste activa waar de herwaarderingsreserve betrekking op heeft.

Voorts is in de herwaarderingsreserve opgenomen een cash flow hedge gerelateerd aan een langlopende lening. Voor een nadere toelichting hierop wordt verwezen naar de toelichting op de cash flow hedge reserve in noot 13 ('Eigen vermogen') van de geconsolideerde jaarrekening.

De herwaarderingsreserve is als volgt samengesteld:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Herwaardering van de materiële vaste activa per 1 januari 2004	1 659,0	1 743,5
Cash flow hedge N.V. Nederlandse Gasunie, waarvan vennootschapsbelasting	1,3 -0,3	2,3 -0,7
	1,0	1,6
Totaal	1 660,0	1 745,1

De mutaties in de herwaarderingsreserve zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	1 745,1	1 702,9
Effect tariefswijziging op de uitgestelde belastingen	-27,1	95,1
Gerealiseerd deel van de ongerealiseerde herwaardering	-57,3	-52,2
Overboeking cash flow hedge reserve, waarvan vennootschapsbelasting	-0,9 0,2	-0,9 0,2
Stand per 31 december	1 660,0	1 745,1

42. Wettelijke reserve

De mutaties in de wettelijke reserve deelnemingen zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	323,4	317,8
Mutatie van tegen reële waarde gewaardeerde overige kapitaalbelangen	18,8	5,6
Stand per 31 december	342,2	323,4

De wettelijke reserve deelnemingen heeft betrekking op het 9% belang in Nord Stream. Dit belang is gewaardeerd tegen de reële waarde. Omdat Gasunie geen beslissende zeggenschap heeft in dit belang en daarmee geen resultaatuitkeringen kan afdwingen, is een wettelijke reserve gevormd voor de hoogte van de reële waarde waardering.

43. Overige reserves

De mutaties in de overige reserve zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	3 313,5	3 494,6
Bestemming resultaat voorgaand boekjaar	97,2	-2,2
Mutatie cashflow hedge deelnemingen	2,6	2,0
Saldo van actuariële winsten en verliezen terzake van personeelsbeloningen,	-14,5	-0,3
waarvan vennootschapsbelasting	4,3	0,1
Gerealiseerd deel van de ongerealiseerde herwaardering	57,3	52,3
Wijziging uitgestelde belastingen	66,1	-233,0
Rechtstreekse vermogensmutaties joint ventures	-5,4	-
Stand per 31 december	3 521,0	3 313,5

De rechtstreekse vermogensmutatie joint ventures betreft de verwerking van de effecten van IFRS 16 door Gate terminal in diens openingsbalans. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar het hoofd 'IFRS 16 Leases' in de grondslagen voor de waardering in de geconsolideerde jaarrekening.

Voor een toelichting op de overige mutaties wordt verwezen naar noot 8 ('Uitgestelde belastingenvorderingen'), noot 17 ('Personeelsbeloningen'), noot 41 ('Herwaarderingsreserve') en noot 44 ('Onverdeeld resultaat').

44. Onverdeeld resultaat

De mutaties in het onverdeeld resultaat zijn als volgt:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Stand per 1 januari	325,2	257,2
Uitgekeerd dividend	-228,0	-258,8
Toegevoegd aan de overige reserves	-97,2	1,6
Resultaat boekjaar	412,0	325,2
Stand per 31 december	412,0	325,2

De groepsmaatschappij Gasunie Transport Services B.V. is de netbeheerder van het landelijk gastransportnet in Nederland in de zin van de Gaswet. De Minister heeft regels gesteld ten aanzien van goed financieel beheer door netbeheerders in het 'Besluit Financieel Beheer Netbeheerder'. Deze regels bestaan uit een aantal financiële ratio's, waaronder een eigenvermogensminimum. Deze regels kunnen leiden tot restricties ten aanzien van de uitkeerbaarheid van onder andere dividend door de netbeheerder aan N.V. Nederlandse Gasunie. Een dergelijk besluit kan in voorkomende gevallen ook invloed hebben op de dividenduitkering aan de aandeelhouder van N.V. Nederlandse Gasunie.

Uitmo 2019 was een dergelijke beperking niet aan de orde.

Bestemming van het resultaat over het boekjaar 2018

De jaarrekening 2018 is vastgesteld in de Algemene Vergadering gehouden op 21 maart 2019. De Algemene Vergadering heeft de bestemming van het resultaat vastgesteld conform het voorstel van de Raad van Bestuur.

De winst over 2018 bedroeg € 325,2 miljoen en hiervan is € 228,0 miljoen als dividend uitgekeerd in 2019. Het restant is toegevoegd aan de overige reserves.

Voorstel tot resultaatbestemming over het boekjaar 2019

De Raad van Bestuur stelt voor om van de winst over 2019 € 123,6 miljoen toe te voegen aan de overige reserve en € 288,4 miljoen aan de aandeelhouder uit te keren. Het dividend per aandeel bedraagt € 190,6 duizend.

Het dividendvoorstel is niet verwerkt in de balans per 31 december 2019 en de toelichting daarop.

45. Voorzieningen

De voorzieningen zijn als volgt samengesteld:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Voorziening voor uitgestelde belastingverplichtingen	79,1	69,2
Voorziening voor jubileumuitkeringen	8,9	7,0
Voorziening voor secundaire arbeidsvoorwaarden na pensionering	0,6	6,3
Reorganisatievoorziening	-	43,3
Totaal voorzieningen	88,6	125,8

Voor een nadere toelichting op deze voorzieningen verwijzen wij naar noot 8 ('Uitgestelde belastingvorderingen'), noot 17 ('Personeelsbeloningen') en noot 18 ('Overige voorzieningen') van de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening.

46. Handelsschulden en overige schulden

De handelsschulden en overige schulden zijn als volgt te specificeren:

<i>in miljoenen euro's</i>	2019	2018
Handelsschulden	22,1	39,3
Belastingverplichtingen	6,0	12,4
Overige schulden en overlopende passiva	141,2	174,3
Totaal handelsschulden en overige schulden	169,3	226,0

De overige schulden en overlopende passiva bestaan met name uit nog te betalen rente, nog te ontvangen facturen en ontvangen security deposits. De ontvangen security deposits betreffen gestelde zekerheden die door klanten van de vennootschap of haar groepsmaatschappijen aan N.V. Nederlandse Gasunie zijn verstrekt ter afdekking van het debiteurenrisico. Over de security deposits wordt een marktconforme rente berekend.

Vanwege het kortlopende karakter van de handelsschulden en de overige schulden benadert de reële waarde de boekwaarde van de verplichtingen.

47. Schulden aan groepsmaatschappijen

Intra-groepsposities ontstaan door dienstverlening van N.V. Nederlandse Gasunie aan groepsmaatschappijen en vice versa, door uitkering van dividend binnen de groep en door de cashpool transacties die door het groepshoofd worden uitgevoerd namens de groepsmaatschappijen in het kader van de operationele bedrijfsactiviteiten.

Er is geen aflossingsschema overeengekomen ten aanzien van de schulden aan groepsmaatschappijen; de schulden hebben de kenmerken van een rekening-courantverhouding.

Over het saldo van de intra-groepsschulden betaalt Gasunie een (zakelijke) rente die is gebaseerd op een variabele rente plus een opslag welke past bij het risicoprofiel van zowel Gasunie als de betreffende groepsmaatschappij.

Inzake de schulden aan groepsmaatschappijen is geen aflossingsschema overeengekomen.

48. Overige posten

Voor een toelichting op de overige posten in de vennootschappelijke balans wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde balans.

Ook voor de niet in de balans opgenomen verplichtingen en de financiële instrumenten wordt verwezen naar de toelichting bij de geconsolideerde jaarrekening, aangezien deze toelichtingen in overwegende mate ook betrekking hebben op de vennootschap.

Nadere toelichting op de vennootschappelijke winst- en verliesrekening

49. Personeelskosten

De personeelskosten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Salariskosten	115,4	216,5
Sociale lasten	13,3	14,7
Pensioenkosten	24,5	27,4
Totaal personeelskosten	153,2	258,6

In de salariskosten over 2018 zijn begrepen de eenmalige kosten voor een reorganisatievoorziening ter hoogte van € 43,3 miljoen en de eenmalige kosten voor de afkoop van diverse personeelsregelingen ter hoogte van € 39,3 miljoen.

De gemiddelde personeelsbezetting in fulltime-equivalenten bedraagt voor 2019 1.244 (2018: 1.510), waarvan 3 (2018: 3) buiten Nederland.

De toelichting op de bezoldiging van de bestuurders en de commissarissen van de vennootschap is opgenomen in de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening onder noot 24 ('Personeelskosten').

50. Overige kosten

De overige kosten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Kosten uitbesteed werk en andere externe kosten	133,5	159,3
Kosten van netbeheer	113,6	124,9
Overige bedrijfslasten	21,8	37,6
Totaal overige kosten	268,9	321,8

De overige kosten bestaan met name uit goederen, diensten en hulpstoffen (zoals elektriciteit, stikstof, gas voor eigen gebruik ten behoeve van het gastransport, etc.) die N.V. Nederlandse Gasunie inkoopt ten behoeve van haar dienstverlening aan haar groepsmaatschappijen, waaronder GTS, de landelijk netbeheerder voor het gastransport in Nederland.

51. Honoraria externe accountant

Voor een toelichting op de honoraria van de externe accountant verwijzen wij naar noot 35 ('Honoraria externe accountant') van de geconsolideerde jaarrekening.

52. Financiële baten en lasten

De financiële baten en lasten zijn als volgt te specificeren:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Rentebaten en soortgelijke baten	118,8	112,3
Totaal financiële baten	118,8	112,3
Rentelasten en soortgelijke lasten	-93,0	-74,1
Overige financieringslasten	-3,5	-1,4
Totaal financiële lasten	-96,5	-75,5
Totaal financiële baten en lasten	22,3	36,8

Onder de rentebaten en soortgelijke baten zijn voornamelijk begrepen de rentes die berekend worden over leningen aan groepsmaatschappijen.

53. Belastingen

De belastinglast in de winst-en-verliesrekening is als volgt te specificeren:

<i>In miljoenen euro's</i>	2019	2018
Belastinglast over het boekjaar	45,9	28,7
Belastinglast over voorgaande jaren	1,4	0,3
Belastinglast fiscale eenheid	47,3	29,0
Mutaties in uitgestelde belastingen	46,1	-66,2
Totale belastinglast fiscale eenheid	93,4	-37,2
Verantwoord bij Gasunie Transport Services B.V.	-78,8	31,8
Totale belastinglast N.V. Nederlandse Gasunie	14,6	-5,4

Tussen N.V. Nederlandse Gasunie en haar Nederlandse 100%-groepsmaatschappijen bestaat een fiscale eenheid voor de vennootschapsbelasting. Aan deze groepsmaatschappijen wordt geen vennootschapsbelasting gealloceerd, met uitzondering van de groepsmaatschappij Gasunie Transport Services B.V. De in de vennootschappelijke winst-en-verliesrekening opgenomen belastinglast van Gasunie heeft derhalve betrekking op alle tot de fiscale eenheid behorende vennootschappen, met uitzondering van het deel dat is gealloceerd aan Gasunie Transport Services B.V.

De mutaties in de uitgestelde belastingen houden zowel in 2018 als in 2019 mede verband met de wijzigingen in het belastingtarief voor de vennootschapsbelasting in Nederland.

54. Overige posten in de vennootschappelijke winst-en-verliesrekening

Voor een toelichting op de overige posten van de vennootschappelijke winst-en-verliesrekening wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde winst-en-verliesrekening.

55. Gebeurtenissen na de balansdatum

Er hebben zich geen belangrijke gebeurtenissen voorgedaan tussen de balansdatum en de datum van deze jaarrekening die aanleiding zouden kunnen geven tot een aanpassing van de jaarrekening of een toelichting in de jaarrekening.

56. Overzicht groepsmaatschappijen en deelnemingen

Onderstaand is een overzicht opgenomen van de groepsmaatschappijen en de andere deelnemingen.

Entiteit	Zetel	Aandeel op 31 dec. 2019	Aandeel op 31 dec. 2018
<i>Groepsmaatschappijen</i>			
Gasunie BBL B.V.	Groningen	100%	100%
Gasunie Engineering B.V.	Groningen	100%	100%
Gasunie New Energy B.V.	Groningen	100%	100%
Gasunie Waterstof Services B.V.	Groningen	100%	100%
Gasunie LNG Holding B.V.	Groningen	100%	100%
Gasunie Ambigo B.V.	Groningen	100%	100%
Gasunie Transport Services B.V.	Groningen	100%	100%
Gasunie Energy Information Services B.V.	Groningen	100%	100%
EnergyStock B.V.	Groningen	100%	100%
Gastransport Noord-West Europa Holding B.V.	Groningen	100%	100%
Gastransport Noord-West Europa B.V.	Groningen	100%	100%
Gastransport Noord-West Europa Services 1 B.V.	Groningen	100%	100%
Gastransport Noord-West Europa Services 2 B.V.	Groningen	100%	100%
Gastransport Noord-West Europa Services 3 B.V.	Groningen	100%	100%
Gastransport Noord-West Europa Services 4 B.V.	Groningen	100%	100%
Gasunie Deutschland GmbH & Co. KG	Hannover, Duitsland	100%	100%
Gasunie Deutschland Transport Services Holding GmbH	Hannover, Duitsland	100%	100%
Gasunie Deutschland Services GmbH	Hannover, Duitsland	0%*	100%
Gasunie Deutschland Technical Services GmbH	Hannover, Duitsland	0%*	100%
Gasunie Deutschland Transport Services GmbH	Hannover, Duitsland	100%	100%
Gasunie Deutschland Verwaltungs GmbH	Hannover, Duitsland	100%	100%
Gasunie Infrastructuur AG	Zug, Zwitserland	100%	100%
Gasunie Warmte Holding B.V.	Groningen	100%***	0%
LdM Beheer B.V.	Rotterdam	100%****	0%
LdM C.V.	Rotterdam	100%****	0%
LdM 1 B.V.	Rotterdam	100%****	0%
LdM 2 B.V.	Rotterdam	100%****	0%
LdM 3 B.V.	Rotterdam	100%****	0%
LdM 4 B.V.	Rotterdam	100%****	0%
LdM 5 B.V.	Rotterdam	100%****	0%
LdM 6 B.V.	Rotterdam	100%****	0%
LdM 7 B.V.	Rotterdam	100%****	0%

<i>Groepsmaatschappijen (vervolg)</i>			
Vertogas B.V.	Groningen	100%	100%
<i>Joint operations</i>			
BBL Company V.O.F.	Groningen	60,0%	60,0%
Arbeitsgemeinschaft GOAL/Fluxys NEL-Projektphase	Hannover, Duitsland	51,3%	51,3%
European Gas Pipeline Link (EUGAL) BTG	Kessel, Duitsland	16,5%	16,5%
Ambigo V.O.F.	Groningen	46,7%	46,7%
<i>Joint ventures</i>			
Biogas Netwerk Twente B.V.	Almelo	50,0%	50,0%
Demonstratie Faciliteit Super Kritische Water Vergassing (SKW) Alkmaar B.V.	Alkmaar	50,0%	50,0%
DEUDAN - Deutsch/Dänische Erdgastransport GmbH	Handewitt, Duitsland	75,0%	75,0%
DEUDAN - Deutsch/Dänische Erdgastransport GmbH & Co. KG	Handewitt, Duitsland	33,4%	33,4%
Gate terminal C.V.	Rotterdam	50,0%	50,0%
Gate terminal Management B.V.	Rotterdam	50,0%	50,0%
German LNG Terminal GmbH	Hamburg, Duitsland	33,3%	33,3%
Jordgas Transport GmbH	Hannover, Duitsland	0%**	50,0%
NETRA GmbH Norddeutsche Erdgas Transversale	Emstek/Schneiderkrug, Duitsland	50,0%	50,0%
NETRA GmbH Norddeutsche Erdgas Transversale & Co. KG	Emstek/Schneiderkrug, Duitsland	44,1%	44,1%
<i>Geassocieerde deelnemingen</i>			
GASPOOL Balancing Services GmbH	Berlijn, Duitsland	20,0%	20,0%
<i>Overige deelnemingen</i>			
Energie Data Services Nederland B.V.	Arnhem	12,5%	12,5%
PRISMA European Capacity Platform GmbH	Leipzig, Duitsland	12,7%	12,7%
Nord Stream AG	Zug, Zwitserland	9,0%	9,0%

* Entiteiten zijn in 2019 gefuseerd met Gasunie Deutschland Transport Services GmbH.

** Entiteit is in 2019 gefuseerd met NETRA GmbH Norddeutsche Erdgas Transversale.

*** Opgericht op 30 december 2019.

**** Acquisitie op 1 september 2019. Voor meer informatie hierover wordt verwezen naar noot 1 'Bedrijfscombinaties'.

Ondertekening

De Raad van Bestuur,

Dhr. J.J. Fennema*, voorzitter
Mevr. J. Hermes* (vanaf 1 oktober 2019)
Dhr. B.J. Hoevers
Dhr. U. Vermeulen

De Raad van Commissarissen,

Dhr. R. de Jong, voorzitter
Dhr. D.J. van den Berg
Dhr. P.J. Duisenberg (vanaf 1 september 2019)
Mevr. M.M. Jonk
Dhr. W.J.A.H. Schoeber
Dhr. A.S. Visser
Mevr. C. Wielinga (vanaf 15 april 2019)

Groningen, 25 februari 2020

**Statutair bestuurder*

Overige gegevens

Statutaire regeling omtrent de winstbestemming

Overeenkomstig artikel 39, lid 2, van de statuten staat de winst over het boekjaar ter vrije beschikking van de algemene vergadering.

De vennootschap kan aan de aandeelhouders en andere gerechtigden tot de voor uitkering vatbare winst slechts uitkeringen doen voor zover haar eigen vermogen groter is dan het bedrag van het geplaatste kapitaal vermeerderd met de reserves die krachtens de wet moeten worden aangehouden.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de algemene vergadering en de raad van commissarissen van N.V. Nederlandse Gasunie

Verklaring over de jaarrekening 2019

Ons oordeel

Naar ons oordeel:

- geeft de geconsolideerde jaarrekening van N.V. Nederlandse Gasunie, samen met haar dochtermaatschappijen ('de groep'), een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van de groep op 31 december 2019 en van het resultaat en de kasstromen over 2019, in overeenstemming met de International Financial Reporting Standards zoals aanvaard binnen de Europese Unie (EU-IFRS) en met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW);
- geeft de vennootschappelijke jaarrekening van N.V. Nederlandse Gasunie ('de vennootschap') een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van de vennootschap op 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019 van N.V. Nederlandse Gasunie te Groningen gecontroleerd. De jaarrekening omvat de geconsolideerde jaarrekening van de groep en de vennootschappelijke jaarrekening.

De geconsolideerde jaarrekening bestaat uit:

- de geconsolideerde balans per 31 december 2019;
- de volgende overzichten over 2019: de geconsolideerde winst-en-verliesrekening, het geconsolideerd overzicht van het totaalresultaat, het geconsolideerd mutatieoverzicht van het eigen vermogen en het geconsolideerd kasstroomoverzicht; en
- de toelichting met de belangrijke grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De vennootschappelijke jaarrekening bestaat uit:

- de vennootschappelijke balans per 31 december 2019;
- de vennootschappelijke winst-en-verliesrekening over 2019; en
- de toelichting met de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de geconsolideerde jaarrekening is EU-IFRS en de relevante bepalingen uit Titel 9 Boek 2 BW en het stelsel dat is gebruikt voor het opmaken van de vennootschappelijke jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van N.V. Nederlandse Gasunie zoals vereist in de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang, de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Onze controleaanpak

Samenvatting en context

N.V. Nederlandse Gasunie is een Europees energie-infrastructuurbedrijf dat het transport van gas in Nederland en Duitsland verzorgt. De opbrengstenstromen uit deze activiteiten worden door de verantwoordelijke toezichthouders gereguleerd. Daarnaast heeft N.V. Nederlandse Gasunie niet gereguleerde activiteiten, onder andere gericht op het aanbieden van gasopslagcapaciteit aan de markt en de BBL-pijpleiding tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk. De groep bestaat uit verschillende groepsonderdelen en daarom hebben wij de reikwijdte en aanpak van de groepscontrole overwogen zoals uiteengezet in de paragraaf 'De reikwijdte van onze groepscontrole'. We hebben in het bijzonder aandacht besteed aan de gebieden die gerelateerd zijn aan de specifieke bedrijfsactiviteiten van de groep.

Als onderdeel van het ontwerpen van onze controleaanpak hebben wij de materialiteit bepaald en het risico van materiële afwijkingen in de jaarrekening geïdentificeerd en ingeschat. Wij besteden bijzondere aandacht aan die gebieden waar de raad van bestuur belangrijke schattingen heeft gemaakt, bijvoorbeeld bij significante schattingen waarbij veronderstellingen over toekomstige gebeurtenissen worden gemaakt die inherent onzeker zijn. In de paragraaf 'Oordelen en schattingen door het management' van de jaarrekening heeft de vennootschap de schattingsposten en de belangrijkste bronnen van schattingsonzekerheid uiteengezet. Vanwege de schattingsonzekerheid en het gerelateerde hogere inherente risico verbonden aan de waardering van de vaste activa van BBL Company V.O.F. (hierna: BBL Company), hebben wij deze aangemerkt als kernpunt zoals uiteengezet in de paragraaf 'De kernpunten van onze controle'.

Andere aandachtsgebieden in onze controle, die niet als kernpunten zijn aangemerkt, waren de specifieke reguleringsaspecten ten aanzien van de opbrengsten, het effect van de tariefswijziging van de Nederlandse vennootschapsbelasting op de uitgestelde belastingen, de implementatie van IFRS 16, de jaarlijkse evaluatie van de gehanteerde levensduren voor de materiële vaste activa en de jaarlijkse evaluatie van aanwijzingen voor waardeverminderingen en/of-vermeerderingen van vaste activa.

Wij hebben ervoor gezorgd dat de controleteams, zowel op groepsniveau als op het niveau van de groepsonderdelen, over voldoende specialistische kennis en expertise beschikten die nodig waren voor de controle van een Europees energie-infrastructuurbedrijf. Wij hebben daarom experts en specialisten op het gebied van waardering, IT en vennootschapsbelasting in ons team opgenomen.

De hoofdlijnen van onze controleaanpak waren als volgt:

Materialiteit

- Materialiteit: €25,5 miljoen.

Reikwijdte van de controle

- We hebben controlewerkzaamheden van de significante Nederlandse onderdelen uitgevoerd op één locatie en gebruikgemaakt van een buitenlandse accountant voor de controlewerkzaamheden bij Gasunie Deutschland en van een Nederlandse accountant voor de controlewerkzaamheden bij Gate terminal (joint venture).
- Dekking controlewerkzaamheden: 96% van de geconsolideerde netto-omzet, 97% van het geconsolideerde balanstotaal en 97% van het geconsolideerde resultaat voor belastingen.

Kernpunt

- Waardering van de vaste activa in BBL Company.

Materialiteit

De reikwijdte van onze controle wordt beïnvloed door het toepassen van materialiteit. Het begrip 'materieel' wordt toegelicht in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij bepalen, op basis van ons professionele oordeel, kwantitatieve grenzen voor materialiteit waaronder de materialiteit voor de jaarrekening als geheel, zoals uiteengezet in onderstaande tabel. Deze grenzen, evenals de kwalitatieve overwegingen daarbij, helpen ons om de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden voor de individuele posten en toelichtingen in de jaarrekening te bepalen en om het effect van onderkende afwijkingen, zowel individueel als gezamenlijk, op de jaarrekening als geheel en op ons oordeel, te evalueren.

Materialiteit voor de groep	€25,5 miljoen (2018: €20,8 miljoen).
Hoe is de materialiteit bepaald	Wij bepalen de materialiteit op basis van ons professionele oordeel. Als basis voor deze oordeelsvorming gebruikten we 5% van het resultaat voor belastingen.
De overwegingen voor de gekozen benchmark	We gebruikten het resultaat voor belastingen als de primaire, algemeen geaccepteerde, benchmark, op basis van onze analyse van de gemeenschappelijke informatiebehoeften van gebruikers van de jaarrekening. Op basis daarvan zijn wij van mening dat het resultaat voor belastingen een belangrijk kengetal is voor de financiële prestaties van de vennootschap.
Materialiteit voor de groepsonderdelen	Aan elk groepsonderdeel, binnen de reikwijdte van onze controle, is, op basis van onze oordeelsvorming, een materialiteit toegerekend die lager ligt dan de materialiteit voor de groep als geheel. De materialiteit die we hebben toegerekend aan de groepsonderdelen lag tussen €3,7 miljoen en €25,5 miljoen. Enkele groepsonderdelen zijn gecontroleerd met de statutaire materialiteit op basis van een verplichte lokale controle die ook lager was dan de materialiteit voor de groep als geheel.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de raad van commissarissen overeengekomen dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven €1.275.000 (2018: €1.000.000) met resultaatimpact en boven €5 miljoen voor herclassificatie binnen de balans aan hen rapporteren evenals kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De reikwijdte van onze groepscontrole

N.V. Nederlandse Gasunie is de moedermaatschappij van een groep van entiteiten.

De financiële informatie van deze groep is opgenomen in de geconsolideerde jaarrekening van N.V. Nederlandse Gasunie.

Wij hebben de reikwijdte van onze controle zodanig bepaald dat we voldoende controlewerkzaamheden verrichten om in staat te zijn een oordeel te geven over de jaarrekening als geheel. Daarbij hebben wij, onder meer, in aanmerking genomen de managementstructuur van de groep, de aard van de activiteiten van de groepsonderdelen, de bedrijfsprocessen en interne beheersingsmaatregelen en de bedrijfstak waarin de vennootschap opereert. Op grond hiervan hebben wij de aard en omvang van de werkzaamheden bepaald op het niveau van de groepsonderdelen die noodzakelijk waren om door het groepsteam en door de accountants van groepsonderdelen te worden uitgevoerd.

De groepscontrole heeft zich voornamelijk gericht op de significante onderdelen:

N.V. Nederlandse Gasunie, Gasunie Transport Services B.V., Gasunie Deutschland GmbH & Co KG (hierna: Gasunie Deutschland), EnergyStock B.V. en Gate terminal C.V. (hierna: de joint venture Gate terminal). Bij deze vijf groepsonderdelen zijn controles van de volledige financiële informatie uitgevoerd omdat deze groepsonderdelen individueel een significante financiële omvang hebben.

Bij BBL Company zijn specifieke controlewerkzaamheden op het geïdentificeerde significante risico verricht inzake de waardering van de vaste activa. Daarnaast zijn voor een additioneel groepsonderdeel specifieke controlewerkzaamheden verricht op individuele posten om voldoende dekking te verkrijgen voor de controle van individuele posten van de geconsolideerde jaarrekening.

In totaal hebben wij met het uitvoeren van deze werkzaamheden de volgende dekking over onderstaande jaarrekeningposten verkregen:

Netto-omzet	96%
Balanstotaal	97%
Resultaat voor belasting	97%

De groepsonderdelen die niet onder de reikwijdte van de controle vallen vertegenwoordigen geen van alle meer dan 4% van de geconsolideerde netto-omzet of het geconsolideerde balanstotaal.

Op de financiële informatie van deze resterende groepsonderdelen hebben we op groepsniveau, onder meer, cijferanalyses uitgevoerd om onze inschatting, dat deze onderdelen geen significante risico's op materiële fouten bevatten, te bevestigen.

Bij de groepsonderdelen N.V. Nederlandse Gasunie, Gasunie Transport Services B.V., EnergyStock B.V. en BBL Company hebben wij zelf controlewerkzaamheden uitgevoerd. Wij hebben gebruikgemaakt van andere accountants bij de controle van Gasunie Deutschland en de joint venture Gate terminal.

Waar controlewerkzaamheden zijn uitgevoerd door accountants van groepsonderdelen, hebben wij de mate waarin onze betrokkenheid noodzakelijk was bepaald om in staat te zijn een conclusie te trekken of voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot deze onderdelen is verkregen als basis voor ons oordeel bij de geconsolideerde jaarrekening als geheel.

Wij hebben de accountant van Gasunie Deutschland en de joint venture Gate terminal instructies gestuurd. Wij hebben, als groepsaccountant, periodiek overleg gehad met de accountant van Gasunie Deutschland en de joint venture Gate terminal, waarbij gesproken is over de risico's, de controleaanpak, de voortgang van de controle en, op basis van de van de accountant van Gasunie Deutschland en de joint venture Gate terminal ontvangen rapportages, de bevindingen en conclusies. Wij hebben dit uitgebreid met het uitvoeren van een dossierreview van de accountant van Gasunie Deutschland om de kwaliteit van de uitgevoerde werkzaamheden te evalueren. Met het management en de accountant van Gasunie Deutschland is afsluitend gesproken over de financiële resultaten, de gehanteerde (belangrijke) schattingen en de bevindingen uit de controle.

Het groepsteam heeft de consolidatie van de groep, de toelichtingen in de jaarrekening en een aantal complexe aspecten gecontroleerd. Dit betreffen onder andere de opgestelde analyse(s) ten aanzien van aanwijzingen voor waardeverminderingen en -vermeerderingen van vaste activa en de implementatie van IFRS 16.

Door bovengenoemde werkzaamheden bij (groeps)onderdelen, gecombineerd met aanvullende werkzaamheden op groepsniveau, zijn wij in staat geweest om voldoende en geschikte controle- informatie met betrekking tot de financiële informatie van de groep te verkrijgen als basis voor ons oordeel over de jaarrekening.

Onze focus op het risico op fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving

Onze doelstellingen

De doelstellingen van onze controle zijn:

Met betrekking tot fraude:

- het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude;
- het verkrijgen van voldoende en geschikte controle-informatie over de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude door middel van het opzetten en implementeren van geschikte manieren om op die risico's in te spelen; en
- het op passende wijze inspelen op fraude of vermoede fraude die tijdens de controle is geïdentificeerd.

Met betrekking tot de naleving van wet- en regelgeving:

- het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang die het gevolg is van niet-naleving van wet- en regelgeving; en
- het verkrijgen van een redelijke mate van zekerheid dat de financiële overzichten als geheel vrij zijn van afwijkingen van materieel belang die het gevolg zijn van fraude of van fouten, rekening houdend met het van toepassing zijnde wet- en regelgevingskader.

De primaire verantwoordelijkheid voor de preventie en detectie van fraude of niet-naleving van wet- en regelgeving ligt bij de raad van bestuur onder het toezicht van de raad van commissarissen.

Onze risicoanalyse

Als onderdeel van ons proces van het identificeren van frauderisico's evalueren wij frauderisico-factoren met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, het oneigenlijk toe-eigenen van activa en omkoping en corruptie. Wij, samen met onze forensische specialisten, hebben de frauderisicofactoren geëvalueerd om te overwegen of deze factoren een indicatie vormen voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang die het gevolg zijn van fraude.

Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om een algemeen inzicht te verwerven in het wet- en regelgevingskader dat van toepassing is op de groep waarbij wij bepalingen hebben geïdentificeerd van wet- en regelgeving die gewoonlijk wordt geacht van directe invloed te zijn op de vaststelling van bedragen en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen die van materieel belang zijn, zoals wet- en regelgeving op het gebied van belastingen en pensioenen alsmede de omzet (welke gereguleerd is).

Bij al onze controles besteden wij aandacht aan het risico van het doorbreken van de interne beheersingsmaatregelen door het management waaronder het evalueren van risico's op mogelijke afwijkingen als gevolg van fraude op basis van een analyse van mogelijke belangen van het management. Wij verwijzen naar het kernpunt van de controle: 'Waardering van de vaste activa in BBL Company', dat een voorbeeld is van onze controleaanpak gericht op onderdelen waar er een hoger risico is geïdentificeerd door schattingen waar het management significante oordeelsvormingen en veronderstellingen hanteert.

Onze controlewerkzaamheden op de geïdentificeerde risico's

Wij hebben de volgende controlewerkzaamheden uitgevoerd om in te spelen op de geïdentificeerde risico's:

- Wij hebben de opzet, implementatie en, indien van toepassing, effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico mitigeren getest.
- Wij hebben data-analyse uitgevoerd op hoger risico journaalboekingen en hebben de belangrijkste oordeelsvormingen en veronderstellingen geëvalueerd voor een mogelijke tendentie door N.V. Nederlandse Gasunie, inclusief retrospectieve beoordelingen met betrekking tot significante schattingen van voorgaand boekjaar. Waar wij voorbeelden van onverwachte journaalboekingen of overige risico's hebben geïdentificeerd, hebben wij additionele controlewerkzaamheden uitgevoerd om ieder risico te adresseren. Deze werkzaamheden bevatten ook het testen van transacties door middel van bronbescheiden.
- Met betrekking tot het risico op fraude in de omzetverantwoording:
 - Wij hebben de opzet, implementatie en, indien van toepassing, effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen ten aanzien van de opbrengstenstromen in Duitsland en Nederland getest.
 - Wij hebben gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd op de verantwoorde opbrengsten, inclusief een aansluiting van de berekende tarieven op de goedkeuring door de ACM c.q. BNetzA, en de afloop van de handelsvorderingen.
 - Wij hebben data-analyse uitgevoerd of er ongebruikelijke boekingen zijn gemaakt ten aanzien van de omzet in het grootboek.
- Met betrekking tot het frauderisico inzake handelsvorderingen ontstaan uit gasonbalanspositie(s):
 - Wij hebben kennisgenomen van documentatie van de afgeronde onderzoeken inzake de (vermoedelijke) oplichting in 2018 door een shipper en vastgesteld dat deze toereikend zijn voor onze werkzaamheden.
 - Wij hebben de opzet en het bestaan van de interne beheersingsmaatregelen vastgesteld ten aanzien van dit risico.
 - Wij hebben deelwaarnemingen uitgevoerd ten aanzien van de afloop van de handelsvorderingen.
- Wij hebben elementen van onvoorspelbaarheid ingebouwd in onze controlewerkzaamheden.
- Wij hebben de uitkomsten van overige controlewerkzaamheden overwogen en geëvalueerd of geconstateerde afwijkingen een aanwijzing vormen voor fraude. Indien een dergelijke aanwijzing bestond, hebben wij de frauderisicoanalyse opnieuw geëvalueerd en de impact bepaald op onze geplande controlewerkzaamheden.
- We hebben controle-informatie verkregen omtrent het naleven van de bepalingen van die wet- en regelgeving die gewoonlijk wordt geacht van directe invloed te zijn op de vaststelling van bedragen en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen die van materieel belang zijn. Voor wat betreft overige wet- en regelgeving die geen directe invloed heeft op de vaststelling van de bedragen en toelichtingen in de financiële overzichten, hebben wij de raad van bestuur en de raad van commissarissen gevraagd of de entiteit dergelijke wet- en regelgeving naleeft. Daarnaast hebben we de correspondentie met relevante vergunningverlenende of regelgevende of toezichthoudende instanties geïnspecteerd.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens de controle van de jaarrekening. Wij hebben de raad van commissarissen op de hoogte gebracht van de kernpunten. De kernpunten vormen geen volledige weergave van alle risico's en punten die wij tijdens onze controle hebben geïdentificeerd en hebben besproken.

Wij hebben in deze paragraaf de kernpunten beschreven met daarbij een samenvatting van de op deze punten door ons uitgevoerde werkzaamheden.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen en observaties ten aanzien van individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten of over specifieke elementen van de jaarrekening.

In 2018 waren de kernpunten 'Reorganisatievoorziening en afkoop van personeelsregelingen' en 'Waardevermindering handelsvordering van €16,1 miljoen'. De reorganisatievoorziening en afkoop van personeelsregelingen zijn begin 2019 afgewikkeld en derhalve niet meer als kernpunt opgenomen.

De waardevermindering handelsvordering van €16,1 miljoen is nog steeds actueel en de opvolging hieromtrent is nader toegelicht in de paragraaf fraude: 'Onze focus op het risico op fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving'.

Kernpunten	Onze controlewerkzaamheden en observaties
<i>Waardering van de vaste activa in BBL Company</i> <i>Zie noot 2 van de nadere toelichting op de geconsolideerde balans</i> Uit analyse van de raad van bestuur is gebleken dat er voor de vaste activa van BBL Company, die een waarde vertegenwoordigen van €251,7 miljoen, aanwijzingen zijn voor een waardevermindering. De voornaamste aanwijzing is de keuze van BBL Company en Gasunie Transport Services om het interconnectiepunt Julianadorp niet te laten terugkeren waardoor de verplichting voor BBL Company ontstaat voor de 'Inter-Transmission System Operator Compensation', zoals opgenomen in de overeenkomst NC TAR, die naar verwachting van de raad van bestuur zorgt voor lagere kasstromen bij BBL Company over de periode 2020 tot en met 2024. De raad van bestuur heeft onderzoek gedaan naar de realiseerbare waarde van de vaste activa bij BBL Company en heeft een waarderingstest opgesteld op basis van een 'value-in-use' waarderingsmodel waarbij de kasstromen zijn ingeschat tot 2070. Bij het berekenen van de realiseerbare waarde heeft de raad van bestuur aannames gedaan ten aanzien van de verwachte inkomsten en overige toekomstige kasstromen voor deze activa alsook de te hanteren disconteringsvoet. Uit dit onderzoek is gebleken dat er geen sprake is van een waardevermindering van deze activa. Gezien de omvang van de vaste activa bij BBL Company in relatie tot de jaarrekening en de aannames in de berekening van de realiseerbare waarde, hebben wij dit aangemerkt als een kernpunt van onze controle.	Wij hebben de door de raad van bestuur uitgevoerde analyse ten aanzien van de waardeveranderingen in de vaste activa bij BBL Company beoordeeld en wij kunnen ons vinden in de conclusie dat er sprake is van een aanwijzing voor een waardevermindering van de vaste activa van BBL Company en daarmee de noodzaak tot het uitvoeren van een onderzoek naar eventuele waardeverminderingen. Onze controlewerkzaamheden op het onderzoek van eventuele waardeverminderingen van de vaste activa van BBL Company bestonden uit het toetsen van de toegepaste waarderingmethode, de veronderstellingen gehanteerd in het waarderingsmodel en het toetsen van de onderliggende berekeningen. Met behulp van experts op het gebied van waarderingen hebben wij de belangrijkste veronderstellingen getoetst. Wij hebben via deelwaarneming getoetst dat de bestaande inkomsten uit vaste transportcontracten zoals opgenomen in het model overeenkomen met de achterliggende contracten. Voor de inkomsten op grond van de veiling van toekomstige transportcapaciteit hebben wij de raad van bestuur bevraagd op de rationale achter gedane aannames en deze getoetst aan interne en/of externe informatie alsmede de gevoeligheid beoordeeld van een wijziging in deze aannames. De aannames ten aanzien van de disconteringsvoet hebben wij getoetst met behulp van onder andere externe marktdata. Wij achten de aannames van de raad van bestuur in het waarderingsmodel inzake de vaste activa van BBL Company redelijk en aanvaardbaar. Op basis van de door ons uitgevoerde werkzaamheden en verkregen controle informatie hebben wij geen materiële verschillen geconstateerd. Tot slot hebben wij werkzaamheden inzake de juistheid en toereikendheid van de toelichting, inclusief de opgenomen sensitiviteitsanalyse, uitgevoerd en hierbij geen materiële bevindingen en/of tekortkomingen geconstateerd.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag (zoals gedefinieerd in toelichting op de geconsolideerde financiële overzichten, paragraaf Algemeen);
- Verslag Raad van Commissarissen;
- Verslag van de OR;
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

De raad van bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende overige door wet- en regelgeving gestelde vereisten

Onze benoeming

Wij zijn op 12 december 2013 benoemd als externe accountant van N.V. Nederlandse Gasunie door de raad van commissarissen vanaf het boekjaar 2015 waarbij deze benoeming is bekrachtigd door de aandeelhouder op 17 december 2013. Dit is jaarlijks herbevestigd door de aandeelhouder. Wij zijn nu voor een onafgebroken periode van vijf jaar accountant van de vennootschap.

Geen verboden diensten

Wij hebben, naar ons beste weten en overtuiging, geen verboden diensten, als bedoeld in artikel 5, lid 1 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang, geleverd.

Geleverde diensten

De diensten die wij, in aanvulling op de controle van de jaarrekening, hebben geleverd aan de vennootschap en haar dochtermaatschappijen, in de periode waarop onze wettelijke controle betrekking heeft, zijn toegelicht in noot 35 van de toelichting van de geconsolideerde jaarrekening.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van de raad van bestuur en de raad van commissarissen voor de jaarrekening

De raad van bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met EU-IFRS en met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die de raad van bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet de raad van bestuur afwegen of de vennootschap in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet de raad van bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij de raad van bestuur het voornemen heeft om de vennootschap te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. De raad van bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de vennootschap haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van commissarissen is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de vennootschap.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze doelstellingen zijn een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen over de vraag of de jaarrekening als geheel geen afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude of van fouten en een controleverklaring uit te brengen waarin ons oordeel is opgenomen. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen van materieel belang ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Groningen, 25 februari 2020
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

drs. W.A. Schouten RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2019 van N.V. Nederlandse Gasunie

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de vennootschap.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door de raad van bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door de raad van bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Ook op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de vennootschap haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen bepaald om te waarborgen dat we voldoende controlewerkzaamheden verrichten om in staat te zijn een oordeel te geven over de jaarrekening als geheel. Bepalend hierbij zijn de geografische structuur van de groep, de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen of de activiteiten, de bedrijfsprocessen en interne beheersingsmaatregelen en de bedrijfstak waarin de vennootschap opereert. Op grond hiervan hebben wij de groepsonderdelen geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met de raad van commissarissen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing. In dit kader geven wij ook een verklaring aan de auditcommissie op grond van artikel 11 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang. De in die aanvullende verklaring verstrekte informatie is consistent met ons oordeel in deze controleverklaring.

Wij bevestigen aan de raad van commissarissen dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met hen over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening vanuit alle zaken die wij met de raad van commissarissen hebben besproken. Wij beschrijven deze zaken in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang is van het maatschappelijk verkeer.

Assurancerapport van de onafhankelijke accountant

Aan: de algemene vergadering en de raad van commissarissen van N.V. Nederlandse Gasunie

Assurancerapport bij de duurzaamheidsinformatie 2019

Onze conclusie

Op grond van onze werkzaamheden is ons niets gebleken op basis waarvan wij zouden moeten concluderen dat de duurzaamheidsinformatie opgenomen in het Jaarverslag 2019 van N.V. Nederlandse Gasunie, niet in alle van materieel belang zijnde aspecten, een betrouwbare en toereikende weergave geeft van:

- het beleid en de bedrijfsvoering ten aanzien van maatschappelijk verantwoord ondernemen; en
- de gebeurtenissen en de prestaties op dat gebied voor het jaar geëindigd op 31 december 2019,

in overeenstemming met de Sustainability Reporting Standards van het Global Reporting Initiative (GRI) en de intern gehanteerde verslaggevingscriteria zoals toegelicht in de paragraaf 'verslaggevingscriteria'.

Wat we hebben beoordeeld

Wij hebben de duurzaamheidsinformatie opgenomen in het Jaarverslag 2019 beoordeeld voor het jaar geëindigd op 31 december 2019, zoals opgenomen in de volgende secties in het Jaarverslag 2019 (hierna: "de duurzaamheidsinformatie"):

- Ons verhaal over 2019;
- Over ons;
- Strategie;
- Onze resultaten;
- Bijlagen Verslaggevingsprincipes, Overige data veiligheid en milieu, Overige informatie medewerkers.

Deze beoordeling is gericht op het verkrijgen van een beperkte mate van zekerheid.

De duurzaamheidsinformatie omvat een weergave van het beleid en de bedrijfsvoering van N.V. Nederlandse Gasunie, Groningen (hierna: "Gasunie") ten aanzien van maatschappelijk verantwoord ondernemen en van de gebeurtenissen en de prestaties op dat gebied gedurende 2019.

De basis voor onze conclusie

Wij hebben onze beoordeling uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse Standaard 3810N 'Assuranceopdrachten inzake maatschappelijke verslagen' valt. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de beoordeling van de duurzaamheidsinformatie'.

Wij vinden dat de door ons verkregen assurance-informatie voldoende en geschikt is als basis voor onze conclusie.

Onafhankelijkheid en kwaliteitsbeheersing

Wij zijn onafhankelijk van Gasunie zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij passen de Nadere voorschriften kwaliteitssystemen (NVKS) toe. Op grond daarvan beschikken wij over een samenhangend stelsel van kwaliteitsbeheersing, inclusief vastgelegde richtlijnen en procedures inzake de naleving van ethische voorschriften, professionele standaarden en andere relevante wet- en regelgeving.

Verslaggevingscriteria

De duurzaamheidsinformatie dient gelezen en begrepen te worden in de context van de verslaggevingscriteria. Het bestuur van Gasunie is verantwoordelijk voor het selecteren en toepassen van deze verslaggevingscriteria, rekening houdend met de van toepassing zijnde wet- en regelgeving met betrekking tot verslaggeving.

De gehanteerde verslaggevingscriteria voor het opstellen van de duurzaamheidsinformatie zijn de Sustainability Reporting Standards van Global Reporting Initiative (GRI) en de intern gehanteerde verslaggevingscriteria, zoals toegelicht in bijlage Verslaggevingsprincipes van het Jaarverslag 2019. Het ontbreken van gevestigde praktijken ter beoordeling en meting van niet-financiële informatie biedt de mogelijkheid verscheidene, acceptabele meettechnieken toe te passen. Hierdoor kan de vergelijkbaarheid tussen entiteiten onderling en in de tijd beïnvloed worden.

Beperkingen in de reikwijdte van onze beoordeling

In de duurzaamheidsinformatie is toekomstgerichte informatie opgenomen zoals verwachtingen ten aanzien van ambities, strategie, plannen en ramingen en risico-inschattingen. Inherent aan toekomstgerichte informatie is dat de werkelijke uitkomsten in de toekomst waarschijnlijk zullen afwijken van deze verwachtingen. De hieruit voortvloeiende afwijkingen kunnen van materieel belang zijn. Wij geven geen zekerheid bij de veronderstellingen en de haalbaarheid van toekomstgerichte informatie in de duurzaamheidsinformatie.

De verwijzingen naar externe bronnen of websites in de duurzaamheidsinformatie maken geen onderdeel uit van de duurzaamheidsinformatie die door ons is beoordeeld. Wij verstrekken derhalve geen zekerheid over deze informatie buiten het Jaarverslag 2019.

Verantwoordelijkheden voor de duurzaamheidsinformatie en de beoordeling

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van commissarissen

Het bestuur van Gasunie is verantwoordelijk voor het opstellen van betrouwbare en toereikende duurzaamheidsinformatie in overeenstemming met de verslaggevingscriteria zoals toegelicht in de paragraaf 'verslaggevingscriteria', inclusief het identificeren van de beoogde gebruikers en het bepalen van materiële onderwerpen. De door het bestuur gemaakte keuzes ten aanzien van de reikwijdte van de duurzaamheidsinformatie en het verslaggevingsbeleid zijn uiteengezet in bijlage Verslaggevingsprincipes van het Jaarverslag 2019.

Het bestuur is ook verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de duurzaamheidsinformatie mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

De raad van commissarissen is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het rapportageproces van de vennootschap ten aanzien van de duurzaamheidsinformatie.

Onze verantwoordelijkheden voor de beoordeling van de duurzaamheidsinformatie

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een beoordelingsopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte assurance-informatie verkrijgen voor de door ons af te geven conclusie.

De werkzaamheden die worden verricht bij het verkrijgen van een beperkte mate van zekerheid zijn gericht op het vaststellen van de plausibiliteit van informatie en variëren in aard en timing van, en zijn geringer in omvang, dan die bij een controleopdracht gericht op het verkrijgen van een redelijke mate van zekerheid. De mate van zekerheid die wordt verkregen bij beoordelingsopdrachten is daarom ook aanzienlijk lager dan de zekerheid die wordt verkregen bij controleopdrachten.

Uitgevoerde werkzaamheden

Wij hebben deze beoordeling professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse Standaard 3810N, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen.

Onze werkzaamheden bestonden onder andere uit:

- Het uitvoeren van een omgevingsanalyse en het verkrijgen van inzicht in de relevante maatschappelijke thema's en kwesties en de kenmerken van de entiteit.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte verslaggevingscriteria, de consistente toepassing hiervan en de toelichtingen die daarover in de duurzaamheidsinformatie staan. Dit omvat het evalueren van de uitkomsten van de dialoog met belanghebbenden en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur.
- Het verkrijgen van inzicht in de verslaggevingsprocessen die ten grondslag liggen aan de duurzaamheidsinformatie inclusief het op hoofdlijnen kennisnemen van de interne beheersing, voor zover relevant is voor onze beoordeling.
- Het identificeren van gebieden in de duurzaamheidsinformatie met een hoger risico op misleidende of onevenwichtige informatie of afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten. Het op basis van deze risico-inschatting bepalen en uitvoeren van werkzaamheden gericht op het vaststellen van de plausibiliteit van de duurzaamheidsinformatie. Deze werkzaamheden bestonden onder meer uit:
 - Het afnemen van interviews met het management (en/of relevante medewerkers) op groeps- (en bedrijfs-/divisie-/cluster-/lokaal) niveau verantwoordelijk voor de (duurzaamheids)strategie en het -beleid en de -prestaties;
 - Het afnemen van interviews met relevante medewerkers verantwoordelijk voor het aanleveren van informatie voor, het uitvoeren van interne controles op, en de consolidatie van gegevens in de duurzaamheidsinformatie;
 - Het bepalen van de aard en omvang van de uit te voeren beoordelingswerkzaamheden voor de groepsonderdelen en locaties. Bepalend hierbij zijn de aard, omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen, locaties of de activiteiten.
 - Het verkrijgen van assurance-informatie dat de duurzaamheidsinformatie aansluit op de onderliggende administraties van de entiteit;
 - Het op basis van beperkte deelwaarnemingen beoordelen van relevante interne en externe documentatie;
 - Het analytisch evalueren van data en trends.
- Het aansluiten van de relevante financiële informatie met de jaarrekening.
- Het evalueren van de consistentie van de duurzaamheidsinformatie met de overige informatie in het Jaarverslag 2019 buiten de reikwijdte van onze beoordeling.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de duurzaamheidsinformatie.
- Het overwegen of de duurzaamheidsinformatie als geheel het beeld weergeeft in relatie tot het doel van de gehanteerde verslaggevingscriteria.

Wij communiceren met de raad van commissarissen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de beoordeling en over de significante bevindingen die uit onze beoordeling naar voren zijn gekomen.

Groningen, 25 februari 2020
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. W.A. Schouten RA

Bijlagen

Verslag van de OR

2019 was in vele opzichten een bewogen jaar. Veel uitdagingen voor de onderneming, de medewerkers en dus ook de ondernemingsraad (OR).

De Vrijwillige Vertrekregeling (VVR) en de gevolgen daarvan waren het centrale thema van 2019. Het vertrek van 240 collega's aan het begin van het jaar is in meerdere opzichten niet onopgemerkt gebleven. De OR heeft zijn bezorgdheid over die consequenties voor de medewerkers en organisatie, zoals het verlies aan deskundigheid en verhoging van de werkdruk als gevolg van de VVR, gedeeld met de bestuurder.

De VVR heeft ook consequenties voor de OR gehad. In de periode van februari tot 1 april bestond de OR nog maar uit acht leden vanwege het vertrek (als gevolg van de VVR) van zes leden, waaronder de voorzitter en de secretaris. De werkzaamheden van de OR moesten de laatste maanden van de zittingstermijn daardoor met de overgebleven OR leden worden gedaan. Dat was een intensieve periode, mede vanwege het feit dat er in maart OR-verkiezingen voor de deur stonden. Om met het overgebleven team toch reglementaire besluiten te kunnen nemen is het OR reglement tijdelijk aangepast.

Na de OR-verkiezingen waren we vanaf 1 april weer op sterkte met dit keer, relatief gezien, veel nieuwe leden. Vanuit het hoofdkantoor zijn er negen collega's OR lid, vanuit 'het veld' zijn dat er zes, afkomstig uit Deventer, Waddinxveen, Barendrecht, Zuidwending en Oldeboorn.

Adviesaanvragen en instemmingsverzoeken

De nieuwe OR had weinig tijd om op stoom te komen. Er stond vrijwel direct een aantal grote dossiers op de agenda, zoals de organisatiewijziging van de unit Operations en de wijziging van de wachtdienstregeling.

De OR is hiermee voortvarend aan de slag gegaan, waarbij een belangrijk onderdeel het raadplegen van de betrokken achterban was. Medezeggenschap dus. Dit heeft er uiteindelijk toe geleid dat we naast de adviesaanvraag een aantal afspraken hebben gemaakt over onder meer de uitvoering van de wachtdienstregeling en het tot een minimum beperken van het aantal boventalligen als gevolg van de organisatiewijziging.

Een ander dossier betrof een adviesaanvraag over het sluiten van een aantal locaties.

Tijdens de achterbangesprekken hebben we vastgesteld dat de voorgenomen besluiten bij de medewerkers veel emoties hebben losgemaakt. Maar ook merkten we dat we samen met de bestuurder en medewerkers tot een goede dialoog zijn gekomen. Dat wil niet zeggen dat alles even eenvoudig was en is, maar we werken er met elkaar aan om tot een gedragen duurzame oplossing te komen. Dat doen we ook in samenwerking met het Kernteam.

Ook hebben we met de bestuurder afgesproken om een visie voor de komende vijf jaren uit te werken. Met deze visie kunnen we met elkaar beter afwegen hoe de voorliggende organisatie aanpassingen op een verantwoorde doelmatige wijze vorm gegeven kunnen en moeten worden.

Andere dossiers

De OR is verder betrokken geweest bij een aantal andere dossiers, waaronder het instemmingsverzoek Periodiek Medisch Onderzoek (PMO of PAGO genoemd), waar op advies van de OR de mogelijkheid gebleven is om een hartfilmpje te laten maken. Dit vonden we belangrijk, omdat ons is gebleken dat medewerkers daar veel waarde aan hechten.

De organisatiewijzigingen van de afdeling Legal Affairs Asset Management, Gasunie Transport Services en Security en crisismanagement zijn afgerond. De medezeggenschap in deze dossiers was, soms na wat druk vanuit de OR, goed ingevuld.

De OR heeft aandacht gevraagd voor versmalling van takenpakketten op diverse plaatsen binnen de organisatie. Dit frustriert namelijk interne mobiliteit. In goed overleg met de bestuurder en betrokkenen wordt op basis van ons advies een breed programma opgezet om interne mobiliteit te bevorderen. Daar moet nog wel het nodige werk worden verzet.

Afsluitend

De organisatie is en blijft behoorlijk in beweging. Dat geeft weliswaar kansen voor de medewerkers, echter nog niet alle medewerkers ervaren dat zo. Deze beweging kan daarbij voor medewerkers leiden tot onrust. Een heldere visie vanuit de bestuurder over de komende vijf tot tien jaar is dan ook van groot belang, zodat medewerkers kunnen inspelen op nieuwe kansen in de energiewereld, ook buiten onze eigen grenzen. Als OR hebben we in het bewogen jaar 2019 vastgesteld dat medezeggenschap belangrijk is en er toe doet. Het voeren van een goede dialoog met alle betrokkenen maakt dat we vooruit kunnen kijken en waar nodig onze invloed kunnen aanwenden. Medezeggenschap dus. Niet altijd vanzelfsprekend en daarom een groot goed in onze organisatie dat we koesteren.

Voor 2020 wenst de OR dat er veel nieuwe mogelijkheden op energiegebied open komen te staan, waar met enthousiasme aan gewerkt gaat worden. Dit zal binnen de organisatie positieve effecten hebben op werkplezier en werkinzet. De OR zal in ieder geval daaraan zijn bijdrage leveren.

Verslaggevingsprincipes

Materiële thema's

Doel van de materialiteitsanalyse

Een materialiteitsanalyse heeft als doel het afbakenen van de inhoud van het jaarverslag tot de thema's die voor stakeholders het meest relevant zijn. Dit zijn de 'materiële' thema's. Het bepalen van de materiële thema's is het uitgangspunt van de bekende rapportagerichtlijnen GRI Standards en Integrated Reporting.

Achtergrond

In 2019 hebben wij een nieuwe analyse uitgevoerd. De groep interne stakeholders is hierbij uitgebreid, waarbij de Raad van Bestuur, de Raad van Commissarissen en een vertegenwoordiging vanuit het hoger management gevraagd is de survey in te vullen. Op deze manier zijn onze bestuurders nauw betrokken bij het vaststellen van de materiële onderwerpen en de sturing en beheersing daarvan.

Opzet van het onderzoek

Als startpunt van deze analyse is een nieuwe 'shortlist' met relevante onderwerpen opgesteld welke via een survey is voorgelegd aan externe en interne stakeholders. Deze shortlist is ontstaan vanuit een longlist. De longlist bevat alle mogelijke onderwerpen waarover we kunnen rapporteren en hebben we opgesteld aan de hand van diverse in- en externe rapportages, jaarverslagen van een aantal vergelijkbare ondernemingen, uitingen in de media en trends en ontwikkelingen binnen onze sector.

Deze lijst van 11 onderwerpen is aanzienlijk korter dan de voorgaande lijst die bestond uit 22 onderwerpen. Dit is gedaan door onderwerpen te kiezen met eenzelfde abstractieniveau, namelijk onderwerpen waarop door Gasunie gestuurd kan worden (dus geen externe macro-ontwikkelingen). Daarnaast zijn onderwerpen die op voorhand als niet-materieel beschouwd werden (zoals maatschappelijk verantwoord inkopen) en onderwerpen die in de basis al verplicht zijn (zoals governance en risicomanagement) uit de lijst gelaten. Op deze manier is een bondige lijst ontstaan, die ons in staat stelt focus aan te brengen in het jaarverslag. Om recente ontwikkelingen mee te nemen zijn naast de scores uit de survey, de recente Sustainalytics ESG Risk Rating en de onderwerpen uit de OESO-richtlijnen verwerkt in de externe beoordeling van de thema's.

Opzet van het materialiteitsonderzoek

Voor het selecteren van de materiële onderwerpen door stakeholders is gebruik gemaakt van een online survey via SurveyMonkey. Externe respondenten werden gevraagd om vijf onderwerpen te selecteren en deze onderwerpen vervolgens te rangschikken op basis van relevantie voor Gasunie. Om de interne prioritering te bepalen hebben wij vervolgens ons management gevraagd de survey vanuit dit oogpunt in te vullen.

Verslaggevingsbeleid

Transparantiebenchmark / GRI / Integrated Reporting

Bij dit verslag hebben we zoveel mogelijk de Transparantiebenchmark-criteria van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat gevolgd. Daarnaast is het verslag opgesteld in overeenstemming met de GRI Standards, toepassingsniveau Core en hanteren we de principes van Integrated Reporting van de International Integrated Reporting Council.

OESO-richtlijnen

Het kabinet heeft als doelstelling dat 90 procent van de 700 grote bedrijven in 2023 de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen onderschrijft. Daarom hebben ook wij in 2019 een verzoek ontvangen van onder andere de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de minister van Financiën om aan te geven wat er precies van ons verwacht wordt als wij de OESO-richtlijnen willen onderschrijven.

Na een eerste analyse kunnen wij concluderen dat we al een aantal van de OESO-richtlijnen onderschrijven. Wij zullen komend jaar de richtlijnen nader bestuderen en waar nodig actie ondernemen om in 2023 aan dit verzoek te voldoen. Binnen MVI zullen we hier ook aandacht aan besteden.

EU directive niet-financiële verslaggeving

Om verdere non-financiële verslaggeving te stimuleren heeft de EU in 2014 de EU-richtlijn op niet-financiële verslaggeving (EU NFRD – 2014/95/EU) gepubliceerd. Deze richtlijn is in de Nederlandse wetgeving verankerd in twee losse regelgevingen: bekendmaking niet-financiële informatie en bekendmaking diversiteitsbeleid. De eerstgenoemde bekendmaking vraagt organisaties groter dan 500 medewerkers en van openbaar belang inzicht te geven in hoe zij in hun eigen bedrijfsvoering en waardeketen omgaan met milieu-, sociale en personeelsaangelegenheden, eerbiediging van mensenrechten en bestrijding van corruptie en omkoping. Daarbij moet worden ingegaan op beleid, resultaten, voornaamste risico's en beheersmaatregelen, en niet-financiële KPI's ten aanzien van deze gebieden. De tweede bekendmaking vraagt om toelichting ten aanzien van het diversiteitsbeleid voor de Raad van Bestuur en Raad van Commissarissen.

Uit de onderstaande tabel blijkt hoe wij aan beide genoemde bekendmakingen voldoen.

Thema	Materieel onderwerp Gasunie	Verwijzing
Milieu	Energietransitie	• Het gevoerde beleid: Strategie – MVO- Managementagenda • De resultaten van het gevoerde beleid: Resultaten Energietransitie, Resultaten Milieu en MVO • De voornaamste risico's en beheersing van deze risico's; Risk management en compliance, managementaanpak materiële thema's, milieuafwijkingen • Essentiële niet-financiële prestatie-indicatoren: managementaanpak materiële thema's
Sociale- en personeelsaangelegenheden	Veiligheid van het netwerk Gezondheid, veiligheid en ontwikkeling van medewerkers	• Het gevoerde beleid: Strategie – MVO- Managementagenda • Gezondheid, veiligheid en ontwikkeling van medewerkers, Resultaten Veiligheid • De resultaten van het gevoerde beleid: Resultaten Gezondheid, veiligheid en ontwikkeling van medewerkers, Resultaten Veiligheid, Bijlagen • De voornaamste risico's en beheersing van deze risico's; Overzicht risico's in riskmanagement, managementaanpak materiële thema's • Essentiële niet-financiële prestatie-indicatoren; Managementaanpak materiële thema's

Eerbiediging van mensenrechten	Maatschappelijk verantwoord inkopen	• Het gevoerde beleid: Bijlage Product- en Leveranciersinformatie & MVI • De resultaten van het gevoerde beleid: Bijlage Product- en Leveranciersinformatie & MVI • De voornaamste risico's en beheersing van deze risico's: Op dit moment heeft Gasunie nog geen inzicht in de specifieke risico's ten aanzien van mensenrechten. • Essentiële niet-financiële prestatie-indicatoren: Op dit moment hanteert Gasunie nog geen specifieke KPI op het gebied van mensenrechten.
Bestrijding van omkoping en corruptie	Gezondheid, veiligheid en ontwikkeling van medewerkers Corporate Governance	• Het gevoerde beleid: Corporate Governance (paragraaf Gedragscode); Bijlage Product- en Leveranciersinformatie & MVI • De resultaten van het gevoerde beleid: Resultaten Energietransitie, Resultaten Milieu en MVO • De voornaamste risico's en beheersing van deze risico's; Ons risicoprofiel • Essentiële niet-financiële prestatie-indicatoren: Corporate governance (paragraaf Gedragscode, paragraaf Melden van Aantal gevallen van omkoping en corruptie, meldingen van een 'vermoeden van een misstand'
Diversiteit Raad van Bestuur en Raad van Commissarissen	Corporate Governance	• Het gevoerde beleid: Overige informatie medewerkers paragraaf – Diversiteit, Corporate Governance • Doelstellingen en resultaten: Overige informatie medewerkers paragraaf – Diversiteit, Corporate Governance

We rapporteren over de meest relevante prestatie-indicatoren (KPI's) die voortvloeien uit onze strategie. Daaronder vallen indicatoren op het gebied van financiën, gezondheid, veiligheid en milieu, zoals zichtbaar in de managementaanpak van de materiële thema's.

De risico's en de belangrijkste beheersmaatregelen die met deze thema's zijn verbonden beschrijven we per strategische pijler in Riskmanagement en Compliance. Jaarlijks wordt de effectiviteit van interne beheersmaatregelen geëvalueerd. Het management van de (business) units legt in het 'Document of Representation' verantwoording af over de opzet, bestaan en werking van de business controls. Ondersteund door deze verantwoordingen legt de Raad van Bestuur geaggregeerd verantwoording af aan de Raad van Commissarissen.

Voorafgaand aan het jaarlijkse businessplan proces worden onder andere de belangrijkste ontwikkelingen in de business environment, de gasmarkt en onze rol in de energietransitie met de commissarissen besproken. Dit resulteert in richtlijnen en kaders voor het business plan.

In ons businessplan voor de periode 2019-2021 zijn tussen de Raad van Bestuur, de business units en de betrokken afdelingen concrete afspraken gemaakt over de te behalen doelen en de daarvoor beschikbare middelen. Voor de afgesproken managementdoelen 2019 verwijzen we naar de Managementagenda 2019.

De Raad van Bestuur wordt door middel van flash reports maandelijks geïnformeerd over belangrijke ontwikkelingen binnen de business units. Deze rapportages worden door de Raad van Bestuur besproken met de verantwoordelijke manager(s). Indien er veiligheidsincidenten zijn voorgevallen, worden deze in de wekelijkse vergadering van de Raad van Bestuur besproken. De Raad van Commissarissen houdt toezicht op en adviseert gevraagd of ongevraagd het bestuur.

Transparantie

We willen transparant zijn over onze doelen en de weg daar naartoe. In ons jaarverslag vertellen we daarom over onze activiteiten en resultaten, waarbij we niet alleen toelichten wat er goed ging, maar ook vertellen wat er minder goed ging en wat we eraan doen om dit te verbeteren. Wij toetsen ons jaarverslag aan de criteria van de Transparantiebenchmark. Hier hebben we de ambitie om in de kopgroep te blijven.

Vanaf 2018 is de opzet van de Transparantiebenchmark (TB) veranderd. De frequentie is van jaarlijks naar tweejaarlijks gegaan. Over het jaarverslag 2019 wordt de TB niet uitgevoerd, wel bereiden wij ons alvast voor op de TB voor het jaarverslag 2020. De criteria in de TB zijn geïnspireerd door onder andere de SDGs, de TCFD (Task Force on Climate-related Financial Disclosures), de Corporate Governance Code en de EU Directive niet-financiële informatie.

Ons jaarverslag komt elk jaar uit. Ons meest recente jaarverslag is opgesteld over 2018 en is gepubliceerd op 21 maart 2019. Dit verslag betreft verslagjaar 2019, dat loopt van 1 januari 2019 tot en met 31 december 2019. Relevante ontwikkelingen in 2019 die plaatsvinden voor het uitkomen van het verslag worden hierin ook vermeld.

Reikwijdte & afbakening

Met de materialiteitsanalyse selecteren we onderwerpen die relevant zijn voor onze stakeholders, en waarop wij als bedrijf impact hebben. Dit bepaalt mede de reikwijdte van dit verslag.

Dit betekent echter niet dat het jaarverslag volledig tot deze onderwerpen beperkt wordt. Rapportageverplichtingen zoals het Besluit Bekendmaking niet-financiële informatie en Diversiteit, vragen bijvoorbeeld om informatie over onder andere mensenrechten, anti-corruptie en diversiteit. Daarnaast wordt vanuit de beleggingswereld in toenemende mate gekeken naar duurzaamheidsrisico's en in het bijzonder klimaatrisico's. Risico-aspecten behorend bij al deze thema's dienen dan ook behandeld te worden.

We rapporteren in dit verslag over Gasunie in Nederland, Gasunie in Duitsland, GTS en deelnemingen waarin Gasunie een meerderheidsdeelname heeft van minimaal 60% ten aanzien van de kapitaalverschaffing. De gegevens van deze bedrijfsonderdelen zijn, voor zover beschikbaar, in de totale cijfers en resultaten meegenomen.

Ten aanzien van onderwerpen op het gebied van veiligheid, gezondheid en milieu worden in Nederland en Duitsland niet dezelfde gegevens bijgehouden, wat soms wordt veroorzaakt door verschillen in wetgeving. Daar waar mogelijk zijn de gegevens uit Nederland en Duitsland gecombineerd weergegeven. Als dit niet mogelijk is, dan zijn de gegevens separaat gepresenteerd. Deelnemingen waarin we een minderheidsdeelname hebben ten aanzien van de kapitaalverschaffing, zijn met betrekking tot deze onderwerpen buiten beschouwing gelaten. Dochteronderneming GTS publiceert ook een eigen jaarverslag, waarin uitgebreider over haar specifieke resultaten wordt gerapporteerd.

We rapporteren over onze rol als aardgastransporteur en aanbieder van aanverwante diensten en als eigenaar en operator van het landelijke gastransportnet, alsook relevante interne en externe ontwikkelingen die op onze organisatie van invloed zijn. Ook rapporteren we over onze rol bij energietransitieprojecten en de resultaten van onze Deelnemingen. Daarnaast hebben we in dit verslag onderwerpen opgenomen die van belang zijn in onze waardeketen, maar waarop we niet rechtstreeks invloed hebben, zoals de afname van de Groningen productie en veranderende gassamenstelling. Veiligheid is een van onze belangrijkste prioriteiten, daarom hebben we in dit verslag ook in beperkte mate de veiligheidsprestaties van onze aannemers opgenomen.

Gegevens over acquisities en desinvesteringen worden conform wettelijke verplichtingen meegenomen in het verslag over het jaar waarin deze hebben plaatsgevonden.

Proces van dataverzameling

Bij het proces van dataverzameling worden zowel interne als externe bronnen geraadpleegd, waaronder handboeken, managementinformatiesystemen en gegevens van derden. Bij het verkrijgen van de niet-financiële gegevens voor dit verslag worden de afdelingen betrokken die eindverantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de speerpunten van ons beleid. Dat betreft globaal de afdelingen Veiligheid, Financiën, Personeelszaken, Communicatie en Public Affairs, zowel in Nederland als in Duitsland. Zij leveren gegevens aan die door onze afdeling control worden geverifieerd als onderdeel van de interne controlewerkzaamheden.

Meet- en registratiesystemen

Het meten en registreren van de milieugegevens van Gasunie in Nederland vindt in hoofdlijnen als volgt plaats:

- De energie- en waterverbruik gegevens zijn ontleend aan opgaven van de energie- en waterleveranciers van onze grootste locaties. De gegevens van de overige locaties zijn geschat aan de hand van normverbruik en/of ontleend aan facturen van derden.
- Emissies worden grotendeels geregistreerd met behulp van het computersysteem Olympus. Dit registratiesysteem is ontwikkeld voor het vastleggen van compressorgegevens. Op basis van het continu gemeten brandstofverbruik van de machines worden de CO₂-, CH₄- en NO_x-emissies berekend. Elke machine heeft zijn eigen emissiekenmerk die in Olympus is vastgelegd.
- Sluipende emissies zijn verkregen uit recente metingen volgens de NEN-EN 15446 methode en historisch onderzoek naar de emissies op bepaalde type locaties.
- De HFK-emissies worden berekend op basis van de hoeveelheidsregistratie (in kg) die in de logboeken op de desbetreffende locaties wordt bijgehouden.
- Alle milieuafwijkingen worden per oorzaak geregistreerd in databasesysteem Accident. De gerapporteerde gegevens zijn hieraan ontleend.
- Opgaven van stikstof zijn gebaseerd op inkoopgegevens en op eigen registratie. We produceren en nemen stikstof in op de locaties Ommen, Wieringermeer, Zuidbroek, Kootstertille, Pernis en LNG PeakShaver.
- Data ten aanzien van onze KPI's op het gebied van Veiligheid komen uit ons rapportagesysteem Accident.
- Algemene HR data (zoals aantal FTE's) wordt verkregen uit SAP.

In Duitsland worden de milieugegevens van Gasunie Deutschland op verschillende manieren verzameld:

- Door directe metingen (elektriciteit, waterconsumptie en emissies), indirecte metingen (berekeningen van onder meer CO₂- en NO_x-emissies van brandstofgas) en registratie (afval van een externe dienstverlener). Alle gegevens zijn opgenomen in onze milieu-database. Deze database is de bron van alle vormen van milieuraportage, inclusief de emissiehandel die jaarlijks wordt gecontroleerd en gecertificeerd door een onafhankelijke derde (controle en certificering geldt alleen voor het onderdeel emissiehandel). Alhoewel we zorgvuldig omgaan met onze meet- en registratiesystemen, erkennen we dat onderdelen van de informatie onderworpen zijn aan een element van onzekerheid, dat inherent is aan beperkingen bij meetplaats en berekeningstermijnen.

Wijzigingen in definities en meetmethodes

Er hebben het afgelopen verslagjaar geen wijzigingen plaatsgevonden in de definities die wij hanteren voor de KPI's. Ten aanzien van emissiemetingen van sluipende lekkages zijn we bezig om de metingen nauwkeuriger te maken. We vergelijken daarom de gemeten emissies van de huidige (wettelijk) voorgeschreven methode, de NEN-EN 15446, met meer nauwkeurige meetmethoden.

Verificatie

Onze jaarrekening wordt in overeenstemming met wettelijke bepalingen door een externe accountant gecontroleerd. Daarnaast wordt de duurzaamheidsinformatie in het jaarverslag beoordeeld door een externe accountant. We laten deze duurzaamheidsinformatie beoordelen omdat we het belangrijk vinden dat er een beperkte mate van zekerheid aan deze informatie wordt toegevoegd voor de gebruiker van deze informatie. Hierbij wordt beoordeeld of de duurzaamheidsinformatie is opgesteld in overeenstemming met de GRI Standards, toepassingsniveau Core. De externe accountant rapporteert haar bevindingen middels een accountantsverslag en een assurance-rapport aan de Raad van Commissarissen. Waar nodig neemt de Raad van Bestuur maatregelen om de rapportageprocessen omtrent niet-financiële informatie en de duurzaamheidsverslaggeving te verbeteren.

Het jaarverslag wordt opgesteld door de Raad van Bestuur en de daarin opgenomen jaarrekening wordt gecontroleerd door de externe accountant. Na kennisneming van het oordeel van de externe accountant en het advies van de Auditcommissie adviseert de Raad van Commissarissen de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AvA) de opgemaakte jaarrekening ongewijzigd vast te stellen. Het jaarverslag inclusief de jaarrekening wordt gepubliceerd binnen enkele dagen na behandeling in de AvA.

Managementsystemen

We volgen de (inter)nationale wetgeving die op ons bedrijf van toepassing is. Daarnaast hanteren we eigen strenge eisen: in de Gasunie Technische Standaards zijn onze technische standaarden vastgelegd, in onze VGM-standaarden en in onze Gedragscode staat wat we van onze medewerkers verwachten ten aanzien van integer, veilig en verantwoord handelen. Op onze website zijn verschillende brochures en documenten te vinden met betrekking tot deze onderwerpen.

We beschikken over een klokkenluidersregeling (Regeling voor het omgaan met een vermoeden van een misstand) en hebben hiervoor een vertrouwenspersoon aangesteld.

We hebben een klachtencommissie ingericht waar medewerkers terecht kunnen met eventuele klachten. Daarnaast kennen we vertrouwenspersonen voor diverse gebieden, onder meer ten aanzien van ongewenste omgangsvormen. Ook met de afhandeling van klachten uit onze omgeving gaan we zorgvuldig om.

Om er voor te zorgen dat we in relevante bedrijfsprocessen rekening houden met het milieu, hebben we ons milieuzorgsysteem ingericht volgens de internationale standaard, de ISO 14001-norm. Elk jaar wordt de werking van ons milieumanagementsysteem in Nederland door een extern auditbureau gecontroleerd. In 2019 leidde de externe audit van de ISO 14001:2015 tot continuering van het certificaat.

Overige data veiligheid en milieu

Veiligheid

Voorkomen is beter dan genezen

We kiezen voor een proactieve benadering om ongevallen en incidenten tijdens werkzaamheden te voorkomen, zowel wat betreft onze eigen medewerkers als medewerkers van derden. Iedereen die voor ons werkt, is verplicht dit volgens wet- en regelgeving én onze aanvullende eisen te doen. Bij meldingen van ongevallen, incidenten en gevaarlijke situaties worden deze onderzocht om te bepalen welke maatregelen noodzakelijk zijn om vergelijkbare voorvallen in de toekomst te voorkomen. We onderzoeken gezamenlijk met alle betrokkenen met de Safe@Gasunie-methode. Hiermee versterken we het bewustzijn en draagvlak om verbetermaatregelen te realiseren.

We besteden veel aandacht aan het creëren van een gezonde en veilige werkplek, zowel op kantoor als in het veld. In onze instructies hebben we daarvoor voorschriften opgenomen. Die hebben bijvoorbeeld betrekking op arbeidsplaatsen voor kantoorpersoneel die ergonomisch verantwoord zijn en het handelen door medewerkers in het veld.

We hebben met een campagne voorlichting gegeven over verkeersveiligheid. We hebben met rijsimulatoren het effect van afleiding op rijgedrag ervaren.

Risico-Inventarisatie & Evaluatie (RI&E)

Er zijn vier nieuwe blootstellingsonderzoeken gestart: fysieke belasting, fysieke factoren, biologische agentia en geluid. Vanuit het Integraal Gezondheidsbeleid is gewerkt aan de invoering van het Periodiek Arbeids Gezondheidskundig Onderzoek (PAGO) als onderdeel van de PMO 'nieuwe stijl'. De uitvoering daarvan is gestart in het vierde kwartaal. Ook zijn vanuit het Integraal Gezondheidsbeleid bijeenkomsten gehouden met medewerkers en andere betrokkenen bij het onderwerp Psychosociale Arbeidsbelasting (PSA). De uitkomsten van deze nadere inventarisatie worden meegenomen in de aanpak PSA.

In het kader van de VCA** hercertificering is de RI&E van Speciale Opdrachten (OLS) geactualiseerd. Uit deze RI&E blijkt dat er van grote onaanvaardbare risico's geen sprake is. Kijkend naar de restrisico's blijkt dat de voornaamste verbeteringen die doorgevoerd kunnen worden betrekking hebben op fysieke belasting en fysieke factoren. Het Plan van Aanpak uit de RI&E OLS bevat veel verwijzingen naar lopende acties in het Plan van Aanpak uit de Algemene RI&E van Gasunie.

Arbeidshygiëne

Blootstelling aan gevaarlijke stoffen heeft continue aandacht. We proberen het aantal gevaarlijke stoffen zo veel mogelijk te verminderen. Verder besteden we extra aandacht aan de categorie CMR (Carcinogeen, Mutageen en Reprotoxisch) stoffen. Als je blootgesteld wordt aan deze stoffen heb je kans dat je kanker krijgt, je genen worden beschadigd of dat je minder kans hebt op het krijgen van kinderen of dat kinderen geboren worden met afwijkingen. Al deze stoffen hebben wij geregistreerd in een centrale database (Toxic). In 2019 hebben we het aantal gevaarlijke stoffen met 84 omlaag kunnen brengen. Hiervan waren 25 stoffen uit de categorie CMR.

Ook zijn we verder gegaan met het meten, per functie, hoe medewerkers tijdens het werk worden blootgesteld aan schadelijk geluid. We hebben nu bij alle afdelingen metingen uitgevoerd naar blootstelling aan Elektro Magnetische Velden. Ook hebben we een aantal metingen uitgevoerd naar de blootstelling aan Diesel Motoren Emissies. Uit de verdere analyse van al deze metingen moet blijken of medewerkers voldoende beschermd zijn tegen deze risico's en zo niet welke maatregelen we moeten treffen.

Het specialisme ergonomie is in 2019 bij de afdeling Veiligheid ondergebracht waar twee medewerkers een opleiding hebben gevolgd als ergo coach.

Chroom-6

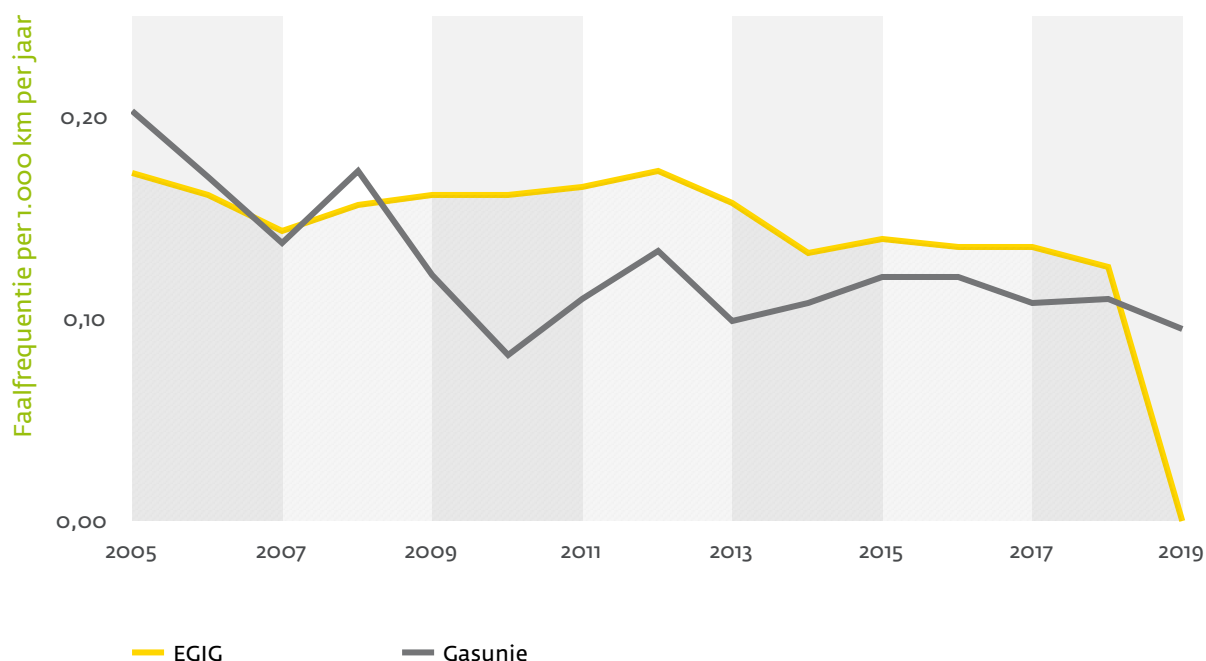
In 2019 zijn we betrokken geweest bij de chroom-6 kwestie die in Nederland speelt. Binnen Gasunie in Nederland volgen we op dit moment het beleidsplan dat is opgesteld door de Stichting Arbeidsomstandigheden en Spoorwegveiligheid (SAS). Daarnaast participeert Gasunie in een aantal landelijke werkgroepen die zich bezighouden met de juiste aanpak van de risico's van het gevaar van aanwezigheid van chroom-6 in assets. Vanuit de landelijke Expert groep van het NVVA (Nederlandse

Vereniging voor Arbeidshygiëne) is Gasunie Nederland betrokken bij het gepubliceerde Landelijk beheersregime chroom-6, als opgesteld door Rijkswaterstaat, Rijks Vastgoedbeheer en ProRail. Naar de huidige stand van zaken zijn de risico's van chroom-6 bij ons daarmee beheerst. Samen met andere bedrijven zoeken we naar werkmethoden die de gezondheid niet schaden.

Externe veiligheid

Europese benchmark leidingincidenten (EGIG)

Europese gastransportbedrijven registreren hun leidingincidenten op eenzelfde manier, waardoor de prestaties onderling goed te vergelijken zijn. De registratie vindt plaats binnen de European Gas pipeline Incident data Group (EGIG), waar zowel leidinglengtes als leidingincidenten met gasuitstroom worden geregistreerd. Met deze gegevens wordt een zogenoemde faalfrequentie bepaald. Dit is de frequentie (per km per jaar) van leidingincidenten met gasuitstroom door onder andere graafwerkzaamheden, corrosie, constructiefouten en materiaal fouten. Ten aanzien van leidingincidenten met gasuitstroom scoren wij iets beter dan het Europese gemiddelde. De laatste jaren zijn de prestaties in de sector steeds verder verbeterd. De gemiddelde score komt voor Gasunie in 2019 rond de 0,09 incidenten per 1.000 kilometer per jaar uit.

* Het EGIG-gemiddelde van het jaar 2019 was nog niet bekend op het moment van het uitkomen van dit verslag

Grafiek: 5 jaar voortschrijdend gemiddelde van de faalfrequentie

Ongevallen in 2019

Het aantal reportable ongevallen daalde in 2019 ten opzichte van 2018 van 17 naar 9. In 2019 waren er geen werk gerelateerde sterfgevallen, zowel voor medewerkers van Gasunie als externe medewerkers. In het hoofdstuk Veiligheid van het netwerk wordt dit nader toegelicht. Hieronder is het overzicht weergegeven van het aantal ongevallen dat plaatsvond bij Gasunie-medewerkers en bij onze aannemers tijdens werkzaamheden voor Gasunie.

	2018 NL	2018 DU	2018 Totaal	2019 NL	2019 DU	2019 Totaal
Aantal reportable ongevallen*						
Reportable ongevallen met verzuim						
- Gasunie-medewerkers	2	2	4	0	1	1
- Derden	3	0	3	3	1	4
Reportable ongevallen zonder verzuim						
- Gasunie-medewerkers	3	2	5	2	0	2
- Derden	5	0	5	2	0	2
Totaal reportable ongevallen	13	4	17	7	2	9
Frequentie-index reportable ongevallen						
(aantal ongevallen per 1 miljoen werkuren)						
Reportable ongevallen met verzuim						
- Gasunie-medewerkers	0,8	5,2	1,4	0,0	2,6	0,4
- Derden	1,5	0,0	1,4	1,2	4,4	1,4
Reportable ongevallen zonder verzuim						
- Gasunie-medewerkers	1,2	5,2	1,7	0,9	0,0	0,8
- Derden	2,5	0,0	2,3	0,8	0,0	0,7
Total frequentie-index	2,9	6,7	3,4	1,5	3,3	1,7

* Op dit moment kan Gasunie geen uitsplitsing per geslacht geven voor de gezondheids- en veiligheidsgegevens, omdat geslacht niet kwantitatief wordt geregistreerd in ons meldingssysteem Accident.

Te melden ongevallen bevatten de volgende categorieën:

- **Dodelijke ongelukken**
Dit is een ongeval met een dodelijk einde. In 2019 waren er geen werkgerelateerde sterfgevallen, zowel voor werknemers van Gasunie als externe medewerkers.
- **Reportables met verzuim**
Een ongeval waarbij de medewerker een verwonding heeft opgelopen en daarbij niet binnen 1 werkdag (24 uur) de werkzaamheden hervatte. Ook betrof het geen ongeval bij andere door de medewerker uitgevoerde (vervangende) werkzaamheden.
- **Reportables zonder verzuim**
Een ongeval waarbij de medewerker een verwonding heeft opgelopen of een medische behandeling heeft gehad waarbij de medewerker binnen 24 uur in staat is om (vervangende) werkzaamheden uit te voeren.

CO₂-emissies volgens het GHG Protocol

We rapporteren volgens de standaard van het Greenhouse Gas Protocol (GHG Protocol). Dit protocol voor broeikasgassen onderscheidt verschillende groepen (scopes), gerangschikt naar herkomst van het broeikasgas.

Onze footprint wordt hierbij uitgedrukt in zogenaamde CO₂ equivalenten. Dit betekent dat emissies ten gevolge van energieverbruik en aardgasemissies worden omgerekend in een hoeveelheid CO₂. Deze hoeveelheid CO₂ is een maat voor klimaatverandering.

Emissiebron	2015	2016	2017	2018	2019
<i>(in kiloton CO₂-equivalenten)</i>					
Lease- en dienstauto's	4	5	4	4	3
Gasverbruik gebouwen	2	2	2	2	3
Methaan (Netwerkverliezen)	195	181	124	129	115
SF6	-	-	-	-	-
Gasverbruik installaties	142	119	124	119	128
Noodaggregaten	-	-	0	0	-
Koelmiddelen	-	-	6	1	-
Totaal scope 1	343	307	260	255	249
Warmtegebruik gebouwen	-	-	-	-	-
Elektriciteitsverbruik gebouwen	3	4	3	2	1
Elektriciteitsverbruik installaties	236	313	267	163	78
Totaal scope 2	239	317	270	165	79
Dienst-, vlieg- en treinreizen	1	1	1	1	1
Woon-/werkverkeer	1	1	2	1	1
Inkoop N ₂	78	113	112	108	92
Totaal scope 3	80	115	115	110	94
Totaal netto scope 1 + 2 + 3	662	739	645	530	421
Vergroening door GvO's		78	247	358	521
Totaal bruto scope 1 + 2 + 3	662	817	892	888	942

We vergroenen een deel van de ingekochte elektriciteit. In de tabel zijn zowel bruto als netto CO₂-equivalenten vermeld. Bruto CO₂-equivalenten zijn niet gecorrigeerd voor groen ingekochte elektriciteit (GvO = Garantie van Oorsprong).

Scope 1

Hieronder vallen alle emissies die direct het gevolg zijn van onze eigen activiteiten, zoals de CO₂-uitstoot van gasgestookte compressoren en motoren die voor de compressie worden ingezet, eigen gasverbruik voor

verwarming van gebouwen en eigen gasverbruik voor de verwarmingsketels op gasontvangststations. In deze categorie worden ook de CO₂-equivalenten door methaanuitstoot meegenomen en vallen ook de emissie van fluorkoolwaterstoffen (HFK's) die worden gebruikt bij koelingsprocessen.

Scope 2

Onder scope 2 vallen de indirecte emissies van de energie die is ingekocht, bijvoorbeeld van een elektriciteitsbedrijf. Voor ons bedrijf worden deze scope 2 CO₂-equivalenten met name bepaald door het gebruik van elektriciteit voor onze elektrische compressoren en voor de productie van stikstof. Ook de elektriciteit die we verbruiken op onze kantoren en installatiegebouwen valt binnen deze categorie.

Scope 3

Hieronder vallen alle overige indirecte emissies die het gevolg zijn van onze bedrijfsactiviteiten, bijvoorbeeld emissies als gevolg van autorijden, vliegreizen en treinreizen en ook de benodigde energie voor de productie van de door ons ingekochte stikstof.

Van verbruik naar CO₂-equivalenten

In onderstaande tabel geven wij van de grootste emissiebronnen de berekening van de CO₂-equivalenten voor 2019 weer, uitgesplitst naar Nederland en Duitsland. De conversiefactor voor het elektriciteitsverbruik is gebaseerd op de opgave van de energieleverancier (brandstofmix 2018). De conversiefactor voor de netwerkverliezen is ontleend aan het IPCC Fourth Assessment Report 'Climate Change 2007' (Direct Global Warming Potential, Methaan, tijdshorizon 100 jaar).

Van verbruik naar CO2-equivalenten	Eenheid	Verbruik		CO2- equivalenten	Vergroend met	kiloton CO2- equivalenten (netto scope)	
		NL	DU	conversie factor	certificaten	NL	DU
					kiloton CO2e		
Scope 1							
Netwerkverliezen	ton methaan	4 176	405	25 kg CO2/kg CH4	-	104,4	10,1
Gasverbruik gebouwen en installaties	miljoen kWh	459	285	circa 1,8 kg CO2/m3	-	84,5	46,5
Mobiliteit (eigen)	brandstof					2,6	0,1
Overig						0,2	-
Subtotaal						191,7	56,7
Scope 2							
Elektriciteitsverbruik NL GTS / Deelneming	miljoen kWh	552/102		0,64/0,43 kg CO2/kWh	282,3/34,8	70,6/8,7	
Elektriciteitsverbruik DU	miljoen kWh		8	0 kg CO2/kWh	geen		-
Subtotaal						70,6/8,7	-
Scope 3							
Inkoop N2	miljoen kWh	463	-	0,64 kg CO2/kWh	203,9	92,2	
Mobiliteit (derden)	brandstof				0,4	1,6	0,2
Subtotaal						93,8	0,2
Scope 1+2+3						364,8	56,9

NO_x-emissies

Onze NO_x-emissies over de afgelopen 5 jaar zijn als volgt:

NO _x -emissies	2015	2016	2017	2018	2019
(in ton)					
Nederland	89	70	83	95	59
Duitsland	47	29	29	29	42
Totaal	136	99	112	124	101

Onze NO_x-emissies zijn in 2019 afgenomen ten opzichte van de voorgaande jaren. Deze afname komt doordat meer elektrisch aangedreven compressoren worden ingezet in plaats van gas gedreven compressoren. Met name doordat compressorstation Spijk minder is ingezet in 2019 hebben we minder NO_x-emissies. Daarnaast zijn ook de stations Ommen, Zweekhorst en Ravenstein minder ingezet voor compressie, waardoor de NO_x-emissies in 2019 lager zijn dan in 2018. In Duitsland zijn de emissies hoger omdat er meer volume is getransporteerd.

Aardgasverbruik

Ons aardgasverbruik over de afgelopen 5 jaar ziet er als volgt uit:

Aardgasverbruik	2015	2016	2017	2018	2019
<i>(in miljoenen kWh; conversiefactor 9,77 kWh/m³n)</i>					
Nederland	501,2	492,4	518,8	485,6	458,8
Duitsland	304,8	229,6	215,9	210,1	284,5
Totaal	806,0	722,0	734,7	695,7	743,3

Ons aardgasverbruik is met name afhankelijk van de vraag naar aardgas en de weersomstandigheden gedurende het jaar. De afname van het aardgasverbruik in de afgelopen jaren is mede te verklaren doordat in Nederland minder aardgas wordt getransporteerd. In Duitsland is er een toename van de getransporteerde hoeveelheid in 2019.

Maatregelen om de footprint te verminderen

Wij willen de komende jaren onze footprint verder terugbrengen. We nemen daarom maatregelen waarmee we het energieverbruik verlagen en methaanemissies proberen te voorkomen:

1. Leak Detection And Repair (LDAR)-programma

Een deel van de methaanemissies wordt veroorzaakt door kleine lekkages bij verbindingen en appendages. Het opsporen van deze lekkages is complex vanwege de grote aantallen stations en de lengte van het transportsysteem.

We hebben een LDAR-programma opgezet met als doel de lekken op te sporen, vast te stellen hoeveel er lekt en te repareren. We maken hierbij gebruik van de NEN-EN 15446 meetmethode die is ontwikkeld door het 'Environmental Protection Agency' (EPA).

Gasunie past LDAR toe op verschillende Gasunie-locaties zoals: compressorstations, gasontvangststations, meet- en regelstations en hoge druk afsluiterlocaties.

2. Emissiereductie bij het gasvrij maken van leidingen en bij compressie

We reduceren onze emissie op dit gebied door middel van:

- Hercompressie: wij gebruiken al enige jaren een mobiele hercompressie-unit waarmee we gas, dat anders zou moeten worden afgeblazen, hercompresseren en in een andere leiding overbrengen. Zo hoeven we minder gas af te blazen.
- Gasvrij maken van een leiding door middel van stikstof: een andere manier om het afblazen van gas uit een leiding te voorkomen is verdringing met stikstof waarbij het gas wordt overgebracht in een andere leiding. Daar waar de situatie het toelaat, wordt deze techniek ingezet.
- Flare (affakkelen): naast hercompressie flaren we ook gas. Dit gebeurt door de inzet van een mobiele flare-installatie. De milieubelasting door flaren, waarbij het aardgas wordt verbrand, is lager dan wanneer het gas wordt afgeblazen. In 2019 is ongeveer 872.000 m³ aardgas geflared. In 2018 was dit 373.000 m³. Het flaren ten opzichte van het afblazen van aardgas heeft in 2019 een milieuwinst van 11,2 kton CO₂-equivalenten opgeleverd.

3. Emitterende regelapparatuur

In 2018 is het besluit genomen te stoppen met de renovatie van onze meet- en regelstations. Hierdoor zal een deel van de emitterende regelapparatuur niet binnen de verwachte termijn vervangen worden door niet-emitterende apparatuur. We onderzoeken in het komende jaar een separaat programma om de emitterende apparatuur te vervangen door niet-emitterende apparatuur.

4. Gereserveerd zetten van compressorstations (CS)

Vanwege de gewijzigde aardgastransportvraag met name in het buitenland naar Groningen-gas, is het compressorstation (CS) Oldeboorn onlangs tijdelijk buiten bedrijf gesteld.

Dit zorgt er voor dat we in de komende jaren op CS Oldeboorn minder broeikasgassen emitteren en minder energie verbruiken. Ditzelfde geldt ook voor CS Schinnen dat sinds 1 januari 2018 tijdelijk buiten bedrijf is gesteld.

5. Vergroenen van eigen elektriciteitsverbruik

We vergroenen ons elektriciteitsverbruik door de aankoop van Garanties van Oorsprong (GvO's). In 2019 hebben we GvO's van Europese windmolenparken aangekocht. Met deze aankoop is ongeveer 80% van het elektriciteitsverbruik vergroend. Gasunie Deutschland heeft haar elektriciteitsverbruik direct groen ingekocht bij de elektriciteitsleverancier.

6. Emissies door kwaliteitsconversie

Sinds het kabinetsbesluit om het winningsniveau van het Groningenveld te verlagen, is onze inzet van kwaliteitsconversie in Nederland gestegen van 5,7 miljard m³ in 2013 naar 29,0 miljard m³ in 2019. Door de afname van de productie uit het Groningenveld wordt steeds meer hoogcalorisch gas ingekocht dat vervolgens op de juiste kwaliteit moet worden gebracht. Deze kwaliteitsconversie vindt plaats met zelfgeproduceerde stikstof (scope 2) en stikstof dat bij derden wordt ingekocht (scope 3). Voor de productie van stikstof is energie (elektriciteit) nodig. In scope 3 worden de CO₂-equivalenten als gevolg van het ingekochte stikstof meegenomen. In 2019 hebben we ongeveer 204 kton CO₂-equivalenten groen ingekocht voor de productie van stikstof bij derden. Dit is circa 70% van de elektriciteit die hiervoor benodigd was.

Transparantie

Door communicatie op verschillende niveaus binnen onze organisatie maar ook naar externen, trachten wij een zo transparant mogelijk beeld te geven van de emissies die door Gasunie worden veroorzaakt. Dit doen we onder andere door verantwoording via elektronische milieujaarverslagen, rapportages naar de Nederlandse Emissie autoriteit (NEa) en onze jaarverslagen.

Elektriciteitsverbruik

Ons elektriciteitsverbruik over de afgelopen 5 jaar ziet er als volgt uit:

Elektriciteitsverbruik	2015	2016	2017	2018	2019
<i>(in miljoenen kWh)</i>					
Nederland	548,9	685,9	690,2	763,9	656,2
Duitsland	6,9	7,3	7,5	8,5	8,4
Totaal	555,8	693,2	697,7	772,4	664,6

Ons elektriciteitsverbruik is afhankelijk van de inzet van onze elektrisch aangedreven compressoren en de benodigde energie voor de productie van stikstof. Een klein deel van het elektriciteitsverbruik is benodigd binnen onze kantoren. In 2019 is er ten opzichte van 2018 circa 14% minder elektriciteit verbruikt. Dit komt doordat er minder elektriciteit nodig was voor de compressie van gas uit Noorwegen op compressorstation Scheemda en er minder gas is getransporteerd via compressorstation Noord-Holland vanwege een project.

Milieuafwijkingen

We houden een administratie bij van milieuafwijkingen, zodat we hiervan kunnen leren en daar waar mogelijk adequaat actie kunnen ondernemen om milieuschade in de toekomst te beperken. Het aantal gemelde milieuafwijkingen voor Gasunie Nederland en Duitsland is:

Milieuafwijkingen	2018	2019
Milieu-incidenten	61	48
Milieuklachten	133	103
Totaal	194	152

Van de milieuklachten zijn er:

- 13 klachten waarbij we niet betrokken zijn. Het gaat hier meestal om leidingen van bedrijven die direct op ons netwerk zijn aangesloten;
- 25 klachten waarbij door onszelf geen afwijking is geconstateerd.

De milieuafwijkingen bestaan voor het overgrote deel uit meldingen van derden over gaslucht of kleine lekkages. In 2019 is er ten opzichte van 2018 een afname van deze meldingen van derden. Eveneens zijn er intern minder incidenten met aardgaslekkage.

Afwijkingen wet- en regelgeving

	2018	2019
Afwijking van wet- en regelgeving	-	1
Afwijking milieuzorgsysteem	-	0
Totaal	-	1

De afwijking van wet- en regelgeving betreft een kwestie met het Waterschap Rivierenland in verband met roodverkleuring van een sloot door bemalingswater. Deze procedure loopt nog.

Significante boetes milieu wet- en regelgeving

Gasunie heeft in 2019 geen significante boetes betreffende milieu ontvangen.

Overige informatie medewerkers

Onze medewerkers zijn onze sleutel tot succes. We lichten ons sociaal beleid in onderstaande paragraaf verder toe.

Profiel van onze medewerkers

Het aantal eigen medewerkers daalde in 2019 ten opzichte van 2018 van 1.790 naar 1.525 medewerkers. De daling in 2019 wordt met name veroorzaakt door de collega's die Gasunie met de vrijwillige vertrekregeling hebben verlaten.

De onderverdeling naar leeftijd is als volgt:

Leeftijdscategorie	Nederland		Duitsland	
	aantal medewerkers	%	aantal medewerkers	%
15-24	2	0%	3	1%
25-34	119	9%	42	17%
35-44	328	26%	64	26%
45-54	491	38%	74	31%
55-64	340	27%	59	24%
65-99	3	0%	0	0%
Totaal	1 283		242	

In onderstaande tabel is een onderverdeling gemaakt per type arbeidsovereenkomst (vast en tijdelijk) en naar man/vrouw:

	Man	Vrouw	Totaal
Vaste arbeidsovereenkomst	1 269	232	1 501
Tijdelijke arbeidsovereenkomst	15	9	24
Totaal	1 284	241	1 525

In onderstaande tabel is een onderverdeling gemaakt per type arbeidsovereenkomst (vast en tijdelijk) en naar Nederland/Duitsland:

	Nederland	Duitsland	Totaal
Vaste arbeidsovereenkomst	1 269	232	1 501
Tijdelijke arbeidsovereenkomst	14	10	24
Totaal	1 283	242	1 525

In onderstaande tabel is een onderverdeling gemaakt in full-/parttime dienstverband en naar man/vrouw:

	Man	Vrouw	Totaal
Fulltime	1 157	128	1 285
Part-time	129	111	240
Totaal	1 286	239	1 525

Arbeidsvoorwaarden

Nederland

Alle medewerkers van Gasunie vallen onder de cao. Hiervoor geldt een jaarlijkse individuele loonsverhoging tussen de 0 en 5%, totdat het maximumsalaris is bereikt. Daarnaast zijn we met vakorganisaties en de ondernemingsraad een collectieve loonsverhoging overeengekomen. Voor de jaren 2019 en 2020 zijn structurele loonsverhogingen van 0,25% toegekend bovenop de CPI. Voor het jaar 2021 wordt alleen CPI toegekend en geen additionele structurele loonsverhoging.

Duitsland

Gasunie Deutschland past de collectieve cao toe die is overeengekomen tussen het Duitse BVEG (vereniging voor exploratie en productie van aardgas) en de IGBCE (vakorganisatie), die specifieke salarisafspraken hebben gemaakt voor de gastransportsector. Er zijn 183 medewerkers die onder deze collectieve cao vallen. Er zijn 59 medewerkers in hogere functies die vallen onder een overeenkomst die is afgesloten tussen Gasunie Deutschland en de Duitse ondernemingsraad.

Diversiteit

Veel onderzoeken hebben uitgewezen dat het werken in divers samengestelde teams tot betere resultaten leidt. Daarom willen wij diversiteit verder stimuleren. We werken sinds een aantal jaren met instroomstreefcijfers om meer vrouwen aan te nemen. We streven ernaar de instroom van nieuwe medewerkers een afspiegeling te laten zijn van de uitstroom van voor ons relevante opleidingen op verschillende gebieden. Dit wordt periodiek vastgesteld en getoetst.

Over 2019 was van de instroom van medewerkers 23% vrouw, bij de uitstroom was dit 21%. We streven er vanaf 2016 naar om, conform wetgeving, een aandeel van 30% vrouwelijke bestuurders in ons bestuur te hebben. We hebben, onder andere in dat kader, de afgelopen jaren deelgenomen aan het Professional Boards Forum. Dat is een initiatief om het wettelijke streefcijfer van 30% te realiseren.

Eind 2019 is 20% van onze senior managers vrouw. Dit blijft dus een punt van aandacht, ook voor het komende jaar 2020. Voor de Raad van Bestuur en de Raad van Commissarissen is deze verhouding eind 2019 respectievelijk 25% en 29%.

Medewerkers derden

Naast ons eigen personeel bieden we werkgelegenheid aan inleenpersoneel en aan medewerkers van derden. We werken veel samen met aannemers. Dit betreft vooral operationeel werk bij nieuwbouw en bij het onderhoud van onze infrastructuur. In 2019 bedraagt het aantal uren uitbesteed aan aannemers naar schatting ruim 1,9 miljoen (2018: 1,2 miljoen). Deze forse stijging wordt met name veroorzaakt door de bouw van de stikstoffabriek in Zuidbroek.

Product- en leveranciersinformatie + MVI

Afzetmarkt en afnemers

Onze belangrijkste afzetmarkten zijn Nederland en Duitsland. Daarnaast transporteren we gas door naar andere landen. Onze klanten en afnemers bestaan voornamelijk uit shippers, traders en direct aangesloten (industrieën, regionale netbeheerders, private netbeheerders, buitenlandse netbeheerders, gasproducenten, operators van gasbergingen en operators van LNG-installaties).

Productiefactoren

De belangrijkste ingekochte commodity's om onze diensten te kunnen aanbieden zijn:

- (een deel van de) werkzaamheden ten behoeve van bouw, beheer en onderhoud van leidingnetwerken en installaties;
- verkrijgen materialen ten behoeve van bouw, beheer en onderhoud van leidingnetwerken en installaties;
- gas, elektriciteit en stikstof;
- ICT;
- facilitaire diensten en tijdelijk personeel.

Herkomst grondstoffen, materialen, producten en diensten

Van hetgeen we inkopen komt het merendeel uit de Europese Unie. Globaal onderverdeeld naar land komt 69% uit Nederland, 27% uit Duitsland, 2% uit België en 2% uit overige landen.

Transparantie en integriteit bij leveranciersselectie

De aanbesteding van contracten geschiedt conform de regelgeving voor Europese aanbestedingen. Op deze aanbestedingen zijn de Aanbestedingswet 2012 (speciale-sectoropdrachten), het Aanbestedingsreglement Nutssectoren 2016 en het Gasunie aanbestedingsreglement van toepassing. Het proces dat doorlopen wordt omvat veelal een selectie van potentiële leveranciers gevolgd door een gunning van de opdracht aan de leverancier met de meest aantrekkelijke aanbieding.

Bij de selectiefase wordt de potentiële leverancier verzocht om een Eigen Verklaring in te vullen en rechtsgeldig te ondertekenen. Hierin verklaart de leverancier onder andere niet deel te nemen aan criminele organisaties, corruptie, fraude, terroristische misdrijven, witwassen van geld, kinderarbeid en andere vormen van mensenhandel. Wij maken hiervoor gebruik van een standaard Uniform Europees Aanbestedingsdocument van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Aanvullend dient de inschrijver de Gedragsverklaring Aanbesteden te kunnen overleggen. Dat is de verklaring van de minister van Justitie en Veiligheid dat uit een onderzoek naar de betrokken natuurlijke persoon of rechtspersoon geen bezwaren bestaan in verband met inschrijving op overheidsopdrachten.

Daarnaast wordt onderzoek gedaan naar de solvabiliteit en de samenstelling van de klantportfolio van de leverancier. Dit laatste om een te grote klantafhankelijkheid te voorkomen en mogelijke risico's te mitigeren.

We hanteren een Code of Conduct voor leveranciers. In deze gedragscode is onder andere aandacht voor veiligheid, gezondheid en milieuaspecten. Het komend jaar zal deze worden aangevuld met aanvullende aspecten uit de OESO-richtlijnen. Deze Code of Conduct is in lijn met de gedragscode die voor eigen medewerkers geldt en is een onderdeel van het selecteren van nieuwe leveranciers. Om de mogelijkheid te hebben om een aantal aspecten hiervan te verifiëren wordt ook een referentielijst opgevraagd.

Nadat de potentiële leverancier is geselecteerd worden in (veel) voorkomende gevallen audits uitgevoerd om hun veiligheids- en kwaliteitsperformance te toetsen. Hierbij zullen in voorkomende situaties ook integriteitsaspecten aan de orde komen.

De informatie-uitwisseling voor de aanbestedingen geschiedt op een transparante en traceerbare wijze geheel elektronisch via Tendered en Ariba eSourcing.

Na het tot stand komen van een contract worden op regelmatige basis Business Review Meetings gehouden en, indien er aanleiding voor is, specifieke audits. Bij aanhoudend onderpresteren, kan de samenwerking met een leverancier worden beëindigd.

Categorieën leveranciers

We classificeren onze product- en dienstgroepen in de volgende categorieën:

- **Strategisch:** Een product en/of dienst waarbij zware eisen worden gesteld aan de leverancier van het product en/of dienst in verband met afbreukrisico en anderzijds met de kosten die verbonden zijn aan het overgaan naar een andere leverancier.
- **Kritisch:** Een product en/of dienst waarbij lichte eisen worden gesteld aan de leverancier van het product en/of dienst vanwege het afbreukrisico.
- **Niet-strategisch / Niet-kritisch:** Hierin vallen de product-/dienstgroepen die niet behoren tot de categorieën strategisch en kritisch.

Maatschappelijk verantwoord inkopen (MVI)

Beleid

MVI adresseert vragen over een duurzame leveringsketen: Wat speelt er bij onze toeleveranciers? Waar komen onze grondstoffen vandaan? Wie vervaardigt onze producten en hoe?

Deze ketenverantwoordelijkheid richt zich op de (internationale) leverketen. Onderdeel van aanbesteden en contractmanagement is te bepalen op welke wijze de MVI-doelstellingen worden behaald. Dit kan op velerlei manieren en zal per goederencategorie sterk verschillen. Ons overkoepelende thema binnen MVI is daarom Ketenverantwoordelijkheid.

Om het begrip ketenverantwoordelijkheid in te vullen hebben wij de volgende drie MVI-thema's gedefinieerd waarop ingekochte producten en/of diensten worden beoordeeld:

1. **Milieu- en energie aspecten bij derden**
Hieronder valt bijvoorbeeld het energieverbruik bij de productie, maar ook de milieubelasting (CO₂-uitstoot, aantasting en verontreiniging bodem/water/lucht, waterverbruik, etc.). Bij de inkoop van producten en diensten kunnen aanbestedingsinstrumenten zoals de CO₂ prestatieladder gebruikt worden om toeleveranciers van producten en diensten te beoordelen op de energieverbruik en milieubelasting.
2. **Sociale aspecten**
Inkopers nemen, bij het verstrekken van opdrachten social return (meer werkgelegenheid creëren voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt) en sociale voorwaarden (mensenrechten, goede arbeidsomstandigheden en een leefbaar loon) mee in het verstrekken van een opdracht. Waar mogelijk stimuleren of verplichten we de opdrachtnemer bij het verstrekken van de opdracht om kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt te betrekken bij de uitvoering van een opdracht conform de participatiewet.
3. **Circulariteit en recycling**
In een circulaire economie wordt verspilling van grondstoffen tegengegaan door de herbruikbaarheid van producten en materialen te maximaliseren en waarde vernietiging te minimaliseren. De essentie van een circulaire economie is waarde behoud, zowel de ecologische waarde (geen verspilling van grondstoffen) maar ook de financiële waarde (terugdringen verlies).

De afdeling inkoop borgt dat de producten en diensten die worden afgenomen hoogwaardig herbruikbaar zijn door hierover afspraken te maken met de leverancier. Cruciaal hierbij is het waarde behoud van de producten en materialen. Door proactief om te gaan met situaties wanneer technische levensduur de economische overschrijdt door bijvoorbeeld voor te sorteren op een eventueel tweede

leven van assets kan waardevernietiging worden tegengegaan. Doelstelling is zo min mogelijk afval te produceren bij einde levensduur en zo veel mogelijk her te gebruiken.

Uitgangspunt bij MVI is dat we aansluiten bij onze strategie en het MVO-beleid. Een concreet voorbeeld hiervan is dat we voor 2019 80% van ons elektriciteitsgebruik groen hebben ingekocht. In 2020 zullen we 100% van ons elektriciteitsgebruik groen inkopen. Onze ambitie is om met onze inspanningen een vergelijkbaar niveau te handhaven als dat van andere TSO's in Europa.

We zijn in 2019 gestart met een werkgroep om een uitwerking van het MVI beleid te maken om meer impact te kunnen realiseren. Tegelijkertijd zijn er een aantal acties gedaan binnen aanbestedingen die bijdragen aan MVI.

- De plastic koffiebekers zijn vervangen door kartonnen herbruikbare bekens. De verwachting is dat in 2020 de stap naar een volledig composteerbare beker kan worden gemaakt, waarbij ook de wijze van inzameling wordt meegenomen. We onderzoeken de mogelijkheden hiervan op dit moment met onze afvalinzamelaar.
- Er zijn twee verdiepingen van het hoofdkantoor op circulaire wijze gerenoveerd.
- In de Europese aanbesteding Staalconservering west NL is in de RFI duurzaamheid meegenomen.
- In de Europese aanbesteding onderhoud Noordstroom is in de RFI duurzaamheid meegenomen.
- In de Europese aanbesteding Industrieel Reinigen is CO₂ uitstoot door middel van kortere afstanden als gunningscriterium meegenomen.
- In de EU aanbesteding van Porthos compressoren is het energieverbruik van de compressoren als gunningscriterium voor 50% in de weging meegenomen.

Overige informatie stakeholders

Wij identificeren onze stakeholders aan de hand van de mate waarin onze activiteiten hen beïnvloeden en de mate waarin zij invloed kunnen uitoefenen op onze organisatie of bedrijfsvoering.

De feedback van onze stakeholders is waardevol voor ons. Het helpt ons onze dienstverlening nog beter af te kunnen stemmen op hun behoeften. Feedback halen wij op in alle contactmomenten. Hieronder geven wij een beknopt overzicht van onze verschillende stakeholders, hun belangen en de manier waarop wij daarmee rekening houden bij de uitvoering van onze strategie, ons beleid en onze activiteiten:

Stakeholder	Belangen / verwachtingen van stakeholders	Manier van betrekken & frequentie	Bespreekpunten & uitkomsten 2019
<i>Medewerkers</i>	Goed werkgeverschap	Intranet (dagelijks)	• Krimpende organisatie in transitie • Ontwikkelen nieuwe business met nieuwe kansen en mogelijkheden • Vrijwillige Vertrekregeling
		Dynamo-teams (thematische inspraakteams / denktanks) (frequentie naar behoefte)	
		Rondje Land (RvB) (jaarlijks)	
		Koers (magazine over businessplan) (jaarlijks)	
		Medewerkers mogen lid zijn van een vakbond	
	Veilige en gezonde werkomgeving	Medewerkersonderzoek (tweejaarlijks), Safe@Gasunie Veiligheidsdag (jaarlijks)	Safe@Gasunie Veiligheidsdag, waarbij rekening is gehouden met belang van de maatschappij die baat heeft bij betrouwbaar, veilig en betaalbaar gastransport en een veilige werkomgeving voor medewerkers
	Ontwikkelingsmogelijkheden	Via ondernemingsraad (maandelijks), Intranet	Veilige en gezonde werkomgeving, programma voor duurzame inzetbaarheid voor 2020, dat door medewerkers zelf wordt ontwikkeld
<i>Ondernemingsraad (OR)</i>	Helderheid omtrent voorgenomen plannen en activiteiten	Overleg met bestuur (tweemaandelijks) en Raad van Commissarissen (jaarlijks)	

	Belang medewerkers goed vertegenwoordigd	Commissies (maandelijks)	Nieuw business plan
		Werkgroepen t.b.v. Adviesaanvragen (periodiek)	Vrijwillige Vertrekregeling
		Unit overleggen (kwartaalbasis)	
<i>Omwonenden</i>	Veilige omgeving	Open dagen (variërend)	Tijdige voorlichting over activiteiten die impact hebben op omgeving
	Informatie over werkzaamheden	Nieuwsbrieven & brieven (periodiek)	Strengere veiligheidsmaatregelen tijdens werkzaamheden
	Vooraf betrekken bij nieuwe plannen / projecten	Voorlichtingsavonden (variërend)	Indien nodig op maat gesneden oplossingen voor tijdelijke overlast
		Scholenpakket voorlichtingsmateriaal	
		Websites & social media (dagelijks)	
<i>Aandeelhouder (de Staat)</i>	Solide rendement	Periodiek overleg en rapportage	Solide resultaten
	Veilige, betrouwbare en duurzame energievoorziening	Jaarlijkse aandeelhouders-vergadering	Remuneratiebeleid
	Strategie Gasunie	Periodiek overleg	Goedkeuring herijkte strategie
<i>Klanten en aangeslotenen</i>	Producten en diensten die beantwoorden aan marktvraag en/of Europese wet- en regelgeving	Persoonlijke contacten (dagelijks)	Hoge transportzekerheid
	Transportzekerheid	Customer desk (dagelijks)	Op basis van onder andere marktvraag en wet- en regelgeving ontwikkelde producten en diensten
		Shippermeetings (2x per jaar)	
		Website (dagelijks)	
		Stakeholderevenement (jaarlijks)	
<i>Investerders en obligatiehouders</i>	Solide rendement, financiering	Roadshow, verstrekken investeerrelaties informatie bij livegang jaarverslag	

<i>Leveranciers</i>	Langetermijnrelatie	Persoonlijke contacten (dagelijks)	Langetermijncontracten
	Goede prijs en meeste waarde toevoegend	Audits (varieert, gemiddeld 10x per jaar)	Offerteaanvragen in concurrentie
		Website (dagelijks)	Onafhankelijke audits
			Verbeterplannen leveranciers op basis van uitkomsten audits
<i>Ministeries (o.a. EZK) / Tweede Kamer</i>	Veilige, betrouwbare en duurzame energievoorziening	Periodiek overleg en Werkbezoeken	Informatievoorziening (in het bijzonder ten behoeve van het Groningendossier en energietransitie)
	Goed functionerende energiemarkt	Regulier overleg (4x per jaar)	Informatievoorziening en kennisuitwisseling
	Betaalbare energievoorziening	Periodiek overleg	Informatievoorziening en kennisuitwisseling
		Deelname beleidsconsultaties (periodiek)	
	Energietransitie	Periodiek overleg	
	Klimaatakkoord	Deelname aan de tafel Elektriciteit en aan de werkgroepen duurzame gassen, waterstof en systeemintegratie	Kennisuitwisseling en inbedding van onze activiteiten op het gebied van de energietransitie in het Klimaatakkoord. Ondertekening Klimaatakkoord door Gasunie.
<i>Maatschappelijke organisaties</i>	Veilige, betrouwbare en duurzame energievoorziening	Overleg	Duurzame initiatieven zoals op het gebied van groen gas, CO ₂ , waterstof en warmte
	Zo min mogelijk milieu-impact	Maatschappelijke podia zoals Springtij (jaarlijks)	Samenwerking en aangaan nieuwe initiatieven gericht op verduurzaming energievoorziening
		Werkbezoeken en overleg (periodiek)	Samenwerking en aangaan nieuwe initiatieven gericht op verduurzaming energievoorziening
		Coalitievorming zoals Waterstof Coalitie, NVDE, Transitiecoalitie	Agenderen van knelpunten in het beleid met als doel de versnelling van de energietransitie
<i>Toezichthouders</i>	Goed functionerende gasmarkt	Overleg (periodiek)	Nieuw methodebesluit ACM
	Marktconforme tarieven	Klankbordgroepen (periodiek)	BNetZA besluit kostenallocatie
			Doorvoering tariefregulering

			Efficiencymaatregelen
--	--	--	-----------------------

Disclaimer

Daar waar in dit verslag wordt gesproken over “we of wij”, refereert dit aan activiteiten van de N.V. Nederlandse Gasunie, tenzij expliciet anders vermeld. Activiteiten van de beide segmenten van Gasunie worden altijd benoemd met Gasunie Deutschland en Gasunie Transport Services (GTS).